

DANSKE STUDIER

UDGIVNE AF

GUNNAR KNUDSEN og MARIUS KRISTENSEN

1926

FOR UNIVERSITETSJUBILÆETS DANSKE SAMFUND

KØBENHAVN

GYLDENDALSKE BOGHANDEL
NORDISK FORLAG

H. H. THIELES BOGTRYKKERI

INDHOLD

P. SEVERINSEN, Frelserens Højde	1
FR. ORLUF, Tvorupstenen, den falske og den virkelige.....	21
PAUL V. RUBOW, Mere om Førromantikken	43
ALBERT JENSEN, Hild og Trud	51
MARIUS KRISTENSEN, Bidrag til dansk Ordhistorie.....	66
1. Modersmaal	66
2. De nordiske Betegnelser for Skulder	71
3. Benævnelser paa Panden	73
MARIUS KRISTENSEN, Den gamle Dagvise	97
J. LUND MADSEN, Læger, Jurister og Apotekere for Folkets Domstol.....	112
ALFRED THOMSEN, Et Bidrag til dansk Navneskiks Historie.....	135
VILH. LA COUR, Skjoldungefejden	147
GUDMUND SCHÜTTE, Hedenske Levn i Tilknytning til Helligkilder.....	157

KULTUR OG FOLKEMINDER

Danmarks Helligkilder [Aug. F. Schmidt] (<i>Gudmund Schütte</i>)	177
Folkedragter i Nordvestsjælland [J. S. Møller] (<i>Jørgen Olrik</i>).....	180
Det gamle Als [Henrik Ussing] (<i>Jørgen Olrik</i>)	182
Himmerlands Tyr (<i>Gudmund Schütte, G. K.</i>).....	183

FRA SPROG OG LITTERATUR

Lejrskov (<i>Aug. F. Schmidt</i>).....	77
Tværs over Stregen (<i>H. Lausten-Thomsen</i>).....	81
Holbergiana (<i>Carl Roos</i>)	82
Et Par Etymologier (<i>Aage Hansen</i>)	85
Nordisk og frisisk Artikelforskning (<i>Gudmund Schütte</i>)	90
En lille Tilføjelse til Erslew's Forfatterlexikon (<i>Frantz Dahl</i>)	95
Væggeløse og Vægerne (<i>Gunnar Knudsen</i>)	95
H. C. Andersens Forsvarer i 1831 (<i>H. G. Olrik</i>)	167
Plantenavne og Dyrenavne hos I. P. Jacobsen og Chr. Winther (<i>P. Engelbret-Pedersen</i>)	169
Om nogle Digte af Ingemann (<i>F. Rønning</i>)	172
Corneille i Danmark (<i>H. A. Paludan</i>)	174

»FRELSESENS HÖJDE«

AF

P. SEVERINSEN

I Ringsted Kirkes Hovedskib forneden paa den anden Pille mod Syd findes lige overfor Knud Lavards gamle Grav et Kalkmaleri, en Kristusskikkelse med Glorie, med Rigsæble i venstre Haand og velsignende højre Haand. Hen over Skuldrene læses: *Hec est altitudo salvatoris* (Dette er Frelserens Højde).

Billedet hører til en malerisk Udsmykning af Kirken, der er bleven udført, efter at der var bygget Hvælvinger ind. Man kommer vel hen omkring Aar 1300. Billederne i Centralhvælvingen forudsætter Dronning Agnes's Død 1304, og hun har vel næppe interesseret saa voldsomt ret mange Aar efter sin Død. Pladsen synes da at have dannet „en Krog“ i Kirken. De nye Hvælvinger bares af paamurede Vægpillere, der i Almindelighed fulgte Midtlinjen af Arkadepillerne, men ved dette Pillepar fulgte de den østlige Kant, saa at omtrent Halvdelen af Pillens Side blev fri. Kun saaledes blev der Plads ved Gulvet til et saadant Billede. Og Vægpillernes Form viste, at her har været en Spærring tværs over Hovedskibet. Mod Vest dannede de i Stuehøjde en vinkelret Udvækst fra Væggen, vist beregnet paa at bære en Bjælke, hvortil vel har sluttet sig et Gitterværk. Utvivlsomt har Munkekoret gaaet helt hertil. Dets Hovedrum, flankeret af de bekendte Korstole, var Korsskibets Midterhvælving. Til Midtpunkt havde dette Rum Erik Plovpenings Helgengrav¹, og derom taler Hvælvingens Malerier. Men en Afslutning ved denne Hvælvinges Vestende vilde have gaaet tværs igennem Valdemarernes Grave. Ved at afslutte ved den næste Pille mod Vest opnaaede man derimod at faa alle Kongegravene indenfor Munkekoret. Det var ikke bare det kønneste for Øje og Etikette,

¹ En lignende central Eresplads fik senere Valdemar Atterdag i Munkekoret paa Soer og Dronning Margrethe i Kannikekoret i Roskilde.

men der laa deri tillige den Tanke, at de hensovede Fyrster og Fyrstinder skulde være Andelshavere i det hellige Benediktiner-samfunds Fortjenester¹. Derfor skulde Gravene være i det Rum,

Kalkmaleri i Ringsted. Fot. Frk. Bock.

hvori Munkene sang deres Tider. Kirkens Centralparti har saaledes udgjort et fraskilt og indelukket Rum med alle Kongegravene. Ved

¹ „lodtagne baade af Messer, Tider, gudelige Bønner og af alt det gode, som gøres i fornævnte vort Kloster everdelige“. Ringsted Klosters Forskrivning til Dronning Margrethe 8. Dec. 1411. D. Mag. IV. 322.

Skibets øverste Pille var Hvælvingspillen ikke ført til Jorden men bares af en højtsiddende Konsol, saa at Væggen var fri. Det har vel været fordi noget paa Gulvet gjorde det nødvendigt.

Allerede det romanske Murværk synes at forudsætte en saadan Afdeling af Kirkerummet, og i det væsentlige er den bleven bevaret lige til Professor H. B. Storch 1901—1909 fuldstændig „lutheraniserede“ Kirkerummet ved en kraftig Omflytning af alt Inventar og ved Nedbrydning af Skillerum. Han opnaaede derved en vældig Rumvirkning, men den sidste Rest af Klosterkirke-Præget forsvandt, og der opstod nogle upraktiske Afstande.

Ved dette Rums vestlige Skillevej var da Grænsen for den Del af Hovedskibet, der var normalt tilgængelig for almindelige Mennesker. Muligvis var her ligesom i Roskilde ligefrem en Mur i Korstolens Højde. Ved den ene eller den anden Side af dette Skel maa vel det St. Andreas Alter „ved Vestsiden af vort Kor“ have været, hvor Sjølemesserne skulde holdes for Valdemar Atterdag¹.

Billedets Plads er altsaa forholdsvis fin. Men hvad er Meningen med Højdebilledet? Læseren af den underlige Paaskrift aner, at der maa ligge en „katholsk“ Forestilling eller Kultus bagved. Har man ikke mere derom?

Saa kan man tage til Køge. Der vil man i Nikolajkirkens søndre Sideskib faa et nær beslægtet Kalkmaleri at se med samme Paaskrift, kun med et lille Tilløb til at skrive elegantere: *Hec altitudo est salvatoris*. Det bedømmes til at være omtrent 100 Aar yngre². Ogsaa i Køge har man altsaa haft Brug for denne Frelserens Højde og har maaske kopieret efter Munkene i Ringsted.

Hertil man føjes, at ogsaa i Vordingborg Kirke findes der et Billede, der taler om det samme. Det er dog et Oliemaleri i Ramme, et Brystbillede af Jesus i sødlig Udførelse vel fra omkring 1600. Under det staar der: *Vera effigies Vivæ illius Imaginis Salvatoris nostri Iesu Christi, quæ Romæ ad D. Johannem conspicitur*. ——— Hæc Linea decies sumpta est vera Longitudo Corporis Salvatoris nostri Iesu Christi uti a Lentulo Hierosolymâ Romam missa est. (Sand Afbildning af det levende Billede af vor Frelser Jesus Christus, som ses i Rom i St. Johannes. ——— Denne Linje 10 Gange gentagen er vor Frelseres Jesu Christi Legemes sande Længde, som den af Lentulus er sendt fra Jerusalem til Rom). Dette Billede fortæller dog næppe noget om Folketro i Danmark. Det er formentlig købt i

¹ Repertorium Dipl. Nr. 3217. ² Magnus Petersen, Kalkmalerier p. 88.

det katholske Udland og foræret til Kirken. Det viser da ikke mere end de mange Jesu-Hjerte-Dyrkelses-Billeder af tysk Oprindelse, man kan træffe i danske Smaahjem, hvor man ikke aner, hvad dette røde Hjerte sigter til.

I den evangeliske Tid synes den Overtro, disse Billeder er Udtryk for, at være uddød i Danmark, saa vi skal tilbage til Tiden før Reformationen eller ud til de endnu katholske Lande for at faa Forklaringen.

Men saa er der rigtignok ogsaa nok at tage af.

Vil man lede efter et samtidigt Billede, da finder man det i et Haandskrift fra 1293 i Bibliotheca Laurenziana i Firenze. Det er ogsaa en staaende Skikkelse med velsignende Højrehaand men med en Korsstav i venstre. Underneden er der en Streg og Underskriften: *Hec linea bis sexties ducta mensuram Dominici corporis monstrat. Sumta est autem de Constantinopoli ex aurea cruce facta ad formam corporis Christi*¹.

Her faar vi altsaa at vide, hvorfra man havde Maalet. Dette Kors i Konstantinopel omtales i den Tids Pilgrimsbøger. Antonios af Novgorod omkring 1200 fortæller, at det stod i Sofiekirken. *Extra sanctuarium minus erecta est crux mensuralis, quae scilicet staturam Christi secundum carnem indicat*². Det samme meddeles i den islandske Pilgrimsbog A. M. 194, 4°, som stammer fra Abbed Nikolaus i Benediktinerklosteret Thveraa, der 1154 kom hjem fra sin Pilgrimsrejse. Her kaldes det et Sølvkors³. Omtale af selve Maalet er endnu ældre. I et Manuskript, skrevet i Winchester i 10. eller 11. Aarhundrede findes Teksten til en saadan Maalestreg. Stregen selv er glemt⁴.

Hvad det skal nytte, kan vi faa at vide rundt omkring i Evropa. Vi kan begynde paa Island i Haandskriftet A. M. 732b,

¹ Gustavo Uzielli: *Le misure lineari medioevali e l'effigie di Cristo*. Firenze 1899. 29. S. 9 omtales flere lignende italienske Haandskrifter. ² Antonius Novgorodensis: *Liber qui dicitur Peregrinus, seu descriptio sanctorum locorum cesareae civitatis*, hos mig Citats Citat efter P. Riant: *Exuviae sacrae Constantinopolitanae*. Genève 1877. II 220. ³ Alfræði íslenzk udg. ved Kr. Kálund I. 25. ⁴ L. Gougaud, O. S. B.: *La prière dite de Charlemagne*, i *Revue d'histoire ecclesiastique*, XX, Louvain 1924, p. 216f. Denne Benediktiners Afhandling er hidtil den udførligste Registrering angaaende denne Sag. Han er ført dertil ved at studere en engelsk Samling af Talismaner fra Verdenskrigens Skyttegrave paa Vestfronten. H. F. Feilbergs Sedler har ledt mig til lidt mere. Lidt har jeg fundet selv.

4°, der er fra Tiden lige efter Aar 1300. Det indeholder mange Slags Viden. Paa en af de sidste Sider ser man tegnet en Labyrinth og ved Siden af den en tyk sort Streg i Form af et I. I Hjørnerne mellem Stregen og Labyrinthen staar paa Latin: *Hec est mensura longitudinis Christi sumpta in Constantinopolim (!) ex aurea cruce ad eius quantitatem. Sancta hec linea sedecies ducta mensuram Christi monstrat; in quacumque die hoc signum cernis non subitanea morte peribis et salvus eris.*

Paa den anden Side Stregen i Bladranden er noget senere tilskrevet paa Islandsk:

Denne Linje er den 16. Del af vor Herres Jesu Christi Højde og viser, hvor høj han selv har været i Legemsvækst. Paa hver Dag, da du ser den dig for Øje, da faar du ikke brat Død, og du vil ikke blive forgjort eller faa Koldfeber, og ikke vil du komme for uret Dom for Høvdinger eller Overmænd. Og saaledes ogsaa om du har denne Linje dig for Øje i din Dødsstund, da vil du faa evig Hjælp og Miskundhed for vor Herres Jesu Christi høje Navns Skyld og for hans egen Miskundheds Dom¹.

Vi kan derefter tage over til Irland og faa en lignende Besked paa Irsk, i et Haandskrift fra omkring 1400:

Dette er Christi Legemsmaal, som det blev taget af Kejser Konstantin: nemlig man maale det her under værende Maal seksten Gange, saa har man Christi Legemslængde. Den Dag, da du ser dette Maal, vil du ikke dø nogen pludselig Død, og paa den Dag vil Jesus være Dig venlig, og Djævelen vil ingen Skade gøre dig².

Vi kan saa tage til Zürich og læse i et Manuskript fra 15. Aarhundrede. Vi vil med Studsen genfinde det samme „Constantinopolim“ som i Teksten fra Island:

Dette er vor Herres Jesu Christi Længde, som Kongen af Constantinopolim gav i Verden med et gyldent Kors. Hvilket Menneske, som ser den eller træder hen til den med god Andagt og fuld Tro, han skal være forvisset, at ham skal Ild eller Vand eller ond Mad den Dag ikke skade, ej heller nogen Torden eller Lynild, ej heller i nogen Dødssynd skal han falde, ej heller skal han for nogen verdslig Ret blive dømt, ej heller skal noget Sværd kunne skære ham, brat Død skal ikke kunne skade ham, og har han den hos sig med fuld Tro, han skal ikke dø den evige Død.

Christus † vincit. Christus † regnat. Christus † me benedicat et cu-

¹ Afbildning og Aftryk af Teksterne, Álfarði islensk ved Kålund III 65. Om Anlæg af Labyrinth paa Island Kr. Kålund: Bidr. t. en hist.-top. Beskr. af Island II 416. I Jón Guðmundsson Lærðis Tryllebog fra ca. 1625 findes ovenstaaende Anvisning omtrent gentagen. Zeitschr. d. Vereins f. Volkskunde XIII. 273. ² Zeitschrift für Celtische Philologie X. 1915. 402.

stodiat ab omni malo anime et corporis. † Jeg signer mig med den guddommelige Magt, hvormed vor kære Herre sønderbrød Helvede. † Jeg signer mig med den guddommelige Visdom, hvormed vor kære Herre Jesus forjager Djævelen. † Jeg signer mig med den guddommelige Naade og Barmhjertighed, hvormed vor kære Herre har forløst alle troende Sjæle. Amen. Amen. Amen¹.

Eller et Flyveblad trykt i Siena ca. 1480 med en hel Del latinske Bønner, deriblandt:

Defende Domine Jesu Christe super hanc tui gloriosissimi corporis mensuram famulum tuum N., ut quoties eadem, super idem corpus multiplicata, mihi magnitudinem ipsius ostendat, totidem eiusdem tue magnitudinis protectione conserves. Per Christum dominum nostrum. Amen².

En engelsk Variant repræsenteres ved 3 Pergamentruller fra 15. Aarhundrede. Heri indblandes Helgenerne Cyricus og Julitte, skal være Cyriacus af Tarsus og hans Moder. Paa disse Martyrers Bøn skal denne „Længde“ have faaet forlenet sin underfulde Naadevirkning. Derfor mindes de ogsaa i de tilhørende Bønner. Der er i Acta sanctorum ikke mindre end 11 Helgener af Navnet Cyriacus. Denne er som sagt Cyriacus af Tarsus, men muligvis har Navnet spillet et Puds, saa der er tænkt paa den hellige Biskop Cyriacus (4. Maj), som hjalp Dronning Helene at finde det hellige Kors. Der forsikres, at den opnaaede Naade is registrid at Rome at John Latoranensez³.

Ja ved den Tid, da Pavekirken var paa Heldningen i vore Lande, fik Folk, der vilde tro paa det, næsten pavelig Avtorisation paa Sagen. 1525 udkom nemlig i Rom en æventyrlig lille Bog: *Enchiridion Leonis papæ serenissimo imperatori Carolo Magno in munus pretiosum datum*. Om den har eksisteret tidligere i Haandskrift, ved jeg ikke. Siden er den optrykt mangfoldige Gange. Bogen selv har jeg ikke kunnet faa fat i og maa væsentlig holde mig til en Beskrivelse af den hos Charles Nisard: *Histoire des livres populaires* I (Paris 1854) 183 ff. Man ser med et halvt Øje, at Forfatterbetegnelsen er hen i Vejret. Fortalen er rettet til „de vise Cabalister“, og Anvisningerne er gudelige Bønner og Ramser til magisk Brug med svært gode tilføjede Løfter. Men Jöchers Gelehrten-Lexicon har den dog under Leo IIIs Navn med den karakteristiske Titel, som vel ogsaa maa have været trykt eller skrevet: Enchi-

¹ Alemannia XVI, 235. ² G. Uzielli, L'orazione della Misura di Cristo. Archivio storico italiano. Serie 5. XXVII, 1901, 334. Her en Afbildning.

³ Gougaud 220 f.

ridion contra omnia mundi pericula. Forfatteren skal nemlig være Leo III. Denne ret ringe Pave, der „overdrog Kejserdømmet fra Grækerne til Frankerne“, voksede efterhaanden i Sagnets Forskønnelse til Helgen, kanoniseret 1673. Og forlængst vidste man, at han i et Brev til Karl den Store havde sendt nogle vidunderlige Beskyttelsesord, som Karl havde med i Ronceval. Dette „Brev“ skulde man bare bære paa sig, saa var man sikret¹. Det var da ikke saa mærkeligt, at han kunde sende sin Ven Karl (stundom siges „fra Himlen“) denne vidunderlige Bog. I denne, i al Fald i nogle Udgaver, læses om Jesu Længde:

Den, som gudelig vil have den eller bære den paa sig, kan ikke dø af brat Død, ejheller ved Ild, ejheller ved Vand, ejheller ved Pil, ejheller ved Storm, ejheller ved Torden, ejheller ved Gift, ejheller ved onde Aander, ejheller ved Mened, ejheller ved onde Menneskers Vidnesbyrd².

Saaledes kan Eksempler faas langt omkring fra. Tankegangen er den samme. Derimod er Maalene rigtignok blevet meget afvigende. Hvis der engang har været et fælles Udgangspunkt, er det gaaet galt med Divisionerne og Multiplikationerne. I et Passionale fra Prag 1312—14, som er udført til den böhmiske Prinsesse og Abbedisse Kunhuta, bliver Maalet 208 Centimeter. I Firenze bliver det 180 Centimeter. Andre Steder bliver det 158, 160, 174, 190 Centimeter. Men i Køge er det blevet 220 Centimeter! Dette er vist Verdensrekorden. Hvor stor Længden har været i Ringsted, kan ikke ses, da den nederste Del af Billedet mangler. Man kan vel gætte paa, at der i Køge er blevet kopieret efter Ringsted. Mon Munkene har sørget for, at Maalet overgik Knud den Sjettes?

Efter de fundne Forklaringer kan man godt forstaa, at der var Brug for et saadant Billede i Ringsted Klosters Kirke. Her var jo Lejlighed til at se Christi Længde og træde hen til den med god Andagt. Muligvis har Billedet haft en Indvielse, eller der foregik en Handling foran det, som der betaltes noget for, — som vi siden skal høre om Vejning i Benediktinerkirker. Og der maa vel have været Mennesker, som har været inde under denne Tros Magt. Paa den anden Side ved jeg ikke af, at man i danske Kirker har fundet mere end disse to Billeder i Ringsted og Køge.

¹ Gougauts Afhdl. 227. Jeg kan tilføje, at man ogsaa kendte dette Brev paa Island i Middelalderen. Alfræði íslensk III. 112. ² Gougaut 220.

Skulde det være en Specialitet, som Munkene i det kongelige Abbedi i Ringsted har taget sig særlig af?

Konstantinopel blev indtaget af de Vantro, Sofiakirken blev Moske og det gyldne Maal-Kors blev sikkert ikke skaanet. Saa sker der efterhaanden en Forskydning i det, man beraaber sig paa.

Billedet i Vordingborg betegner i den Henseende en Mellemstation, som jeg ikke har set omtalt. Naar Billedet udgiver sig for at være kopieret efter et i St. Johannes i Rom, menes sikkert det saakaldte Acheropita ved Pilatustrappen i Kapellet Sancta Sanctorum i Laterankirken. Det er baade saa og saa. Man kan sammenligne Afbildningen i Monatsschrift für Gottesdienst u. kirchl. Kunst 1909, 318. Dernæst er det aabenbart Meningen, at Længden skal være efter det saakaldte Lentulusbrev. Men i dette middelalderlige Produkt staar der netop ikke noget Maal. Der siges kun, at Jesus var „af Skikkelse fornem, mellemstor, anselig.“ Her var altsaa ikke noget at hente, og saa dukker da en anden Forklaring op, som endnu gaar rundt i katholske Lande, men rigtig nok ikke taaler noget Eftersyn.

„Kristi Længde“ er nemlig bleven til en Amulet, der forhandles i adskillige katholske Lande til Beskyttelse og Hjælp. Den bestaar i en Papirstrimmel paa en Haands Bredde og ca. en Favns Længde. Paa Strimmelen er trykt Besked om Sagen, nogle Bönner, stundom Christi Martertegn, ikke sjældent et Billede af „Jesu Sidevunde“, mandelformet med Maalangivelse for Længde og Bredde. I Teksten fortælles, at Længden er funden i Jerusalem 1655, og at det hele med Bönner og deres særlige Forjættelser er stadfæstet af Pave Clemens VIII. Det rimer nu ikke godt sammen, thi nævnte Pave døde 1605.

Et Eksemplar af en saadan Herrens Længde er aftrykt i Zeitschrift des Vereins für Volkskunde II, 1892, S. 168 f.: Richtige und wahrhafte Länge unsers Herrn Jesu Christi, wie er auf Erden am hl. Kreuze gewesen ist, und die Länge ist gefunden worden zu Jerusalem, als man das Jahr 1655 zählte, unter der Regierung Klemens des Achten, welcher es bekräftigte.“ Det er fundet i Böhmen men trykt i Köln a. Rh. Foruden nogle Figurer og nogle ret lange Bönner er her en Forklaring af den vidunderlige Tings Værdi, og den er ganske oplysende:

Lovet være Jesu allerhelligste Navn og hans Længde i Evighed, Amen. Og hvo som bærer denne vor Herres Længde hos sig eller har

den i sit Hus, han er forsikkret for alle sine Fjender, de være synlige eller usynlige, og er sikkert bevaret for alle Landevcsjrøvere og allehaande Trolddom; og ham kan ingen falsk Tunge eller falskt Rygte skade. Og naar en svanger Kvinde bærer en saadan hos sig eller binder den mellem Brystet, hun vil føde uden store Smerter og det kan ikke gaa hende forkert ved hendes Fødsel. Og i hvilket Hus Christi Længde er, der kan intet Ondt forblive inde, og intet Tordenvejr kan skade ham, ogsaa skal han være beskyttet for Ild og Vand. Sign dig Kristenmenneske † hver Morgen tidlig med Jesu Christi Længde, og bed hele Ugen hver Søndag 5 Fadervor, 5 Ave Marie og een Tro til Ære for Jesu Christi hellige 5 Vunder. Og hvo som har Jesu Christi Længde, han skal læse det 3 Gange om Aaret; naar han ikke selv kan, da lade det læse ved andre, eller om han i Aaret ikke kan faa nogen, der læser det for ham, saa bede han i Aaret 3 Rosenkranse, den første paa den hellige Langfredag, den anden paa Fredag efter Pinse og den tredje paa Fredag efter Jul, saa vil du kristelige Menneske † i det lange Aar altid være signet med Kristi Længde paa Vand og paa Land, ved Dag og Nat i dit Liv og Sjæl i al Evighed. Amen.

Sammenhængen i denne Tekst er jo ikke dens stærke Side. Men det er gerne saaledes i Overtroens Produkter. Man faar mere Indtryk af en Handelsvare, der skal anbefales ved en Strøm af Ord. Men at det er en saare gudelig og især nyttig Genstand, det forstaar man da nok.

Man forstaar da ogsaa, at en saadan „Christi Længde“ kan bruges som et fortræffeligt Byggeoffer. Ved Nedrivning af en Lade i en Landsby ved Brod i Böhmen fandt man i Muren en Glasflaske med en saadan Papirrulle. Den maa være bleven indmuret omkring Aar 1800. Teksten er böhmisk og haandskreven, men Indholdet er omtrent som det lige anførte.

Den kan ogsaa være naturlig som Lysafleder. 1852 fandtes i et Hus i Celakovitz oppe paa Loftet under Tagstolen en Lægte som et gammeldags Favnamaal. Husejeren forklarede selv, at denne Stage var „den Herres Jesu Længde“, som ved at ligge under Tagstolen skulde beskytte Huset mod Lynnedslag. Det stammede fra hans Bedstemoder, og han forklarede, at det var lige en Favn, og at dette netop var Jesu rigtige Maal, medens alle Mennesker altid var lidt mindre eller lidt større¹.

Disse Eksempler er böhmiske. Her har Udbredelsen ogsaa været betydelig, og Zirbt nævner Præster, som har advaret om, at alle disse Tilsagn ikke var kirkeligt anerkendte, saaledes navnlig

¹ Disse Eksempler hos Hovorka & Kronfeld: Vergleichende Volksmedizin I. Stuttgart 1908, 95 f. efter Zirbt i Kgl. Böhm. Ges. der Wiss. 1894 (böhmisk).

en Wenzel Klugar fra Skalititz i en Katekisme, Prag 1746, hvori ogsaa Marias Længde nævnes.

Men iøvrigt erklæres Brugen af Jesu Længde at være vidt udbredt i Nedre- og Øvre Østerrig, Böhmen, Mähren, Steiermark, Kärnten, Salzburg, Tirol, Bayern¹.

Imidlertid disse nævnes især det paa Naadesteder og andet katolsk Væsen saa rige Steiermark som Landet, hvor Christi Længde forhandles paa Markeder og findes mange Steder. I et saadant Land betyder det ogsaa mere end i Vordingborg og i Ringsted, naar Kirkerne har Jesu-Længde-Billeder. I den tidligere Cistercienserkirke, nu Sognekirke i Neuberg i Steiermark, tæt ved det berømte Naadested Maria-Zell, hænger et realistisk Oliemaleri fra omkring 1700, som viser Jesu Lig liggende udstrakt i fuld Legemsstørrelse. Efter Indskriften er dermed vor Frelasers sande Størrelse og Udseende gengivet².

Inde fra Gottschee i det tilgrænsende Krain kan nævnes et Eksempel af Strimlerne, delt ved Streger paa tvers i ti Felter, af hvis Tekst man kunde lære adskilligt. Naar man ved en Ildebrand omkredser Ilden med Baandet i Haanden, saa stanses den. Fødende Kvinder vinder det om Livet. Ved en Anklage holder man det skjult i Lommen. Et Uvejr søger man at gøre uskadeligt ved med Baandet at slaa Kors i Luften³.

En Bøn paa en saadan Papirstrimmel fra Sydtyskland eller Østerrig skal endnu anføres (Andree-Eysn, S. 122):

Hellige Christi Længde, bevar mig for al Ulykke, for Fængsel, skadelige Saar, Bagtalelse, Ild, Vand, Landejevsrøvere, for Forgift og Forgivelse, for Troldmænd og Troldkvinder, for Hagl, Storm og Tordenvejr, beskærm mig og mit Landbrug, min Sæd, mine Enge, Haver og ogsaa alle mine Frugter som og mit Kvæg og alt, hvad jeg ejer og har, og giv alle svangre Kvinder en glædelig Fødsel!

Fra Schwaben omtales 1874, at man bar Jesu Længde paa sig for at sikre sig mod Skud⁴. Det er da rimeligt, at i Verdenskrigen solgtes „Jesu Længde“ til katolske Soldater paa tysk Side. Eivind Berggrav traf den og beskriver den (Krigerliv og religiøsitet, folkeutg. 113), og det er den sædvanlige fra 1655 stadfæstet af Klemens VIII og med Løfter om Velsignelse for Indehaveren baade paa Land og Sø. En Samling overtroiske Fund fra Krigen hos en

¹ Maria Andree-Eysn: Volkskundliches. Aus dem bayrisch-österreichischen Alpengebiet. Braunschw, 1910. 122. ² Zeitschr. f. österr. Volkskunde IV 208.

³ Vgl. Volksmedizin, I 94. ⁴ Anton Birlinger; Aus Schwaben I 485.

engelsk Samler har været Grundlaget for den foran anførte gode Oversigt af Benediktineren L. Gougaud i *Revue d'histoire ecclésiastique* XX.

Dette maa være Eksempler nok paa europæisk Udbredelse af denne kristeligt kolorerede Folketro. Den, som vil samle paa mere, kan jeg henvise til følgende Findesteder foruden de allerede nævnte: Augusti: *Denkwürdigkeiten aus der christlichen Archäologie* XII, 249. Göcking: *Vollkommene Emigrations-Geschichte von denen aus dem Erzbisthum Salzburg vertriebenen ... Lutheraner. 1734—37.* II 301 f. *Zeitschr. f. österreichische Volkskunde* I 275. III 366. IV 152. 208. E. v. Dobschütz: *Christusbilder.* 299** f.

Det bør tilføjes, at ogsaa en anden Form for Kristi Længde spiller en religiøs Rolle. I den hellige Gravs Kirke findes Salvningsstenen, hvorpaa Jesu Lig salvedes. Man ser Pilegrimme gaa og tage Maal af den med Tøj til deres Ligklæde, der skal have Jesu Maal. Ogsaa det skal vel være noget, der er Velsignelse og Bevarelse ved. Dette meddeles her efter mundtlig Fortælling efter Selvsyn af Pastor C. Skovgaard-Petersen. Et for danske let tilgængeligt Billede af Salvningsstenen findes hos Edv. Blaumüller: *Hellig Jord* S. 50.

Det er allerede nævnt, at ogsaa Maalene paa Jesu Sidevunde optræder sammen med Jesu Længde, foruden at de optræder selvstændigt. Gougaud har S. 223 Henvisning til en hel Række Afbildninger. Tegningen af Saaret er ofte blevet skematisk geometrisk. Kombinationen er stundom opnaaet ved, at i Saaret er der tegnet et Kors, og i Teksten oplyses, at ved at tage Korsets Maal saa og saa mange Gange, faas „vor Herres Jesu Christi Ligs rette Længde“.

I *Enchiridion Leonis* Papæ faar man ogsaa god Besked med disse Maal. Der læses (Gougaud 225):

Dette er Maalet paa den Vunde, som var i Christi Side, bragt fra Konstantinopel til Kejser Karl den Store i en gylden Kapsel som for den kosteligste Relikvie, og ingen Fjende kunde skade ham. Men saa stor er dets Kraft, at hverken Ild eller Vand eller Vind eller Uvejr eller Djævelen kan skade den, som selv læser eller lader læse eller bærer det hos sig. Fremdeles dør en Kvinde ikke i Barnsnød den Dag, hun har set det, men forløses hurtigt og let. Dernæst hvo som bærer dette Maal hos sig, skal bringe Sejr hjem over sine Fjender og ikke lide Uret eller Tab. Endelig den Dag, han har læst den, skal han ikke omkomme ved uforudset Død.

Som man ser er Forjættelserne omtrent de samme. I Almindelighed er der forbundet meget lidt eller slet ingen Bøn med Billederne. De er for Alvor Amuletter. Man kunde iøvrigt ogsaa faa dette Maal præsenteret med den Paaskrift, at Pave Innocentius VIII (1484—92) har forlenet det med 7 Aars Aflad. Man fik denne Aflad ved at se paa Tegningen, anbringe den i sin Bolig, bære den paa sig eller kysse den.

Man kommer jo til at tænke paa den senere Jesu-Hjærte-Dyrkelse og paa Zinzendorfs stadige Syngen om „Sidehulen“, og i al Fald spørger man, om dette kan være ældre end det 15. Aarhundrede, da man gik saa meget op i Betragtning af og i at signe sig med „Jesu fem Vunder“. Gougaud har ikke truffet tidligere Vidnesbyrd.

Men som vi ser, kan dette Maalevæsen bemægtige sig alt. — Det har selvfølgelig ogsaa bemægtiget sig Jesu Lidelses-Redskaber. Vi har middelalderligt Maal af Korset, sendt efter det gyldne Kors i Konstantinopel til Karl den Store, „for at Fjenden ikke skulde kunne skade ham i Krig“, Maalet af Lansen, af Naglerne (Gougaud 226).

Det er imidlertid ikke blot Kristi Længde, der gøres Mirakler med. Det er omtalt, at den skal hjælpe Kvinder i Barnsnød. Men dette gælder endnu mere Marias Længde. Herom har Franz X. Grössl skrevet en Afhandling i Zeitschr. für österreichische Volkskunde III 366. Han beskriver et Eksempel, som fandtes i Nedre-østerrig men var trykt i Köln. Længden Strimlen løber en Streg paa 188 Centimeter under Bønnernes Tekst, og det meddeles, at det er die gewisse und warhafte Läng unser lieben Frau, als der übergebenedeyten Himmelsköniginn Maria, welche heilige Läng zwar auf seidene Bänder denen Pilgrammen, welche das heilige Haus zu Loretto besuchen, ausgetheilet wird.

Forjættelserne er omtrent de samme; „Hvilket Menneske, det være sig Mands- eller Kvindespersion, der bærer en saadan Længde hos sig eller har den i sit Hjem, han vil have besynderlig stor Naade i Vente af vor kære Frue, ikke alene her timelig men hist evig.“ Der anvises „en skøn Anbefaling til Mariæ hellige Længde, paa det at den ved din moderlige Barmhjertighed beskytter og beskærmer mig for al Ulykke, Ild, Vand, for aandeligt og legemligt Fald, for Lænker og Fængsel, for Gift og al ond Forfølgelse, for Kugle og Pil, for Trolddom og andre Rædsler, for uretfærdig Dom

og Fjenders Forfølgelse, for falske Tunger og Ærestab og ond Efter-tale, for alle andre Onder, som kunde skade paa Legem og Sjæl.“

Ved Enden af Strimmelen er endnu tilføjet Længden af Marias Fod, 13,5 Centimeter lang. Derover staar trykt: „Det er det rette og sandfærdige Maal af vor kære Frues Fod, hvilken bevares i et Kloster i Hispanien. Johannes Pave af dette Navn har forlenet alle dem, der kysser Maalet andægtigt, 700 Aars Aflad, Klemens den Ottende har stadfæstet denne Indulgents.“

Henvisningen til Klosteret i Hispanien og den ubestemmelige Pave Johannes (der er 23!) er oprigtig talt ikke tillidvækkende. Derfor er det heller ikke godt at vide, hvor solid Meddelelsen er om, at Maalet er at faa i Loretto, det berømmelige Valfartssted, „Middelalderens Mekka“, hvor man viser Marias Hus fra Nazareth og deri et Mariabillede, som den hellige Evangelist Lukas har lavet. Byen lever af at sælge fromme Sager til Pilegrimme, saa det vilde slet ikke være saa urimeligt, at ogsaa dette Maal kunde faas.

Hvad hidtil er anført, er fra de tyske katholske Lande og de dermed sammenhængende slaviske. Derimod har jeg egentlig intet fra de romanske Lande i Evropa. Saa vidt jeg forstaa var Eng-lænderens Samlinger fra Skyttegravene ogsaa af tysk Oprindelse. Bønnerne og Troen paa „Længden“ har vi som meddelt gamle Vidnesbyrd om fra Norditalien. Fra Italiens Kirker ved jeg kun, at i San Stefano i Bologna er der paa en lille Søjle et Mærke, der angiver Kristi Højde¹. I Johanneskirken paa Lateranet i Rom, „alle Verdens Kirkers Moder og Hoved“, findes i Relikvieskatten Jesu Legemes Maal, og det bemærkes, at det er en Favn (une toise)². Man har altsaa selve Maalet, men disse Papirstrimler til Brug har jeg ikke set nævnt.

Imidlertid maa noget lignende have været kendt ogsaa i Evropas romanske Lande, thi i de portugisiske Kolonilande blomstrer en beslægtet Praksis. Her synes Interessen dog ikke saa meget at gælde det „sande“ Maal, men derimod Maalet paa et helligt Billede, af Jesus eller af Helgener. Det omtales som middelalderlig Skik ved Sygdom at maale med en Snor eller et Baand en Helgens Krop og derefter anbringe Maalet om den Syge.

Mange Mirakler af denne Slags fortælles om den engelske

¹ Ztschr. d. Ver. f. Volkskunde 13, 366. ² Collin de Plancy, Dict. des reliques II 70 Anm. her efter Dobschütz 299**. „Længden“ findes dog ikke hos Lauer: Le trésor du Sancta Sanctorum. Gougaud 222.

Folkehelt Grev Simon af Montfort, der faldt 1265 i Krig mod Kongen. Den faldnes Lig blev ilde mishandlet og parteret af Sejrherrerne. Men netop derfor maaske regnede Folket ham for mirakelgørende Helgen, baade ved Vandet i en Kilde, hvor han faldt, og ved hans Grav i Klosterkirken i Benediktinerabbediet Evesham. Meget kan her minde om Knud Lavard og Erik Plovpenning. Det højærværdige Munkesamfund i Evesham, der, noget overdrevent, regnede sig for Moderkloster til alle danske Benediktinerklostre, har ført nøjagtig Bog over Grevens Mirakler (*Miracula Simonis de Montfort*, trykt i *Publications of the Camden Society* No. 15, London 1840). Det sidste Aarstal deri er 1278. Det er en stram Læsning. Næsten alle Miraklerne foregaar ved, at den syge eller døde (deriblandt en halvædt Fugl) bliver „maalt med Greven“ (*mensuratus ad comitem*). Fremgangsmaaden fremgaar desværre ikke af de stereotype Udtryk. Man kunde jo lægge sit eget Maal paa Grevens Grav, men det ser mer ud til, at man har haft Grevens Maal (solgt i Klosteret?). Maalingen sker nemlig paa fjerne Steder straks og virker med det samme.

Men dette fine Benediktinerabbedi, der har bogført disse Masser af Maale-Mirakler, maa jo ogsaa i sit daglige Liv have været stærkt optaget af denne deres Helgengrav, hvis Maal havde saa vidunderlige Virkninger. Det er et Bidrag til at se ind i middelalderlige Menneskers aandelige Orientering paa Steder, man dog plejer at regne for kirkeligt oplyste og for Kulturcentre.

Den samtidige Oplysthed i et dansk Benediktinerkloster har vel ikke staaet mange Grader over de engelskes.

Samme Praksis finder vi paa Azorerne. I *Esperança-Kirken* findes et undergørende Billede „*Santo Christo*“. Til dette knytter sig en Relikviehandel, idet man sælger *Medida do Santo Christo* (Hellig Christi Maal), et Baand, som næsten alle Familier har og ved svære Sygdomme binder om den syge for saaledes at helbrede ham¹. I *Rio Grande* i Sydbrasilien har man det ogsaa med *Medidas*. En saadan *Medida* er et Stykke Baand eller Snor, som svarer nøjagtig til Størrelsen af Hoved, Arm, Liv, Ben, Haand eller Fod af en Helgens Statue. Om en Mand lider af Hovedpine, saa skal han binde om Hovedet en *Medida* af Hovedet af en Statue af Madonna eller af en Yndlingshelgen. Disse *Medidas* er ofte forsynede med Bogstaver i Guld og Sølv, der angiver, hvorfra de

¹ Globus LI. 377. Dr. H. Simroth: Die Bevölkerung der Azoren.

stammer. Ja denne Overtro er vandret nordpaa med Medicinmændene, saa den findes blandt Apacherne i Mexico og maaske endnu nordligere¹.

Med disse Maalinger er vi kommen saa nær til en kendt folkelig Overtro, at man aner en Forbindelse. Ganske vist er Forbindelsen præget af Magiens grundige Mangel paa Logik og af dens Evne til at springe ganske overfladisk mellem kun tilsyneladende Paralleler. Men som bekendt er „signe og maale“ næsten Synonymer i Omtale af gammel Trolddom.

Der har vel engang været en religiøs Logik i denne Maalen, men den er bleven grundig borte.

Der er en gammel Forestilling om noget, der skal være et Menneskes normale Maal. Højden fra Isse til Fod og Vidden fra Fingerspids til Fingerspids ved udstrakte Arme skal være den samme. Dette har allerede Plinius en Overlevering om (7,77). Paastanden gentages af den hellige Hildegard (Mignes Patrologi 197, 814), og denne Tankegang synes at ligge bag ved Maalingerne.

Hvis nemlig en Maaling viser, at dette ikke slaar til, saa „har Mennesket tabt sit Maal“. Saadan siger man i Steiermark navnlig om Mennesker med Svindsot. Man siger det i Schlesien og man siger det i Brandenburg. Jakob Grimm meddeler, at det sidste Sted maa den, der skal maales, være helt afklædt, og ved Maalingen skal bruges en rød Traad, som er spundet en Søndag. Hos Befolkningen i Herzegovina spiller dette at miste sit Maal en stor Rolle².

Denne Maalen kender vi udmærket i Danmark. Man *maalte for Modsot* (Blegsot?). Evald Tang Kristensen har opskrevet en saadan Maalemethode fra Midtjylland (Jyske Folkeminder IV Nr. 256). Højdenmaales ledvis og dereftermaales ledvis paa tværs fra Langfinger til Langfinger. Saa laves en Ring af Traaden, og der skal spyttes gennem Ringen, hvorpaa Traaden brændes sammen med afklippede Negle.

Jeg har her i Bringstrup mødt den samme Fremgangsmaade med nulevende Personer, ja med en af mine egne Konfirmander. Traaden blev dog holdt i Korsform og der skulde spyttes ved

¹ Journal of American Folk-Lore, 7, 135. John G. Bourke: Popular medicine, customs and superstitions of the Rio Grande. ² Efter Max Bartels: Volks-Anthropometrie, i Zeitschr. d. Ver. für Volkskunde 13, 356. Hertil henvises iøvrigt.

begge Sider af Midterstregen. Traaden skulde en Tid bæres, vunden om Benet under Knæet, og derefter brændes. Det var at maale for Skjæver (engelsk Syge). Man maaler altsaa stadig paa de samme Leder, men det synes at være glemmt, at Maalene skulde gaa op. Kun selve det at maale skal ske og skal med Magiens Uforstaaelighed hjælpe.

I Holbergs „Barselstuen“ I, 7 har Anne Signekælling maalt Barnet, skönt Corfitz erklærer, at „Signen og Maalen er forbudet i Loven“. Ja det var forbudt i Christian den Fjerdes store Reces, og dette Forbud er gaaet over i Danske Lov 6—1—12. Men det gaar ikke saa nemt at udrydde de gamle Hedenskabslevninger.

Fremgangsmaaden brugtes ogsaa med syge Kreaturer. Joachim Junge fortæller, at han har overværet saadant i Nordsjælland. Her synes dog ogsaa andre Riter at træde til.

Iøvrigt henviser jeg til Feilbergs Jydske Ordbog under „måle“. Ellekildes Anmærkning i Junges „Den nordsjæll. Landalmues Karakter“, ved Ellekilde, 209. Werlauff: Hist. Antegnelser til Ludv. Holbergs atten første Lystspil, 133. Marie Christophersen: Fra Hedeboegnen 158. F. Ohrt: Danmarks Trylleformler Nr. 185, 186. 196. 197. 1133 (maalt fra højre Haand til venstre Fod og fra venstre Haand til højre Fod, Mön). Samme: Trylleord, S. 109.

Der er vel i dette Væsen nogen Tanke om en Repræsentation ved Maalet. Derfor kan der her i Danmark 1704 tales om, at Troldfolk bruger et med Voks gennemtrukket Reb, hvormed de maale Kroppen og haabe derved, at Manden rammes af Sot¹. Hos Romænerne i Harbachthal bruger man med en Syg at maale ham med en Vokskerte og anbringe den brændende bag ham. Overlever han dens Udbrænden, vil han leve².

Ved Maaling til Helbredelse er der vel ogsaa noget i Retning af Repræsentation, og dermed er maaske forbunden en Offertanke. Maaske er der ogsaa tænkt paa at faa Sygdommen repræsenteret i Maaletraaden og da i dens Behandling tænkt paa en Tilintetgørelse. Begge Dele løber formodentlig over i hinanden, og da det er Magi, skal man vel i det hele ikke for meget bruge Ordet tænke, naar derved skal forstaas noget sammenhængende. Men der er vel dog nogle Forestillinger bagved.

Det kommer frem i, at der jo skal gøres noget ved Traaden

¹ Erik Pontoppidan, Fejekost, ved J. Olrik (1923) XXIV. ² Ztschr. f. Volkskunde 22, 161.

bag efter. Dette er vel endda Hovedsagen. De danske Eksempler gaar ud paa at brænde den. Dermed er man endnu kun i ren Magi.

Her har vi med en Sammenløben af Kristendom og Magi at gøre, hvilket vil sige et Forsøg paa at kristne Magien. Det vil da være en nærliggende Udvej med Traaden ikke at ofre den til Tilintetgørelsens og Mørkets Magter men at faa noget kristeligt ud af den. Løsningen af denne Opgave fandt man i at bruge den som Væge i en Kerte. Vi har adskillige Eksempler fra den katolske Middelalder og skal her nøjes med Eksempler fra Benediktinerklostre. I en Ritualbog fra 1000-Tallet fra Klosteret Prüm ved Trier anvises det at hjælpe en Barselkone med latinsk Læsning, og at hun lover, af en Snor, der passer om hendes Liv, at lave en Vokskerte, som siden skal ofres (brænde) til Ære for den meget æventyrlige Helgeninde St. Margarethe. En Kvinde fik i samme Kloster sit ødelagte Ansigt repareret ved at ofre en Kerte af hendes Hoveds Maal foran Relikvierne af St. Chrysanthus og St. Daria.

Man kunde ogsaa gøre det med Dyr. I det franske Benediktinerkloster Fleury blev St. Benedikts Ben anbragte som Helligdom, idet de blev ført dertil fra Monte Cassino et Aarhundrede efter hans Død. I den Anledning har en Munk i Fleury Rodolphus Tortarius omkring 1160 (da St. Bendts Kirke byggedes!) skrevet en Bog „Den hellige Fader Benedikts Mirakler“. Heri fortæller han, at Abbed Hugo i Fleury havde en Paaflugl, der engang fløj ind i Klosterkirken, fløj mod noget og faldt stærkt beskadiget ned foran et Alter, hvad Abbeden naturligvis var ked af. „Men fuld af Tro bød han lave en Blaargarns Traad efter Paafluglens Maal fra Spidsen af Næbet til Enden af Halen og indstøbe i Voks, tænde og stille for Alteret, hvor Skaden var sket. De gjorde det og stillede den tændte Kerte foran Alteret, og før Kerten var brændt ned, havde Fuglen genvundet sin Førlighed“¹.

Den Historie har Brødrene i Ringsted Kloster vel ogsaa læst til Opbyggelse og til St. Bendts Ære.

Meget beslægtet med at lade sig maale kunde det være at lade sig veje, og ogsaa det har været meget brugt ved Helgendyrkelse. Svebernes arianske Konge Chararich (550—559) havde

¹ Ad, Franz: Die kirchl. Benediktion des Mittelalters II 457 f. Mabillon: Acta Sanctorum Ordinis Benedicti IV 2, 392.

en syg Søn. Han havde hørt om Miraklerne ved St. Mortens Grav i Tours og sendte Sønnens Vægt i Guld og Sølv til Helgenen. Sønneren kom sig endda ikke, men saa besluttede han at blive Katholik og sendte Folk for at skaffe Relikvier af St. Morten. Disse lagde et Stykke Silke paa Helgenegraven, og Tegnet paa St. Martins Naade skulde være, at Tøjet blev tungere. „Og næste Morgen vejede de Tøjet, og der var strømmet saa meget af St. Mortens Kraft over i det, at det nu var meget tungere.“ Sønneren kom sig, og Kongen gik med sit Folk over til Katholicismen. Saaledes fortæller Biskop Gregor i Bogen om St. Mortens Mirakler.

Ved Regensburg ligger Benediktiner-Abbediet Prüfening, og her havde den hellige Abbed Erminold sin Grav. Ved Graven stod en stor Vægt, hvorpaa mest Börn og Kvinder vejedes. Men i Bogen om Helgenen fortælles ogsaa, at Ærkebiskop Konrad af Mainz lod sig veje med en Mark Sølv formedelst sin Sygdom, som han havde faaet paa Korstog. Han bad om hurtig Helbredelse eller hurtig Død, og han blev bønne hørt, thi inden han naaede Mainz, var han død 1200. Her gives der simpelthen et Offer for at blive vejat. Fra Stiftskirken i Kleve i Rhinprovinsen er der bevaret Regnskab over saadanne Vejpenge. Man vejedes der til Ære for vor Frue. Andre Steder er Vægten indrettet til, at man afvejer og ofrer sin Vægt i Byg eller Hvede. En anden Vejning under meget indviklet Ceremoniel brugtes med syge Börn paa en Vægt foran Højalteret i Unter-Grombach Kirke i Bruchsal Amt i Baden. Ved en Visitats 1683 forbødes det, og Vægten blev brændt. I italienske Ritualbøger finder man kirkelig Læsning og Bønner til disse Vejninger. Der er ogsaa et Eksempel paa en indirekte pavelig Stadfæstelse. Det gjaldt den Skik at lade sig veje til Ære for St. Quintinus. Jeg ved ikke, om hans Navn har ført Folks Tanker hen paa Vejning. Da man ogsaa begyndte med denne Vejning i Cambrai og Rouen, protesterede Kannikerne ved Helgenens egen Kirke Saint Quentin, og de fik af Pave Innocentius VIII (1484—92) Eneret til denne Vejning ved Helgenens Grav. Det er den samme Pave, som organiserede og autoriserede Hekseproces-Væsenet¹.

Som man repræsenteres gennem sit eget Maal, maa da vel Jesus og Helgenerne ogsaa kunne repræsenteres og deres Kraft overføres ved at maale dem af. Der er en saadan Forestilling om

: ¹ Franz II 459—462.

Maalets Betydning tilstede, og derfor kan det slaa ud i en „kristelig“ Praksis.

Og den maa jo her i Landet i den „katholske“ Tid have været ret kirkelig tillige. Det er Landets fineste Benediktinerkloster, der har anbragt dette Billede og muligvis haft sin Indtægt deraf, i al Fald derved fremmet en Kultus af en Art, som for os kun er underlig. Lige ved Indgangen til dette Kor, som der da ikke var Mage til norden for Østersøen, hvor der sloges hellig Kreds om Kongeslægtsens Grave, var denne Andagtsfigur anbragt. Men Middelalderens katholske Kirkevæsen var saa opfyldt af privilegerede Riter og Bedeformularer, at det var meget vanskeligt for Folk at holde Stregen mellem Magi og Kristendom. Vi evangeliske synes jo simpelthen, at meget af det paveligt tilladte eller endog paabudte ogsaa er Magi, d. v. s. mere eller mindre godt forklædt Hedenskab. Under dette Synspunkt ryddede Kirkens Reformation op i det hele, det grove med det fine, og det forsvandt, — undtagen hvad der lyssky gemte sig som simpel Magi.

Den her omtalte særlige Søgen Beskyttelse under Jesu Maal har endda i Aarhundreder været saa grundig glemt i Danmark, at selv de lærde stod uden Forklaring til disse Billeder, da de dukkede frem bag Hvidtekalken. Mærkeligt nok skulde netop en Benediktiner føre mig ind deri. Vi ved ikke noget ordentlig om, hvor folkemedicinsk eller hvor aandeligt man har taget det for 600 Aar siden med „Frelserens Højde“ i Ringsted Klosterkirke. Om det mest var Hedenskab og hedensk Praksis, Tro paa skjulte Kræfter. Eller om det mest var, at paa ham, den højlovede, Frelseren, overførte man barnligt ogsaa nogle saadanne Folkeforestillinger af grumset Herkomst, — dog saaledes, at de overstraalede af Bevidstheden om, hvem han er.

I den katholske Kirke bruges det at spise Helgenbilleder som Medicin. I Maria Zell i det ofte omtalte Steiermark køber man i Arkvis Afbildninger af Marias Naadebillede i Frimærkestørrelse. Man bløder dem i Vand eller ruller dem til Piller og nedsvælger dem, flere eller færre, eftersom Sygdommen er til. Her maa der jo være Repræsentation ved Billede, hvori Kraften følger med. Da nogle Katholiker var betænkelige ved denne Praksis, forespurgtes ved Pavestolen. Sagen kom til Afgørelse i Vakancen efter Leo den Trettendes Død 1903, og Congregatio S. Officii vedtog og bekendtgjorde, at det var tilladt, naar al Overtro og al Fare

for saadan var udelukket (dummodo vana omnis observantia et periculum in ipsam incidendi removeatur)¹. Vi evangeliske begriber vist ikke rigtig, hvordan denne Betingelse kan nævnes i samme Aandedræt. Hvis det ikke er det rene Diplomati, har imidlertid intelligente Kardinaler i vore Dage drøftet dette og fundet, at det kunde forenes.

Der kan blandes mange mærkelige Forestillinger sammen i samme Bevidsthed!

¹ Franz II 454. Afbildning fra Maria Zell hos Hovorko & Kronfeld, Vergleichende Volksmedizin I 208.

TVORUPSTENEN, DEN FALSKE OG DEN VIRKELIGE

AF

FR. ORLUF

SOM Dickens begynder sin bekendte genfærdsfortælling med at forsikre, at Marley var død, kan den paavisning, der her skal gives, passende indledes med at fastslaa, at Worms *Tuordrupense* (fig. 1) ikke er at finde paa det opgivne sted.

Tvorup¹ kirke i Thy — som Worm (efter ukendt kilde) skriver Tuordrup —, i hvis vaabenhus den paagældende runesten stod, blev nedrevet 1794, og sognet, der hidtil var annex til Vang, lagt ind under dette. C. C. Rafn² ved ikke rettere, end at stenen først da bortkom, ligesaa P. Købke.³ Men allerede Danske Atlas V 1769 s. 453 omtaler stenen som forsvunden fra kirken, Abildgaard søgte den forgæves, og den daværende sognepræst⁴ erklærede bestemt, at han aldrig havde set stenen i eller ved Tvorup kirke.⁵ Efter at Worms *Grenstenense* var genfundet 1842, liggende helt nedgravet under vaabenhusets gulv, lod Worsaae 1853 vaabenhustomten i Tvorup udgrave ved runestenstegneren lærer Kruse, som ledede undersøgelsen med den fuldeste forstaaelse af opgaven og i sin indberetning (18/6 53)⁶ udtaler, at der er gjort alt, hvad mennesker kan gøre, „men hvor intet er, haver kejseren sin ret forloren.“

Stenens forsvinden fra kirken forklares simplest ved at antage, at den bekendte kgl. befaling til lensmændene af 9/2 1652 om indsendelse til København af visse runestene, hvoriblandt denne⁷, er

¹ Tvorup skrives (efter udtalen i 17de aarh.) for at undgaa forveksling med runestenen fra Torup i Middelsum herred. ² *Antiquités de l'orient* s. 216. ³ Om runerne i Norden s. 90. ⁴ A. L. Brøndlund 1753—92. ⁵ P. G. Thorsen: „Torupstenen i Ty 1841 (Sjørringstenen)“, manuskript blandt Thorsens papirer i Univ.bibl. ⁶ I Nationalmuseets arkiv. ⁷ Nord. tidskr. f. oldkyndighed I. 326.

blevet efterlevet af dem, hvem bortførelsen fra kirken paalagdes af lensmanden, men da stenen ikke kom til København, maa den være bleven efterladt etsteds, hvor befordringen har skullet skiftes.

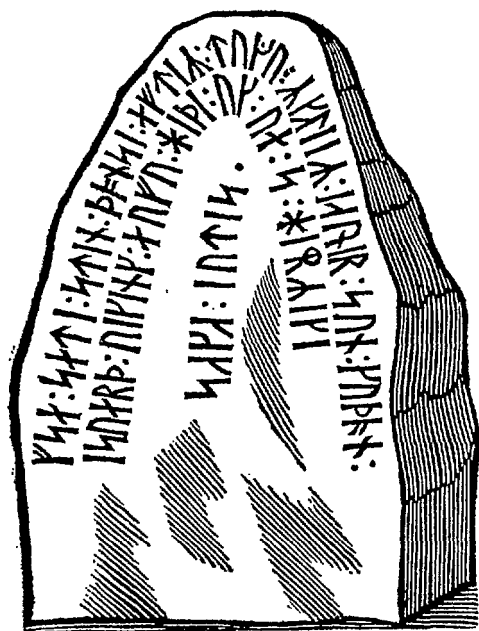

Fig. 1. Worms *Tuordrupense*.
(Mon. Dan. s. 293)

Vejen fra Tvorup støder til hovedvejen til Thisted i Sjørring by. I 1737 saa en mand, der brugte sine øjne — hvad mange ikke gør —, at der var runeskrift paa en sten, der stod paa jorden udenfor kirkegaarden i Sjørring. Stenen stod paa jorden; den kunde nemlig staa af sig selv, naar den sattes paa den ene ende, der var noget flad. Rigtignok var der runer ogsaa paa denne flade, og stenen var altsaa ikke bestemt til at staa paa den ene ende, men den kunde ikke staa paa den ende, der var bestemt til at vende nedad, uden at staa i jorden eller støttes, og

de, der har hensat stenen her, har aabenbart ikke haft besked om at sørge for varig opstilling. De har da sat stenen saadan, som den kunde staa af sig selv, uden hensyn til, at den derved kom til at staa paa hovedet med topfladens indskrift skjult; hvis stenen har staaet ligesaadan dér, hvor de hentede den, saa at de slet ikke har set runerne paa den skjulte topflade, vil de saa meget mere kunne undskyldes.

Den meddelelse om indskriften, der efter fundet 1737 sendtes til Erik Pontoppidan, gengav de synlige runer, altsaa kun forsidens. Pontoppidan, som i *Marmora Danica* II 347 benytter denne meddelelse, facsimilerer ikke den modtagne runeskrevne afskrift og aftrykker den heller ikke med runetyper, da der er et ord, han ikke kan læse; dette lader han staa blankt, idet han transskriberer det

øvrigte til latinsk skrift: ase (s)eti stin dansi iftir viv sin isver.¹

Stenen bortkom senere, men blev genfundet 1841; ogsaa denne gang blev kun forsidens indskrift indsendt til København; P. G. Thorsen,² der saa den runeskrevne afskrift og bemærkede de forskellige ligheder med Tuordrupense, antog, at den fundne sten var et afbrudt stykke af Tuordrupense. Senere, da topfladens indskrift indsendtes, opgav han denne tanke. Af haandtegningen i Wimmers runeværk³ (fig. 2) ses let, hvad der har begrundet baade Thorsens foreløbige antagelse og at han opgav den, da den nyfundne indskrift viste sig at være fuldstændig.⁴

Imidlertid var den genfundne sten strax af finderen, Pastor Madelung, der købte den for en specie,⁵ bragt til hans sognekirke Vang, idet han var overbevist om, at den saa nær Tvorup fundne sten, hvis indskrift begyndte ganske som *Tuordrupenses*, var identisk med denne, saa at Vang kirkes vaabenhus⁶ nu var dens rette sted. Urigtig bedømmelse af utilstrækkelige bevismidler kan føre til uoprettelige fejl; den der af sund dømmekraft gør det rigtige uden særkundskab i tilfælde hvor lærdere mænd har bedømt de samme kendsgerninger urigtigt, fortjener, at det rigtige skøn mere fremhæves end dets utilstrækkelige grundlag. Pastor Madelung løste praktisk identitetsspørgsmaalet Tvorup-Sjørring og bør have al ære

Fig. 2. „Sjørringstenen“
DRM II 182

¹ Af Pontoppidans transskriptionsregler, der afviger fra nutidens, behøver her kun at nævnes, at hans *viv* forudsætter runisk *uiu*. ² De danske runemindesmærker II 196. ³ Dette citeres i det følgende saaledes, at hovedværket betegnes DRM og bind og sidetal anføres, haandudgaven betegnes „Wimmer“ og alene stenens løbenummer anføres. Sjørringstenen er DRM II 181 og Wimmer 38. ⁴ Tillige ses, hvad der forklarer Pontoppidans fejllæsning *uiu* for *uir*; runen *ʀ*'s bistav er kun tegnet i 2 træk og kan altsaa fejllæses som *ʀ* eller som en binderune af *ʀ* og *ʀ* (saaledes læste Kruse). ⁵ Dagen $\frac{1}{2}$ 1842 nr. 34. ⁶ Dette er bygget af kvadre fra den nedbrudte Tvorup kirke.

for at have handlet derefter, længe før nogen fandt tid til den fordybelse i længst forglemte litterære forhold, der fordres til at bekræfte hans formodning.

Ved første blik paa figg. 1 og 2 synes en videnskabelig behandling af identitetsspørgsmaalet at maatte afvise enhver mulighed for en fælles original. Fig. 1 har den brede ende nedad, fig. 2 opad med beskreven topflade; fig. 1 viser en massivt virkende kantside, der giver en forestilling om stenens rumfang og tyngde, der er ganske forskellig fra fig. 2; fig. 1 viser en indskrift i 19 ord, fig. 2 i 12. Vel bemærkes, at begge figurer tildels viser samme grundtanke i skriftordningen, forsaavidt som de begge har to buede indskriftbaand over hinanden, og at hele indskriften i det øverste indskriftbaand paa fig. 2 genfindes, som allerede nævnt, (paa en enkelt letforklarlig afvigelse nær¹) i fig. 1 paa tilsvarende sted i rækkefølgen, endvidere at det første — ret sjældne — ord paa topfladen i fig. 2 genfindes (ligeledes med gennemskuelige afvigelser) i fig. 1; men selv om det kunde være forklarligt, at indskriftens slutning her er flyttet til forsiden, fordi den ikke kunde vises paa en nedadvendende side, bliver hovedindskriftens stilling væsentlig uens, da den i fig. 2 har buen ved den brede ende af stenen under den beskrevne topflade, medens fig. 1 viser buen ved den smalle ende. Den tanke, at fig. 1 viser stenen i fig. 2 stillet paa hovedet — saaledes som den stod i Sjørring 1737 og 1841 og nu altsaa ogsaa skulde antages at have staaet i Tvorup vaabenhus —, synes foreløbig for fjærn.

Til alt held oplyser Worm udtrykkelig — en meget sjælden undtagelse —, at han har benyttet Jonas Skonvigs tegning; vi ved, at denne skal søges i haandskriftet AM 367 fol.² Her (fig. 3) er ingen kantside; stenens form stemmer med fig. 2 saa nær, som det kan ventes ved løst rids, og stenen vises ikke med jordlinje som i fig. 1, men med en flad underside, der vises perspektivisk. Stenen har altsaa staaet løst paa underlaget, saaledes som den kunde staa af sig selv, og den har kunnet hældes noget bagover, saa at Skonvig har kunnet kigge ind paa underfladen, hvorefter han har foretrukket at afbilde stenen i denne stilling med begge flader synlige. Men træskærereren — hvor mange menneskelige fejl sker ikke i bedste mening! — har som fagmand ræsonneret, at i en

¹ Foruden træskærerfejlen fsa, se s. 33 note ¹. ² DSt 1921 s. 22 f.

afbildning af en rejst monumentsten kan underfladen ikke tegnes perspektivisk; perspektivet maa fremkomme ved kantsidens baggrundslinje. Altsaa raades bod paa Skonvigs formentlige tekniske fejl ved at en kantside tilføjes og en jordlinje vises i stedet for den kuriøse perspektiviske underflade.

At disse rettelser var nok til at gøre træsnittet i Worms monumenta og dermed det hele litterære begreb *Tuordrupense* til et groft falsum, saavist som en runestens form og masse væsentligt betinger dens monumentale virkning, har træskæreren aabenbart ikke tænkt paa; han har ment at kunne forbedre tegningen kunstnerisk, naar rettelserne — som han troede — ikke gjorde indgreb i indskriften.¹ Skonvigs tegning viser ikke indskrift paa underfladen, som træskæreren fjærner. Samtidig har tegningen imidlertid givet os grund til at tage den mulighed i betragtning, at vi virkelig her har Wimmers Sjørringsten i omvendt stilling.

Det vilde dog ikke være muligt at forklare, hvorledes den tegning, fig. 3 viser, har kunnet fremkomme, naar det er den sten, fig. 2 viser, som tegneren har set, — hvis det ikke toges i betragtning, at de bevarede Skonvigske tegninger vel er originaler i forhold til Worms monumenta, men ikke er de umiddelbare optagelser paa stedet. Dette er allerede indlysende p. gr. af de tynde, ikke stift heftede² tegnehefters store format³ og brugen af lineal og bly-

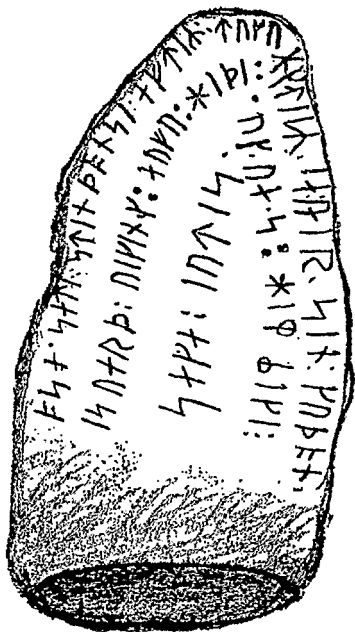

Fig. 3. Skonvigs tegning
AM 367 fol., fol. 11.

¹ Det indre buede skriftbaand gør han regelret rundtløbende, saa at læseren læser det i sammenhæng og tager enkeltlinjen i inderfeltet sidst. Men hos Skonvig falder baandet fra hinanden i to dele, hvoraf den ene gaar op over den anden, og mellem disse skal inderlinjen læses, se s. 39 not.¹, jfr. s. 36 not.¹. Paa Oddumstenen, hvor et saadant brud i inderlinjen virkelig forekommer, har Skonvig gjort den sammenhængende for at vise textfølgen (Skonvig fol. 16^v, Wimmer 64). ² Den nuværende stive heftning er senere end 1911, jfr. DSt 1921 s. 25. ³ DSt 1921 s. 23.

stift, der alt fordrer fast underlag — som i fri luft, hvorefter arbejdsformen maatte indrettes, ikke kunde paaregnes —, og de pænt renskrevne beskrivende texter, men det er yderligere bevisligt. Tegningerne staa i Skonvigs hefter i en rækkefølge, som hans rejser ikke kan have fulgt. Torupstenen i Middelsom herred findes i AM 367 fol. paa fol. 13^v, Grøndal fol. 14^v; Torup ligger $\frac{1}{2}$ mil fra Rønge mark, hvor Grøndal dengang laa; men paa fol. 13^v nedenunder Torup findes Gunderup II fra Fleskum herred, fol. 14^r Gunderup I. Afstanden fra Torup til Gunderup er 8 mil. Selv om Skonvig, der var anbefalet til biskopperne af kancelliet¹, ikke kunde tage Gunderupstenene med under rejsen fra Aarhus, hvor han begyndte, over Randers (fol. 7) og Hobro (fol. 6^v!) til Aalborg (Hune fol. 9), fordi han først af Viborgbispens kunde anbefales til Gunderuppræsten, kan intet sandsynliggøre, at han med Viborg som udgangspunkt og kommende fra Hjerminde i Middelsom herred skulde tage Torup før det just halvvejs til Torup liggende Rønge og efter Torup tage de fjerne Gunderupstene, før han gjorde sig færdig med Middelsom herred, hvor foruden Grøndal ogsaa Langaa (fol. 15^r) og Grensten (fol. 15^v) ventede ham. Det skaanske hefte begynder med Runamo i Bleking (fol. 1^v), derpaa følger Holmsby ved Halmstad i Halland (fol. 2 bis^v), derefter atter Bleking, Medelstad herred (Listerby fol. 3), hvorefter en række skaanske. Efter Hoby (fol. 10^v) og Købinge (fol. 11), begge i Ingelstad herred i det sydligste Skaane, følger (fol. 11^v) Lerager i Blekinge i samme nysnævnte Medelstad herred, derpaa (fol. 12^v) Strø 3 mil fra Landskrona (Oense herred) og fol. 13^v atter Bleking (Gommor, Lister herred). Denne ordning kan alene skyldes hjemmearbejdets tilfældige valg. Til grund for tegningerne maa ligge originale optagelser i anden form, og det afgørende bevis for dette forhold savnes ikke, idet kansleren ved den mest problematiske af de dengang kendte formentlig historiske runeindskrifter, Runamo nemlig, ikke har villet nøjes med Skonvigs rentegning i heftet, men har forlangt hans autoptiske skizze. Denne, der er tegnet med blæk paa et løst blad (højde 164, brede 208 mm), er indheftet i Skonvigs skaanske hefte AM 369 fol. (højde 312, brede 200 mm) ved siden af blystifttegningen af Runamo (fol. 1^v) og pagineret fol. 2.

Skonvig har altsaa paa stedet taget blækskizze paa særskilt

¹ Suhms saml. t. danske hist. I, 2 hefte, s. 15.

løst blad i mindre format og først i hjemmet udført rentegningen med blystift og renskriften af de beskrivende tekster, som paa stedet synes ikke at være blevne paaskrevne skizzebladet, men nedskrevne paa andre løse blade eller successivt i en notitsbog. Naar skizzen alene viste stenens kontur, og indskriften med dens anordning i rammestreger m. m. tegnedes („exciperedes“¹) paa andet blad eller i notitsbogen, kunde uorden blandt skizzebladene medføre ved rentegningen i hjemmet, at en indskrift i rigtig anordning indtegnedes i en stenkontur, der hørte andetsteds hen. Saaledes er Oddumstenens indskrift i væsentlig rigtig anordning indtegnet i Randersstenens kontur² og omvendt; Randersstenen, som Skonvig saa liggende i fortovet saaledes, at stenens hele form saas, har han villet vise i fingeret rejst stilling og anbringer derfor efter skøn en jordlinje, saa at stenens fod ikke vises; stenens højde³ over denne tænkte jordlinje er ganske lig Oddumstenens over dens virkelige jordlinje; Skonvigs skizze af Oddumstenen har imidlertid ikke tydeligt vist, at afslutningen forneden er en jordlinje og ikke stenens naturlige fod, og da det af hans textoptegnelser fremgik, at Oddumstenen kun havde kunnet maales over jorden, saa at der maatte høre jordlinje til tegningen af denne sten, har han taget Randersskizzen (glemmende at dennes jordlinje var fingeret) til Oddumindskriften⁴ og givet Randersindskriften den ledige Oddumskizze. Havde stedbetegnelsen været paaskrevet skizzebladene, kunde denne forvexling ikke være sket, og den vilde overhovedet have været udelukket, hvis indskriften og dens anordning havde været indtegnet i konturskizzen eller i det mindste paa selve skizzebladet. At skizzebladene end ikke har haft paaskrift om, hvad der var op og hvad ned paa stenene, viser tegningen af Glenstrupstenen (AM 367 fol. 6); indskriftens anordning er rigtigt exciperet af originalen, men skizzen af stenen er vendt paa hovedet før rentegningen. Den

¹ Til udtrykket jfr. DSt 1921 s. 31. ² Denne viser indskriftfladens begrænsning, ikke konturen mod luften, som forøvenville give større brede, da stenen her er bredest bagtil. ³ Da Randersstenens fulde længde intetsteds er opgivet, kan her bemærkes, at maalet er 53 tommer (unders. $\frac{25}{8}$ 1912). Wimmer 54.

⁴ Som følge af indskriftfladens form (jfr. not. 2) er Randersstenens skriftbaands første halvdel skraatstillet, den anden opret. Samme skævhed derfor i Skonvigs Oddumtegning, men her uheldigt p. gr. af indskriftens pyramidale anordning. (Paa Randersstenen gaar forsideindskriften betydeligt højere op end vist hos Wimmer; det er den nedre rammestreg, han viser som den øvre).

rundede form, som Skonvig viser foroven ved den del af indskriften, der rigtigt vises øverst, har stenen¹ forneden, og den opragende spids, som stenen har foroven, skizzerer Skonvig (med nogen fortegning) forneden. Et særligt oplysende eksempel paa Skonvigs fremgangsmaade i det hele er Jelling I (den mindre Jellingsten²). Han saa stenen liggende og aftegner den saaledes i dens hele form, med den ene ende rundet, den anden flad; hjemme tror han, at stenen skal staa paa den flade ende; han lader indskriften begynde her og stiller altsaa ogsaa Jellingstenen paa hovedet ved rentegningen, kun at han ikke viser den rejst. Hvorledes han i skizzen har baaret sig ad med bagsideindskriften, tør ikke gættes; i rentegningen vises bagsideindskriften paa en kantside og stenen er gjort trekantet, som for at de to beskrevne sider kunde gøre en bedre samlet virkning. *Quantae tenebrae* maatte man sige, hvis disse tegninger var bestemt til udgivelse. Derom skal senere tales; foreløbig har vi kun at erkende de muligheder, som Skonvigs fremgangsmaade indeholder. Fra det udførte arbejde kan sluttet til instruxen, hvorefter det er udført. Naar Skonvig har kunnet gaa frem paa den maade, at han ved undersøgelsen exciperede indskrifterne og kun tog konturskizze af stenene og senere i hjemmet indtegnede indskrifterne i stenkonturerne, har han ikke haft ordre til at tage nøjagtige tegninger. Havde han blot haft ordre til at tage maal af runestavenes længde, maatte han af praktiske grunde have foretrukket at gøre hele arbejdet paa stedet, saa at det i hjemmet kun drejede sig om en kalke; men saadan ordre har han ikke haft. Atter her er — foruden bl. a. Randersstenen — særlig den mindre Jellingsten oplysende. Originalens 3 skriftlinjer (paa forsiden) af højst forskellig brede — den første 12 tommer, de to andre hver ca. 7½ — med dobbelte ramstregere imellem giver denne sten et særpræg i arkæologisk henseende, og de kolossale runer med ordene **kurmr kunuka** skulde synes at maatte gøre indtryk paa enhver. Skonvig har i rentegningen slaaet 4 streger efter lineal med lige mellemrum som i en skrivebog og skrevet runerne ind deri i en størrelse, der efter maalestokken svarer til 4 tommer. Nøjagtighed i den arkæologiske detail er aabenbart for ham ikke blot en biting, men noget, han aldeles ser bort fra, ligesaa altsaa den, der har instrueret ham.

¹ Wimmer 26. ² Skonvig fol. 18, Wimmer 4.

Uagtsomhed i enkeltheder kan tilregnes Skonvig, men ikke den hele arbejdsplan.

Det behøver herefter ikke videre forklaring, at det er gaaet med Tvorup som med Glenstrup og Jelling I, at indskriften er sat galt paa stenen ved hjemmearbejdet som følge af utilstrækkelig nedskrift paa stedet, hvilket naturligvis er Skonvigs egen fejl.

Men hermed er ikke forklaret, at indskrifttexten har kunnet faa det udseende, der ses i fig. 3, naar originalen ikke har haft flere eller andre ord, end fig. 2. Naar Skonvigs ydelse skal prøves ikke paa hans behandling af det monumentale, men paa hans aflæsning af indskrifttexterne, fordres en forklaring, der tager hensyn til, at han selv saa sin hovedopgave her.

Den der første gang, og som den første, ser en runesten, som er vanskelig at læse, enten slidt eller forvitret eller uheldigt opstillet (i krogen af et vaabenhus kan belysningen være ugunstig), og ved at gennemgaa indskriften strax nedskriver, hvad han mener at se, vil let komme til at læse og nedskrive det samme sted paa forskellige maader, jo mere han samvittighedsfuldt stræber at kontrollere sig selv, især naar legemsstillingen forandres i undersøgelsens løb, saa at de ofte svage og af afflisinger og naturlige furer gennemkrydsede skriftspor ses med forskelligt skyggefald; og naar tilmed de ord i forskellige skriftbaand, der ved samme legemsstilling er lige for øjet, undersøges samtidig for at undgaa for hyp-pig overgang fra hugstilling til knælende eller liggende stilling (paa den lille omvendt staaende Tvorupsten har intet kunnet undersøges i staaende stilling), og det saaledes aflæste nedskrives i denne tilfældige ordfølge, vil den, der af en eller anden grund maa afbryde arbejdet og først efter hjemkomsten skal samle indskriften, være ilde faren, selv om han har noget kendskab til indskriftstil, naar dette ikke er sprogvidenskabeligt underbygget. I Skonvigs Tvoruptegning er der, bortset fra kupan, intet ord, der ikke kan være fremkommet paa denne maade, naar det er Sjørringstenen, Skonvig har set for sig. Ordfølgen er ens indtil og tildels med Sjørringstenens 6te ord, hvor Skonvig standser efter det 4de bogstav; Sjørringstenen har her et naturligt punkt af saadan form og (tilfældig) beliggenhed midt mellem de omgivende runer, at det kan tages for skilletegns punkt; herefter har Skonvig, forblivende i hugstilling, ført øjet over paa den anden side af indskriftfeltet for at læse det, han her havde lige for sig, nemlig slutningen af samme indskriftbaand. Derefter

har han lagt sig paa knæ (eller alle fire) og fortsat, hvor han før slap (ved punktet); han læser hele baandet ud, altsaa ogsaa slutningen, som han foreløbig læste før; ved nu at læse denne nedefra, saa at skyggerne falder anderledes, ser han, hvad der virkelig staar, men da denne læsning afviger meget fra den forrige, kontrollerer han ogsaa sin læsning af det øvrige i samme baand, idet han med mindst mulig forandring af legemsstillingen læser i tilbagekridende rækkefølge og kun nedskriver nye læsemaader, hvor der viser sig anledning dertil. Han gaar saaledes baandet helt igennem, ogsaa de 4 bogstaver foran punktet. Ved derpaa at tage maalt af stenen til brug for konturskizzen og nøjere efterse, hvor bredemaallet bedst kan tages forneden paa stenen, opdager han underfladens indskrift, der strækker sig lidt op ad den ene kant-side. Han magter at tvinge stenen lidt bag over mod væggen, men maa lægge sig plat ned paa gulvet for at se ind i det spidsvinklede synsfelt mellem denne skriftflade og gulvet; han aflæser runerne med besvær, kryber endnu længere ind for at se det mest skjulte ord bedre og læser det nu næsten helt rigtigt, men faar ved denne stilling af øjet ringere resultat end før af det sidste ord; efter at være kommet paa benene igen nedskriver han begge læsninger med nogen forbytning, fordi han ikke nu har runerne for øjet.

Ved hjælp af denne ledetraad vil læseren kunne stave sig igennem Skonvigs Tvoruptext, naar han har Sjørringstenen foran sig, alene, som nævnt, med undtagelse af *kupan*¹. Dette ord findes imidlertid ikke i Worms anden kilde til *Tuordrupense*.

Men hvorledes kan overhovedet en aldeles ubearbejdet kladde-nedskrift af en enkelt medarbejder udgives som oldtidsindskrift, naar udgiveren har haft en anden kilde? Hvorledes bevises det, at der har været en anden kilde, og hvorledes paavise, hvad der har staaet i denne anden kilde?

Beviset for, at Worm tillige har haft en anden kilde, er at han nævner Skonvig som hjemmelsmand til sin text; nævnelse af hjemmelsmand ved det enkelte monument² betyder nemlig, at Worm tager forbehold over for sit valg af hovedkilde. Da Worm kun i overordentlige tvivlstilfælde nævner hjemmelsmand ved det enkelte monument, er eksemplerne for faa til direkte at bevise reglen, men de indirekte beviser er fuldt tilstrækkelige.

¹ Detaillen se s. 35 f og 36 not. 1. ² Medarbejderne er almindeligt nævnte i fortalen.

Exemplerne paa, at hjemmelsmand nævnes, er foruden Tvorup 2 i tal, runologiens berømteste fantasifostre: Runamo og Grøndal.¹ Ved Runamo er det Karsten Laursen, der nævnes; han er af 4 undersøgere, deriblandt Bertel Knudsen og Skonvig, den eneste der har læst et større antal runer her; Worm tager forbehold overfor sit valg af ham som hovedkilde dels ved at nævne ham, dels ved udtrykkelig at anføre, at Skonvig havde erklæret indskriften ulæselig. Ved Grøndal er det derimod Skonvig, der nævnes; her havde Worm tillige Holsts tegning, som afviger fra Skonvigs i talrige enkeltheder og især i indskriftens anordning og ordfølge, uden at hans tegning giver en læselig text, men det gør Skonvigs heller ikke; udgiveren har derfor ikke turdet stole paa sin egen dom ved valget af Skonvig som hovedkilde.

Som indirekte bevisende eksempler kan nævnes bl. a. Landerup, der trods talrige uklarheder og textkritiske vanskeligheder ikke foranlediger nævnelse af hjemmelsmanden, fordi der ikke er spørgsmaal om valg af hovedkilde, eftersom der kun foreligger én tegning. Randers I har Worm derimod faaet i 2 gengivelser, atter Skonvigs og Holsts, men ingen nævnes, fordi der ikke er grund til at tage forbehold overfor valget mellem dem, eftersom den tildels noget beskadigede indskrift er gengivet næsten ens af begge.² Et hovedeksempel af samme art er Lerager (Bjørketorp i Blekinge), hvor Worm, der fuldkomment ser denne indskrifts mærkværdighed, ikke nævner hjemmelsmanden til den benyttede tegning, fordi han har flere hjemmelsmænd, der ganske samstemmer. At tvivlsomt valg heller ikke foreligger, hvor der ved siden af kancelliets engagerede tegners (Skonvig) foreligger fra stedlig haand en aabenbart underlegen tegning, er sandsynligvis i en stor gruppe af tilfælde forklaringen til, at Worm ikke nævner hjemmelsmand ved det enkelte

¹ Af Grøndalstenen (Wimmers *Ulstrup* nr. 11) har først nutiden bragt en rigtig læsning. *Erasmus lætus*, den eneste der har set stenen staaende (før 1560), men faldefærdig, giver en ganske anden text, som om stenen tillige havde bagsideindskrift og han kun havde set denne (men sandsynligvis højlig misforstaaet den). Atter andre og naivt fantastiske forestillinger om indskriftens indhold omtales af Wimmer DRM II 83 f, tildels efter Worm. ² Randersindskriften, hvoraf Wimmer kun har de 3 sidste ord, kan med stor sandsynlighed restitueres saaledes: *sbaur raspi stain þasi uff[t] aba sin miuk kupa brupur, h(a)rþa kupaþ þikn* (varr. Holst stin, Wimmer þign): „Spørr (mandsnavn, oprindelig fællesnavn „spurv“) rejste denne sten efter Abi sin meget gode broder, en saare god mand.“ Til formlen jfr. Hobro (Wimmer 249).

monument. Men saadan nævnelse finder heller ikke sted ved en eneste skaansk runesten, hvor Worm dog overalt har Bertel Knudsens læsninger liggende ved siden af Skonvigs tegninger og jævnlig tilsidesætter Skonvig i enkeltheder. End ikke i et tilfælde, hvor Skonvig helt tilsidesættes (*Scorbyense*), trods hans umistænkelige (og rigtige) brupur, nævnes den, hvis sun Worm desværre foretrækker, fordi Worm ikke tvivler om sin egen dom ved valget af hovedkilde: at ved dette mindesmærke, henset til de saa forskellige angivelser af dets hele karakter,¹ kan Skonvig ikke følges.

Det maa da ved *Tuordrupense* være et virkelig tvivlsomt spørgsmaal om mindesmærkets hele karakter, der har bevæget Worm til, ved at nævne hjemmelsmand (o: fralægge sig selv ansvaret), at stille denne indskrift i klasse med runologiske kuriosa som Runamo og Grøndal. Thi dette indebærer jo, at ogsaa den anden kilde har vakt væsentlige tvivl — ellers vilde den være foretrukket og Skonvigs tegning helt kasseret, uagtet den, ligesom ved Skaarby I, vel fremfor den anden kunde have det rette paa et eller andet punkt.

Det er ikke vanskeligt at se, hvad der har vakt Worms tvivl. Ved stenens omvendte stilling, hvor indskriftens slutning med et grammatisk nødvendigt sætningsled var skjult, har Worms anden hjemmelsmand, formentlig stedets sognepræst, jo mere tro han gengav det synlige textparti, maattet synes utroværdig. Det er en del af dette runemindesmærkes tragik, der har sin inderste aarsag i datidens mangel af sagkyndig medvirkning ved oldtidsmindesmærkers bevaringsopstilling.

Worm har ikke kunnet følge den anden kilde, saa langt den naaede, og supplere resten ved hjælp af Skonvig, thi allerede ved det 6te ord forlader Skonvig ordfølgen og læser foreløbig andetsteds paa stenen, og ved dette spring og senere tilbagespring og dels fremskridende, dels tilbageskridende kontrollæsning er alt kommet i den grad i ulave, at det ikke var muligt at finde begyndelsen til den del af originalens indskrift, der manglede i den anden kilde,

¹ I underfeltet under de to tværstilte skriftbaand, hvor stenen (Skaarby I, undersøgt % 1910) viser billedet af en ulv, har Skonvig i stedet tegnet en tragtformig hovedbedækning, og ovenover viser han en i flere detaljer tegnet, fuldstændig opfantaseret mandsfigur med en lignende tingest paa hovedet, staaende med fødderne ned i de omtalte skriftbaand, af hvis 13 runer han ikke har læst en eneste, men alene viser rammestregene. Worms anden hjemmelsmand (Bertel Knudsen?) har læst alle 13 runer, jfr. DSt 1921 s. 36, og gengivet dyret væsentlig rigtigt (Wimmer 106).

saa meget mindre som ogsaa denne del var forstyrret hos Skonvig ved dobbeltlæsninger og yderligere ved forskydninger blandt disse. Worm har kun haft valget mellem enten at give en ufuldstændig tekst eller Skonvigs og har da udgivet den sidste, men ladet den staa for Skonvigs egen regning, idet han dog først nævner Skonvig der, hvor uoverensstemmelsen mellem kilderne indtræder, nemlig ved det 7de ord (Skonvigs ankaliir), og altsaa tager ansvaret for teksten indtil dette punkt.

Saa langt den anden kilde naaede, kunde Worm imidlertid efter sin sædvane optage tekstændringer fra denne, og dette ses han at have gjort. Worms udgiverpraxis er, hvad tekstbehandlingen angaar, at han til træsnittet, der viser indskriften i originalens runer (som regel de yngre) og dens anordning paa stenen, følger to transskriptioner — dels i yngste runer („læseruner“), dels i latinsk skrift — i den antagne olddanske sprogform; derefter følger en tekstkritisk kommentar, og de her angivne rettelser følges i den afsluttende latinske oversættelse. Medens transskriptionerne naturligvis ikke kan vise reel afvigelse fra træsnittet, medmindre træskæreren har skaaret fejl og Worm ikke i tide bemærket det,¹ kan Worm dels i det iøvrigt efter Skonvigs tegning beordrede træsnit lade optage saadanne ændringer, helst med anden kildehemmel, som han anser for sikre, dels i kommentaren og derefter i oversættelsen finde plads for videre ændringer med eller uden kildehemmel. Da nu Worms manuskript², hvor fortegning til træsnittet ikke findes, hvorfor den haandskrevne runetext her gives i yngre runer (og uden transskription til yngste runer), er udarbejdet paa grundlag af Skonvigs hefter og Worm allerede her udøver tekstkritik efter formodning, saa at hans haandskrevne runetext tildels korrigerer Skonvigs tekst i tegningen, maa det nye, der i forhold hertil findes i den trykte udgave, tilskrives kendskabet til den anden kilde, hvad enten dette nye findes i træsnittet (nemlig forsaavidt der her findes afvigelser fra Worms haandskrevne runetext i manuskriptet) eller i kommentaren og oversættelsen.

Worms haandskrevne runetext i manuskriptet korrigerer Skonvigs tekst i tegningen, hvor denne har sa : ūair³ · sin : kuþan; Worm formoder her sunar : sin : kuþan og oversætter *filio suo bono*. Inden

¹ Saaledes viser *Tuordrupense* træskærerfejlene fsa f. asa, rkaliir f. ankaliir, iaūnir f. iaūair, saka f. saga. Jfr. dog ogsaa s. 34 not.² ² Gl. kgl. saml. 2370, 4to.

³ Buen betegner binderune.

træsnittet beordres, faar Worm den anden kilde og retter nu sit sunar : sin til iaūair : sun; iauair er dog ikke efter Worms mening den rette læsemaade, men han tør ikke gaa videre i at rette træsnittet; i kommentaren derimod fremsætter han den formentlig rette læsemaade iauarþ : sun¹ (uden kupan) og oversætter *filio Jauardi* (uden *bono*). Den anden kilde har altsaa ikke haft kupan, har haft sun, hvor Skonvig har sin, og har staaet Skonvigs ūair nærmere end Worms formodning -unar. Endvidere: hvor Skonvig har tuku, som Worm optager i manuskriptet og oversætter *Tykon*i, har træsnittet tugu ṮṢṢ, hvortil svarer, at Worm nu skriver Tychoni.² Alle 4 afvigelser fra manuskriptet taler for identifikationen Tvorup-Sjøring, og læsemaaden sun, skønt fejllæsning, beviser den. Ogsaa Kruse har nemlig læst sun og siger udtrykkelig, at han her mener at finde en binderune ūn.³ Hvis Wimmers afbildning facsimilerede indskriften, vilde ingen videre paavisning behøves, men Wimmers runeværk er en illustreret textudgave og ingen facsimileudgave. Den runologiske detail (der har betydning for læsningen) mener Wimmer at give saa godt han formaar, særlig med hensyn til begrundelsen af hans egen læsning; derudover har han ingenlunde sjældent tilstræbt nøjagtighed i den grafologiske detail (der alene har palæografisk betydning), men han siger ikke, efter hvilket princip han snart har gjort, snart undladt dette, og et saadant princip kan ikke udfindes. Kun kan siges, at hvad der af en eller anden grund har vakt Wimmers interesse, har han gengivet nøjagtigt, men han har ikke haft tid til at gøre det hele nøjagtigt; selv udtaler han med styrke, at hans værk ikke kan erstatte selvsyn.⁴ Paa Sjørringstenen har han beordret facsimile af de 5 første ord, som alle har læst ens⁵; ogsaa ordet **uir** med r-formen, der forklarer Pontoppidans fejllæsning uiu (og Kruses uili), er nøjagtigt, men de os særligt vedkommende detaillier er efter hans ofte fulgte praxis bortnormaliserede.

¹ At Worm skriver ikke iauarþsun, men suniauarþ, betyder, siden det er skrevet med „læseruner“ (yngste runer), at Worm her mener at tale oldnordisk, idet hans (dog mere latinsk end oldnordisk vante) øre bedst opfatter det grammatiske forhold ved denne ordstilling (eller er for stærkt paavirket af f.ex. Tryggevældestenen). ² Derimod glemmer han at rette i transskriptionen til læseruner, hvor manuskriptets tuku er bibeholdt (eller det er oversat trykfejl).

³ Rasmus Henrik Kruse: Nørrejylland's mærkværdigheder i det 19de aarh. (haandskrift i Nationalmuseets arkiv) II 1852 s. 29 ff. ⁴ DRM I, 1, 16. ⁵ Skonvig dog aftir f. iftir.

Ved selvsyn af stenen i Vang kirkes vaabenhus (undersøgt ^{31/10} 1910 og ^{28/3} 1921) ses, at ordet 𐌺𐌹𐌸 sin har en form, der forklarer fejllæsningen sun; n-runens hovedstav er nemlig tegnet med den øvre del stærkt fremhældende, saa at bistaven uden at have usædvanlig vinkelstilling peger mod den forangaaende i-runens top; fremdeles ophører den kun 7 mm fra i-staven; da det er ret almindeligt, at u-runens bistav foroven ikke er ført helt ind til hovedstaven, vil den, der overser n-hovedstavens øvre del og ikke ved, at denne indskrift efter sine øvrige tids- og artskendetegn hverken kan have kortstavs-n eller binderuner, kunne tro, at det han har set, er en binderune ūn . Den lokale Tvorupkildes g, hvor Skonvig ved første læsning har k (i *tuku*), ved kontrollæsningen f (*aufu*), Kruse og Wimmer begge m (*aumuta*¹), kan ogsaa kun bekræfte, at det er Vang-stenen, der er originalen. Ved løselig betragtning og i vis belysning synes her at staa m, men ved nøjere eftersyn synes det snarere at være f med foroven tilbagehældende hovedstav, der ikke fortsætter sig over den øvre bistavs udgangspunkt; bistavene er begge korte, men kendeligt længere end det stykke af hovedstaven, der ligger imellem deres udgangspunkter (henh. 23 og 15 mm), og den nedres endepunkt ligger højere end den øvres udgangspunkt = hovedstavens top (afstanden fra adskillelsesstregen over runetoppene er henh. 23 og 30 mm). Til Sammenligning anføres, at den anden f-rune i *finulfs* (den første er for beskadiget til at maales i detail) ligeledes har et mellemrum af 15 mm mellem bistavens udgangspunkter og en øvre bistav aflængde 23 mm (nedre bistav 27); hovedstaven fortsætter sig her over øvre bistavs udgangspunkt og er paa dette stykke tilbagehældende. De to bogstaver har altsaa samme grafiske idé og tildels ganske overensstemmende detail. Det af Wimmer viste og omtalte punkt mellem bistavene i den først omtalte rune findes paa stenen og er vanskeligt at forklare, mulig fremkommet ved vanvare under hugningen; ogsaa den lokale Tvorupkilde har taget hensyn til det, Skonvig derimod ikke, formentlig med rette.

Af fejllæsninger hos Skonvig, der ikke rettes ved kontrollæsningen, kan her nævnes sa for *ta* (i samme ords slutning). Naar Skonvig ikke saa t-runens bistave, er det ikke uforklarligt, at han mente at se et halvstavs-s; t-hovedstaven kan nemlig paa grund af en afflissing forneden kun maales til en længde af 68 mm; den forangaaende u-runens hovedstav maaler 97 mm.

¹ Pontoppidan har ikke dette ord.

Overfor identitetsbeviserne kan det ikke tillægges betydning, at Skonvig har *aufu* og *isuar*, hvor Vangstenen har *aufu* og *is : uar*. Saadanne unøjagtigheder i en kladdenedskrift kan enhver begaa, og Skonvig synes at have særlig vanskeligt ved at vænne sig til specialrunerne *þ* (*q*) og *λ* (*r*).

Medens grafologiske detaljer, om de end er nok saa særegne, kan være kopierede eller til nød kan tænkes spontant fremkomne ved anden haand — sandsynligheden kan være ringe indtil betydningsløshed, men muligheden er tilstede —, er stenen selv unik i sin naturoldstand, med furer og ridser efter naturens luner. Læsemaader, der stammer fra, at saadanne naturridser er antagne for skrifttræk, er uomstødelige identitetsbeviser. Hvor Skonvig læser *uair*, har Vangstenen en naturlig ridse tværs over *u*-runens bistav, med en *a*-bistavs placering og vinkelstilling; efter *is : uar*, hvor Skonvig ved kontrollæsningen læser *isuarþ*, ses nogle naturlige furer, der tilsammen ligner et meget smalt *þ* i venderunestilling, og til *i*-runen, som Skonvig ved første læsning læser *an*, støder to naturlige furer, den ene lignende bistaven af et kortstavs-*n*, den anden lignende bistaven af et kortstavs-*a*, kun at vinkelstillingen ikke er ganske den rette. Skonvigs *a* i samme ord (første læsning) forklares ved en lignende falsk bistav paa Vangstenen.¹

Da det saaledes er bevisligt, at det er stenen i Vang kirkes vaabenhus, som baade Skonvig og den lokale Tvorupkilde har set i Tvorup kirkes vaabenhus, er det uden betydning, at Skonvig kalder denne røde granitsten „graa“, men forklaring savnes ikke. Randersstenen, der er af fin-kornet rød granit (DRM II 246), bestemmer Skonvig som „blaa-

¹ Hvad Skonvig ellers giver, skyldes rigtig eller urigtig læsning af Vangstenens runer. Hans *tuku* er kasseret af ham selv ved kontrollæsningens *aufu* (*o*: *aufu*; den øvre bistav i *þ* er anbragt saa højt oppe, at den kunde tages for en halv *þ*-bistav, den nedre saa lavt, at den kunde overses, især naar stenen ikke strax rensedes for støv); hans *an* er kasseret ved kontrollæsningens *isuarþ* (*s* var fejllæst som *k*, *u* som *li*, ganske som Kruse læser det *u*-lignende *r* i *uir* som *li*, og *a*-bistaven var overset); omvendt er kontrollæsningens *uikink* ringere end første læsning *r : sin* (det *u*-lignende *r* i *uir* er læst som *u*, skilletegnet som *i*, *s* som *k* ligesom ovenfor, og *n*-runen med den omtalte ejendommelige form opfattet som binderune af *k* og *n*, men ved rentegningen indskrevet adskilt). Underfladens (= Vangstenens topflades) indskrift læses første gang *hipisagaiutis* med alle Vangstenens hovedstave paa nær *m*-runens, der er overset, fordi bistaven har været længst inde i krogen ved væggen; *s* er fejllæsning af *k* (omvendt 2 gange ovenfor), *g* af *f* osv.; anden gang læses *himpiki* næsten rigtigt, men er uforsætligt (eller redaktionelt) omplaceret.

agtig" (l. c. fol. 7); Hobro, der er af meget fintkornet rød granit (DRM I, cL), bestemmer Skonvig som „aff huid steen lige som groffveste Allebast" (fol. 6v). Heri vil enhver læge erkende symptomerne paa farveblindhed. Worm, der jo var læge, benytter ikke Skonvigs bestemmelse af Tvorupstenens farve og maa før Skonvigs følgende runerejser i Skaane og paa øerne have ladet ham anmode om ikke at give sig af med farvebestemmelser, siden saadanne ikke findes i disse senere hefter (AM 369 fol.¹ og 366 fol.).

Ligesaa kan det ingen betydning have, at Skonvig opgiver stenens størrelse i høj grad urigtigt, nemlig til $2\frac{1}{2} \times 1$ alen; spørgsmaalet er alene, om det er muligt at forklare denne fejl, hvis det ellers skønnes umagen værd. Skonvigs arbejdsform rummer adskillige fejlkilder. Oddumstenen opgiver han med tilsyneladende nøjagtighed til „3 all høy offuen jorden" (l. c. fol. 16v), saa at Johann Mejer tror, at stenen paa faa aar har mistet halvdelen². Stenen er den dag i dag hel, men er kun halv saa stor som opgivet af Skonvig. Han har altsaa nedskrevet maalet i ubenævnt tal og senere troet, at det betød alen og ikke fod. Ved Tvorup kan fejlen forklares paa følgende maade: stenen maaler 33×17 tommer = 863×444 mm; bredemaalet er taget tæt under topfladen. Skonvig tager de samme maal, bredemaalet altsaa, idet stenen nu staar paa hovedet, tæt over gulvet. Da underfladens indskrift herved opdages, hældes stenen bagover, for at stenen kan tegnes med begge indskriftflader synlige. Skonvigs sædvanlige maalestok er $\frac{1}{12}$ (1 tomme = 1 fod), men da stenen er usædvanligt lille, bestemmer han sig til $\frac{1}{8}$. Men hvorledes anvende det tagne højdemaal af den opretstaaende sten ved aftegningen af stenen i den hældende stilling? Han lægger grundlinjen som axe gennem underfladen, saa at dennes øvre halvdel er over, dens nedre under grundlinjen, og afsætter stenens top $863 : 8 = 108$ mm over grund-

¹ Den eneste undtagelse er den tabte Løsensten (fol. 17), der betegnes som „blaa", hvoraf altsaa kan vides, at den var rød (ligesaa i Jylland den tabte Hobrosten [AM 367 fol., fol. 7 „blaaagtig"]). Da Worm udarbejdede manuskriptet til Monumenta, havde han glemt Skonvigs defekt og benytter derfor hans farvebestemmelse af Løsenstenen, og da han i 5te bog kommer til Jylland, benytter han Skonvigs farvebestemmelser ved Randersstenen og de to Hobrostene, men husker ved disse sidste (særlig naturligtvis den „hvide"), at det er galt fat, og benytter derefter ikke Skonvigs farvebestemmelser; at han lader de allerede oversatte af disse blive staaende i manuskriptet og komme frem i udgaven, er en noget paafaldende skødesløshed. ² „Saaledis har man meddelt dr. Worm denne steens figur . . , og mueligt har det paa de tider saaledis forholdt sig. Men nu, in anno 1654, er steenen ikkun halv til at see." (Gl. kgl. saml. 2371, 4to).

linjen. Originalmaalene glemmer han at nedskrive, ligesaa maalestoksforholdet $\frac{1}{8}$. Ved rentegningen i hjemmet tror han, at maalestokken er $\frac{1}{12}$ som ellers, og idet han aflæser maalene paa tegningen for at kunne skrive dem i teksten, maaler han helt fra nederste kant, da det er denne, der slutter til understøtningen; han glemmer, at understøtningsplanet er hævet til underfladens midtlinje; til de saaledes maalte $115 \text{ mm} \times 12 = 1380 \text{ mm} = 4 \text{ fod } 5 \text{ tommer}$ følger han af hensyn til stenens hældende stilling (glemmende at originalmaalet er taget af stenen i opret stilling) et tillæg efter skønsvise beregning og afrunder det hele til $2\frac{1}{2}$ alen, da han kun opgiver maal i hele kvarter. Bredemaalet i tegningen, 55 mm ($= 444:8$) giver i $\frac{1}{12}$ maalestok $660 \text{ mm} = 25 \text{ tommer}$, der afrundes til 1 alen.¹ Skonvigs tegning i AM 367 fol., fol. 11 er, maalt med passeren fra det hævede understøtningsplan (underfladens horisontale midtlinje), $108 \times 55 \text{ mm} = \text{Wimmers Sjøringsten DRM II 182}$, der er taget i $\frac{1}{8}$.

— Paavisningen af *Tuordrupenses* fremkomst som litterært falsum, der først er blevet til ved bearbejdelsen af undersøgelsesmaterialet, forudsætter og supplerer den fremstilling af Worms runeværks genesis, som er givet i „Originaltegningerne til Worms Monumenta“,² der er skrevet som forstudie til behandlingen af de tabte runestene. Til det der fremsatte hovedresultat, at Worms Monumenta væsentligt er bygget paa forarbejder, der er tilvejebragt ikke blot af andre hænder (dette har man altid vidst), men under andre forudsætninger — Bertel Knudsens uden illustrationsformaal, Skonvigs uden udgivelsesformaal —, maa nu bestemtere føjes, tildels som rettelser,³ at Skonvigs arbejde maa være sket alene efter den historisk interesserede kanslers foranstaltning og instruktion. Skonvig er instrueret ikke af en arkæolog, men af en historiker. Arkæologen vilde, selv ved et kun forberedende arbejde, ikke have givet afkald paa det vigtige led i et runemindestmærkes hele karakter, at runerne vises paa stenen i rigtigt størrelsesforhold. Worm selv tog altid maal af runestavenes længde,

¹ Saaledes forklares, at Skonvigs opgivne maal ikke svarer til proportionerne i hans egen tegning; højden $2\frac{1}{2}$ gang bredden vilde ved den brede, tegningen viser, give en betydeligt større højde. Fejlen ved bredemaalet svarer til forveksling af $\frac{1}{8}$ og $\frac{1}{12}$; ved højdemaalet er der tillige en anden fejlkilde.

² DSt 1921. ³ DSt 1921 s. 34 l. 5 f. n. maa „Worm“ rettes til „Kansleren“, s. 35 l. 2 „ham selv“ til „Worm“.

ligesaa de vitterligt af ham instruerede medarbejdere; vel drejer det sig her om aftegning i udgivelsesøjemed, men det er kun den fulde nøjagtighed i den palæografiske detail, der fordrer det store tidsforbrug; til at vise runernes stavlængde og altsaa rammestregernes indbyrdes afstand væsentligt rigtigt fordres ofte kun, at man et enkelt sted sætter tommestokkens nul til en runestavs top og aflæser maalet ved dens fod; den der i det hele har tanken rettet herpaa, vil ikke undlade at fordre dette gjort. Men for kansleren drejede alt sig om indskrifternes realindhold og de til runestenene knyttede stedlige sagn, thi det gjaldt foreløbig kun at udfinde de historiske runestene. Det var derfor en vigtig del af Skonvigs hverv at opspore og nedskrive historiske sagn om runestene; at det fra runeforskningens (anderledes fra folkemindeforskningens) synspunkt var tidsspilde, kunde man ikke vide forud. Skonvigs sagntext til Tvorupstenen er den længste af alle; denne del af opgaven har dels taget ham megen tid, dels givet ham overbevisning om, at her var en historisk runesten, hvor altsaa Worm og hans kunstneriske tegner skulde gøre det egentlige arbejde for kobberstikværket. Kanslerens anbefaling af Skonvig gennem bisperne til sognepræsterne betød, at han var afhængig af disses gæstfrihed og vel tillige af deres befordringslejlighed. Heri kan ligge en særlig aarsag til, at Skonvig efter at have løst det vigtigste af den ham vedkommende del af opgaven rejste fra stedet uden som sædvanligt at have exciperet indskriften i originalens anordning og derved tillige bragt textforbindelsen i orden. Senere i hjemmet har han ikke kunnet reproducere denne sidste, og af anordningen har han ikke husket andet, end at indskriften stod i buede baand. Han har da, i en tildels frit valgt anordning,¹ skrevet ind, hvad han havde staaende i sin notitsbog. Worms mistanke til denne tegning, efter at han af kansleren havde faaet Skonvigs materiale tilstillet,² vilde vel have ført til

¹ Linjen i inderfeltet skal, som mangelen af skilletegn foran saga viser, læses før det indre skriftbaands sidste halvdel, der er senere skrevet og ikke gaar i flugt med dets første halvdel. Sidst synes kuþan (i yderbaandet) skrevet, formentlig tilføjet af symmetrihensyn. Ligesaa er i tegningen af Oddumstenen tilføjet þusi uden hjemmel. ² nemlig, som forholdet paa dette tidspunkt maa være, til erklæring om, hvilke af runestenene der efter indskrifterne var historiske. Worms erklæring har, som vi kan vide, maattet gaa ud paa, at da Værebros bro ikke var at finde, Runamo og Grøndal tvivlsomme, vilde en udgave af de historiske runestene alene blive en skuffelse.

opklaring, hvis han havde talt med Skonvig paa en tid, da han selv beskæftigede sig med disse sager. Men dette ses ikke at have fundet sted. Skonvigs henvendelse til Worm 1629¹ om anbefaling (i anledn. af ansøgning om præstekald) kan desuden være sket skriftligt.

*

*

*

Efter at *Tuordrupense* altsaa er strøget af vore registre², forbliver den virkelige Tvorupsten, bevaret den dag i dag i Vang kirkes vaabenhus.³ Til bestemmelse af indskriftens tid nævner Wimmer alene, at formen **uar** (ældre **uas**) ikke nøder til at anse stenen yngre end c. 1000, hvortil her maa føjes, at Tvorupstenen for formen **uar**'s skyld kan være lige saa gammel som den arkaiske skriftform **sunr**; der haves eksempel paa, at **uar** og **sunr** forekommer i samme indskrift.⁴ I runologisk henseende har Tvorupstenens f-form overvejende arkaisk skriftkarakter (hovedstaven foroven tilbagebøjet, bistavene korte), ligesaa **ɑ**-runen med øvre bistav nær toppen; afstanden er i **ɑsa** 10 mm (hovedstavens længde 71), i **þansi** 14 (76), i **ɑufuta** 15 (80); ogsaa **ɑufuta** for **aumfuta**, jfr. Tryggevælde **þai betri** for **paim betri**, er en skriftform, der ikke tilhører det 11te aarh. Ikke mindst indskriftens anordning, uden rammestreger, kun med en raat anbragt adskillelsesstreg imellem de buede skriftlinjer, gør et gammeldags indtryk, og stenens ringe størrelse og den i det hele velbevarede indskrift, der ved omhyggelig læsning efter behørig rensning og i gunstig belysning kun giver tvivl om en enkelt af forsidens 38 runer, gør det i nogen grad sandsynligt, at stenen ikke har været bestemt til monumentalvirkning paa en høj, men har været indsat inden i højen, umiddelbart paa graven før jordpaafyldningen, hvorpaa ikke haves senere eksempel end c. 875. Indskriften maa sættes væsentlig samtidig med Gørlevstenen (fundet 1921), der i **þansi** har øvre **ɑ**-bistav udgaaende fra toppen, i **fupark** 18 mm fra toppen (hovedstavens længde 230 mm). Begge indskrifter har forenklingsformen **stin**

¹ Worms epist. I 394. ² Hermed bortfalder de forsøg, som N. M. Petersen (Danmarks historie i hedenold III° 1855 s. 279) og C. C. Rafn (se s. 21 not.²), uafhængigt af hinanden, som den sidste paastaar, har gjort paa at faa en text ud af Worms *Tuordrupense*. Ingen af dem kendte Skonvigs tegning (med den vigtige ordadskillelse foran hans *uair*). ³ Texten er efter det foregaaende, tildels støttet af de gamle læsninger fra 17de aarh.: **ɑsa** : **sati** : **stin** : **þansi** : **iftiR** : **ɑufuta** . **uir** : **sin** : **is** : **uar** : **himþiki** : **sinulfs** : „Aase satte denne sten efter Aumfoti sin mand, som var Finnulfs hirdmand.“ ⁴ Krageholm (Wimmer 102).

(*o: stén*, ældre *stain* *o: stæinn*). Allerede før fundet af Gørlevstenen kunde der uden videre gaas ud fra, at tvelydsforenklingen er ældre end antaget af Wimmer, der gør vold paa Jelling I *pusi* for at faa sin teori om forenklingens tidsforhold til at passe; den uægte digrafis¹ optræden indicerer et forudliggende tidspunkt for diftongeringens ophør; hermed er givet, at forenklingen kan vise sig allerede i 9de aarh. (hovedexemplerne paa uægte digrafi er Glavendrup og Tryggevælde fra 9de aarhundredes sidste halvdel).

Det epigrafiske ord, der — uden Skonvigs vidende og fremfor hans sagntext — bestemmer Tvorupindskriften som historisk, nemlig *himpiki hémþegi*, „hirdmand“, findes paa den virkelige Tvorupsten. Som historiske runeindskrifter kan ikke de alene opfattes, som angaar mænd, der omtales i samtidige udenlandske kilder eller hvis minde er bevaret i indlandet til den tid, da man her begyndte at skrive historie. Samfundsmagtens personale og foretagender er til enhver tid historiens genstande; samtidige herhenhørende indskrifter er historisk kildestof, endog af allerførste rang. Den, der holder hird, er derved saa mægtig, hvilken benævnelse end samtiden har givet hans stilling, at hans navn maa henregnes til hans tids historiske navne. Men i den epigrafiske lapidarstil nævner kvinder ikke mænd, der ikke hører dem selv til, om de end er nok saa højt stillede (anderledes naar kvinden selv er højt stillet); at *Aumfote* var Finnulfs tro mand, kunde næppe betyde noget for Aase — for hvem det sagtens vilde være nok, at han var hendes tro ægtemand —, hvis ikke forholdet var, at han var hendes faders tro mand; i saa fald bliver der mening i, at forholdet til Finnulf nævnes i hendes kærlighedsminde over *Aumfoti*. Til den epigrafiske stils fynd hører underforstaaelsen af det selvfølgelig; som Aase ikke her siger, men lader læseren forstaa, at hun er Finnulfs datter, saaledes siger Finnulfs anden datter *Sasgerd* (Skern I) ikke, at hun er gift med den mand, hun rejser runesten for, men hun roser ham for hans drottroskab (vel mod hendes fader) og antyder sit eget forhold til ham kun ved at betegne ham med kærlighedsudtrykket „den dyre(bare)“. Runestenene Tvorup

¹ Herved forstaas, at en ikke ved sammentrækning af tvelyd opstaaet enkeltlyd betegnes ved tvelydstegn, hvilket forudsætter nogen tids konventionel brug af tvelydstegn til betegnelse af enkeltlyd, der er opstaaede af tvelyd.

og Skern I-II giver os følgende historiske navne fra (formentlig) 9de aarhundrede¹:

						Harald (Skern II)
			Finnulf			—
			(Tvorup, Skern I)			Hushjørn
						(Skern I-II)
			—			
Aumfoti	∞	Aase		Sasgerd	∞	Odinkar
(Tvorup)		(Tvorup)		(Skern I)		(Skern I)

Er det tilfældigt, at navnene Odinkar og Aase senere forekommer indenfor samme slægt (Adam af Bremen schol. 46), og at navne af samme betydning som *Aumfoti* (*Skatelaar*, vistnok ogsaa *Sprakalegg*) forekommer indenfor *Ulf* jarls slægt? Disse navne kan i hvert fald være (tildels successivt) indkomne i de to ovenangivne ægtepars afkom ved indbyrdes opkaldelse mellem de tre ved ægteskab forbundne slægter.^{2 3 *}

¹ Wimmers fejldatering af tvelydsforenklingen (c. 100 ar) gør hans tidsbestemmelser af runestene i stort tal uanvendelige. ² Er Harald identisk med Harald Klak, og Finnulf formynderregent for Erik Barn, har Odinkars drottroskab (i dette tilfælde troskab mod kongehuset) særlig politisk betydning, da hans slægtsforbindelser kunde have ledet ham i anden retning. Under samme forudsætning vil Tvorupstenen kunne sættes til c. 870. ³ Aumfoti vel oprindelig tilnavn til en, der havde kronisk otitis eller (f. ex. ved ryttertjeneste) var saaret i benet og siden haltede. Mandsnavn paa -fóti Lind Dopnamn 810, tilnavne af samme afledning eller betydning Aarbb. 1907 s. 219 ff.

* (Tilføjelse i korrektoren). Ved at alle clichéer er udført i samme størrelse, er selve stenen i fig. 2 blevet stærkere formindsket end figg. 1 og 3; alle figurerne er noget formindskede.

MERE OM FØRRROMANTIKKEN

AF

PAUL V. RUBOW

Dr. van Tieghem, et i Norden ikke ukendt Navn, har under Titlen: *Le Préromantisme*¹ udgivet tre Afhandlinger, der fuldstændiggør hinanden: en om *Forestillingerne om den sande Poesi i det 18. Aarhundrede*, en anden om *Opdagelsen af oldnordisk Gudelære og Digtning*, en tredje om *Ossian og Ossianismen i det 18. Aarhundrede* (i Tilknytning til hans Hovedværk *Ossian i Frankrig*, 2 Bd. 1917). De tre Arbejder, som alle (dog delvis i en anden Skikkelse) før har været trykte i periodiske Publikationer, giver tilsammen et interessant Bidrag til en præcisere Karakteristik og Biografi af den mærkværdige og endnu ikke tilstrækkelig udforskede Bevægelse, hvis banebrydende Personligheder i de tre førende Lande er Diderot, Young og Herder, og som i sin Blomstringstid frembragte Mænd som Rousseau og Johs. Ewald.

Bogens Forfatter er en af de efterhaanden temmelig talrige franske Lærde som har formaaet at trænge dybere ind i nordiske Studier. Overhovedet gaar jo Frankrig for Tiden i Spidsen for de sammenlignende sproglige og litterære Forskninger. Den gamle Historie om Franskmændenes Afspærring fra Kendskab til Udlandet har vore Dage paa det eftertrykkeligste dementeret; og ikke mindst paa Litteraturforskningens Omraade er det nu franske Tidsskrifter og Haandbøger, som bærer Prisen. Det er ikke noget Tilfælde, at de tre metodisk bedste engelske Litteraturhistorier er skrevne paa Fransk: Taines filosofiske, Jusserands kulturhistoriske, Cazamian & Legouis's æstetiske; at den mest praktiske Haandbog i tysk Litteratur skyldes den franske Undervisningsinspektør M. Bossert; eller at den lærdeste Kender af skandinavisk Litteraturs Indflydelse i Europa er just denne Bogs Forfatter, Dr. van Tieghem.

¹ Paul van Tieghem: *Le Préromantisme*. F. Riéder et Cie éd., Paris 1923.

Denne udmærkede Lærde er sammen med Prof. F. Baldensperger — der som bekendt har disputeret paa en latinsk Afhandling om Oehlenschläger — Arvtager efter det internationale Litteraturstudiums Nystifter, Joseph Texte: de har paa det nærmeste fordelt Arbejdet saaledes, at van Tieghem fortsætter Mestlens *Etudes d'histoire littéraire européenne*, Baldensperger hans navn-kundige og uovertrufne Værk om Rousseaus engelske Forudsætninger. Denne repræsenterer *la littérature comparée*, hin *la littérature européenne*. Nuancen mellem de to Retninger ligger i, at den første fortrinsvis interesserer sig for Paavirkninger, den anden for Fællestæk. Man maa ønske, at de begge maa komme til at virke i Udlandet og vinde den betydelige Plads i det litteraturhistoriske Fællesliv, de fortjener — idet man samtidig ikke kan lade være med at gøre opmærksom paa, at der foruden Fordele ogsaa er visse Farer ved de Metoder de anvender; især en vis Hængen i ydre Fakta, stundom paa Bekostning af de egentlig konstituerende litterære Kendsgerninger. Den Bog vi her skal omtale, opfordrer dog ikke stærkt til en saadan Kritik; thi den holder sig med ægte fransk Sikkerhed i Reglen paa den rigtige Side af det Tilladelige og undgaar i det Hele den døde Materialismes Skær.

Et Referat af Bogen vil ikke være nødvendigt, da ingen skandinavisk Litteraturforsker staar sig ved at lade den ulæst: dens Placering af dansk- og svensk-skrivende Forfattere i europæisk Sammenhæng er Noget man ikke har Lov til at overse — det vilde heller ikke være retfærdigt mod Forfatteren at resumere det allerede af ham Resumerede; hans Fortrin ligger nemlig mindre i nye Ideer end i minutiøs og præcis Kortlægning af historiske Fakta med speciel Forkærlighed for kronologiske Data. Hans Bog er først og fremmest et Breviar.

Dette gælder ikke mindst dens første Afhandling. Den rokker ikke ved den almindelige Opfattelse af Bevægelsen i det 18. Aarhundredes Kunstteori, som den allerede paa en uforglemmelig Maade blev skildret i Heinrich v. Steins gamle aandrige Værk *Die Entwicklung der neueren Aesthetik*, hvilket Forf. gerne kunde have brugt. Det er for Resten den eneste større Forglemmelse man kan notere; ellers er det forbavsende hvad han faaet med — og vel at mærke ikke til bibliografisk Prydelse, men virkelig udnyttet. Thi han er en fremragende Benytter, han ved at presse Citronen næsten til sidste Draabe. Exempelvis kan nævnes hans

Anvendelse af den svenske Kritikhistorie ved Frk. Dr. Gunhild Bergh (som han haardnakket titulerer *Monsieur*). Ved et Værk som dette, det forstaar sig, er den mest pinligt indgaaende og omfattende Kendskab til Litteraturen om Litteraturen en Pligt og dens Brug en Kunst.

Afhandlingen om den nordiske Gudelæres og Digtnings Historie i europæisk Aandsliv (oprindelig i *Edda* 1919—20) har vundet i Overskuelighed ved at blive sammentrængt til et Essay. Uagtet Meget her er Gentagelse af Blancks *Nordiska Renässansen*, bringer den dog adskilligt Nyt, og selve Synspunktet er et andet. Det er interessant at se bekræftet, hvordan saa at sige Alt hvad man i det 18. Aarhundrede vidste om dette Emne, lader sig føre tilbage til københavnsk Lærdom fra Polyhistoriets Dage, navnlig Ole Worms *Runic* (1636), Resens *Edda* (1665) og Thomas Bartholin den Yngres Kvantbind om *Aarsagerne til vore hedenske Forfædres Dødsforagt*, hvis Betydning for Ewald er bekendt (1689). Det mest fængslende Kapitel handler om Schweizeren Mallet, som under sit Ophold i Danmarks Hovedstad fik Lejlighed til at udarbejde paa Fransk de store klarskrevne Værker om vor Oldtid og Historie, som populariserede vore Lærdes Arbejder, og frem for nogen Bog gjorde disse Emner kendte i Europa. Forandringen de medførte i den almindelige Opfattelse lader sig mest prægnant aflæse i en Rettelse Tidsalderens navnkundigste Skribent foretog i sit historiske Hovedværk: i første Udgave af Voltaires *Essai sur les Mœurs* (1756) tales nedsættende om Nordboernes 'idolâtrie', i Udgaven fra 1761 nævnes derimod i en ganske anden Tone deres 'culte que nous appelons ridiculement idolâtrie', og deres Tro paa et Liv efter Døden fremhæves.

Naar imidlertid Udbyttet af denne Studie paa det nærmeste kan formuleres derhen, at den gamle nordiske Gudelære og Digtning i Løbet af et hundrede Aar opnaaede at komme paa Moden blandt de litterært Interesserede: saa er her ikke Tale om nogen Fejl hos Forfatteren eller i hans Metode; nej Sagen er, at der virkelig ikke skete stort Andet. Men det er i og for sig saare interessant.

Hvad er nu Aarsagen til denne Succes? Forfatteren bevarer en diplomatisk Tavshed. Det er imidlertid ikke vanskeligt at supplere ham paa dette Punkt. Han citerer en Ytring fra Schillers Tidsskrift *Die Horen*, hvori den nordiske Mytologi afvises til For-

del for den græske med den for en nyhellenistisk Digter karakteristiske Motivering, at „vore Forfædres“ Myter staar os for nær: den Mytologi som Nutidens Digttere har Brug for, maa staa i op-højet Fjernhed — i Tid og Rum — for dem (det Ideale og det Fjerne falder ofte sammen for Digttere paa Tærskelen til Nyroman-tikken). Det var et Spørgsmaal som alle Mennesker diskuterede ved Aar 1800, man tænke paa vor egen Oehlenschläger. Men blader man lidt i den gamle Bog, støder man paa Forklaringen i en anden Ytring (vistnok af Goethe, i Afhandlingen om episk og dramatisk Poesi): en Mytologi maa i alle Tilfælde bringes til Veje; uden en saadan er der ingen Fremtid for Poesien. Der ligger Pointen: den rationalistiske Tidsalder hungrede efter Mytologi! Og mellem de mange Grunde som alskens Digttere og Litterater i flere Menneskealdre giver for at foretrække den nordiske, er der to som vejer: 1° at den græsk-romerske er forslidt, d. v. s. reduceret til blotte Gloser; 2° at den nordiske, som man troede fællesgermansk, ja fælles-transalpinsk, passer bedre med Karakteren hos de Folk som de Græker og Romere havde betegnet som Barbarer. Det ene Motiv er af almindelig litteraturhistorisk Type; det andet har til Forudsætning et kulturhistorisk Faktum: at i Tiden efter Re-næssancen den kulturelle Produktivitet ikke længere fortrinsvis har hjemme i Middelhavslandene, men hos Folkene Nord for Alperne.

Den tredje Afhandling, om Ossian og Ossianismen, er den bedst formede, men tillige den som vil interessere danske Læsere mindst. Om Danmark har Forf. heller ikke stort Andet end An-førelsen af Alstrups og Blichers (ikke F. L. Mynsters) Oversættelser. Det maa være nok at notere et vigtigt Resultat, som ganske stemmer med nærværende Anmelders Opfattelse af det 18. Aarhun-dredes Forhold til Begrebet om „Urpoesien“: Ossian er ingenlunde for Alle bleven Symbolet paa en ny antiklassisk Poesi. Han har Tilhængere i alle Lejre: for Nogle er han ganske vist en Bane-bryder, i Andres Øjne kun en interessant Repræsentant for Poesien i dens barbariske Tidsrum, og Mange finder at han i Grunden op-fylder „Reglerne“ saa godt som de Moderne eller endnu bedre. Ogsaa de nærmeste Aarsager til disse Digtninges Held hos Publi-kum fremgaar ret tydeligt af van Tieghems Behandling: den ku-riøse Interesse for det Primitive, specielt det primitive Menneske, hvis moralske Storhed var en locus communis allerede før Rous-seau; og Stilens (ikke tilfældige) Lighed med den bibelske. En

lille Ting endnu: S. 280 hedder det, at 'Ossian est pour quelque chose dans le *Viking* de Geijer (1811) qui est le premier poème de la mer en Europe': vi maa vindicere vor Nationalsang om det 'sortladne Hav' den Ære der tilkommer den.

Forfatterens Forsigtighed er ellers stor og priselig. Enkelte af de Hypoteser han kun fremsætter med Forbehold, kan man uden Fare opføre paa den sikre Side: 'Der er maaske en Forbindelse imellem Følelsens fremherskende Stilling i den førromantiske Æstetik og den sensualistiske Filosofi i det 18. Aarhundrede' (S. 58) — ja Aarhundredets Kunstlære er sensualistisk, dets Sjælelære som bekendt ikke mindre: det er simpelt hen to Aspekter af samme Tidsaand.

Det er interessant med van Tieghem at følge denne Forandring (om man vil: Udvikling) i Smagen, og at iagttage i forskellige Belysninger Tidens skiftende litterære Ansigter: Mængden af paaberaabte Dokumenter og Findestedernes omhyggelige Præparation virker imponerende. Som et nøjagtigt Termometer angiver Bogen med Sidetal og Datum den romantiske Varmegrad. Virker end de mange farveløse Detaljer trættende, saa faar vi dog ofte Tid til at trække Vejret under Læsningen af de rundt om fordelte, kyndige Resumeer af enkelte begrænsede Foreteelser.

Som Exempel paa saadanne sammentrængte og i høj Grad indholdsrige Oversigter, der vækker til Eftertanke, vil jeg blot udpege den om Folkepoesiens Anseelse S. 54. I Forfatterens Sted havde jeg neppe kunnet afholde mig fra at tilføje, at Respekten for Folkepoesien (saa underligt det lyder) i Højromantikkens første Aar (i Tyskland ca. 1800) var aftagende: den nyklassiske Mystik havde sin Del af Skylden; men dertil kom den Omstændighed, at de førende Digtere nu selv for Alvor udnyttede den gamle „Folke-digtningens“ Emner og delvis ogsaa Stil. Goethes *Faust* og Tiecks *Romantische Dichtungen* distancerede Folkebøgerne, Goethes og Schillers Digte satte de lyriske Digte og Ballader i Skygge, der var optegnede efter Folkemund. Herhjemme overstraalet Oehlenschlägers Romancer fra 1803, 1805 og senere Abrahamsens, Rahbeks og Nyerups Viseudgave.

Det er i denne Sammenhæng behageligt at konstatere det ganske vist negative Fortrin hos Forfatteren, at han ikke betegner Herders *Stimmen der Völker* som den første Folkevisesamling i vor nyeste Tids Aand. Kun en omtaaget Læsning har kunnet fabrikere

Klicheen af Herder som den litterære Nationalismes Indleder. Herders Mening var at give Folkeslagene Stemmer for at hver Fugl med sit Næb kunde synge Humanitetens Højsang, en ægte Oplysningstids-Tanke. Hans Samling vilde være „Weltlitteratur“, ligesom Arnim & Brentanos og Uhlands „Nationallitteratur“.

Et andet Exempel er Redegørelsen for Ideerne om Poesiens Nytte og Værdighed (S. 65 ff.). Her lader Forfatteren dog atter et Problem ligge: det attende Aarhundrede er jo Nyttepoesiens gyldne Tidsalder; langt fra at Førromantikerne har aflivet Tanken om Poesiens Nytte, har de tvært imod givet den forøget Anseelse. Hvad er da Forskellen paa den klassiske og den førromantiske Opfattelse af dette Punkt i Poetikken? — thi en Forskel er der, som Enhver vil se, der f. Ex. sammenligner Pierre Corneille endog med en Forfatter der skylder ham saa meget som Johs. Ewald.

Ja naar Alt kommer til Alt, er Bogens største Fortjeneste maaske den, ved et lærd og nøgternt Resumé at have tilkendegivet ikke alene det Direkte: hvad vi veed; men ogsaa det Indirekte: hvad der endnu staar tilbage at finde ud af.

Det vilde være interessant, om han gav os et lignende klart og fyndigt Oversigtsarbejde om de videre Forudsætninger for Førromantismen. Her er sociale Forhold at udrede: Forandringer i Publikums Sammensætning, Borgerstandens voxende Anseelse — blot saadan en Kendsgerning, at (som jeg tror) i det 17. Aarhundrede Folk i Paris tog Samtalestof og Meninger efter Folk i Versailles, men det Modsatte blev Tilfældet efter 1715; eller den stærke franske Kulturudvexling med England, som er studeret i det Værk af Joseph Texte jeg nævnede. Men ogsaa litterære Forhold: Doktrinerne var opslidte og under kritisk Debat; og Filosoferne (fra hvem i sidste Instans dog Tankerne kommer) sysselsatte sig først nu for Alvor med æstetiske Spørgsmaal.

Derimod tror jeg ikke Metoden vil slaa til, naar Talen bliver om en principiel Diskussion af selve Urfænomenerne i Tidsalderens litterære Liv.

Thi det kan ikke fragaas: hverken dette eller noget af de tidligere Værker om det interessante Emne kan siges at have løst det attende Aarhundredes Problem. Denne Tidsalder, hvis Litteratur vi besidder i en næsten ideel Overlevering — man tænke til Sammenligning paa Augustus' eller Valdemarernes — og hvorom der allerede er skrevet et lille Bibliotek af lærerige Skrifter: er

gaadefuld, og synes at unddrage sig den Forstaaelse som saa meget lettere er bleven det syttende og nittende Aarhundrede til Del.

Hvordan gaar det til, at den samme Periode ytrer sig i to saa forskellige litterære Retninger som Nyttepoesi og Førromantik? eller religiøse som Pietisme og Rationalisme?

Jeg kan ikke bare mig for at sige min Mening (som jeg flere Gange før har antydnet, ogsaa i nærværende Tidsskrift) om i hvad Retning Gaadens Løsning ligger.

I Modsætning til det 17. Aarhundrede, der paa Overfladen er traditionsfjendsk og med haard Haand uddriver den gamle Surdej fra Middelalder og Renæssance, men paa Bunden traditionstro bearbejder og former det overleverede: er det 18. Aarhundrede, paa Overfladen, i al Fald den længste Tid traditionalistisk (Skrabud for „Reglerne“), men underneden omvæltningssygt.

Man kan endogsaa sige: i den kritiske Drøftelse af Alting har det vel i Grunden sit Væsen. Det er idel Opposition, en diskuterede og sønderdelende Tidsalder imellem to positive: det 17. Aarhundrede med dets majestætiske Enhedspræg oven paa Renæssancens Virvar, Autoritetens og Systemets Tid; det nittende med dets Udviklingsideer, dets Dyrkelse af Stoffet og det umiddelbart Givne, Romantikens og Positivismens massive Epoke.

Det var en Tid, da Analysen blev produktiv. I Steden for at konstruere et nyt litterært Ideal, behandlede man det gamle med Reflexionens Syre, indtil det faldt fra hinanden og blev til flere, men ogsaa svagere Slagord.

Den klassiske Tidsalders Formel var i Litteratur og Kunst: Natur og Fornuft i Forening. Og som Middel anbefalede den: Efterligning af den græsk-latinske Mønsterlitteratur.

Det 18. Aarhundrede spalter de to Elementer og emanciperer teoretisk Naturen; deraf først Naturbeskrivelsen hos Englænderne, saa Naturforkyndelsen hos Diderot og Rousseau og deres tyske Fortsættelse; endvidere Dyrkelsen af Natursiden hos Mennesket, Følelsen paa Idelivets Bekostning (tilsvarende afløser i Kirken Pietisme o. lign. Retninger Ortodoxien). Men samtidig emanciperer det ogsaa Fornuften: som løsreven, praktisk og ikke længer systematisk Fornuft søger den at erobre Verden, skaber moraliserende Kunst og Religion.

Og som Middel anbefaler man nu *snart* Efterligning af det 17. Aarhundrede (af de franske Klassikere, ikke af de græske og

latinske), *snart* Efterligning af de formentlig primitive Digtere: Skjalde, Barder osv.; saaledes elimineres det ene Led i den overleverede Formel. Men ogsaa det andet Led kan elimineres; det er da ikke „de Gamle“ man har Noget imod, men Efterligningen som saadan: der opstod som bekendt (bl. A. smukt fremstillet hos v. Stein og nu med nyt Materiale hos van Tieghem) i det 18. Aarhundrede en hel lille Litteratur om Begrebet Originalitet (Youngs *On original Composition* er Hovedværket).

Det er saadanne Tanker, man kunde ønske ventilerede hos Forfattere der fremtidig maatte give sig af med det Emne, som har fundet en højst interessant, om end ikke afsluttende Behandling i det her omtalte Værk.

HILD OG TRUD

AF

ALBERT JENSEN

Som Indledning til den tyske Variant af Hildsagnet¹ fortælles, at Hagens Datter Hild vokser op i Ensomhed, „ez beschein diu sunne selten, noch daz ez der wint vil lützel an geruerte“. Ved Rygtet om hendes Skønhed strømmer Bejlere til; men hendes Fader lader de Sendebud, der i den Anledning viser sig, hænge og truer selve Bejlerne paa Livet. Han vil ikke give hende til nogen, der er mindre mægtig (schwacher) end han (Kudrun (Piper) V. 198 o. flgn.) Hun bortføres derefter ved List og ægter Hetel (d. e. Hedin). Parret forfølges af Hagen, og det kommer til Kamp mellem denne og Hetel, der faar Hjælp af Wate.

Noget lignende fortælles om Gudrun (Kudrun). Hendes Skønhed lokker Bejlere til; men „genuoge, die ez wurben, den ergiene ez vil schedelichen“ (Kudr. V. 577); de vises alle skarpt tilbage af hendes Fader. Herwig (fra Selande) tiltvinger sig Adgang og vinder hendes Kærlighed.

I Didrikssaga findes et Afsnit om Hild (Hilldr), der her er en Datter af Artus af Bretanga; hun lever saa afspærret, at kun de

¹ I en Afhandling i Norsk Historisk Tidsskrift 1925, S. 364 o. flgn., har jeg fremdraget et Par hidtil oversete danske Varianter af Hildsagnet, begge hos Sakse, nemlig Regnhildvarianten i Haddings Saga og Vitolfvarianten i Halvdansagaen. Derefter kan Gangen i Sagnet fremstilles paa følgende Maade: Hedin bortfører Hagens Datter Hild. Parret forfølges af den vrede Fader, og det kommer til Slag, hvor Hagen fælder. Hedin tyer saaret til sin trofaste Hjelper Wade i Helsingia, der helbreder ham. I de norrøne Varianter ender Kampen aldrig, idet Hild opvækker de døde Kæmper ved Trolddom, saa de næste Dag kan kæmpe videre. I de danske Varianter spiller henholdsvis Hadding og Halvdan Hedins Rolle, og Wade kaldes Vitolf.

nærmeste Venner faar hende at se. Herbort (= Herburt fra Tene-lante, der omtales i Biterolf) drager til Bretanga for paa sin Morbroder, Kong Didriks Vegne at bejle til Hild og skaffer sig Adgang til hende ved List. Hun vil paa ingen Maade have den skrækkelige Didrik, og Enden bliver, at de to unge forelsker sig i hinanden og flygter. De forfølges af hendes Faders Mænd, men Herbort dræber 12 Riddere og 14 Svende og slipper fra dem.

Følgende to Sagn hos Sakse kommer her umiddelbart i Betragtning:

1) Kong Sivard har en Datter ved Navn Alvild, der er saa bly, at hun ikke vil giftes. Hendes Fader holder hende indespærret og lader hendes Bur bevogte af en Drage og en Lindorm. Endvidere bestemmer han, at enhver, der forgæves søger at trænge derind, skal dræbes. Alv slaar de fæle Dyr ihjel og slipper ind. Alvild synes godt om ham; men paa Moderens Bud afviser hun ham alligevel. Omtrent det samme fortælles om Herwig og Gudrun; da han har faaet hendes Ja og vil føre hende med sig, modsætter hendes Moder sig det (Kudr. V. 665 o. flgn.).

2) Gurid (Guritha) er Alvilds Datter, ligesom Gudrun er Hilds, og Kongeslægtens sidste Skud; hun vil altid være Mø, da hun ingen jævnbyrdig Mand kan faa. For at værges sig mod Vold sætter hun en Flok udsøgte Kæmper til at vogte sit Bur. Halvdan narrer Vagten og slipper ind. Han bejler til hende, idet han opfordrer hende til at løse sit Jomfrubælte. Saaledes udbeder ogsaa Hetels Sendebud (Horant) sig Hilds Bælte for at bringe Hetel det. Gurid giver Halvdan Afslag; men han opnaar dog hendes Løfte om, at hun ikke vil unde nogen anden Mand sin Gunst, inden hun hører fra ham igen, og der siges udtrykkeligt, at hun i Løn var ham huld. Halvdan forfølges af de narrede Kæmper, men slaar 12 af dem ihjel med sin Kølle og undslipper.

Disse fem Sagn er aabenbart nært beslægtede. Ligheden mellem de tyske og de danske Varianter er meget større, end det kan fremgaa af de korte Referater. Særlig gælder dette om Gurid- og Gudrunsagnene; men det er en lang Historie, som jeg ikke her skal komme ind paa.

Sagnet om Jomfruen, hvis Bejlere trues paa Livet eller dræbes, findes endvidere i Beowulfskvadet, hvor der siges om Pryðo, at „ikke den kækkeste Kæmpe voved frejdig sit Blik at fæste paa hende“; thi „snærende Baand, snoede af Haand, ventede straks

den forvovne Mand, og saa kom Sværdets saarende Ægg og døende Klinge og dømte i Sagen med dræbende Slag“. (Ad. Hansens Overs.) Da hun senere bliver gift med Offa, forbedrer hun sig, hvad der var at vente, da Offa er Anglernes Nationalhelt. I Pryðosagnet, der er optegnet langt tidligere end de foregaaende, er det Jomfruen selv, der lader Bejlerne dræbe. At dette virkelig er et gammelt Træk, bekræftes af Saksens Fortælling om Hermuthrude.

Hermuthrude har sin Jomfruære saa nær, at hun altid vil være Mø (ligesom Alvild og Gurid); hun er saa grim, at hun dræber alle sine Bejlere. Både Navnet (-thrude) og dette sidste Træk fører til Pryðosagnet. Beretningen om Amleds Frieri ligner Didriksagnets: Ogsaa han bejler for en anden, nemlig for den engelske Konge, og Jomfruen foretrækker i begge Tilfælde Sendebudet. Efter at Amled har ægtet hende og ført hende til „Bretland“, stræber Kongen ham efter Livet; han flygter, men indhentes, og det kommer til Slag. Den første Dag falder mange af Amleds Folk; men næste Dag stabler han de døde Krigere op, saa de ser ud som levende, og kyser paa den Maade sine Fjender. De flygter, og Kongen bliver dræbt. Det er klart, at vi her — fra sikkert jydsk Overlevering — har en fuldstændig Variant af Hildsagnet, der endda indeholder de døde Kæmpers Opstandelse og den fortsatte Kamp. Dette er vel værd at understrege. Og der er endnu en mærkelig Ting at notere. Som Afslutning bringer denne indholdsrige Variant nemlig et helt nyt Træk, hvortil intet tilsvarende findes i de hidtil omtalte Former af Sagnet. Hermuthrude lover at følge sin Mand i Døden, men holder ikke sit Løfte. Saa snart Amled er faldet i Kamp mod Viglek, lader hun sig frivilligt tage til Fange og falder i Sejrherrens Arme.

Nær i Slægt med hende er da aabenbart Gerud (Gerutha), Amleds Moder, hvis Ægtefælle dræbes af sin Broder, hvorpaa hun straks gifter sig med Drabsmanden, der „favnede hende med blod-dryppende Arme“. Amled kalder hende „lysten som en Skøge“.

Den indespærrede Jomfru og Hustruen, der ægter sin Mands Morder, finder vi endvidere i Drotasagnet. Regnald skjuler sin Datter Drot i en Hule i Jorden under en Høj; han medgiver hende et „sømmeligt Følge“ og gode Vaaben. Gunner dræber Regnald, finder Jomfruens Skjulested, slaar hendes Vogtere ihjel og tager hende til Hustru. Borkar dræber senere Gunner og gifter sig med Drot, og det Bryllup, siger Sakse, „huede hende ikke ilde“.

Blandt de langobardiske Folkesagn, som Paulus Diaconus har opbevaret i sin „*Langobardernes Historie*“, træffes følgende:

1) Herulerkongen Rodulfs Broder kom til Langobardernes Konge Tato for at forhandle om Fred. Da han vilde drage hjem, faldt hans Vej forbi det Hus, hvor Tatos Datter Rumetruda boede. Hun bød ham ind paa et Bæger Vin, behandlede ham med „haanligt Overmod“ og endte med at lade sin ganske uskyldige Gæst dræbe, og Drabet var endda planlagt i Forvejen. Ganske vist optræder Heruleren ikke just som Jomfruens Bejler; men ellers er der ikke noget at tage fejl af. Baade hendes Grumhed og hendes Navn fører hende tydeligt til Pryðo og Hermuthrude.

2) Romildas Ægtefælle, en langobardisk Hertug, blev dræbt i en Kamp mod Avarernes Konge. Da hun kort efter tilfældigt fik Sejrherreren at se, flammede hun op i sanseligt Begær og overgav ham frivilligt sin Borg paa den Betingelse, at han skulde ægte hende. Romilda (= Rume-hilda?) er et Hildnavn, og i sin Opførsel er denne Kvinde et fuldstændigt Sidestykke til de jydsk Kvinder Hermuthrude og Gerud. Sagnet er udstyret med en Række drastiske Udmalinger, og Paulus kalder hende en skændig Skøge.

Det ser derefter ud til, at Langobarderne har kendt baade Begyndelsen og Slutningen af Hildsagnet, og saa har de vel ogsaa nok kendt Resten. Følgende lille Sagn, der i alt Fald er gammelt (henført til c. 400) og ikke godt kan være historisk, kommer maaske i Betragtning: Medens Langobarderne sov, trængte Bulgarerne ind i deres Lejr, dræbte Kong Agelmund (Langobardernes første, sikkert helt sagnagtige Konge) og bortførte hans Datter. Hvis vi her i Stedet for Bulgarerne tænker os Hildsagnets Helt, fremkommer de tre samhørende Træk: Heltens Indbrud, Datterens Bortførelse og Faderens Drab.

Disse Spor af et langobardisk Hildsagn, der forøvrigt kan suppleres med flere andre, som jeg ved en senere Lejlighed skal vende tilbage til, er af betydelig Interesse, navnlig fordi denne Variant saa afgjort knytter sig til jydsk Tradition. Skønt det egentlig ikke hører herhen, kan jeg dog ikke lade være med at nævne, at Slægtskabet mellem de langobardiske Sagn og Amledsagaen viser sig særlig tydeligt i den overraskende Lighed mellem Skildringerne af Fenges og den berømte Kong Alboins Drab (Paul. Diac.: Langob. Hist., overs. af Gustav Bang, S. 70)¹.

¹ Mens Fenge sov, tog Amled hans Sværd, der hang ved hans Seng og

De i det foregaaende omtalte Slutningssagn er ikke ganske enige. De tre af dem, nemlig Hermuthrude-, Gerud- og Romildasagnene fordømmer stærkt den utro Hustru og betragter hende simpelthen som Skøge, medens Drotasagnet med mange og gode Grunde søger at bevise, at Heltinden og hendes nye Ægtefælle ikke har noget at skamme sig over. Da Gunner nemlig har taget Drota med Vold, da han har dræbt hendes Fader, og da han oven i Købet er en blodtørstig Voldsmand, er der — mener Sagnet (eller Sakse) — ikke det mindste at sige til, at Borkar slaar ham ihjel, og at hun med Glæde gaar over til Sejrherrén. Men at Helt og Heltinde saaledes trænger til en hel Række Undskyldninger, er i og for sig uheldigt nok i et Heltesagn, saa det kan ikke undre os at finde en anden Sagngruppe, hvor der slet ikke kan være Tvivl om, at de bærer sig rigtigt ad. Dette opnaas paa den simple Maade, at det første Ægteskab ikke fuldbyrdes, idet Drabet sker paa selve Bryllupsdagen. Da Brudgommen desuden er Jomfruen imod og paa forskellig Maade skildres som uønskværdig, er alt i Orden. Det føles som en hel Lettelse, at han bliver slaaet ihjel, og at Drabsmanden, der nu spiller en klar Helterolle, løber af med Bruden. Disse Medbejlersagn, hvis oprindelige Samhør med Hildsagnet er tydeligt nok, indeholder en Række Smaatræk af stor Interesse.

1) Som Indledning til den vigtige Regnhildvariant fortælles, at Regnild er „lovét bort“ til en Jætte. Hadding, som harmes over et saadant Ægteskab, fælder Jætten, men bliver selv saaret. Jomfruen plejer ham og skjuler en Guldring i et Saar paa hans Ben. Ved Hjælp af denne Ring kender hun ham senere mellem en Flok unge Mænd, som hun har bedt til Gilde, og mellem hvilke hun har faaet Lov til at vælge sig en Ægtefælle.

2) En vældig stærk Kæmpe ved Navn Grimme, der kan døve Sværd (Trækket er aabenbart laant fra Hagen i Vitolfssagnet), vil tiltvinge sig Ægteskab med Thorild. Hendes Fader lover derfor hendes Haand til den, der kan rydde ham af Vejen, og Halvdan

anbragte i Stedet for sit eget, der var naglet fast til Skeden, saa det ikke kunde trækkes ud. Han vækkede derefter Fenge, som sprang ud af Sengen og greb Sværdet. Under sine Forsøg paa at faa det ud blev han dræbt. Fenges Hustru, Gerud, er vistnok Medvider, i hvert Fald indirekte delagtig.

Mens Alboin sov, bandt hans Hustru hans Sværd fast til Hovedgærdet af hans Seng, saa det hverken kunde løftes eller trækkes ud af Skeden. Da hendes Medhjælper traadte ind, vaagnede Alboin og greb efter sit Sværd, men kunde ikke drage det. Han forsvarede sig da med en Skammel, men blev dræbt.

indfinder sig forklædt — med et tykt Lag Sværte over Ansigtet —, saares i Benet, men vinder Sejr og ægter Thorild. I et (lidet sandsynligt) Anfald af Højmodighed skænker han sin Medbejler Livet.

3) En Mand af „lav Byrd“ — hvad der er meget slemt for en Hildsagnsbejler — søger at vinde Sigrud. Hendes Fader giver „paa Skrømt“ sit Samtykke, hvorpaa Halvdan indfinder sig paa Bryllupsdagen „i en ful og fremmed Skikkelse“ og slaar den forhadte Brudgom ihjel i en Tvekamp, der finder Sted om Aftenen (eller Natten).

4) Gurid har vi set som Heltinde i et Hildsagn, hvor Halvdan var Bejleren. Det er han ogsaa i Fortsættelsen, hvor hun efterstræbes af Sakseren Sivar. Hun er i Løn Halvdan huld og søger ved List at undgaa den anden; men han tager hendes daglige Omgivelser i sin Tjeneste, og for deres Plagerier kan hun ikke værgе sig, saa hun giver tilsidst efter. Paa Bryllupsdagen indfinder Halvdan sig „fast ukendt af Gæsterne“ — altsaa forklædt — og kvæder en Vise, der kun kan forstaas af hende. Hun erklærer straks, at hun „ikke har brudt sit Løfte“; han slaar Sakseren ihjel og ægter hende. Uden i øvrigt at gaa ind paa Sagen skal jeg bemærke, at der i denne smukke Variant er meget, der minder om den tyske Gudruns Oplevelser, da hun skal tvinges til at ægte Hartmut.

5) Finnekongen Sumbles Datter Signe er af sin Fader lovet bort til Sakseren Henrik. Gram, der mener at have første Ret, indfinder sig paa Bryllupsdagen „iført de usleste Pjalter“, siger, at han er Læge og giver sig til Kende ved Sang. Derefter fælder han Brudgommen, og bortfører Bruden i et Skib. I denne Variant er vistnok alle Navne uægte. Paa Grund af den store Lighed med den foregaaende tør man vel formode, at Halvdan er den rette Indehaver af Helterollen. Derpaa tyder ogsaa et særligt Træk. I Vitolfsagnet havde Halvdan fortrængt Wade fra hans Plads som Hagens Modstander; i Sagnet her er det da ogsaa nok ham, der har bemægtiget sig hans Lægerolle. Dermed er Hjælperen Wade helt opslugt af den berømte Danekonge.

6) Agner fejrer sit Bryllup med Rolv Krakes Søster Ruta. Ved Bryllupsgildet bliver Bjarke uenig med Brudgommen, dræber ham i en Tvekamp, der er den berømteste i dansk Overlevering, og ægter Ruta.

7) Skjold kæmper med Skate om Alvilda, dræber ham og

ægter hende. Denne Variant er ganske vist stærkt udvisket; men Jomfruens Navn borger dog nok for, at den hører herhen.

Heltinden i de ovenfor omtalte Sagn optræder under mange forskellige Navne; men der er dog et udpræget Fællesskab imellem dem, idet de fleste af dem kan henføres til to Grupper, svarende til Grundformerne Hild og Trud. Af disse er Hild sikkert nok afhjemlet fra gammel Tid ved de tyske og nordiske Sagn; men Trud lader sig heller ikke paa nogen Maade skyde til Side. Dette Navn fører jo nemlig gennem Beovulfskvadet (Þryðo) og Amledsagaen (Hermuthrude—Viglek) til de sønderjyske Angler og gennem Rumetruda til Langobardernes gamle Sagn. En Undersøgelse af hele dette Navnestof skal her forsøges.

A. Hildgruppen. I dansk Overlevering kendes Hild kun fra Frode Fredegods Saga og fra Kongetallet, der nævner Hithin med sin Dronning Hilda. Derimod har Sakse opbevaret Sagn om en Række Kvinder, hvis Navne ender paa -hild, og som alle spiller en Hildrolle. Disse Kvinder er følgende:

1) Alvild, Skjolds Hustru, er i Frode Fredegods Saga gift med Frode. Begge disse Ægtemænd er af mytisk Art; Frode er (oprindeligt) Guden Frø. Navnet Alvild er vel det samme som Ealhild i Vidsidkvadet. Da ags. ealh „Helligdom, Tempel“ let kan tænkes erstattet med det alu, der forekommer paa danske Brakteater med magisk Betydning, faar vi: Ealhild = Aluhild > Alvild, hvorfra igen det følgende Navn kan være afledt.

2) Ulvild er Haddings Datter, Frodes Søster, Frodes Hustru og desuden efterhaanden gift med en Række forskellige Mænd, af hvilke den ene hedder Ubbe, der er samme Navn som Uffe. Hun har altsaa Ægtemand fælles baade med Alvild og Þryðo. Hendes mytiske Oprindelse fremgaar tydeligt af, at hun snart er Frodes Søster, snart hans Hustru; thi Guden Frø var jo netop gift med sin Søster. Hendes Opgave er at dræbe sine Nærmeste; sin Fader, sin Broder, sin Mand og sine Stedsønner. Beslægtet med hende er da uden Tvivl Skuld, der dræber sin Broder Rolf Krake.

3) Thorild (= Thor-Hild) søger ligesom Ulvild at dræbe sine Stedsønner og staar hende følgelig nær; men Stedmodermotivet passer forøvrigt slet ikke i Hildsagnene og er sikkert en yngre Tilføjelse. I den første Frodesaga skildrer Sakse hende som ud-

præget overnaturlig. I et af de lige nævnte Medbejlersagn bliver hun gift med Halvdan.

4) Regnild (= Regn-Hild) er Hagens Datter og Haddings Hustru, altsaa en absolut sikker Hildskikkelse. Ovenfor er nævnt Sagnet om, hvorledes hun kender Hadding mellem en Flok andre Mænd. En Variant af dette Sagn findes i Snorres Edda, hvor Skade faar Lov til at vælge sig en Mand blandt Aserne ved at undersøge deres Ben, og paa den Maade bliver gift med Njord. Ogsaa det andet Sagn om Hadding og hans Hustru (Vekselsangen) findes i Eddaen og tillægges ligeledes Njord og Skade. Dette Sammenfald, der efter min Mening er meget tankevækkende, viser i alt Fald tydeligt, at vi har med gamle Myter at gøre.

Til Forklaring af Navneleddet Regn- kan der gøres opmærksom paa, at en mytisk Person af dette Navn (Regnerus, Regno) spiller en betydelig Rolle i dansk Overlevering. Der er, først og fremmest, det smukke og sikkert gamle Sagn om Regner og Svanhvide, som jeg ikke skal undersøge her. Regner er endvidere en af de Stedsønner, som Thorild forfølger, og i det tilsvarende Ulvildsagn er Regno dissens Hjælper og følgerig Frodes Fjende. Der fortælles om Regno, at han advarede Frode mod Drengene for ikke at bryde et givet Løfte. Advarslen var forgæves, og Frode fandt sin Død, idet han kvaltes af Os og Røg. I den første Frodesaga findes et lignende Sagn; da det ikke er forbundet med Faderhævnsmotiv, er det simplere og sikkert mere oprindeligt. I Følge dette fandt Frode sin Død i Kamp med Regner, der „med Urette var beskyldt for Svig“. Han faldt ikke for Vaaben, men kvaltes af Hede i sin Rustning. At Regner saaledes kæmper med, ja endogsaa dræber Frode, viser, at han er en Gud, og at han ikke tilhører Nerthus-Frø-Gruppen. Jeg haaber ved en anden Lejlighed at kunne gøre Rede for denne interessante Gudeskikkelses Væsen.

5) Gunild (= Gunn-Hild) er gift med Asmund, som dræbes af Hadding efter at have saaret ham i Foden. Efter Mandens Død tager hun sig af Dage, fordi hun ikke vil overleve ham. Dette Træk er ganske enestaaende; i denne Sagnkreds plejer jo den dræbtes Enke at bære sig helt anderledes ad.

Om Navneleddet Gunn- gælder noget lignende som om Regn-. Gunner og Gunne er velkendte Personer i danske Myter. Gunner er Hovedperson i Drotasagnet, Drotas Elsker og hendes Faders

Banemand. I Saksens Baldersaga dræber Gunne „med Svig“ Gevar som er Høders Fosterfader og Ven. Gevars rigtige Navn er sikkert Gefr, og dette Navn findes som Forled i Gefwulf (smlgn. Thorulf, Ingulf, Beowulf, Gunnulf o. fl., alle med mytiske Navne som Forled), der i Følge Vidsidkvadet var Yternes Konge. Gef har da saglens været dyrket af Jyderne, og hans Modstander Gunne maa høre til i Nærheden. Det kan tilføjes, at i norrøn Overlevering er Gefn et af Frejas Tilnavne, men tilhører aabenbart en selvstændig Gudinde, der maa have staaet Gef nær. Navnene Gef og Gefn (af oldn. gefa) fører dog til Frugtbarhedsgudinderne, saa der er en Mulighed for, at Gefn og Freja virkelig er i nær Slægt med hinanden.

Baade i og udenfor Norden er Gunn (Gunþ) et almindeligt Led i gamle Navne. Hos Sakse finder vi — foruden de to Hildsagnsheltinder Gunild og Gurid (Guðrið) — Frode Fredegods Søster Gunvar og Alriks Søn Gunnthjov. I norrøne Sagn har vi Gunnlød, der skulde passe paa Suttungs Mjød, og Gjallerbroens Vogterske Modgunn. Fra langobardisk Tradition kendes Slægtnavnet Gungenger, der er knyttet til dette Folks ældste Sagnkonger, og den tyske Gudrun (Kudrun) hører maaske ogsaa hertil.

B. Trudgruppen. Det Ord, der danner Hildkvindernes første Navneled, viser sig altsaa i alle Tilfælde at være af mytisk Art og næsten altid et Gudenavn. Vi tør da formode, at det samme er Tilfældet for denne Gruppes Vedkommende.

1) Hermuthrude kaldes i Gesta Danorum Hermintruda. Navneledet *Hermin* kan føres tilbage til den Ermin eller Irmin, der nævnes (af Tacitus) som de ældste Vestgermaners mytiske Stamfader. Det betyder „den ophøjede“ eller noget lignende og er vistnok oprindeligt et Tilnavn til Himmelguden Ziu eller Tiu, den nordiske Tyr. Det indgaar i en Mængde gamle Navne hos germanske Stammer, af hvilke her kun skal nævnes Völuspa's *Jörmungandr* = Midgaardsormen og det angelsaksiske Kvindenavn Eormenhild, der nøje svarer til Hermintrud.

2) Sigrud kan udledes af et tidligere **Sig-prúðr*. Forledet er ikke uden Interesse; det bekræfter, hvad der allerede (af Gudmund Schütte) er hævdet, at Sig er et Gudenavn.

3) Gurid (eller Guðrið) udleder jeg af angelsk **Gud-prýð*, der direkte fører til Grundformen **Gunþ-prúðr*, hvilket Navn har været brugt i Tyskland. En bajersk Prinsesse Guntrut blev c. 700

gift med en Langobarderkinge. At antage angelsk Afstamning synes mig ikke særlig dristigt, da Trudsagnene er saa sikkert stedfæstede til Angel (og Jylland). En tilsvarende Overførelse af et Anglernavn til dansk Tradition har vi for disse Sagns Vedkommende i det jydske Hermuthrudesagn, hvor Amleds Medbejler er Viglek.

4) Gerud. Det er næppe muligt med Sikkerhed at sige, hvad der gemmer sig i dette Navns første Led. Den almindelige Antagelse, at det er Geir „Spyd“, slaar vistnok ikke til. I Betragtning kommer meget snarere Gef. Som gammel Jydegud vilde han passe fortræffeligt, thi at Gerud hører Jylland til, er givet. Navnets gamle Form vilde da være **Gef-þrúðr*.

5) Rumetruda (og sandsynligvis ogsaa Romilda = Rume-hilda?) har Forleddet *Rum*, der maaske er et gammelt Navn paa Tordenguden. Oldn. rymr betyder Larm, Bulder, og Snorre nævner Rymr, Rymir som Thorsnavn.

Det viser sig endvidere, at begge de vigtige Navne Hild og Trud findes i de norrøne Valkyrielister, og at der ogsaa blandt de andre Valkyrienavne findes adskillige, der har Interesse for denne Undersøgelse. Jeg skal ikke gøre noget Forsøg paa at følge dette Spor til Bunds, men nøjes med nogle karakteristiske Eksempler.

1) Hild findes i alle Lister og maa siges at være den berømteste af alle Valkyrier.

2) Trud (Þrúðr) nævnes i Grimnismal og i Snorres Edda sammenstillet med Hild (Hildir og Þrúðr). Dette Fællesskab er i denne Forbindelse værd at understrege. Navnet Þrúðr bruges ogsaa om Thors Datter; hun er næppe oprindeligt forskellig fra Valkyrien.

3) Gunn staar i Völuspa umiddelbart før Hild (Gunnr, Hildir).

4) Skuld, der ellers kaldes Norne, nævnes i Völuspa som den første i Flokken. At hun i alt Fald stammer fra Danmark, er givet.

5) Róta nævnes af Snorre i en særlig Liste, der kun indeholder de tre Navne Gunn, Róta og Skuld. Om Rolf Krakes Søster Ruta er identisk med hende, er et omtvistet Spørgsmaal. Men det staar fast, at Ruta er Heltinde i en Hildsagnsvariant, og at hun optræder paa Slagmarken, hvor hendes Broder ligger dræbt, og hendes Mand er døende. Endvidere er hun Skulds Søster, og i den ovennævnte Liste optræder Róta netop i inderlig Forbindelse med denne. Beslægtet med hende er maaske den lappiske Dødsgud Rutu, der er laant fra nordisk Gudelære, og den danske Rotho,

som Stærkodder henvender sig til for at faa at vide, om der er dræbt Fjender nok til Hævn for Frode, og som derfor uden Tvivl ogsaa er Dødsdud.

Valkyrierne har to Opgaver. Den ene er at raade for Kampens Udfald og bestemme, hvem af Krigerne der skal falde. Den anden er at tjene i Valhal, hvor de skal tage sig af de døde og genopstandne Kæmper. Inden for Flokken har den enkelte intet Særpræg, og der findes ingen virkelige Sagn om nogen af dem. Dette tyder paa, at de i vore nordlige Nabolande aldrig har været andet end det, de i Listerne er, nemlig Led i en Remse. Søger man deres oprindelige Hjemsted, kan man ikke godt undgaa at standse ved Danmark, hvorfra faktisk saa mange Sagn er gaaet mod Nord, hvor alle de her nævnte Navne hører til, hvor de alle betegner vigtige Sagnpersoner, og hvor det Fællesskab, der maatte være en Betingelse for Remsens Dannelse, er meget let at faa Øje paa.

Man kunde indvende, at der i Remsens forskellige Varianter findes mange flere Valkyrier end de her omtalte. Men disse er aabenbart de vigtigste. Tager man de ærværdige Kortnavne Hild, Trud, Gunn, Skuld og Rota ud, bliver Listerne meget fattige (en enkelt forsvinder helt), og af de tilbageblevne Navne er en stor Gruppe af en helt anden Karakter, nemlig Udtryk for Kamp og krigersk Virksomhed, saaledes som en Skjald kunde lave dem (*Geirahöd-Spydkamp, Skeggjöld-Øksetid, Herfjötur-Hærlænke* o.s.v.). At der skulde staa virkelige Myteskikkelser bag den Slags Navne, er lidet sandsynligt, og det er der heller ingen Spor af.

At Hildsagnenes Heltinde er af mytisk Natur, kan der formentlig ikke være mindste Tvivl om. Hun er dog ikke knyttet til nogen bestemt Gudekreds, men synes snarere at være en Slags Fællesfigur. Hendes Navne viser tydeligt, at mange forskellige Guder staar i Forhold til hende: Thor, Regn, Gunn, Ermin, Sig og maaske Gef. Gennem flere af Sagnene — men ikke i Navnene — spores desuden Forbindelse med Frode—Frø.

Hvad hendes Væsen angaar, er det paafaldende, at Død og Drab følger hende alle Vegne. Hun dræber selv, eller andre gør det for hende. I de norrøne Varianter er det hende, der ved Trolddom vækker de dræbte Kæmper til nyt Liv. Ordet Hild er beslægtet med Huld, hvis oprindelige Betydning menes at være Lig. Trud (*Prúðr*) betyder Magt, Styrke; men dette er vistnok kun

en Side af Sagen. Lektor Fr. Orluf har venligst henledt min Opmærksomhed paa, at lettisk trudi „Forraadnelse“ kan være stammebeslægtet med Trud. Drotā, der ikke kan nedstamme fra Prúðr, er vel nok i Slægt med ældre dansk *Drotte* „Mareridt“ og betyder i saa Fald Mare, der maaske er i Slægt med Mord, og i hvert Fald betegner et Væsen med Tilbøjelighed til at kvæle. Ruta har jeg omtalt ovenfor. De norrøne Udstraalinger af disse Kvinder, Valkyrierne, er tydeligt Dødsførere; de bringer Død med sig og færdes i Dødsriget sammen med de døde. Det er atter og atter det samme. Der kan ikke godt være nogen Tvivl om, hvad det betyder. Den Kvinde, der snart hedder Hild og snart Trud, men ogsaa kaldes Drotā og Ruta, er en Dødsgudinde. Hun er identisk med Hel.

Der er mange Ting, der tyder paa, at de her behandlede Sagn oprindeligt er folkelige Referater af Mysterieskuespil, der opførtes ved de store Offerfester, som alle kunde overvære. I Overensstemmelse dermed siges der i flere af Sagnene, at Begivenhederne fandt Sted ved et Gilde. For at faa Hadding dræbt raader Ulvild til at gøre „Gæstebud og prægtigt Gilde“, Regnild indbyder de unge Mænd, blandt hvilke hun skal vælge sin Ægtefælle, til Gilde, Kampen mellem den forhadte Brudgom og Befrieren staar ved selve Bryllupsgildet o. s. v. Da Materialet er ret righoldigt, og Sagnene i væsentlige Henseender stemmer meget godt med hinanden, er det vistnok muligt i store Træk at rekonstruere det Afsnit — thi mere end et Afsnit er det ikke — af Skuespillene, det her drejer sig om. Af nedenstaaende Forsøg paa en saadan Rekonstruktion vil det formentlig tydeligt kunne ses, hvorledes Sagnindholdet næsten af sig selv ordner sig til en Række dramatiske Optrin. Mest af alt minder det om en Forestilling i et moderne Biografteater.

Første Optrin. Den Kvinde, der er Dødsgudindens Repræsentant, lever afspærret fra Omverdenen; ingen maa faa hende at se. I Drotasagnet skildres hendes Opholdssted som en Hule i Jorden under en Høj. Der er Grund til at tro, at Gudetemplet har haft Form af en Høj — saaledes beskriver f. Eks. Snorre Frøs Hus i Upsala — og Hulen under Templet betegner da ganske naturligt Underverdenen, Dødsriget, der jo netop er Dødsgudindens Hjem. Scenen for Skuespillet er altsaa, som det kunde vides paa Forhaand, Gudetemplet og dets nærmeste Omgivelser. Grunden til Kvindens Indespærring er den, at hun ikke vil eller maa gifte sig under sin

Stand (den tyske Hild, Gurid o. fl.). Da hun jo tilhører Gude- eller i alt Fald Tempelkredsen, vil dette sige, at hun ikke maa staa i Forhold til nogen udenfor denne. Hendes Bejlere, d. e. de Menne-sker, der søger at trænge ind til hende, dræbes. At Publikum har faaet Lov til at se et saadant Forsøg med dets uundgaaelige Følge, er der ingen Tvil om.

Andet Opttrin. Den rette Bejler, den udvalgte Repræsentant for den mandlige Gud, formaar at overvinde alle Hindringer. Sagnene er uenige om den Fremgangsmaade, han bruger for at komme ind; nogle lader ham anvende List, andre Magt. Denne Uenighed behøver ikke at vække Betænkelighed; her som flere andre Steder, hvor det ikke netop drejer sig om Hovedpunkter i Mysterierne, kan oprindelige, f. Eks. stedlige, Forskelle i Scenegangen meget vel tænkes. Om den indtrængende Bejler narrede Kvindens Vogtere (som Halvdan) eller slog dem ihjel (som Gunner), kunde være ret ligegyldigt; hvad man foretrak, maatte vel nærmest afhænge af Tilskuernes Smag.

Tredje Opttrin. Efter at Bejleren lykkeligt er sluppet gennem Forhindringerne, viser det sig, at Kvinden allerede har en Mand, nemlig den hidtil fungerende Guderepræsentant, og det kommer da selvfølgelig til Kamp, hvor Ægtemanden lige saa selvfølgelig bliver dræbt. Nogle danske Sagn meddeler, at Sejrherreren saares i Benet (Hadding af Asmund og af Jætten, Halvdan af Grimme) og endnu flere er enige om, at han optræder i Forklædning („i en ful og fremmed Dragt“, „iført de usleste Pjalter“, „fast ukendt af Gæsterne“ o. s. v.)

Fjerde Opttrin. Der følger nu en lille ejendommelig Scene, idet Kvinden stilles overfor den forklædte Bejler og trods Forklædningen skal være i Stand til at finde ud af, om han virkelig er den rette. Ogsaa her er Udførelsen forskellig. Regnild kender Hadding paa en Guldring i Saaret paa hans Ben¹, Gurid kender Halvdan ved Hjælp af en Sang, der kun kan forstaas af hende, og Hermuthrude faar at vide, hvem Amled er, ved at undersøge hans Skjold, mens han sover. Efter at have bestaaet Prøven kaster Bejleren muligvis sin „fule“ Forklædning, som jeg i en anden Afhandling skal søge at bestemme nøjere, og modtager af sin Brud en

¹ Da Herwig og Ortwin som Spejdere — altsaa forklædte — er trængt ind i „Normandiet“, hvor Gudrun er Fange, kender ogsaa hun sin Elsker paa en kostelig Guldring, som hun selv tidligere har givet ham. (Kudrun 1248 o. flgn.)

særlig Klædning som Tegn paa sin Gudeværdighed. I hvert Fald véd vi, at Ulvild skænkede sin „Broder“ en Usaarlighedskjortel.

I Skuespillet maa Medbejlernes Kamp have haft den Plads, jeg her har givet den. Men i Sagnene er det ofte anderledes. Dette hænger sammen med, at de oprindelige Myter allerede tidligt omdannedes til Heltesagn, og det gik simpelthen ikke an at lade Hovedpersonen i et saadant, der oven i Købet ofte bar et berømt Navn, begaa Indbrud for at bemægtige sig en anden Mands Kone. Dette Afsnit er derfor, som jeg ovenfor har omtalt, omarbejdet paa forskellig Maade og enten helt løsnet fra sin Forbindelse med det øvrige eller anbragt, hvor det nu bedst kunde passe, ofte som Afslutning.

Femte Optrin. Den sejrende Bejler er endnu ikke i sikker Besiddelse af sin Brud og sin nye Værdighed. Det viser sig nemlig, at Kvindens „Fader“ modsætter sig Forbindelsen. Parret flygter og forfølges af ham; men i det paafølgende Sammenstød bliver han dræbt.

Mysterieskuespillene skulde naturligvis ikke være Underholdning alene, selv om dette Moment ikke maa overses. Meningen maatte først og fremmest være at indvie den forsamlede Mængde i den herskende Religions Hovedpunkter, og vi har derfor paa Forhaand Lov til at formode, at dette Optrin, der er det sidste i Rækken, indeholder den egentlige Myte.

Det ligger nær at opfatte Dødsgudindens „Fader“ som en ældre Dødsgud, saaledes at det nævnte Sammenstød betyder Kampen mellem gamle og nye Forestillinger om Døden og Tilstanden derefter. At dette maatte være et religiøst Problem af den største Betydning, er klart, og at det gamle i denne Kamp maatte bukke under, er en Selvfølge.

Alle Landes Traditioner (angelsaksisk, tysk, norrøn og dansk) er enige om, at Faderens Navn er Hagen, saa det kan der ikke tvivles om. Men der er dog ogsaa Spor af, at han har haft et andet, højst interessant Navn. I norrøn Overlevering hedder nemlig Dødsgudindens Fader ikke Hagen, men Loke, og i et lille Sagn hos Sakse, som jeg senere skal vende tilbage til, bruges det ganske tilsvarende Navn Loker om Haddings Modstander. Han spiller alt-saa Hagens Rolle.

Det er jo nok lidt dristigt derudfra at slutte, at saa er Hagen og Loke een og samme Person. Men det kan aldrig skade at op-

stille denne Mulighed og se, hvad den fører til. At Loke, som hos vore nordlige Naboer har været Genstand for en livlig Sagdanelse af yngre Art, har oprindelig Forbindelse med den endnu eksisterende, utvivlsomt ældgamle Luevætte, Lokke Lejemand, tør næppe nægtes. Hvis vi dermed er naaet ind til hans egentlige Væsen, er det klart, at den mytiske Skikkelse, hvori han og Hagen kan gaa op i en højere Enhed, samtidigt maa være Ildaand og Dødsgud. Men dette volder ingen Vanskelighed. Vi føres derved tilbage til en Tid, da Ligene blev brændt, d. v. s. fortæredes af Ildens Dæmon og dermed udslettet, medens Hel med sit Dødsrige under Jorden, hvor de døde bliver levende igen, hører hjemme i en Tid, da Ligene begravet i Jorden og forsynedes med Midler til at leve videre.

En Del Enkeltheder i Hildsagnene faar nu deres simple Forklaring. I Kampen mod den ligfortærende Ildgud søger og faar de to Begravelsesguder Hjælp hos Wade. Mange Forskere mener og kan give gode Grunde for denne Mening, at Wade egentlig er en Vandgud. Men dette passer jo som Fod i Hose. Bedre Hjælper kunde Parret aldrig faa, saa vist som Vand slukker Ild, og det er ganske i sin Orden, at det er ham, der kæmper den afgørende Kamp mod Hagen og slaar ham ihjel. Ved Templet laa den hellige Sø, og i den boede selvfølgelig Vandguden. Naar man søgte hans Hjælp, maatte man ud at sejle. I Overensstemmelse dermed siges i mange (tyske, norrøne og danske) Varianter, at Parret flygter i et Skib. Denne Del af Skuespillet har da sikkert været en spændende Vandpantomime. Og endelig har vi (i tyske og danske Varianter) det Træk, at Wade, der „havde stor Indsigt i Lægekunsten“, helbreder den af Hagen saarede Hetel. Det kunde tyde paa, at man allerede den Gang havde Tillid til Vandets lægende Evne, og at man brugte Vandomslag mod Brandsaar, saaledes som det endnu er Tilfældet.

Jeg har nævnt den Mulighed, at den oprindelige Betydning af Ordet Trud kunde være Forraadnelse. Ejendommeligt nok kan Ruta med ret stor Sandsynlighed antages at betyde det samme (oldn. rot „Forraadnelse“). Det kan ikke nægtes, at disse Navne i saa Fald karakteriserer den nye Gravskik særdeles tydeligt.

BIDRAG TIL DANSK ORDHISTORIE

AF

MARIUS KRISTENSEN

Overbibliotekar Vilh. Grundtvig har, i sin bog „Begreberne i Sproget, Orientering i systematisk Ordforskning“ [København (tr. i Århus) 1925], lyst efter en ordforskning, som ikke knytter sig til den fuldstændig systemløse leksikalske ordning. Han nævner dær s. 75 bl. a. Chicago-skolen og dens arbejder. Disse er dog nærmest kun materialsamlinger, men kan som sådanne være til nytte. Således har jeg haft nogen hjælp af Arnoldsons disputats om de oldgermanske navne på legemsdele. Mine bidrag er dog af noget anden art. Jeg har f. eks. ikke udført, hvad der er antydnet ved pande. Det fælles for mine småbidrag er, at de drejer sig om ord, som man af mere eller mindre vægtige grunde har antaget for at være låneord. Jeg tror at man (også jeg selv) er gået for vidt i at antage lån, og det skulde ikke forundre mig, om dette skulde gælde endnu flere ord end dem, jeg her har fremdraget.

I.

Modersmål.

I sin indholdsrige bog *Modersmaalet* s. 2 flg. siger J. Byskov, at ordet *modersmål* ikke er noget gammelt ord i vort sprog, og heller aldrig har været noget egentlig folkeligt ord. Dette begrundes dels sproghistorisk ved påvisningen af, at formen med *s* (*moders*, olddansk *mōður*) er sproghistorisk temmelig ung, dels reelt ved den omstændighed, at tingen selv var så almindelig, at man slet ikke behøvede noget navn til den. Modersmålet er en selvfølge, som man tager imod uden at tænke derover. „Der skal noget særligt til, for at et menneske skulde komme til at indbefatte modersmålet blandt de ting, han takker Gud for.“

Begge disse betragtninger er utvivlsomt rigtige, og ikke des mindre er Byskovs fremstilling af dette-ords historie positivt urigtig. Lad os da først se på de kendsgærninger, han fører i marken.

Byskov mener, at vi har fået ordet *modersmål* som en oversættelse fra tysk eller latin. Heller ikke i disse sprog er dog *muttersprache* eller *lingua materna* en gammel glose. „Først i det 14. århundrede, da latin i lange tider havde været et dødt sprog, der kun benyttedes af lærde fra alle lande, træffer man i latinske skrifter betegnelsen *lingua materna* (det mødrene sprog). Omtrent hundrede år senere træffes *modersprake* på plattysk, og noget senere det tilsvarende ord i danske, norske og svenske skrifter.“

Hvad kilden er for Byskovs oplysninger, ved jeg ikke, men jeg formoder, de ialfald til dels stammer fra Grimms Wörterbuch, som har omtrent det samme; rimeligvis har Thorsen også meddelt Byskov, at ordet ikke kendes i dansk før det 16. århundrede, og dette er vist rigtigt.

Men tysk er nu ikke helt det samme som nordisk, og — hvordan det så forholder sig i tysk — ordet *móðurmál* forekommer på islandsk omkring midten af det 14. årh., og det endda i den islandske middelalders berømteste digt, *Lilja* af Eysteinn Ásgrímsson (d. 1361). Stedet har ikke været ukendt, det har bl. a. været fremdraget i fortalerne til Sveinbjörn Egilssons og Eiríkur Jónssons ordbøger, så man kan undre sig over, at Byskov (og Thorsen) har oversat det. Det lyder (Finnur Jónsson, Skjalded. II B, 391):

Fyrri menn, er fræðin kunnu
forn ok klók af heiðnum bókum,
slungin mjúkt af sínum kongum
sungu lof með danskri tungu;
af þvilíku *móðurmáli*
meir skyldumz ek en nokkurr þeira
hværðan dikt með ástarorðum
allsvaldanda kongi at gjalda.

(På dansk omtrent:

Kyndige mænd, som fordem kundskab
kløgtigt i hedenske bøger søgte,
sang med deres danske tunge
digte med kunst for kongegunsten;
sligt et *modersmål* forpligter,
mer end nogen af dem min stemme
lyde bør for lov og ære
lydt at sjunge almagts konge.)

Men også fra Sverige, og fra et så kendt værk som Söderwalls ordbog, kan der fremdrages vidnesbyrd om ordets tilværelse allerede

i det 14. årh. Det forekommer nemlig i den genfundne Oxenstiernske membran fra 1385 i en oversættelse af Apostl. Gærn., 2. kapitel. Netop det pågældende sted (v. 8—11) er i gengivelsen (Klosterlåsning s. 133) noget sammentrængt, idet navnene på alle de mange folkeslag udelades, men til gengæld udvides afslutningen til: de forkynder Guds store gerninger på vor tunge og *modhor male*. Ordet har intet tilsvarende i Vulgatas latinske tekst, så når det her kommer ind, må det være fordi det i forfatterens omgivelser har været et virkelig kendt ord.

Söderwalls andet citat (fra Vadstena klosterregel, Birg. Uppenb. IV s. 26) er fra et betydelig yngre håndskrift (1487—1496), men selve den svenske oversættelse af reglen kan ikke være meget yngre end den latinske original (1371), så at vor afskrift i virkeligheden vidner for samme tid, som de to anførte steder. Dette sted har dog i mere end én henseende krav på lidt nærmere omtale.

I teksten (l. 29—30) siges det at præsterne skal forklare læsten i *modher maale* (den latinske tekst har *lingua materna*), men i kapitels-overskriften (l. 23) finder vi den af Byskov forkætrede form *modhers maal*. Ordet har altså nok været til, men dog ikke været mere fast, end at det har kunnet skifte form. Det har nok været følt som en sammensætning, men af en noget løs art. Derfor var det ikke givet, at det skulde skifte form sammen med første leds ændrede böjning; men muligheden var der, som i *bysbarn* ved siden af *bymand*. Vi har en morsom parallel dertil i et andet ord, som på samme måde føltes som sammensætning, medens dog bægge ledenes betydning stod klart for tanken.

I Lunds domkapitels ældre gavebog finder vi i en indførsel, som må være gjort straks efter 1350 (Weeckes udg. s. 276, sml. 286) navnet *Thorkillus Byerneson*, men ganske samtidig træffer vi på Sjælland (Ø. Flakkebjærg h., 1355, Erslevs Repert. nr. 2475) *Olavi Byornsson*, altså i samme navn den gamle genitiv *Biarnar* i lydret udvikling og den ny genitiv *Biorns*. Sammensætningen er altså ikke fastere, end at ny böjningsformer kan trænge ind i den.

I så henseende er det også belysende at følge ordet på dets vej i senere dansk sprog.

I „Jammersmindet“ finder vi endnu en gang formen uden *s* (Hun haffwer glemst noget aff sit modermaal, 2. udg. s. 219), men om dette betyder noget, er tvivlsomt, da vi også finder „paa sit moders-maal“ (sst. s. 203). At formerne har bestået side om side i længere tid,

er dog vel lidet sandsynligt. Derimod er der grund til at mærke sig, at könnet viser, at Leonora Christina har opfattet det som et sammensat ord.

Det samme er tilfældet hos andre samtidige, sål. hos Sören Povelsen Judichær, som i sin *Prosodia Danica* (1671, fortalen dateret 1668) skriver „sit eget Modersmaal“ (s. 109); men andre steder skriver han *Moders Maal* i to ord, og behandler det alligevel i henseende til kön som sammensætning, sål. „vort eget Moders Maal“ (bl. (b) 4^v, 2 gange), „vort fuldkomne Moders Maal“ (bl. (b) 6).

På den anden side finder vi hos Peder Syv sin *moders-maal* (Betækn. s. 5) og ligeså sin *Moders Maal* hos Erik Olsen Marsløv (Betækn. s. 132), som om det var to ord, skönt Syv forener dem med bindetegn.

Disse eksempler viser tydeligt netop den vaklen i sprogfølelsen som betinger ændringen.

For den sags skyld kan formen *modersmål* gærne være temmelig gammel i vstdansk, da vi jo finder formen *mothærs* allerede i det ældste (?) håndskriftbrudstykke af Vald. l. (1, 1 § 7); i skånsk og svensk er den yngre, men findes dog i skånsk senest 1430 (det Rantzauske håndskrift), og rimeligvis betydelig tidligere, da den i svensk findes allerede i hovedhåndskr. af Östgöta l. (o. 1350).

Sandsynligheden taler da for, at ordet *modhurmål* er et kendt ord allerede i det 14. århundredes første del, og der kan endogså føres et sandsynlighedsbevis for, at det går et godt stykke længere tilbage. Grimms *Wörterbuch* antager nemlig, ikke uden grund, at det latinske *lingua materna*, som er uklassisk, er en oversættelse af det hjemlige ord. Men dette latinske udtryk findes allerede i Andreas Sunesens parafrase af Skånske lov (o. 1210), altså vist over hundred år tidligere end det kendes i Tyskland.

Ærbiskoppen søger at finde klassiske udtryk for sin tanke, men undertiden glipper forsøget, og da må han benytte de danske ord, som kap. 26: *quas materna lingua vulgariter* bool appellant; kap. 33: *que hornome vulgariter* appellatur; sst.: *quos aldungebønder natale nominat ydioma*; sst.: *quos hotolbønder lingua materna nominat*; kap. 37: *ex vulgari nostro quod thrænnæ halma dicimus*; kap. 46: *quam lingua patria through* appellat; sst.: *iafnæth eth in lingua patria nominatur*; kap. 48 *walruf in lingua patria nominatur*; kap. 52: *in vulgari nostro lindabot appellatur*; kap. 57: *in lingua patria scuzs iarn*; sst.: *quod asswæru eth in lingua patria*

nominatur; kap. 60: que fole wapn in *lingua patria* nominantur; kap. 63: qualem hetwarthe man in *lingua patria* nominamus; kap. 65: quod . . in *lingua patria* wathwa sar appellatur; sst.: quod . . holsar dicitur in *vulgari*; kap. 87: quod in *lingua patria* asswæru eth nominatur; kap. 90: quod . . matban *lingua patria* nominare consuevit; sst.: quem *lingua patria* fridhløs appellat; sst.: quod asswærueth dicitur; sst.: quod scuzsiarn in *lingua patria* nominatur; kap. 92 og 99: quod trux iarn in *lingua patria* nominatur; kap. 99: quod asswæra eth appellatur; sst.: ipsum *lingua patria* scuzs iarn appellat; kap. 110: que gornithings werk in *lingua patria* nominatur; sst.: quod asswæru eth *patria lingua* dictum est appellari; kap. 113: quod *lingua patria* assuweru eth nominatur; kap. 125: quod *lingua patria* scuzstiarn nominat; kap. 128: sætis ambut *lingua patria* nominatur; kap. 129: tolf mynnig *ydioma* appellauit; kap. 139: halzs fæ *lingua patria* nominantur.

Heraf synes at fremgå, at det første ord som har frembudt sig er *materna lingua*, som Andreas Sunesen så har prøvet at variere med *natale idioma*, men snart er han blevet stående ved *lingua patria*, vel som det, der føles mest klassisk, og dette er næsten undtagelsesløst brugt i den største del af parafrasen. Men så har sikkert *modhor mal* været et ord, som har været kendt i datiden, og vi tør vel sige, over hele Norden, når vi tænker på den ikke så meget senere brug i islandsk og svensk.

Men har *modhur mal* været fast nordisk sprogbrug i Norden omkring 1200, hvorledes forholder det sig da med Byskovs saglige grunde? Ja, for Eysteins vedkommende er sagen klar nok: han har netop grund til at takke Gud for det fint afstemte instrument, som det islandske digtersprog var på hans tid. Det er netop dette sprogs kulturværdi der nøder ham til at digte til Guds ære. For det ældste svenske eksempel gælder dette ikke, især da Vulgata ikke har noget tilsvarende. Men var ordet til — og det har det jo været — så kunde man nok anvende det uden stræng nødvendighed.

Fejlen ved Byskovs saglige bevis er nok den, at det forudsætter, at en national kultur med en følelse af bevidst modsætning til den fremmede kultur er en sen ting i Norden. Men Sakse og adskillige andre vidnesbyrd siger os, at en sådan bevidst modsætning ikke var ukendt. Også det bekendte sted i Kongespejlet vidner om, at man kendte sit eget sprog som en kulturværdi. Og så er det jo

ikke mere underligt, at vi træffer ordet *modersmål* tidligere i nordisk end i tysk, end at vi træffer et fælles navn: *dansk tunge*, på de nordiske sprog allerede hos Sighvat (o. 1014).

Der er da al rimelighed for, at ordet *modersmål* (i sin ældre form) er et ægte nordisk ord og går tilbage i det mindste til det 12. århundrede, måske endnu længere.

Derimod er naturligvis *modersprog* i betydningen: det sprog, som et andet udgår fra, et nyt lån fra tysk.

II.

De nordiske betegnelser for *skulder*.

Det fælles jafetiske navn på skulderpartiet (skr. *am̥sa* —, gr. *ōmos*, lat. *umerus*) er i vor sprogstamme kun bevaret med sin egentlige betydning i gotisk *ams*, i nordisk (norr. *áss*) kun i den overførte betydning 'højderyg'. Medens således nordisk, tysk og engelsk har mistet det gamle navn i det mindste i sin egentlige betydning, har de fået en række andre, som vist alle fra først af har haft snævrere betydning.

Videst udbredt af disse ny ord er *aksel* (norr. *qxl*), som findes i höjtyisk (oht. *ahsala*), nedertysk (osax. *ahsla*, mndl. *axele*), engelsk (ags. *eaxl*), frisiske (ofris. *axle*) og alle de nord. sprog, ligesom det genfindes i latin (*āla* skulder, armhule; også *axilla*). Det synes egentlig at betegne skulderleddet, dernæst også skulderpartiets overkant. I en del nyere sprog (engelsk, nedertysk, hollandsk) er det helt afløst af *skulder*.

I de nordiske sprog er ordet endnu det videst udbredte og måske ingensteds helt ukendt. Både i bornholmsk og ialfald dele af jysk bruges det stadig om overkanten af skulderpartiet i modsætning til *skulder*, som betegner selve skulderbladet; i skånsk har det endnu særlig betydningen 'skulderled'. Der kan ingen tvivl være om, at det er et ægte arveord.

Næst det i udbredelse kommer *skulder*, som findes i tysk (i Sydtyskland til dels fortrængt af *achsel*), hollandsk, engelsk (ags. *sculdor*), frisiske (ofris. *skulder*) og østnordisk, medens det er ukendt i vestnordisk. Af denne grund at antage det for lån fra tysk, som jeg har gjort i fremmedordene s. 54, er næppe tilstedeligt. Ikke blot den vide udbredelse i dansk og svensk, men endnu mere vokal-

vekslingen *u : o* (allerede SHarp. 148 *skoldær*), som endnu findes, og allermest den flere steder bevarede særbetydning 'skulderblad', som allerede er nævnt, gør det sandsynligt, at vi står overfor et hjemligt ord. Denne særbetydning stemmer nemlig godt med op-rindelsen, hvis vi med Torp og Prellwitz sætter det i forbindelse med gr. *skelós* 'lår, lårknoget' (sml. *skelet*), og det er langt rimeligere, at særbetydningen har holdt sig, end at den er knyttet til et låneord, som i det mindste var godt på vej til at miste den. I vestnordisk er ordet sandsynligvis tidligt fortrængt af *herdr*, ligesom i nogle sydtyske egne af *achsel*.

Ved *hærde* finder vi mærkelige spring i udbredelsen. Ordet er kun højtyisk og nordisk (oht. *harti*, norr. *herdr*) og tidlig tabt i højtyisk. Det betegner fra gammel tid den øverste del af rygstykkerne, men kan både i oldnorsk og slesvigsk bruges i samme betydning som *aksel*. Medens ordet endnu bruges i hele det østnordiske og svenske område, er det i det danske område indsnævret til de skånske lande (på Bornholm vist kun i adj. *harrabreer*, Gudhjem), Fyn med Langeland, især i udtrykket *give, få på hærerne*, og de sydlige dele af Sønderjylland. En sammensætning *hærdetop* (begyndelsen af manken på hesten) går op gennem Vestjylland lige til Ty, og i en ikke fjærn fortid har *hærde* været til også i nørrejysk og sjællandsk. Ordet findes nemlig hos sjællandske forfattere som Chr. Pedersen og Hans Chr. Sthen, og vi finder det i nordjyske håndskrifter som Suso (*herdhe* s. 19,20) og Karen Brahes folio (DgF 47 A v. 16, 72 A v. 14 *haare*).

En mærkelig snæver udbredelse har *gube* el. *gubbe*. Feilberg kender det fra Vendsyssel (Hellum?) i talemåden *sætte sit hoved neder i gubberne*. Ordet findes i ældre tid i Karen Brahes folio (DgF 9 C v. 16):

Emellom thin hals och gubbe
ther skaal ieg fraam gaa.

Ligeså findes det gentagne gange i håndskriftet Sth. K. 47 (Romantisk Dign. I—II), sål. Ivan v. 5075 flg.:

och hio pa hans hals, som han war sterck,
thet hans howet fløw a then mark,
och guben storte for hannem nedher.

Det ældre (østdanske) håndskrift har her *bughen* (stedet mangler i de svenske håndskrifter. Endvidere Laurin v. 605 flg.):

Han greb hanum ved hals och gube
och mwn hanum til jorden stwbe.

Og Persenober v. 619 flg.:

och hog hans howed aff medh allæ,
at guben then mon effter fallæ.

Der er rimelighed for, at bægge disse håndskrifter er himmerlandske; behandlingen af substantivernes kön udelukker, at de kan være fra Vendsyssel, så ordet må have haft en noget videre udbredelse, men vidt udbredt selv i Nordjylland synes det ikke at være.

Derimod træffer vi det igen som *gobb* i Hallingdal i betydningen 'ryg, særlig skulderpartiet', altså i samme betydning som *hærde*, og denne betydning passer udmærket til de danske eksempler (Brandts og Kalkars oversættelse 'strube' passer derimod meget dårligt).

Formodentlig er ordet beslægtet med mndl. *gope*, mht. *goffe*, *guffe* 'arsbalde'. De danske former viser ikke, om grundformen har haft *p* (som de tyske) eller *bb* (som den norske form), måske tyder de snarest på *p*. Men at ordet trods sit snævre område må være af hjemlig oprindelse, er tydeligt nok.

III.

Benævnelser på *panden*.

For begrebet *pande* synes der ikke at være nogen fælles evropæisk benævnelse. Men også indenfor de gøttonske sprog er der stor forskel, og lignende geografiske mærkværdigheder som ved navnene på *skulder* gör sig også gældende her.

I de bevarede gotiske tekster findes intet navn for *panden*. Ordet forekommer gentagne gange i Åbenbaringsbogen, men denne findes jo ikke i den gotiske bibeltekst, og et muligt findested i Matthæus-evangeliets 27. kapitel er også forsvundet ved et hul i håndskriftet.

Det ældst kendte ord er oht. *andi*, *endi*, mht. *ende*, *einden*, tabt i nyht, formodentlig på grund af det lydlige sammenfald med hankönsordet *ende*; norr. *enni*, sv. *änne* endnu i poetisk sprogbrug og i nogle dialekter, glda. *cennæ*, HellKv. 82,17: *signde bodæ brist oc cennæ mz vorskerris corss*, og flere andre eksempler fra middelalderen, fra reformationstiden kun i sammensætn. *endespang*, *endetop*. Også

i dansk er ordet formodentlig gået ud på grund af sammenfald med hankönsordet. Temmelig nær står lat. *antiae* 'pandelokker'. At ordet er hjemligt både i sydtysk og nordisk trods den manglende geografiske forbindelse, kan der ikke være tvivl om.

Det ord, som udfylder mellemrummet, mnt. *vorhove*, holl. *voorhoofd*, ags. *foreheafod*, eng. *forehead*, sønderjysk *forhoi*, er let at forstå, og det må — trods sin alder — være afløser for noget andet. Rimeligvis er det sønderjyske lånt fra nedertysk, men det kan være hjemmegjort.

Det næste ord, *stjærn*, er i sin geografiske udbredelse beslægtet med *æne*, idet det kun findes i højtysk (oht. *stirna*, nyht. *stirn*) og nordisk, muligvis med spor i engelsk. Efter det vi har set med hensyn til *hærde* og *æne* er der intet særlig påfaldende i, at et opr. fællesgottonsk ord kun er kendt fra disse to områder, og ialfald er det ikke nok til at antage det nordiske ord for et låneord, som Lis Jacobsen gör i sin bearbejdelse af Axel Kocks „Om språkets förändring“ s. 70. At den gamle danske bibeloversættelse (2 Mos. 28,38) har: *thz bredhe stykke guld skal wordhæ altidh i hans ænnæ*, mens de lutherske bibeloversættelser har *stiern* og Vajsenhusbibelen *pande*, er sandt nok. Men formen *stiern* med brydning tyder afgjort på hjemlig oprindelse, jeg ved ialfald ingen eksempler på sene tyske lån, som fremviser brydning. Ordet er almindeligt i danske dialekter, i sydjysk og fynsk i reglen i formen *stjörn*, som også taler mod lån. Men der kan føres endnu en vægtig grund i marken for ordets hjemlige oprindelse.

Kalkar har ingen middelalderlige citater for *stjærn*, og det er vel dette, som har forledt fru Jacobsen til at tro, at ordet stammer fra Luther¹. Jeg kender heller ingen. Men allerede 1295 (Erslev, Test. s. 43,1) træffer vi *unum polidrum ruffum sticernæth* 'en rød stjærnet plag'. Adjektivet *sticernæth* 'med aftegn i stjærnen' er dannet ganske på samme måde som *rygget* 'med aftegn på ryggen', se Feilberg III, 104 og *then rigghedæ koo* Dyred. s. 77,7. Derimod kan brugen af ordet om menneskers *pande* skyldes Luther, men det er ingenlunde sikkert². At ordet *stjærn* er ægte nordisk, kan der ikke være tvivl om.

¹ Morsomt er det slesvigske citat hos Kalkar „hans aare i *forhoffuit* som kaldis *stiernaare*“ (H. Christensen Bartscher, En liden Bog om alle hande Siugdomme, Schlesswig 1596. s. 77).

² Sml. også „Mand seer icke Hjernen gjennem Stjernen (h. e. gjennem Panden)“. Hans O. Nysted, Rhetorica 1727, s. 49.

Derimod må *pande* være et låneord, og der er ingen tvivl om, at det fra først af betegner pandeskallen (*hiærnpannæ* Vald. I. 2,¹²), men det er ganske vist et meget gammelt låneord (vist ældre end 1200), selv om det først langt senere er blevet det almindelige ord for forhovedet¹.

IV.

Andre tvivlsomme låneord.

Blandt låneord opfører Dahlerup i „Det danske Sprogs Historie“ (1896) også *strid*; i omarbejdelsen i Salmonsens Konversationsleksikon² er ordet udeladt, men dette behøver ikke at betyde, at Dahlerup nu ikke anser det for låneord, da også enkelte utvivlsomme låneord er udeladte. Formodentlig er det dog udeladt med vilje; hværken Frank Fischer eller Falk og Torp regner det for lån. I dansk forekommer ordet *strith* gentagne gange i Harpestr. stenbog (2, 46, 49), men norrønt findes det langt tidligere, sål. i Reginsmål (Cod. Reg. s. 57³¹) og hos Thord Kolbeinsson o. 1014 (Skjalded. I A, 213; B, 203). Tidsforholdene taler altså afgjort imod antagelsen af lån, og forholdet i beslægtede sprog taler ikke for en sådan antagelse, så der er ingen grund til at opretholde den.

Det samme gælder et andet abstrakt substantiv, som Dahlerup har taget med i sin omarbejdelse, *skade* (fortræd). Ordet forekommer (med afledninger) i alle de gamle danske love, ligesom det er almindeligt i norrøn prosa, selv om ordet tilfældigvis ikke synes at forekomme i skjaldevers eller eddavers. Det tilsvarende adjektiv *skōðr* (med sammensætninger) forekommer oftere i gamle vers, og brugen i beslægtede sprog tyder ikke på lån (i engelsk er ordet vist indlånt fra nordisk). Hværken Frank Fischer eller Falk og Torp regner ordet for lån.

Angående *krybbe* er der også tvivl. Hværken Dahlerup eller Falk og Torp regner det for lån, men forekomsten i nordisk er ret sen (i vestnordisk er ordet vist kun kendt fra hel ny tid); vokalforholdene — som delvis stemmer med nedertysk — er ret vanskelige at forklare som hjemlig udvikling; og endelig har vi et vidt udbredt nordisk ord, *eta* el. *jata* (sml. got. *uzēta*) med samme betydning. Formodningen om lån må da siges at have en hel del for sig.

¹ M. h. til overgangen i betydning sml. *testa*, *kopf*, *krukke*.

Et andet ord med *bb*, *næb*, regnes heller ikke af Dahlerup og Falk og Torp med til låneordene. Her synes indenfor de nordiske sprog at være nær forbindelse med dels *næf* (vestnord. og sv.), dels *nubb*, fremspringende del, lille søm (se von Friesen, *Mediagenerator* s. 73 flg.), og lån fra tysk kan der ikke være tale om, da ordet *dær* er ukendt. Muligheden for lån fra engelsk er ikke udelukket, men lidet rimelig, og lån fra frisisk ser heller ikke rimeligt ud. Det er da formodentlig en hjemlig udvikling og bør udgå af fortegnelser over låneord (f. eks. hos Byskov, *Sproglære* § 69).

FRA SPROG OG LITTERATUR

LEJRSKOV.

Sognebyen Lejrskov i Anst Herred har flere Gange været Genstand for Omtale i vor arkæologiske og historiske Literatur. Således mente man en Tid, at Lejrskov var identisk med Lyrskov ved Slesvig, hvor Magnus den Gode 1043 tilføjede Venderne et stort Nederlag. Den store Gruppe af Oldtidshøje Vest for Lejrskov troede man var Vendergrave, men allerede Worsaae godtgjorde, at Lejrskovhøjene indeholdt Grave fra Oldtiden, især fra Bronzealderen, og de havde altså intet med Vendergrave at gøre¹. I Grundtvigs Oversættelse af Snorre gøres således den Opfattelse gældende, at Lyrskovslaget stod på Lejrskov Hede, men denne Misforståelse må sikkert stamme fra Snorre, hvor Skodborgå (Kongæen) nævnes i Forbindelse med Lyrskov Hede („En er Magnús konungr lá við Skotborgará á Hlýrskógshæði“).

Foruden Lyrskovslaget har man også sat det i sin Tid så berømte Trældige i Forbindelse med Højgruppen ved Lejrskov, men da Trældigets Eksistens i den senere Tid med Rette er blevet betvivlet (således af Sophus Müller 1903)², må man også i dette Spørgsmål lade Lejrskov miste noget berømmeligt; men der er dog en Del tilbage endnu, som kan gøre Sagnet til Genstand for en Interesse, der strækker sig ud over det rent lokale. Der er således selve Navnet Lejrskov. En tilfredsstillende Tolkning af dette er ikke helt let, idet man bl. a. ikke rigtig veed, hvor langt man tør lade Navnet gå tilbage i Tiden, fordi det oprindelige Sogne navn var Erst (1280: Ærstath, 1479: Ærste, Ersteth, Erst; 1638: Erst) af Mandsnavnet Er³. I Matriklen fra 1664 nævnes Erst Sogen, Lerschouff Sogen. 1690 nævnes Erst Sogn sidste Gang som bestående af 44 Smågårde⁴, men derefter bliver Lejrskov-navnet dominerende og Lejrskov bliver Sogneby. Nu findes af det gamle Sogne navn vist kun Gårdnavnet Erstvang, der nok er af nyere Oprindelse. I en gammel Bynavneremse, hvoraf kun huskes: „Eeast, Veest, Seest“⁵, findes Navnet Erst (Eest) altså endnu bevaret, hvilket er et Bevis på Remsens sikkert ikke helt unge Alder. Man kan så straks spørge efter Forklaringen på, hvorfor

¹ AnO. 1838—39, 15 ff. 1840—41, 153 ff. 1851, 122 ff. Jfr. Hejmdal (Dgbl.)
²₁₂ 1922. Sønderjydske Månedsskrift 1925 (Juni). ³ Fra Ribe Amt 1923, 82 ff.
Jfr. Saml. t. J. Hist. og Top. 4. R. IV. Bd. 450 ff. ⁴ Oluf Nielsen: Olddanske
Personnavne, 20 f. ⁵ Saml. t. J. Hist. og Top. 2. R. I, 1. ⁶ Thorkild Grav-
lund: Kongerejsen, 58.

Erst er forsvundet og Lejrskov blevet Sogneby. Først må man være klar over, at der — sikkert igennem Århundreder — har ligget to Byer Side om Side i Sognet, nemlig Erst og Lejrskov. Matriklen fra 1664 er et Vidnesbyrd herom, men også andre Steder findes der lignende Oplysninger. Således oplyses der i en gammel Herredsfogeddagbog i Året 1567, at „da blev Thames Iversen i Lejrskov jordet i Erst Kirke den første Søndag i Fasten“¹. I en Indberetning til Biskop Bloch i Ribe 1766 meddeles, at der endnu findes et Stykke, der hedder Eerst „og dyrkes af visse Lodsejere. Kirken har tidligere ligget nærmere Byen paa Stedet Eerst. For nogle Aar siden er der endnu opgravet en Del Sten af Grunden. Man holder for, at det er længe siden den blev flyttet“. Den nu forsvundne By Erst har sikkert ligget hen efter Kirken til, der vel har stået samme Sted altid, ihvorvel Indberetningen fra 1766 har en anden Opfattelse. Muligvis findes de sidste Rester af Erst i de to større Gårde Asbøl og Hvolbøl, der begge ligger i Nærheden af Kirken. Fra andre Egne af Danmark findes også Eksempler på, hvorledes en By er blevet „opslugt“ af en anden. Et Forsøg på at forklare dette interessante Spørgsmål er gjort af Henrik Larsen², der mener, at Lejrskov har Navn efter en Skov af dette Navn. Omtrent samme Tydning findes i Danske Atlas 1769, V, 963, hvor der bl. a. står, at „Lejrskov skal have Navn efter Skoven, som der fordum har været, og en Lejr som i gammel Tid skal have stået der paa Marken“. I Overensstemmelse hermed er den folkelige Tydning af Navnet: „Skoven med (ved) Lejren“. Her har vi sandsynligvis en Mindelse om hin Tid, da den kongelige Vildtbane gik hen gennem Lejrskov-Skovene, hvori de kongelige Herskaber sandsynligvis holdt Rast og opslog deres Telte. Men disse nævnte Forklaringer føler man sig ikke overbevist af, og man søger så en anden Tolkning. Lejrskovs (1542, 1593: lerskoff; 1610: Lerschou) Rodstavelse kan ikke være det samme Ord som i Jordarten Ler [*ti-a*]³, da Lejrskov har en anden Udtale i Folkemålet [*tæj-a(r)sgåu*]; heller ikke det samme som i Læborg. Hertil må dog bemærkes, at der i det Håndskrift (Ny kgl. Saml. 1353^b 4°), hvor Formen fra 1593: Lerskoff findes, af Skriveren brugtes en Skrivemåde som „lelighiedt“ for Lejlighed, hvilket kan tyde på, at Lerskoff kan have været udtalt Lejrskov o. 1590. *Lejr-* kan derimod muligvis være beslægtet med *Lide* (norsk *hlid*, f., „Bjærgskråning, Li“), Skråning, hvilket passer godt til de topografiske Forhold, idet Lejrskov ligger på en mægtig Skråning mod Syd og kan sees vidt omkring fra.

Ved Lejrskov findes også Skov, hvad Gårdsnavne som St. og L. Skovgård o. fl. vidner om. Nu findes der, som tidligere nævnt, en stor Gruppe Oldtidshøje Vest for Lejrskov, hvilket tyder på at her har været en anelig Boplads i Oldtiden. Stedet var også godt egnet til at fæste Bo på for Oldtidsfolket. Her var Åer i Nærheden, en temmelig let Jord at dyrke og en enestående Udsigt til alle Sider, og man kan vist også temmelig trygt gå ud fra at her har været et strategisk vigtigt Punkt. Hvor

¹ Fra Ribe Amt 1925, 265, Stk. 1 og Note 2. ² Nogle Oplysninger om danske Landsbyer i Årb. f. n. Oldk. 1918, 277 ff.; jfr. Fra Ribe Amt 1923, 88.
³ Jfr. Kort over Folkemål ved V. Bennike og M. Kristensen: Ler.

der har været en større Bebyggelse, har der også været en Helligdom, men hvem denne Helligdom har været viet til, veed vi ikke, da Stednavnet ikke giver os nærmere Oplysninger herom. Men det synes mig mest sandsynligt, at vi her på Lejrskovbanken har haft en Lejre-Helligdom i Rang med det berømmelige sjællandske Lejre. Nu har Vilh. la Cour ved sine *Lejrestudier*¹ påvist 13 „Lejre-Helligdomme“ i Danmarks forskellige Egne, blandt disse nævnes Lejrskov ikke, ejheller Lerskov i S. Løgum Sogn nær Genner Bugt ved Lille Bælt. Her findes også en Mængde Oldtidsminder samt Sagn om Kampe knyttet til „Kongens Hestestald“ (vistnok en Oldtidsstensætning) og „e Vold“ (en dyb Grav i østlig-vestlig Retning)². I Sagnet findes en hellig Kilde ved Bardelund Bakke³, „Rolands Kilde“, Rolandsbjerg⁴, og — efter Meddelelse fra Svend Aakjær — flere sakrale Marknavne. Lerskov (1535: Lederschow; 1648: Legerschow, efter Stednavneudvalgets Samlinger) har sikkert samme Betydning som Lejrskov i Anst Herred. Man har også villet henlægge Lyrskovslaget til dette Lejrskov⁵. At Vilh. la Cour i sin Afhandling om Lejre ikke nævner de her anførte to Byer: Lejrskov, kan dog ikke få mig bort fra den Tanke, at nævnte Byer også har været „Lejre-Helligdomme“. Som Samlingssted i Oldtiden har i al Fald Lejrskov ved Kolding været velegnet, og vi skal i det følgende kun beskæftige os med dette formentlige Helligsted. Der kan straks rejses den Indvending mod Lejrskov som Oldtidshelligdom, at Navnet Lejrskov ikke kan have været brugt eller kendt i den hedenske Tid, da den gamle Sogneby jo hed Erst. Men som allerede påvist har Lejrskov og Erst ligget Side om Side, og vi har næppe noget Bevis for, at disse to Nabobyer ikke kunde have ligget der i flere Arhundreder, altså fra den hedenske Tid. Er dette rigtigt, og Lejrskov altså har været en Lejre-Helligdom, må Rodstavelsen udledes af det oldn. Hleiðr, der betyder „en Gudebolig, et Tabernakel“ — efter G. Schütte og H. V. Clausen⁶. (Det bør måske bemærkes, at got. hleiþra ikke er identisk med oldn. Hleiðr, selvom Ordene sikkert er beslægtede). Det synes dog ikke at hleiþra hos Wulfila har den foran citerede Betydning, men derimod snarere 1) Løvsalshytter ved Løvsalsfesten 2) de Boder, Apostlene opslog og boede i under Forklarelse på Bjærget. Udsagnsordet *ufar-hleiþrjan* bruges om Guds Ånd som har „taget Bolig“ i os; egl. „opslået sit Telt, sit Kvarter“. Ordet gengiver græsk *σκηνή*: „Bod, Hytte, Træstillads, Scene“. Man sammenligne hermed det græske *κλίσια*: „Telt, Hytte“; kan også betyde „Bordselskab, polstrede Sæder, hvor man halvt liggende indtog Måltidet“⁷. For det gotiske *hleiþros* se Luk. 9. 33., 16. 9. Johs. 7. 2. 2 Kor. 5. 1. 4., 12. 9.

¹ Dst. 1924, 13 ff. ² Antiqv. Ann. I, 323 ff. ³ Sprogf. Almanak. 1906, 104 ff. ⁴ E. T. Kristensen: Danske Sagn IV, Nr. 12. „Vestysten“ 18/2 1925. (H. Lausten Thomsen: Sønderjydske „Rolander“ eller Kagemænd). ⁵ Sprogf. Almanak. 1901, 22 ff.; Hejmdal 22/4 1924; jfr. Hejmdal 25/4 1925. ⁶ Se la Cours Afhandling i Danske Studier 1924, 14, 19 med Henv. og forskl. Tolkninger. ⁷ Griech.-Deutsch. Handwörterb. z. d. N. T. v. Ervin Preuschen, Sp. 611. Hdwbch. d. Griech. Sp. v. W. Pape, I, 1251; II, 846. Berg og Hude Art. *κλίσια*. Jfr. G. Schütte: Hjemligt Hedenskab, 232 f. Tdskr. f. Fil. 4. R. 1919, 141. Feilbergs Ordbog, Art. lejre (på Høstvogne).

Endelsen -skov kan være tilføjet senere (jfr. Haldscogh > Haldskov, Højslev S., Fjends H.).

Lejre-Navnene har — som påvist af Vilh. la Cour — Sammensætninger med Sø, Kilde, Holm, Bjærg og Ager, og det falder tillige i Tråd med, hvad vi veed om andre Helligdomsnavne¹. En nøjere Udredning af Lejre-Spørgsmålet findes i Vilh. la Cours omtalte lærerige Afhandling i Danske Studier.

Hvis min Hypotese om Lejrskov som en Lejre-Helligdom er rigtig, vil det være naturligt at antage, at Lejrskov har været en Centralhelligdom for Egnen, og denne Helligdom udfylder fortræffeligt det Hul i Rækken af Helligdomme, der efter alt at dømme har ligget paa Højdedrag tværs over Jylland fra Kolding til Esbjerg. Udenfor Rækken Syd for Kolding fandtes Odinshelligdommen i Vonsild (Odinshilde). Nordvest for Kolding og Nord for Kolding Ådal Lejrskov (men hvilken Gud her dyrkedes vides ikke); Vest for Lejrskov findes Læborg med sin Runesten, hvorpå der er udhugget to Thorshamre, et Vidnesbyrd om en Thorsdyrkelse. På Læborg Kirkegård fandtes også en Helligkilde². Man har næppe dyrket Havguden Læ i Læborg. De mange Lem-Navne i Jylland har Magnus Olsen³ tolket som Bakke-Bygder, en Tolkning, der er meget sandsynlig. Læborg må vist tydes på samme Måde. At der på „Læ-borg“ har boet en Stormand, der dyrkede en af de højere Stænders Guder Thor, viser Runestenen. Sydvest for Læborg findes Malt, hvor der på Kongensbjerg ved Kirken fandtes en hellig Kilde; længere Vest på dyrkede man Krigsguden Ti, hvis „Alter“ endnu findes i den store Tislund-Sten. Vest for Tislund ved Tjæreborg findes Solbjærg, også et Oldtids-Helligsted. Muligvis har Oldtidshelligdommene haft Forbindelse med hverandre ved Bålbrænding („optisk Kultustelegraf“), i hvert Fald mener G. Schütte dette, og han har jo for Jyllands Vedkommende tegnet nogle sindrige Kort over de enkelte Helligdommes Aktionsradii⁴. Ved at få Lejrskov med ind i Helligdommenes Række kunde der blive en nogenlunde passende Afstand imellem dem fra Lille Bælt til Vesterhav.

Det er endvidere værd at lægge Mærke til, at Vonsild, Lejrskov og Tislund hver især ligger i Udkanterne af Herrederne: Tyrstrup, Anst og Malt, hvilket godt kan have haft sin Betydning i den hedenske Gudsdyrkelse.

Med Hensyn til Lejrskov kan også bemærkes, at Anst Herreds Thingsted fandtes i Nærheden af Lejrskov, nemlig på Grænsen mellem Anst og Skanderup Sogne, altså ikke ret langt fra den store Lejrskov-Højgruppe. Herredsfogden boede en Tid på Noesgård i Anst Sogn i umiddelbar Nærhed af Thingstedet⁵. Fra det gamle Thingsted er der en imponerende Udsigt over Omegnen. Thingstederne lå hyppigst på et for

¹ Jeg er Hr. Cand. mag. Svend Aakjær megen Tak skyldig for nogle sproglige Oplysninger. Jfr. DSt. 1924, 19, Note 2. — Nærværende Artikel var i alt væsentligt skrevet, da Vilh. la Cours Afhandling: Lejrestudier fremkom. ² Jfr. Fortid og Nutid V, 139. ³ Mål og Minne 1919, 14 ff. ⁴ Offerpladser i Overlevering og Stedminder, 56, 72. ⁵ Vejle Amts hist. Årb. 1914, 111. P. Eliassen: Historiske Strejftog 1923, 59. Fra Ribe Amt 1923, 18. 1925, 265 ff.

Herredet afsides liggende Sted, som påvist af Johs. Steenstrup¹, men ofte var der nær Forbindelse mellem Helligdommen og Thingstedet, og har Lejrskov været Anst Herreds Centralhelligdom i Oldtiden, har Helligdommen jo haft nær Forbindelse med Thingstedet, hvilket atter tyder på Rigtigheden af min Hypotese: Lejrskov som Oldtidshelligdom².

Den i det foranstående fremsatte Tanke om Lejrskovs kultiske Betydning er en længe nærret Anskuelse, som her offentliggøres til nøjere Drøftelse af mere kyndige.

August F. Schmidt.

TVÆRS OVER STREGEN.

I „Kristelig Folkekalender for Nordslesvig for Aaret 1888“, trykt og forlagt af „Kristelig Boghandel“ i Breklum, findes følgende vers, „som uden Tvivl skriver sig fra den Tid, da Kampen endnu førtes med Bitterhed mellem den lutherske Lære og Katholicismen“:

Jeg er en Hader af	Den romersk' Lov og Lære
Luthero til min Grav	Vil jeg oprigtig ære
Med Spot jeg ler nu ud	Al Messe, Helgenbøn
Jeg hader uden Ro	Hver som vil elske Paven,
De Lutheraners Tro	Er i min Sjæl indgraven
Bortjage nu jeg vil	Al romersk Gejstlighed
Den som hør Luther til,	Forsvarer jeg hvert Sted,
Enhver, som luthersk dør	I Himmelen han kommer
Han er i Satans Kløer,	Som dør i Troen Romer.

Øjensynligt er dette vers ligesom det i „Dsk. Studier“ 1924, pag. 92, en gengivelse af den i samme tidsskrift 1925, pag. 187 meddelte „Ein doppeltes Glaubens Bekenntnis“; men kalenderens oversættelse (sandsynligvis af sognepræst Nic. C. Nielsen, den gang i Sommersted) synes mig kraftigere og bedre end den fra „For Ide og Virkelighed“.

Efter samme princip er efterfølgende mere verdslige skrivelse dannet, som fandtes mellem min fader Hinrich Thomsens efterladte papirer:

„Min kære jomfru Petersen!

Jeg iler med at tilskrive Dem for at erklære,
at De højlig bedrager Dem, hvis De tror,
at De er den, for hvem mit hjerte brænder;
det er vel sandt: jeg har villet prøve Dem, og
jeg har givet Dem tusinde løfter, og derefter
gjort Dem til genstand for min spot. Men nu
kan De ikke mere betvivle, at den, som skriver dette,
ikkun nærer den dybeste afsky for Dem og
langt hellere vil dø end forandre sin beslutning,
aldrig at ægte Dem. Det er ham dog umuligt

¹ Danmarks ældste Inddeling 1896, 29. ² Jfr. Kolding Folkeblad d. 28. Marts 1925.
Danske Studier. 1926.

at vedblive at elske Dem hele sit liv. Vær derfor fornuftig og besindig; og hvis De endnu skulde være ligeså trofast og overbevist om at være elsket, vil De dog kun opnå at blive gjort latterlig af alle mennesker, men tro mig, af ingen som af ham, der aldrig var eller nogen sinde kan blive

Deres trofaste Jesper Knold.

Efterskrift. Synes De ikke om mit brev, bedes De blot læse hveranden linje.“

H. Lausten-Thomsen.

HOLBERGIANA.

Den flamske Professor Logeman i Gent, der har et saa fortroligt Kendskab til Dansk, har i foregaaende Aargang af DSt. S. 156 ff fremsat en Konjektur til Holberg, som faar særlig Interesse, fordi det utvivlsomt drejer sig om et Ord med hollandske Bestanddele.

I Udg. 1725 har Jac. v. Tyboe II, 1: kalloepers, i Udgaven 1731 derimod: kalskoopers. Begge Dele kan næppe være rigtige, og da ingen af Formerne synes at give nogen Mening, er rimeligvis begge forkerte.

Den udmærkede Holberg-Udgiver Boye rettede til Kalkkoopers. Prof. Logeman foreslaar kaeskoopers. Prof. Brix har forsaavidt sørget for at være paa den sikre Side, som han først foreslaar Kaesverkoopers og derpaa i al Stiltfærdighed trykker Kalkkoopers.

Jeg har i min Udgave fulgt Boye (dog med Originalens -oe- istedenfor det rette hollandske -oo-), dels fordi — som ogsaa Prof. Logeman gør opmærksom paa — Rettelsen grafisk er saa nærliggende, dels fordi det saaledes rettede Ord syntes mig at kunne gælde som en passende spøgfuld Betegnelse for Hollænderne, der dengang endnu var faste aarlige Gæster i Danmark som Opkøbere af Stude¹.

Da den nationaløkonomisk overordentlig vigtige Studehandel i disse Aar fra 1718 til 1724 gennemgik en afgørende Krise, som førte til dens gradvise Undergang, — der hentydes dertil i 11. Juni I, 1 —, mente jeg, at Hollændere i Forbindelse med Stude spillede en saadan almindelig Rolle for Bevidstheden, at Ordet var tænkeligt ogsaa i København, skønt Studehandelen kun foregik fra Jylland. Substitueringen af: Kalf, — et takkeligt

¹ I Literaturen har Studehandelen sat Spør i Erasmus Lætus, *De re nautica*. Basel 1573. Fol. 215, hvor det hedder om Danmark:

Millia multa bovum nutrit, quos læta quotannis
in populos, cite Rhene, tuos et proxima mittit
oppida etc.

Den hollandske Digter Joost van den Vondel (d. 1679) udbrød i Ærgrelse over Tab, der var lidt paa Studehandelen

Heer wil mij verlossen (o: befri)
van die deensche ossen.

Hvor det er Danskerne der betegnes som Ossen. slg. *Het boek XIII*, 248.

og muntert Dyr — for det rette hollandske: Ossen, der forekommer i 11. Juni, skulde give Ordet en let spøgende Klang.

Jeg ved ikke, om det er tvingende nødvendigt at opgive Boyes Rettelse til Fordel for Logemans, men dennes Konjektur er fristende og har ganske vist ligesaamegen Sandsynlighed, navnlig under Hensyn til, at Kaeskooper, ifølge Prof. Logeman, var et i Tyskland virkelig eksisterende Øgenavn for en Hollænder, som Holberg meget vel kan have kendt. Hvis Rettelsen med Prof. Logemans Begrundelse havde været mig bekendt, vilde jeg have optaget den i min Udgave, idetmindste som en sideordnet Mulighed. Det er Øgenavnet, jeg vil redde.

Nogle Bemærkninger, som Prof. Brix har ladet sin flamske Kollega tilflyde, kan kun bidrage til at forplumre Spørgsmaalet. *Hinc hæ lacrymæ.*

Brix, som i sin Tid (Edda 1916) erklærede det for „urimeligt“, at Hollænderne skulde hente Kalve i København, finder det nu „rimeligt“, at det netop var Tilfældet. Det som har omstermt ham, synes at være en fornyet Betragtning af Betegnelsen: Kalleboerne for en københavnsk Bydel, hvor efter hans Mening „Kalvene opstaldedes“.

Her er vi imidlertid inde paa et Omraade, hvor vi ikke behøver at ty til Rimelighed eller det modsatte, Sagen ligger ganske klar.

Ad. 1. Studehandelen. Studehandelen paa Udlandet var et velorganiseret jydsk Anliggende¹.

Der solgtes dels magre Stude, som exporteredes til Marskegnene over Land; dels staldfodrede fede Stude, der navnlig altoges af Holland, idet hollandske Slagtere, som hin Adrian van Enckhuysen i 11. Juni, hentede dem paa egne Skiibe. Om Kalvehandel er der overhovedet ikke Tale. At beskæftige sig med den Tanke, at en Hollænder der kom med Ost til København, skulde grise sin Skude til med en Returlast af Kalve, som under den langvarige Sejlads op om Skagen og ned gennem Nordsøen desuden vilde dø længe inden Holland var i Sigte, er overflødigt.

Ad. 2: Kalleboerne. Dette Navn, der i 11. Juni I, 4. siges at betegne „en af de store Gader“ (nemlig Frederiksholms Kanal), er en Stedbetegnelse, der i Københavns Diplomatarium kan følges tilbage til 1535 (Kallebo Sund), i det 17. Aarh. forekommer det gentagne Gange, gerne i Formen Calleboe, først som Betegnelse for det Stykke Vand der laa mellem Slotsholmen og nuværende Vesterbro, derpaa — ogsaa i Formen Kalleboderne — som Navn paa det Bykvarter, der rejste sig paa samme Terræn, efterat det var bleven opfyldt, og som strakte sig fra „den ny Canal“² (Frederiksholms Kanal) ned til Volden, altsaa der hvor Stormgade og dens Parallelgader nu gaar. Det officielle Navn var Frederiksholm, den populære Betegnelse, som ogsaa findes i Diplomatariet („Friedrichsholm eller Calleboe“) var Kalleboderne.

At man altsaa ikke af Ordet kan slutte noget som helst m. H. t. Tilstedeværelse af Kalvestalde paa Holbergs Tid, er givet. For Konjekturen i Jacob v. Tyboe er Navnet uden Betydning.

¹ Slg. J. Madsen, Studehandelens Historie 1908, 8ff. ² bl. a. Kbhs. Dipl. VII, 743, 1705.

Da det nu imidlertid er nævnt i denne Sammenhæng, kan Lejligheden benyttes til at omtale det nærmere.

Spørgsmaalet om dets Etymologi blev aktuelt i Anledning af en Gade-navngivning i 1880, da Borgerrepræsentationen havde æsket en Erklæring fra Arkivaren Oluf Nielsen¹. Denne gik ud paa, at Navnet burde staves Kalveboderne, fordi det betød Kalveskure. Disse Skure havde efter hans Mening ligget i Kalvehaven, et Indelukke foran Vesterport (senere kaldt Dronningens Enghave), som fra nuværende Sanct Jørgenssø gik ned til Vandet.

Saa vel Etymologien som det topografiske Forhold blev derpaa bestridt i en Diskussion i Nationaltidende (13, 15, 21. Juli 1880). Dr. Dyrlund nævnede her et Par ældre Fortolkninger: A. D. Jørgensens: Huskarlenes Boder² og Emil Madsens: Grundene om Kalvene eller de smaa Øer ved Amager og Sjælland³. Han forkaster begge af lydlige Grunde. Hvis første Led skulde være Karl maatte -r- være bevaret, som i det andetsteds fra Sjælland kendte Karlebo. Hvis sidste Led skulde have Betydningen: grundet Sted, og svare til det oldnordiske boði, maatte det nu lyde -baa. Han mener, at vi staar overfor Alternativet: Kales Boder (Kale et Mandsnavn) eller Kalveboder, Skur til Kalve. Da Forbindelsen med Kalvehaven, som han, maaske uden tvingende Grund, anser for nødvendig, imidlertid er omtvistet, mener han at Spørgsmaalet indtil videre er aabent.

Tilsyneladende uden at kende den ældre Diskussion har senere H. U. Ramsing i Hist. Meddelelser f. Khvn. II, 512 paany foreslaaet Tolkningen: Smaagrundene syd for Kattesundet, svarende til de større Holme ved Amager, Koklapperne, og analogt med skaanske Stednavne som Svinbådan. Allerede i Nationaltidende var af Redaktionen anført en Række Navne paa Holme ved Skaanes og Hallands Kyst „Kalfbådan, Horsebådan, Hestbådan“ o. fl.

Under Diskussionen blev fremført, at det ikke var sandsynligt, at man i hine Tider skulde have opført beskyttende Skure til Ungkvæget, der gik i Marken. Heroverfor staar imidlertid et Stednavn som det mere end éngang forekommende sjællandske: Nøddebo, Nøthebothe, „Træhytter til midlertidigt Ophold for Kreaturene og deres Vogtere“ (Steenstrup). Maaske har Hovedhensynet været de sidste, Hyrderne.

Hvad der ud fra Analogien med de sydsvenske Stednavne synes at staa fast, er at første Led dækker Dyrenavnet Kalv.

Det er Vokalen i sidste Led, der volder Vanskelighederne. Som Prof. Brøndum-Nielsen (yderligere støttet paa Magister Knud B. Jensens Samlinger til Sjællandsk Dialektgeografi) venligst meddeler mig, har Dr. Dyrlund Ret: boði (boðar) maatte overalt i Sjællandsk lydhistorisk give baa (baaer).

Kun hvis man antager enten en folkeetymologisk Tilknnytning til Bod = Skur, eller at en ældre Stavemaade med det gamle -o- har holdt sig literært og derved paavirket den moderne Udtale (der jo iøvrigt er delvis usikker: *Kalveboder*, *Kalleboer*, *Kallebo-strand*), altsaa kun i Kraft af en

¹ Slg. ogsaa hans Redegørelse i sin Københavns Historie IV, 354, som er gentaget af Steenstrup i Indledende Studier over de ældste danske Stednavne 1909, 118. ² Slg. Aarbøger f. nord. Oldkyndighed 1872, 270. ³ Slg. Annaler f. nord. Oldkyndighed 1863, 368.

Undtagelse kan man fastholde Tolkningen: en Vandlokalitet, Grunde i Havet, som Ordet ifølge de ældste Kilder synes at skulle betyde. Om der iøvrigt ikke skulde findes en lokal traditionsfast Udtale, der afviger fra den literært overleverede er desuden uoplyst.

Carl Roos.

ET PAR ETYMOLOGIER.

Det erkendes mere og mere, at semasiologien er uundværlig for etymologien. Desværre har vi intet semasiologisk værk, der behandler danske forhold. Blot en oversigt over de vigtigste betydningsudviklinger vilde være meget værd, og der er ingen tvivl om, at en sådan ofte vilde kunne lede etymologen ind på det rette spor, når han stilles over for ord, hvis oprindelse er dunkel, eller ved hvis forklaring der er flere veje at gå.

En meget almindelig og vigtig betydningsudvikling er overgangen af betegnelser for *klump*, *klods* til betegnelser for levende væsner, især personer.

Et par ord, som har gjort denne betydningsudvikling, skal betragtes nedenfor.

Glipping, Klipping.

Erik Glippings — eller som han nu almindelig kaldes Klippings — tilnavn har gennem tiderne været genstand for flere forskellige tolkninger. Historikerne synes nu at have slået sig til tåls med den forklaring, at ordet er identisk med ældre nydansk *klipping*, klippet (fåre)skind (således fx. Johs. Steenstrup i Mænds og Kvinders Navne. 66. Kr. Erslev i Danm. Riges Hist. II. 99. note), men det kedelige ved denne forklaring er — hvad også de pågældende historikere indrømmer — at man ikke kan finde nogen grund til tilnavnet.

Ordets former i de ældste kilder er:

Klepping: Scriptores. I. 40. 290. 296. II. 215. IV. 247.

Klipping: Scriptores. I. 392.

Glepping: Scriptores. II. 174. Rimkrøniken.

Glipping: formen er først blevet almindelig, efter at Arrild Huitfeldt har brugt den; men den har fra da af og indtil for ganske nylig, da historikerne har erstattet den med den formentlig ældre form *Klipping*, været næsten eneherkende i historiske fremstillinger. Det er imidlertid langt fra sikkert, at denne sidste form er ung. I Petri Olai chronica i Scriptores. I. 124 findes formen *Gippingh*, en simpel skrivefejl for *Glippingh* (hvad også Langebek bemærker), med tilføjelsen: sic enim habent libri antiqui.

Vi finder altså i de nævnte former af tilnavnet en vekslen mellem forlyden *k* og *g*. Dette har vi i dansk (og svensk) ikke så sjældent foran *l*, *n* og *r*. Det mest nærliggende eksempel er *glippe* — *klippe* (med øjnene). Andre eksempler er *knald(ing)* — *gnald(ing)*, *knikke* — *gnikke*, *knasle* — *gnasle*, *kras* (= stumper af noget) — *gras*. Også i låneord: *knarser* (= ty. knauser) — *gnarser*; til tysk *krönel* (= en slags pikhammer) svarer dansk *grel* (men svensk: *krel*, *krenel*).

Hvor gammel denne vekslen er i dansk, er ikke let at sige, men jeg ser intet til hinder for at antage, at den er gammel.

Hvad angår vokalen, så er den snart *i*, snart *æ*, *e*; på samme måde finder vi i ældre nydansk og gammeldansk former som *klimp* — *klemp* — *klæmp*, *glippe* — *glæppe* (= mangle, slå fejl). Det eneste naturlige er heri at se en fremadskridende lydåbning, og vi må derfor anse formerne med *i* for de oprindelige.

Når vi borttager endelsen -ing, får vi et ord *klep*, *klip* med sideformerne *glep*, *glip*. Dette ord svarer til jysk *klæp*, kælenavn for små børn og dyr, og = stor, næsvis dreng; Moth har ordet (klep) = kælent barn; det findes i ældre nydansk i sammensætningen *horeklep* = horeunge. Svenske dialekter har *kläpp* = lille barn, og norske dialekter har *klebb* = lille dreng, barn (det er dog ikke helt sikkert, at det sidste ord hører herhen). En afledt form findes i jysk *klæppi* = person, der er stor af sin alder, i ældre nydansk *præstekleppe*, skældsord til en præst. En anden afledning findes i jysk *klæps* = dreng, eller dyr, der er stor, tyk („en ordentlig tamp“) (ikke hos Feilberg). Hvad endelig det afledte ord *klepping* angår, kan man sammenligne ord som *knalding*, *gnalding*, jysk *knolding* = lille nøgle garn (afledt af *knold*), jysk *klunting* = lille klump (Jensen. Vendelbomål. 18; afledt af *klunt* = klump); af personbetegnelser kan nævnes: *rolling* af dialektordet *rold* = knortet stok, lang person, svensk *rulling* (= rolling) til *rulta* = tyk kvinde.

Endelsen -ing har i sådanne personbetegnelser diminutiv eller spøgende, kælede betydning.

Betydningen af kong Eriks tilnavn må herefter blive: *den lille dreng*, *den lille fyr* eller måske — da den oprindelige betydning af ordet *klæp* som omtalt nedenfor er „klump“ — *den lille klump*, *den lille tyksak*.

Til et sådant tilnavn var der god grund, eftersom Erik blev konge i en alder af ca. 10 år og allerede før den tid var blevet hyldet. Det er sandsynligt, at han ved sin kroning eller før af gemen mand har fået dette navn, fordi der var brug for et tilnavn til at holde ham ude fra de andre Erik'er, især hans samtidige: Abels søn Erik. Hvor nær det ligger at give en barnekonge et sådant tilnavn, ser vi af, at en dansk sagnkonge Erik, som ifølge Vedels Saxo „vaar endnu it vnger Barn, da hans Fader affdøde“, gaar under navnet Ericus Puer (se Saxo, edit. Müller. 465) og Erik Barn (fx. i Gammeldanske Krøniker og hos Vedel), at en tysk kejser, Ludwig III. af Tyskland, der blev kejser 7 år gammel, kom til at hedde Ludwig das Kind.

Dette ord *klæp*, oprindelig *klip*, som — efter ordets nuværende udbredelse at dømme — har tilhørt talesproget, og måske det dialektale eller mere vulgære, kendtes ikke af historikerne, da disse et par århundrede senere skulde udråde betydningen af tilnavnet, og de giver sig derfor til at etymologisere. Vedel siger (i Folkeviserudgaven): han vaar Glepsker, det er rasinde oc affsindige. Man ser af denne formulering, at heller ikke ordet glepsk(er) har været et kendt ord, eftersom det må forklares. Det er i det hele taget et suspekt ord; det findes hos Erik Pontoppidan (Grammatica. 378: glepsk quasi glipsk, at forstanden glipper; som man ser, har

Pontoppidan „forbedret“ Vedel) og hos Moth (= afsindig). Der er næppe nogen tvivl om, at Pontoppidan og Moth har ordet fra Vedel, som selv har skabt det, sikkert til oldnordisk *glepja*.

Ordet bliver også sat i forbindelse med nogle ord på nedertysk: *glepoge* = en, der har onde øjne, mellemnedertysk: *glep-*, *glipoge* = en, der skeler, *gluupoge* = en, der skuler, ikke kan se folk frit i øjnene. Den nedertyske oversættelse af Rimkrøniken gengiver det: *Gloppink*, et ord, der synes dannet for tilfældet (af *glopen*) og må betyde: den, der skuler, ser ond ud. Hamsfort siger: Dictus fuit cognomine Clepping: libidinosus, crudelis, infelix. Jvfr. at A. D. Jørgensen henførte det til oldn. *gleppja*, forføre. Hele denne etymologisering er meget anstrengt, hvilket skyldes, at man vilde have navnet til at karakterisere hans dårlige egenskaber, hans ukyske levned osv., som krønikerne og folkeviserne udbreder sig om, og som var det eneste, man kunde tænke, navnet måtte betyde.

En anden etymologisering, som beror på ren og skær lydlighed, sætter tilnavnet i forbindelse med *glippe*, *klippe* (med øjnene) og forklarer navnet som „den, der klipper med øjnene“; denne forklaring findes fx. hos Holberg (Danmarkshistorie. I. 355).

Det fundne ord *klæp* har også i dialekter, hvor det forekommer, betydninger som: knebel i en klokke, klods, klampe til at hilde kreaturer og heste med, en slags store bredhovede ål („klæpål“), altsammen anvendelser, der lader sig forene i en grundbetydning „klump“. Ordet svarer således til svensk *kläpp* = knebel, oldnordisk *kleppr* = klump, og er den assimilerede form af *klimp*¹. Denne assimilation har altså i dette tilfælde også fundet sted i østnordisk (sml. Hellquist. Etym. O. u. *kläpp* og Falk & Torp. Lydhist. 230). Den hermed i vestnordisk forbundne lydåbning i > e har dog sikkert ikke fundet sted i dansk (sml. også dansk klit overfor oldnordisk *kletr*). — Den oprindelige form i dansk bliver altså *klip* med sideformen *glip*.

Kong Erik har ikke været den eneste bærer af et tilnavn *Klippling*. Fra Erslev. Testamenter (p. 35) kendes en person fra det 13. århundrede ved navn Johannes Clipping, og Glipping forekommer 1610 som tilnavn på Falster (Petersen. Loll.-Falsters Navnebog).

Hvad angår rodordet, kunde vi også vente at finde det som tilnavn eller personnavn. Det findes også.

Kleppr kendes som mandsnavn på Island i 10. årh., og Rygh (Gamle Personnavne i norske Stednavne) finder det igen i norske gårdnavne. Som tilnavn har vi det i oldislandsk: Þorbjörn kleppr (Arkiv. XXVI. 243)².

I formen *Glyph* kendes ordet som navn på en nordisk (efter ordets form at dømme uden tvivl: dansk) pilgrim i Reichenaubogen fra 11—12 årh. (se Aarbøger. 1923. 30). I Lunde Domkapitels Gavebøger (ved Weeke p. 298) findes nævnt en mand ved navn *Glip* fra 12. årh.

Herhen hører ganske sikkert også det navn, der findes på Tulstorpstenen: *klibir*. Wimmer (Da. Runemindesm. IV. LIII) læser „med stor tvivl“

¹ Der ses ikke nogen grund til at antage dette ord for lån i nordisk. Noreen siger i Altisl. Gramm. 168, at oprindeligt mp vel kun findes i låneord, men dette er i sidste udgave (p. 192) ændret til: næsten kun i låneord. ² Sml. oldislandske tilnavne som *kumpr*, *klump*, *kumpri*, den klumpede (Arkiv. XXVI. 177).

kleppir, som han tænker sig beslægtet med oldislandsk kleppr. Magnus Olsen foreslår (i Danske Studier. 1906. 34) at læse Glippir og mener, navnet hænger sammen med *glippe* (med øjnene). Dette *glippe* synes at være ungt i dansk (se Ordbog over det da. Sprog), og Wimmers forklaring be- styrkes, synes jeg, af det ovenfor udviklede.

Man kunde have lyst til at anse det sidste *i* for en svarabhaktivokal og således sætte navnet lig det to steder fra kendte, ovenfor nævnte *Glip*, men det er nok sikrest at regne med et tostavellesord. Dette må så — hvis navnet er dansk og ikke svensk — læses med *i*: Klippir eller Glippir. Ordet er så en afledning (af *klip*, *glip*), som svarer til den ovenfor nævnte ældre nydanske form *kleppe* og jysk *klæppi*.

Tilslut skal lige nævnes den mulighed, at ordet kan findes i stednavne som Klæstrup, ældre Clæpstorp (se O. Nielsen. Olddanske Personnavne. 57); men dette har jeg ikke undersøgt¹.

Kleppert.

Ordet kleppert, der i de nordiske sprog er lånt fra tysk, stammer ifølge Weigand (Deutsches Wörterbuch⁵) fra mellemtyisk, hvor det kendes fra 15. årh. i betydningen „ridehest“, i 1517 angives betydningen: „meget lille hest“.

I Dansk findes ordet i ældre nydansk i formerne klipper, klepper, klæpper (tidligst 1504 i betydningen: lille hest). Fornsvensk har klippare = mindre ridehest (modsat häster). Den gængse betydning af kleppert har været: en undersætsig, stærk hest (se Salmonsens Konv.² XIV. 122).

Ordet forklares i almindelighed af nedertysk kleppen = in kurzem tone läuten, og benævnelsen menes så at hentyde enten til lyden af hestens gang (den var ofte pasgænger) eller til lyden af klokker i hestens seletøj.

Forklaringen er ikke overbevisende.

Endnu mere svævende bliver forklaringen af den tyske sammensætning buschklepper = stimand, der (af Weigand, H. Paul) opfattes som parallellær til ord som buschreuter, heckenreiter og oprindeligt antages at betyde en skovrøvers hest, derefter skovrøveren selv.

Derimod lader tyske dialekters klepper = pige, der snakker meget, og kleppert = kirsebærfugl, kernebider, sig udmærket henføre til nedertysk kleppen = klapre og lignende.

Men når vi i en mellemtyisk dialekt finder klepper = lille dreng (Kehrein. Volkssprache im Herzogthum Nassau. (1872). I. 228), så er det straks meget vanskeligere at etablere en forbindelse med verbet kleppen.

Der er også andet at indvende mod denne forklaring af kleppert.

¹ Personnavnene *Kleppir* og *Klæp* synes at maatte forudsættes i Cleppæstorp, nævnt 14/4 1456 og som vistnok maa henføres til Sjælland, og Clæpstorp-lund, nævnt 1/8 1391 og oftere, nu Klæstruplund, Vokslev S., Hornum Hrd. Et Navneord *Klæp* forekommer hyppigt i Marknavne, specielt jyske, og anvendes om mindre Agerstykker, ogsaa om Smaager; i Marknavne særlig om en lille dyrket Plet, der ligger ved en større Agersamling og som opfattes som noget, der danner et Slags Tillæg til denne, ligesom de sjællandske *Humper*. Jvfr. Samsø Stednavne p. 59. Betydningen synes opr. at være „Klump, Klods“, og derefter, ligesom *Bløk*, anvendt om et lille Jordstykke. G. K.

Seip (Låneordsstudier. II. 103—4) bemærker, at de danske og svenske former med *i* må vise tilbage til *i*-former i lånesproget (mellemnedertysk), hvorefter sammenhængen med nedertysk kleppen bliver tvivlsom. Seip formoder assimilation af *klempert, *klimpert < *klēnpert, *klinpert, altså egentlig: lille hest. En nødvendig forudsætning for denne hypotese er, at t'et er oprindeligt, men t'et mangler netop i de ældste former af ordet såvel i tysk som i nordisk, og derfor er det sikrest at opfatte det som en sekundær tilføjelse som i så mange lignende tilfælde.

Hvad der også kan tale mod den gængse etymologi, er betydningen i dansk. I jysk bruges det if. Feilberg ikke specielt om hest, men om ethvert dyr, der er velholdt, stort eller fedt, og om en halv voksen karl. Det bruges i almindeligt talesprog (især i forbindelsen: en ordentlig kleppert) om barn eller person, der er særlig stor, kraftig (en ordentlig tamp).

Såvel når ordet betegner heste, som når det betegner børn og voksne, ligger betydningsvægten på, at det er små eller undersætsige, tykke væsner.

Hertil kommer, hvad vi kan lære af islandsk klepphestur = lille hest. 1. led er islandsk kleppur = klump, oldislandsk kleppr. Hvis ordet er originalt, vilde det være et interessant sidestykke til kleppert, men det er sikrest at antage, at det er en gengivelse af det fremmede kleppert. Hvor stor betydning dette ord vil have for forklaringen af kleppert, afhænger af, om man vil opfatte det som en oversættelse, hvorved man på lånets tid var klar over, at betydningen af roden i kleppert var „klump“, eller man vil opfatte det som en omdannelse af kleppert, uden at man var klar over dets betydning. Det er imidlertid værd at lægge mærke til, at det islandske ord er dannet til kleppur = klump, da det netop er denne betydning „klump“, mod hvilken alt det ovenfor fremhævede peger.

Som allerede nævnt tyder de nordiske former på en oprindelig form med *i*. Selv om vi fra mellemtyisk og mellemnedertysk kun kender former med *e*, så vil der intet være i vejen for at antage, at dette er opstået af *i*. I mellemtyiske dialekter finder vi ligesom også i mellemnedertysk og oldhøjtysk en ejendommelig vekslen mellem *e* og *i* (se Wilmann. Deutsche Gram. I². 285. Lübben. Mittelniederdeutsche Gram. (1882). 10. Sml. Seip. Låneordsstudier. II. 49), og i mellemtyisk findes også en overgang i > e i lukket stavelse (se Behaghel. Geschichte der deutschen Sprache. (1911). 140).

Hvis vi nu også turde antage en assimilation mp > pp, vilde vi være ført tilbage til et oprindeligt *klimper, en afledning af klimp = knold, klump (ordet klimp findes i nedertysk i betydningen = lille klippeknold). Denne assimilation, som Seip benytter i sit ovenfor omtalte tolkningsforsøg, er dog vist problematisk. Seip kender kun ét eksempel: mellemnedertysk appulla < lat. ampulla.

Løvrigt kendes — så vidt jeg ved — en sådan assimilation ikke fra tysk, men det er jo meget muligt, at den vil kunne eksistere i visse dialekter. Men der er også en anden vej at gå. Det er en kendt sag, at vi ofte til den samme rod har ord med og ord uden nasal. Fra tysk kan nævnes: mellemhøjtysk trampeln, gotisk trimpan (= træde) — nedertysk trappen, tysk treppe (= trappe); oldhøjtysk stampfôn (= stampe) — oldhøjtysk stapfôn (= træde) (se Wilmann. Deutsche Gram. I². 137).

Medens vi ovenfor under Klipping førtes tilbage til roden klump, som var velkendt i alle nordiske sprog, medens den er ret sjælden på tysk område, der anvender de andre aflydstrin (klamp-, klump-) (klump kendes kun fra nedertysk i betydningen: bjerg-, klippeknold), så vilde vi her — hvis den ovenfor givne udvikling holder stik — være ført tilbage til en unasalere form, der fx. findes i lat. globus og lat. gleba (= jordklump).

En grundbetydning „klump“ vilde løse alle betydningsvanskeligheder, og med hensyn til afledningen *klepper(t)* kan man sammenligne tysk *klumper* = lille klump, tysk *klunker* = klunke, over for mellemhøjtysk *glunke* (= dinglende hårløk).

Tilslut — for at fuldstændiggøre parallellismen med Klipping — skal det nævnes, at Klepper findes som personnavn i tysk, fx. i Nassau (se Kehrein. III. 68), hvorfra også kendes personnavne som Klomp, Klump.

Dansk *glut*, svensk *glunt*.

Med den ovenfor nævnte vekslen af gl- og kl- (som også findes i svensk: *glunka* — *klunka* osv.) in mente vil det ikke være vanskeligt at finde oprindelsen til de hidtil uforklarede ord: dansk *glut*, sydsvensk *glytt* (jfr. Ihre. Glossarium. I. 689: Glött, puer cuiuscunque ætatis, apud Scanos) og svensk *glunt*.

Svarende til dette sidste ord har jysk *klunt* = klump, lille tykt barn, klodset person; Moth har *klunt* = stort stykke, knude, nøgle garn, polyp. Hertil en sideform: jysk *klunte* = klodset kvindfolk. Disse ord er lånt fra (mellem)nedertysk og svarer til nedertysk *klunt*, *kluntje* = klodset kvindfolk, mellemnedertysk *klunte* = klump. Disse ord findes rundt omkring i tyske dialekter som skældsord eller kæleord om kvinde, kæreste og om plump, tyk person (især kvinde). Også formen *glunt* findes, fx. i Schwaben, og i Nassau findes *glunde* ved siden af *klunte* (Kehrein. I. 168), men disse former har sikkert intet direkte med den svenske form at gøre.

På lignende måde må *glut* være lånt fra nedertysk *kloot* = klump, klods, samt som personbetegnelse (fx. i *drömkloot* = drømmer), mellemnedertysk *klöt*, *klüt* = klump, klods, kugle (med hensyn til lydkorrespondensen sml. Seip. Låneordsstudier, I. 87).

Til den sydsvenske form *glytt* svarer sjællandsk *glyt*, *glöt* (således også på Ærø; se Kort over da. Folkemål. 45—46); disse former er måske kun dialektiske udviklinger af *glut*, men jysk *klýt* = klods, tyk fyr, må være lånt fra nedertysk *klütje*, diminutiv til *klut(e)*.

Aage Hansen.

NORDISK OG FRISISK ARTIKELFORSKNING.

Da jeg i 1922 udgav mit Skrift „Jysk og østdansk Artikelbrug“, blev det i „Danske Studier“ 1923 underkastet en temmelig sønderlemmende Dissektion af tre lærde Kritikere.

Sandt at sige har jeg heller aldrig følt mig særlig kaldet til som udenforstaaende at komme og lære danske Sprogmand dansk Sproghistorie. Jeg skred kun til Arbejdet udfra Grundsætningen: vil ingen anden, saa maa jeg.

Artiklens Udvikling i Dansk er jo et mærkeligt og nationalt seet meget vigtigt Problem. Men naar man seer paa, hvordan dansk Sprogforskning har taget Opgaven op, maa man nærmest sige med gamle Juvenal:

„Difficile est, satiram non scribere“.

Jeg kan udvide Sigtet til at medomfatte vort Unionsbroderland Island. Enhver Dansk, der læser Nyislandsk, vil af den trykte Nutidsliteratur have lært, at i dette Sprog kendes ingen anden Artikel end „hin“. — Jo, jeg takker! Denne smukke Regel for „Sprogrigtigheden“ er intet andet end, lad mig kalde det en „Forbedring“, indført af Konrad Gislason og andre lærde Mænd i første Del af 19. Aarhundrede. Indtil da skrev og trykte man uden Følelse af Nationalbrøde den i Folkesproget den Dag idag levende Form, der svarer til dansk „den“. Men nutildags er „hin“ eneraadig i Skriften, og det regnes for en Forbrydelse at bruge den anden Artikel paa Tryk. — Jeg havde den Dristighed at omtale dette Forhold paa lidt polemisk Maade i Manuskriptet til mit førnævnte Skrift om Artikelbrugen; men det vakte saa stærkt Mishag, at jeg maatte stryge den paagældende Ytring. Nu vil jeg ikke lade min Tunge binde længere; men jeg er saa forsigtig at overlade til Islændingene selv at finde et passende Skudsmaal for den Art „Forbedring“, de har velsignet deres Skriftsprog med¹.

Vore egne Forskere har i Sproglæren (ligesom i Fremstillingen af det hjemlige Hedenskab) trolig gaaet i islandsk Ledebaand. Hos Rask og Wimmer har vi lært, at Olddansk ikke kendte anden Artikel end det fællesnordiske „hin“; Formen „den“ var først senere indkommen fra Tysk. Saaledes læses endnu hos Henrik Bertelsen i „Dansk sprog-historisk Læsebog“ 1905, S. 94, hvor der gives os Paradigmet „hin gothæ man“. Jfr. „Dansk Sproghistorie til Skolebrug“, 1908, S. 53 og 127. — Hele denne Lære om Artiklen „hin“s Enevælde er Fantasi, og Bertelsen har ved nærmere Eftertanke overfor mig indrømmet, at Exemplet „hin gothæ man“ er Luftkonstruktion; Kilderne kender kun Formlen „thæn gothæ man“.

Da jeg nu i 1922 aflørede denne i Menneskealder docerede Kolossalbommert, var der ingen af mine tre Kritikere, der fandt det Umagen værd at ofre et Ord paa min Paavisning, og den synes at være gaaet ganske forbi Forskningen, naar bortsees fra, at Henrik Bertelsen mundtlig har givet mig Ret.

Overhovedet har dansk Forskning overfor mit Arbejde nøjedes med afvisende Kritik, og jeg savner en Indrømmelse af, at jeg — bortset fra min noget mislykkede Udfyldning af Rammerne — har paapeget Problemer, som Fagforskningen har glemt at stille.

Denne Indrømmelse er man nu imidlertid naaet til i vort Naboland Norge, som det fremgaar af Ernst W. Selmers Skrift, „Über den Gebrauch des bestimmten Artikels im Nordfriesischen“ („Skrifter utgitt av Det Norske Videnskaps-Akademi. II. Hist. Filos. Klasse. 1926, No. 2“).

At Selmer forkaster min Brug af det nordfrisiske Stof som ufyldstgørende, skal jeg ikke opholde mig ved. Hovedsagen er mig, at han,

¹ Forholdet er omtalt i Valtýr Guðmundssons Isl. Grammatik (1922) S. 185 Anm. 2 og i Marius Kristensens Nokkur blöð úr Hauksbók S. 56. [Udg.s anm.].

omend med nogen Omordning, gør Brug af det Undersøgelses-Skema, som jeg har opstillet.

Enkelte af mine lagttagelser er ogsaa bleven staaende som delvis rigtige. Det er altid noget, og disse enkelte mere eller mindre faste Punkter turde kunne bruges som Udgangspunkter for videre Forskninger.

Selmer arbejder dels med Exempel-Sætningerne fra Wenkers tyske Sprogotlas, af hvis Kort der meddeles en Del Prøver, og dels med Samlinger fra den nordfrisiske Literatur. Hans Kildesignaturer er blot ikke altid rigtig forstaaelige. F. Ex. hedder det S. 91 i en Omtale af Fordeelingen mellem Artiklens *a*-Former og *d*-Former:

„In den übrigen Mundarten finden wir . . . sowohl in dem Nissenschen Schema (verkürzte Bezeichnung: Niss.) als in den übrigen älteren und jüngeren Belegmaterial (verkürzte Bezeichnung: M. Lit.) häufige *a*-Formen, in der A-Kolonne z. B. 22 *a*: 16 *d*. In der M. Lit. finden wir im Katech. (Nd. Jb. 48) überhaupt nur *d*-Formen“.

Her maa „A-Kolonne“ vel udtrykke det samme som *A* = Amringsk i Signaturforklaringen S. 63; men noget desorienterende virker det stadig gentagne Udtryk „A-Kolonne“, da der kun undtagelsesvis bruges tilsvarende Udtryk ved de andre Mundarter. Hvad der menes med „M. Lit.“, synes ikke ganske klart. Citatet siger først, at M. Lit. har hyppige *a*-Former, men strax efter nævnes et Exp. paa M. Lit., der overhovedet kun har *d*-Former.

I Almindelighed er Exempelmaterialiet vanskelig overskueligt, ofte rentud forvirrende, og Selmer indrømmer selv S. 99, at til mere end vage Hypoteser kan man foreløbig ikke naa. Følgende Sætninger kan fremhæves.

S. 103. „Das lautlich bedingte Hervorgehen eines *a*-Artikels (neben einer erhaltenen *d*-Form) aus einem älteren *d*-Artikel dürfte demnach wenigstens höchst zweifelhaft sein“.

S. 104. „Meiner Meinung nach bleibt uns nur der Ausweg offen, mit der Möglichkeit zu rechnen, dass der *a*-Artikel eine jütändisch-dänische Entlehnung sein kann. Die geographische Verbreitung desselben deckt sich wohl in den grossen Zügen mit der nach Süd(west)en gerichteten Strömung der jütändischen Landarbeiter; daneben ist es wohl nicht ausgeschlossen, dass in älterer Zeit der Einschlag der jütischen Stammbevölkerung gerade in den jetzigen nordfriesischen *a*-Gebieten kräftiger gewesen ist als in den angrenzenden *d*-Gebieten“. Altsaa giver Selmer mig Medhold overfor Lyngby og andre danske Forskere¹.

S. 91. Barnavneord, levende, Ental, masc., fem. Min Paastand, at Amringsk her foretrækker *d*-Artiklen, tilbagevises som uholdbar. Dog jfr. det følgende Punkt.

S. 92. Barnavneord, levende, Flertal, masc. fem. „Hier sollte nach Schütte *a*-Artikel vorherrschen. Und nach Niss, scheint dies in der A-Kolonne wirklich der Fall zu sein. (10 *a*: 2 *d*). Aber die M. Lit. verrückt das Verhältnis erheblich zu Gunsten der *d*-Formen“. Man vil altsaa se, at Amringsk

¹ Jeg skal her gøre opmærksom paa, at Vesterland-Før og Amrum fra 1400 til 1864 var en Del af Nørrejylland og hørte under Ribe Stift. Det kan vel nok bidrage til at forklare *a*-Artiklens Forekomst i Føring-sk-Amringsk.

ifølge Selmer har en Nuance-Forskel mellem Ental og Flertal, omend ikke saa udpræget, som jeg har formodet.

S. 93. Barnavneord, livløst, Flertal neutr. „Hier scheint sich in den Nissenschen Belegen für die *A*-Mundart die Schüttesche Regel zu bewähren (5 *a*: 0 *d*); auffällig ist nur, dass sich in den übrigen Mundarten keine einzige *a*-Form findet; vgl. übrigens die *d*-Formen in der M. Lit.“.

S. 93. Tillægsord plus Navneord. „Eine flüchtige Durchmusterung der ganzen Gruppe genügt, um uns davon zu überzeugen, dass sämtliche Mundarten, einschliesslich des Amr.-Föhr., in diesen Fügungen den *d*-Artikel entschieden bevorzugen“. Dette maa kaldes en Stadfæstelse af min lagttagelse.

S. 94. „Den *a*-Artikel weist hier eigentümlicherweise nur eine ganz bestimmte Gruppe auf — die übrigens auch Schütte S. 66 anführt — nemlig die Verbindungen: (Präp. +) Art. + *hiel* + Subst., neben einigen vereinzelt Verbindungen, wo Adj. + Subst. in eine höhere Einheit aufzugehen scheinen und begrifflich einem Kompositum entsprechen; vgl. z. B. *a naie Moone* = der Neumond“. En lagttagelse svarende til den om *a naie Moone* er gjort af Byskov om den vestjyske Brug af *æ*, saaledes som jeg nævner i mit Skrift.

S. 97. Bartillægsord. — „Substantivierede Adjektiva . . , die nach Schütte in der Einzahl unweigerlich *d*-Artikel haben“.

Ental (bortseet fra nogle faa Undtagelser) „überall, sowohl bei Niss. als in der M. Lit. nur *d*-Belege“.

S. 98. Flertal. „Hier scheint die A-Kolonne bei Niss. zu Gunsten der Schütteschen Theorie zu sprechen (13 *a*: 4 *d*) . . Vgl. jedoch für das Amr.-Föhr. die *d*-Belege in der M. Lit. (PBB. 48, 15), bei denen durchaus nicht „Hochdrucksartikel“ vorzuliegen braucht“.

S. 98. Pionerord. „Vgl. Schütte S. 65 ff sowie oben S. 15, Punkt 7. Von diesen Wörtern sind von mir Belege von *einer*, *ander* und *selbst* gesammelt. Schütte hat unzweifelhaft Recht, wenn er sagt, dass hier der *d*-Artikel ausschliesslich waltet. Zu den Schütteschen Pionierwörtern möchte ich aber auch das Wort *all* rechnen, bei dem allerdings der Artikel dem Adj. nicht vorangeht, sondern folgt, wo aber der *d*-Artikel nicht ganz allein herrschend ist“.

S. 98. Talord. „Nach Schütte bevorzugen die Küstenmundarten *d*-Artikel, während in den Inselmundarten ein gewisses Schwanken herrscht. Schärfer lässt sich wohl die Regel folgendermassen formulieren: *d*-Artikel ist überall die Regel, sowohl in der älteren als neueren Literatur; *a*-Artikel ist vielmehr als Ausnahme zu betrachten“.

Det ser efter Selmers Undersøgelse ud, som om Fordelingen af nordfrisisk *d*-Artikel og *a*-Artikel ikke lader spore nogen Fortsættelse af det oldengelske Forhold, hvor der paa det ældre Trin herskede Artikel ved Gruppen levende, Artikelløshed ved Gruppen livløst.

Derimod er det umuligt at komme bort fra Sammenhængen mellem Nordfrisisk og Dansk, særlig Vestjysk.

Naar Nordfrisisk foran Tillægsord plus Navneord afgjort foretrækker *d*-Artiklen og kun undtagelsesvis har *a*-Artiklen, saa har dette Forhold

sine nøjagtige Sidestykker paa dansk Grund: det fællesdanske Paradigma er *thæn gothæ man*, medens *hin gothæ man* overhovedet ikke forekommer; den omstillede Formel *Karl hin gode* — med fremhævende Højtryk — er noget andet og maa holdes for sig selv. Vestjysken bruger ved Tillægsord plus Navneord normalt *d*-Artiklen; *æ* forekommer hovedsagelig kun ved Forbindelser, der halvvejs har Præg af Sammensætning: „*æ vejster sie o æ øster hus*“, ganske svarende til nordfrisisk „*a naie moone*“.

Vigtigt for mig er det, at Selmer godkender min lagttagelse om *d*-Artiklens Forbindelse med Talord og visse „Pionerord“, samt om *a*-Artiklens Forbindelse med Pionerordet *hel*.

Det mest typiske Pionerord for Brugen af *d*-Artiklen er *begge*, hvortil Artiklen voxer fast i alle eftergotiske Sprogrtrin: tysk *bei-de*, engelsk *bo-th*, oldnordisk *bá-ðir*; dette Exempel røber, at *d*-Artiklen — trods Rask-Wimmer — sporadisk har været tilstede selv i Norsk-Islandsk. Et andet Exempel er amringsk *dis-sallaw*, tysk *derselbe*, hvortil svarer den faste Brug af *d*-Artiklen ved *samme* i Gotisk og Østnordisk.

Selmer vil til Amringskens Pionerord for Brug af *d*-Artiklen føje *al*, men han gør selv opmærksom paa, at det ogsaa kan følges med *a*-Artiklen. Den sidstnævnte Brug har en Genspejling i Østdansk, hvor *al* kan følges med efterhængt Artikel: *alle huse-ne*.

Det typiske Pionerord for *a*-Artiklens Brug er, som nævnt, *hel*. Og her lader der sig iagttage en ejendommelig Overensstemmelse, der spænder fra Nordfrisisk over Vestjysk til den østdanske Brug af efterhængt Artikel.

østdanske *hele pølse-n*, modsat *d*-Artikel ved alm. Tillægsord: *den halve pølse*, etc.

vestjysk *æ hel pøls*, modsat *d*-Artikel ved alm. Tillægsord: *den hall pøls*.

Saaledes ogsaa *den hel pøls*, hvor der menes: „den ikke itudelte Pølse, den uskadte Pølse“. (Byskov, se „Jysk og østdansk Artikel-brug“ 107).

Vidingmaal *ü hiele wäi, ü hiele wonter*, modsat *d*-Artikel ved alm. Tillægsord: *di goe wäi* etc. (Selmer S. 77).

Moringmaal *het hiele löin*, modsat *dat traue voilck*. (Selmer S. 78; *h* i *het* menes at være Skrivefejl).

Denne Undtagelsesbrug af Artiklen ved Pionerordet „*hel*“ gaar saa fast igennem Nordfrisisk, Vestjysk og Østdansk, at det ikke kan være en Tilfældighed.

Selvfølgelig maa man ikke kræve, at den overensstemmende Undtagelsesbrug ved saadanne Pionerord skal stadfæste sig i alle Tilfælde. F. Ex. forbindes „anden“ i Nordfrisisk aldeles fast med *d*-Artiklen, men i ældre Østdansk forbindes det ligesaa fast med „*hin*“, hvad vi endnu har et Minde om i Ordet *hinanden*.

Saadanne Uregelmæssigheder i Fordelingen kan dog ikke forstyrre Indtrykket af den gennemgaaende Overensstemmelse.

Naar nu Selmer hævder, at *a*-Artiklen i Nordfrisisk ikke er en Afkapning af *d*-Artiklen, men et Laan fra vestjysk *æ*, saa troer jeg, at det af mig fremdragne Forhold til Pionerordet „*hel*“ i høj Grad tjener til at støtte denne Opfattelse. Vi seer her: ikke blot selve Ordstoffet er laant,

men ogsaa de Vilkaar, hvorunder det optræder. Og nøjagtig samme Vilkaar genfinder vi i den østdanske Undtagelsesbrug af efterhængt Artikel i Forbindelser med „hel“. Dvs.: nordfris. *æ*, *a*, vestjysk *æ*, er intet andet end det Ord, der gemmer sig i den efterhængte Artikel.

Mit Præterea censeo er, at Pionerordene er de faste Punkter, hvorfra den sammenlignende Undersøgelse af Artikelbrugen maa gaa ud; her er der virkelig noget, man kan faa fat i. Selmer har nu ydet det af mig efterlyste solide Bidrag til Oplysning af Forholdene i Nordfrisisk. Tilbage staar at yde en tilsvarende Undersøgelse paa vestjysk Grund, særlig i de til Nordfrisisk umiddelbart grænsende Maal. Jeg har optrukket Undersøgelsens Rammer, og Selmer har i Gærningen viist, at de er praktisk brugbare. Nu har den danske Dialektforskning Ordet. Det er ikke nok at yde en negativ Kritik af mine ufuldkomne Forsøg paa at bøde paa andres Forsømmelse. Her maa ydes et positivt Arbejde, thi Forsømmelsen er virkelig himmelraabende. Den er det, fordi de vaklende og vilkaarlige Teorier om den vestjyske Artikelbrug har været et velkomment rørt Vande for altsyske Tendensforfattere, hvorfra de har opfisket deres Annexionslærdomme om et Tyskland til Skagen. Ja, selv en virkelig Filolog som Fr. Kauffmann har endnu i 1923 ikke undseet sig for at diske op med dette Væv. Derfor er det paa Tide, at dansk Sprogforskning mander sig op til at træde i Selmers Fodspor.

Gudmund Schütte.

EN LILLE TILFØJELSE TIL ERSLEW'S FORFATTERLEXIKON.

At selv dette fremragende Værk hist og her frembyder Smaamangler, er næsten en Selvfølge — ogsaa Solen har jo Pletter! Som et saadant, meget undskydeligt *delictum omissionis* kan anføres, at Erslew ikke nævner, at Digteren *Frantz Johannes Hansen* foruden de i Lexikonet opgivne musikalske posthume Kompositioner tillige i Aaret 1836 har skrevet „Sex Galopper, tilegnede Studenter-Foreningen“, i hvilken han i den før-Ploug'ske Periode spillede en ikke ringe Rolle. Paa det paagældende Opus angives hverken Forlægger eller Nodetrykker. Det har da rimeligvis kun været bestemt for Studenterforeningens Medlemmer, ikke for en større Offentlighed, og denne Omstændighed er vel Aarsagen til, at den ellers saa skarptskuende Erslew ikke er blevet opmærksom paa denne Bagatel, som iøvrigt heller ikke omtales i H. C. A. Lund's minutiøse Studenterforeningens Historie.

Frantz Dahl.

VÆGGELOSE OG VÆGERNE.

Dr. M. K. Zahrtmanns Behandling af disse to bornholmske Stednavne (DSt. 1925 S. 180 flg.) har foranlediget, at der er kommet flere Oplysninger frem. Mag. art. A. Rohmann meddeler saaledes, at Væggelese udtales [*væd'alö'za*], hvorefter det er klart, at Navnet nu forstaas som *Vægge*-, og ikke, som Dr. Z. mener, som *Væggelese*, og det kan følgende ikke med nogen Ret sættes i Forbindelse med Vægerne. Ogsaa om

dette sidste Navn foreligger nye Oplysninger. Dr. Z. havde angivet, at Navnet udtaltes [*væijarna*], og det samme var forøvrigt indberettet til Stednavneudvalget, saa herpaa byggede jeg mit Tolkningsforsøg, nemlig at det skulde betyde „Vigene“. Imidlertid oplyser nu cand. mag. Teinnæs, der er barnefødt der i Nærheden og som kender Navnet fra mundtlig Tradition, at det hedder [*vigør*], med stemt g; Navnet bruges i fast Forbindelse med Præposition, og der siges: [*i vigør*]; oprindeligt var det to Damhuller, Store-Vigger [*sto^ura vigør*] og Lille-Vigger [*lilå vigør*], og tils. kaldtes de Viggerne [*vigrånå*]. Navnet maa da være det i bornholmsk velkendte Ord *Vigger*, „Vidjespire, Vidjekvist“, samme Ord som det jyske *Vægger*, engelsk *wicker*; det synes ogsaa at foreligge i Stednavnet *Vigger* i Vinding S., Ulborg Hrd., Navn paa en Eng ved Lundbæk (Indberetn. til Stednavneudvalget, Top. 2519), og maa sigte til, at disse Steder har været bevoksede med Pil, paa samme Maade som de mange andre Steder, som kaldes Vie, Viet, Vierende, Viemose, Viækær (af Vie, Pil), hvilke ofte med Urette faar Skyld for at være gamle Helligdomme. Netop denne sidste Tanke er Dr. Z. jo inde paa ved Tolknningen af „Vægerne“, og at den maa forlades, turde nu være tilstrækkelig klart. Navnet foreligger jo aabenbart i 2 Former: Viggerne og Vægerne, men at den førstnævnte er den ægte folkelige, slutter jeg af, at den forekommer i fast Forbindelse med Præposition, hvilket er ret hyppigt i bornholmske Stednavne, og desuden af Hr. Teinnæs' særlige Kendskab til denne Egn og dens Navne. Vægerne findes allerede paa Videnskabernes Selskabs Kort fra 1805; jeg er nu tilbøjelig til at mene, at det oprindeligt beror paa en fejlagtig Opfatning fra Korttegnerens Side, og at denne Fejl ved dette Korts Autoritet har fortsat sig gennem senere Kort og tilsidst har paavirket Bornholmerne selv. — Dr. Z. sammenstiller Navnet med Væggermose og Væggerløse. Medens det med den førstnævnte Sammenstilling kan have sin Rimelighed, skal angaaende den sidste bemærkes, at den forøvrigt ogsaa tidligere er gjort af Prof. Lidén (Namn och Bygd 1921 Side 4). Den er dog meget tvivlsom, da Ordet *Vigger* i Dialekten skulde bevare sit g, ikke blive til j (som i Udtalen *Vejerløse*). Jvfr. Kort over danske Folkemaal Nr. 54.

Gunnar Knudsen.

DEN GAMLE DAGVISE

AF

MARIUS KRISTENSEN

Den middelalderlige Dagvise. For at få klarhed over den oprindelige form af Dagvisen må vi først og fremmest undersøge den gamle svenske form, som er optegnet for reformationen og derfor må antages ikke at være ændret bevidst med hensyn til indholdet. Derimod kan den — mere eller mindre bevidst — være ændret med hensyn til formen (rimforbedringer o. lign.), ligesom den kan have lidt ved upålidelig overlevering eller optegnelse. Nogen støtte kan vi få i den islandske optegnelse, som ganske vist er sen og temmelig fordærvet, men vistnok ikke ad skriftlig vej er påvirket af den middelalderlige svenske og vist heller ikke af den danske form. Endelig kan også den danske form af visen, som vi først træffer i kirkesalmebogen af 1569 (Hans Thomissöns salmebog), men noget senere i en af kirkesalmebogen uafhængig form i Hans Christensen Sthens „Vandrebog“ (1591?), på enkelte punkter give støtte.

Hans Brix har i en afhandling i „Edda“ III, 1915 (optrykt med et par tilføjelser i „Vers fra gamle Dage“ 1918) hævdet, at den svenske middelalderlige form er en sammenblanding af to morgensange, dels vor Dagvise i 6-liniers strofer, dels en anden morgensang i 7-liniers strofer. Foruden af den forskellige strofeform støttes denne opfattelse af, at der findes to forskellige første vers, et på 6 og et på 7 linier, og desuden er der en lille sproglig forskel mellem 6- og 7-liniers stroferne, idet *a* i endelsen i de første bliver til *æ*, men ikke i de sidste. Helt gennemført er denne forskel dog ikke, men at der er en forskel, kan der ikke være tvivl om. Dette kunde tyde på, at Dagvisen har været (skriftlig) overleveret i en noget anden sprogform end den anden morgensang, og da muligvis netop i dansk sprog.

Medens Chr. Ludwigs (Af Menighedens Sang, 1918) har fundet denne tanke om to oprindelig forskellige morgensange sandsynlig, har P. Severinsen (Edda VII, 1917) gjort et forsøg på at hævde den

middelalderlig svenske og islandske sang som en helhed. Jeg tror ikke, han har ret heri, og skal senere give en grund derfor. Brix har vist ret i sin hovedpåstand.

Dersom vi nu skal se at klare os, hvorledes da den middelalderlige Dagvise har set ud, synes det mig klart, at vi til en begyndelse udelukkende må holde os til de fire strofer, som er fælles for den middelalderlige og danske tekst. Kun for disses vedkommende har vi to uafhængige vidner om oprindeligheden. Lad os da allerførst se, hvorledes de ser ud (jeg sætter ligesom Brix romertal for strofenummer i den middelalderlige, almindelige tal for den danske tekst):

- I (1). Den signede dag, der jeg nu ser
af himmelen at komme,
han os lyse både længer og mer
han komme os til glæde og fromme¹,
så i dag at os ej sker
ej last, ej synd, ej våde².
- II (3). Gud fader og søn og den hellige ånd,
der al nåde haver at volde³,
han signe os med sin [højre⁴] hånd,
han styrke os i vor alder⁵;
hvad vi ere heller på vand eller land,
Gud signe os med sin nåde.
- V (2). Den signede stund, [den signede tid⁶],
vor herres fødsel-time,
os kom et lys af himmelen ned
det lyser stjerne at skine⁷;
jomfru Maria, den milde ros⁸,
gemme os fra angst og kvide⁹.
- VIII (6). De vilde fugle de flyve så højt,
det vejr blæser under deres vinge,
det er så vandt¹⁰ med lille magt
det høje bjærg at springe,
[de strömme rinder så frydelig¹¹]
under den grønne lide.

¹ Isl. *sóma* kan være oprindeligere, men er det næppe. ² Sål. også Vandrebb. ³ Sål. sv. [og isl.]. ⁴ Efter isl., tvivlsomt. ⁵ Isl. ændrer denne linie for at få rim m. l. 6. ⁶ Tilf. efter dansk. ⁷ Linien må være forvansket; dansk har: „så vidt over verden at skine“, vist ved ændring; isl. mgl. ⁸ *roðnust rós* isl. ⁹ Sål. sv. ved gentagelsen foran v. IX og isl. på tilsvarende sted; her har sv. „fra helvedes pine“. ¹⁰ o: vanskeligt. ¹¹ Efter dansk, sv. har det uforståelige „tha strömbrin swa gladhelika“; sml. isl.

Der er ingen tvivl om, at de to første vers er bedst bevarede, som jo tilfældet også ofte er med folkevisernes begyndelse. De har et fuldstændigt rimsystem, som er afvigende fra det, der sejrede i Dagvisen, nemlig *ababac*; *ed edec*¹, medens Dagvisen har *ababa(y)b*. To strofer danner altså en enhed. At det samme rimsystem skulde have været gennemført i de to næste strofer, er klart, men det er på forskellig måde forvansket. Det svenske „the milda ros“ kan næppe være oprindeligt; måske har det lydt „den moder blid“ el. lign., som ikke uden videre kunde overføres til svensk. Den tilsvarende linie i anden halvstrofe (VIII) er forskellig i alle tre former — det eneste fælles er *strömmen (vatnid)* — og at finde det oprindelige er vist ugørligt. Men rimet *kvide* $\sim$ *lide* (traditionelt bevaret i Bröms Gyllenmårses visbok) er næsten lige så sikkert som *våde* $\sim$ *nåde* i første strofepar.

Disse rim taler afgjort mod Severinsens tanke om vers på 13 linier, bestående af en 7-liniers og 6-liniers strofe, da afstanden mellem rimlinierne så vil blive altfor overvældende. Allerede som det er, har det knebet hårdt at bevare disse rim, hvad sv. V tilstrækkeligt viser, og ved den senere danske omarbejdelse er de helt opgivet, så 6. linie enten er helt rimløs eller rimer med l. 2 og 4.

Men hermed er det også givet, at kirkesalmebogens form er en omarbejdelse, hvad både Severinsen og Ludwigs i tilslutning til C. J. Brandt også stadig har hævdet. Foruden de kirkelige grunde, disse forfattere har givet, har vi nu også en stærk formel grund til denne antagelse.

Om vi kan finde mere af den middelalderlige danske Dagvise end disse to dobbeltstrofer, vil vi foreløbig lade stå hen, indtil vi har set nærmere på den senere danske form.

2. Vandrebogen og Dagvisen. Jeg sagde ovenfor, at vi i Hans Christensen Sthens „Vandrebog“ har en af kirkesalmebogen uafhængig form for Dagvisen. Da så vidt jeg ved alle, der hidtil har skrevet om Dagvisen, er gået ud fra den modsatte forudsætning, bliver jeg nødt til at begrunde denne mening.

Som vi så, har Vandrebogen i v. 1 bevaret det gamle rimord *våde*, som kirkesalmebogen har ændret til *vånde*, et ord som aldrig kan blive et godt rim til *komme* og *fromme*, og som i middelalderen har været endnu dårligere rim, end det blev i reformationstiden.

¹ Jeg betegner rimene (som i indledningen til „Danske Viser“) således, at vokal betyder enstavelsesrim, konsonant tostavelsesrim, *x* og *y* rimløshed.

Alene denne afvigelse er egentlig talende nok, men den er langt fra den eneste om end den vigtigste.

Næst efter denne vil jeg nævne, at Vandrebogen i v. 8 l. 3 har: „i troen at vi Guds sön *havde* kendt“, mod kirkesalmebogens *have*. Endvidere har Vandrebogen i v. 7 l. 5 „vi blive *udfus*et“ for kirkesalmebogens *udfus*. Hvad der her er det rette er ikke så let at afgøre. *Udfus* kendes foruden fra dette sted også fra P. Låles ordsprog nr. 406: „bedre er fej mand i hus end *udfus*“ („funebri esse lare mavult male quam properare“, som vel må betyde: „den mand som skal dø vil hellere være hjemme end flakke ilde om“). At betydningen af *udfus* her ikke kan være „længselsfuld efter at komme ud“, synes klart nok, men for øvrigt er ordsprogets betydning meget dunkel (se Kock og af Peterséns: Östn. o. lat. medeltidsordspr. II, 177 flg.). Betydningen af *udfus* synes dog at måtte være „udstødt“ el. lign. Allerede Peder Syv har ikke været sikker på ordets betydning, som vi ser af hans bemærkninger i Betenkn. om det Cimbr. sprog s. 79:

„Vi blive *udfus* (af den salme: Den signede dag som vi nu se) *udfus* og *fus* o: udenfor, *udstaaende*, hastigt *udført*: findes ofte i gl. viser; og i P. Laalles bog: Bedre er feg mand i hus end *udfus*. Vi sige endnu, at *fuse* til, *fremfusende*“.

Han har også selv ordet i et af sine ordsprog: „mangen bygger hus og er først *udfus*“ (I, 55), og bruger det i et af sine egne digte (Betenkn. s. 173): Til den ubestandige: „foranderlig du est; nu inde nu *udfus*, nu opp' og ned igen, nu ses du her nu dær, omskiftelig du est, *ustadig* din *adfærd*“. Her er det sikkert bevidst brug af et forældet ord i den af ham selv angivne betydning „udenfor“. I ordsproget synes det derimod (ligesom i salmen) at betyde „ført ud (til begravelse)“. Også i P. Låles ordsprog vil denne betydning give god mening: „bedre dødssyg hjemme end allerede ført død ud af huset“.

Hvorledes det end forholder sig hermed, må *udfus*et i Vandreb. vist opfattes som et forsøg på at gøre den passive betydning tydeligere (måske sammenblandet med *fodset*, sparket). At det intet har at gøre med det *udfus*et (-føsset), som nogle gamle ordbøger har i betydningen „frynset“, er tydeligt.

Endelig må det bemærkes, at Vandreb. i v. 4 l. 2 har „for vore *synder*“ i st. f. *synd*. Det kan være en rettelse, men det er lige så

rimeligt, at det er kirkesalmebogen som har ændret for at få bedre rytme¹.

At Vandrebogens tekst ikke hviler på kirkesalmebogen er da sikkert. Omvendt kan derimod kirkesalmebogens tekst godt udgå fra en, der har været ligelydende med Vandrebogens.

Her kan det passende bemærkes, at af de tre svenske håndskriftgengivelser af Dagvisen, går i det mindste den ene, den i Kgl. bibl. visbok i oktav, tilbage til Vandrebogen og ikke til kirkesalmebogen. Dette bevises af læsemåderne *våde*, *synder*, *ut föst* (v. 8 l. 3 mangler); også omgivelserne tyder på dansk håndskrevet kilde, idet ingen af denne række religiøse sange (nr. 21—26) går tilbage til kirkesalmebogen, skönt i det mindste tre (nr. 21 „Fryd dig du Kristi brud“, nr. 22 Dagvisen og nr. 25 „Jeg ved en blomst“) stammer fra dansk kilde. Om de to andre håndskr. kan dette ikke siges så sikkert. Bröms Gyllenmärs har ganske vist en sang fra Vandrebogen umiddelbart efter, og har også (ligesom Kgl. bibl. visbok i sedes) *synder* og *hade*, men derimod v. 1 l. 6 *våde*. At der har været en tradition uden om kirkesalmebogen bærer de dog vidnesbyrd om. Det kan tilføjes, at oktav-visebogen er den eneste af dem, som i overensstemmelse med de danske tekster har „vejret *bær* under hans vinger“; de to andre har, med den middelalderlige, *blæser*.

C. J. Brandt siger (Dansk Kirketidende 1886 sp. 824): „Da Hans Thomissön intet har betroet os om dens oprindelse, så bliver det kun gætning, hvad vi kan tænke derom; men efter alt hvad vi kender til den tids litterære kræfter, er der egentlig kun én mand, på hvem tanken kan falde, som dygtig til at yde et sådant arbejde, og det er Hans Christensen Sthen. Han ... har givet så mange prøver på, hvor ypperlig han kunde „korrigere og rette“ gamle folkesange til åndelige viser. Ham kunde det ligge nær nok at bearbejde den gamle dagvise til brug i sin skole“.

Da Brandt skrev dette, huskede han ikke, at Dagvisen fandtes i Vandrebogen. Han skrev kun ud af sit indgående kendskab til tidens digtere, og med hensyn til den sag turde han endnu være uovergået. Først i næste årgang (1887 sp. 657, sml. Salmedigteren Hans' Christensen Sthen s. 51) fik han rettet denne huskefejl, og salmens forekomst i Vandrebogen gjorde ham endnu sikrere i sin opfattelse. P. Severinsen (Dansk Tidsskrift 1904 s. 433 flg.) har

¹ „Vor Herres hans“ v. 2 l. 2 (for *Herre*) og „*neder* på korset“ v. 4. l. 5 (for *nød*) kan være rene tilfældigheder.

ganske vist ikke villet gå ind på Brandts opfattelse, men heller ikke han er opmærksom på, at Vandrebogens tekst er uafhængig af kirkesalmebogen. Derimod slutter Ludwigs sig til Brandt (Anf. skr. s. 25). Hvad vi her har set om Vandrebogens tekst taler afgjort til støtte for Brandts opfattelse, selv om den ikke dermed kan siges at være bevist.

3. Alskabningens lovsang. Der er to vers i de gamle former af morgensalmerne, som må behandles særskilt. De er lige så overensstemmende med hensyn til indhold, som de er forskellige med hensyn til form. Det er den svenske middelalderoptegnelses v. IX (÷ de to første linier, som ikke kan høre hjemme her) og kirkesalmebogens og Vandrebogens v. 5. Vi skal for en gangs skyld gengive den gamle svenske tekst aldeles som den er overleveret, dog med liniedeling:

IX. Thet all thre i skoghin sta
oc alt thet græs a iordhinne ær
oc sandkorn aff haffsins grunde
oc all the grand i solinne faræ
varo the swa vis som Salomon
tha gatho¹ ey fulsakt Mario digh²
oc swa hænnä signadha soni.

Dette vers er på 7 linier, og selv om den anden kunde undværes for meningens skyld, er det bedst at beholde den for at understrege den stadige stigen fra større til mindre og talløsere genstande — træer, græsstrå, sandskorn, støvgrand — som Brix har påpeget. Der er en slags rim i l. 3, 5 og 7, selv om de ikke er særlig gode; de andre linier er rimløse.

Hermed må sammenlignes Dagvisens form:

5. Var alle de træ, i verden er,
løv, græs og sand på havsens bunde,
havde de mål, og kunde de tale
og sjunge med engle-stemme,
da kunde de aldrig til fulde love
Jesum, Mariæ søn, den rene.

Her har vi en lige så tydelig 6-liniers strofe, og af rim er der næppe en antydning. Formelt set er intet vers i hele den danske Dagvise så opløst som dette, mens det fra indholdets side er ganske anderledes klart end v. 6, hvor dog vist kun en enkelt linie er alvorligt medtaget af slid.

¹ 3: kunde. ² 3: dyd.

Hvad der straks gör sig gældende, er den store overensstemmelse i indhold. Og dog er det ikke samme vers, hvad Brix vist også har set, når han siger: „Om versets oprindelige form kan ikke siges noget“. Jo, noget kan der siges, nemlig at det er to forskellige vers.

Middelalderen er katolsk, har man sagt, og dette betyder at ikke alene kirkelæren og gudstjænestens form, men en overmåde stor mængde udtryk er fælles for hele kirken og vandrer fra sted til sted med få forandringer, ja genfindes i folkesprogene så vel som i kirkesproget. Til dette fælles gods hører netop ikke blot indholdet men for en del selve udtrykkene i disse to vers.

Lige så enig jeg er med Erland Hjærne (Två gammalsvenska andliga dikter, Upps. 1915, s. 64 flg.) om disse to strofers bibelske hjemmel, lige så afgjort tror jeg, han har uret i blot at gøre dem til varianter af samme strofe. At udgangspunktet er salme 148 (måske i forbindelse med de tre mænds lovsang i den gloende ovn, indsat i Vulgata i Daniel 3), kan der ikke være tvivl om. Stedet lyder i oversættelse efter Vulgata: Lovsyng Herren fra himlene, lovsyng ham i det høje! Lovsyng ham, alle engle, lovsyng ham alle hans dyder! Lovsyng ham sol og måne, lovsyng ham stjærner og lys! Lovsyng ham himlenes himle, og vandene ovenfor himlene lovsynge Herrens navn! thi selv har han talt, og de blev til; selv har han befalet, og de blev skabt. Han grundfæstede dem i evighed, i evigheds evighed; han skrev dem sin lov, og den skal ikke forgå. — Lovsyng Herren fra jorden, I drager og alle afgrunde! ild, hagl, sne, is og uvejrenes ånde, som hans ord skaber! bjerge og alle høje, frugttræer og alle cedre! vilddyr og alt kvæg, slanger og fjerklædte fugle. Landets konger og alle folkefærd, fyrster og alle landets dommere; svende og jomfruer, gamle og unge lovprise Herrens navn!

At dette sted er udgangspunktet for de to vers, er tydeligt nok, især hvis vi sammenligner en tredje form, som måske ikke er ældre, men i hvært fald fuldstændig uafhængig af dem, den vi finder i broder Eysteins *Lilja* (o. 1350) v. 93—94. Jeg gengiver disse vers næsten ordret på dansk:

93. Blev hvært lem på legemet omskabt,
lavet til tunger, din lov at sjunge,
vinde, briser, grønne grunde,
grand og duftende strå og sandskorn,

- hagl og sne og fjedrede fugle¹
 fiske, lunde, dyr og myrer²,
 korn og hår og klare stjærner
 kviste³, dråber, uld og gnister;
 94. sten og gader, træer, stæder,
 strænge, himle, luft og engle,
 ormes slægt og agerens frugter,
 urter, malm og løvede palmer,
 og de aldrig tie vilde —
 alle de dog i støv vilde falde
 falmede, før de Maria til fulde
 fik lovsunget, som det sig skikker.

Her genkender vi med lethed forbilledet, selv om afgrundene er blevet til myrer og cedrene til palmer (frugttræerne finder vi et andet sted i „Lilja“, v. 10, som også har genklang af salme 148, bl. a. også noget af begyndelsen). Men naturligt griber digteren ved siden af det givne også andre navne, og vi ser, at han bl. a. også har både sandskornene og støvgrandene, som vi finder i vore to vers. Måske går sandskornene også tilbage til bibelsk hjemmel (1. Moseb. 22, 17 o. fl.), men nødvendig er denne antagelse ikke her.

Om den af Hjärne anførte islandske strofe (fra et sent håndskrift⁴, men vist af katolsk oprindelse) er uafhængig af „Lilja“, er jeg ikke vis på. Der er så mange enkeltoverensstemmelser, at påvirkning er sandsynlig. „Lilja“ og vore to strofer er derimod ganske uberoende af hinanden, og da alt, hvad der er fælles for de danske og svenske strofer, findes i „Lilja“, kan de to for indholdets skyld godt være helt forskellige af oprindelse.

Den største formelle overensstemmelse, som findes mellem de to vers, er linien „oc sandkorn aff haffsins grunde“ ~ „Løff Gres oc Sand paa Haffsens Bonde“. Her er dog rimordet *grunde* så vel bevidnet for den svenske form, som det kan være, idet bægge de svenske senere håndskrifter (Visb. i sedes mangler verset) også har *grund*. Omvendt har Hjärne gjort det sandsynligt, at den danske teksts *bunde* ligger bag ved et stykke i den danske Lucidarius (Brandts udg. s. 21). Dersom der er en sådan oprindelig rimforskel, taler det til fordel for den opfattelse, at de to vers er af hinanden uafhængige omformninger af et vel kendt æmne, og jeg tror, vi står os ved at fastholde denne opfattelse.

¹ Rettelse; hdskr. har *fugles fjer* eller *fjer, fugle*. ² o: moser. ³ Egl. „skæl (på fisk)“. ⁴ Jón Þorkelsson, Om digtn. på Island s. 57.

Men så er vi ganske vist også fuldstændig uden direkte hjælp til at finde de oprindelige rim i den danske Dagvise. Strofen er også ellers i uorden. Med god grund ændrer Visb. i oktav indgangsordet *Var* til *Om*, men om rettelsen rammer den egentlige fejl, er meget tvivlsomt. Fejlen kan lige så godt ligge andensteds. Fristende er det (i overensstemmelse med IX) at ændre l. 4 til „så vise som Salomone“, der utvivlsomt er mere middelalderligt end den danskes „englestemme“, og som giver en slags rim på *bunde*, men helt godt bliver rimet dog ikke. De ulige liniers rim synes uhjælpelig tabt, og den sidste linie kan vi jo ikke vente skal rime med nogen i dette vers, hvad den da heller ikke gør.

Vi må vist helst erkende, at vi med hensyn til dette vers ikke kan sige noget om dets oprindelige form. Heri har Brix nok alligevel ret. Men efter indholdet at dømme må det have tilhørt Dagvisens middelalderlige form, og er det benyttet i Lucidarius, er dets ælde hermed bevist.

4. Ranild Jonsens vise. At der er en forbindelse mellem denne vise (DgF 149) og Dagvisen, har Brix påvist i „Vers fra gamle Dage“ (s. 143 flg.). Den er i samme strofeform og den har bestemte reminiscenser fra Dagvisen. Herom kan der ikke være tvivl.

Derimod kan der være god grund til at tvivle om visens alder og oprindelige form. Brix har holdt sig til Anna Basses opskrift af visen, skönt han med rette kalder denne en overarbejdet form. Der kan da heller ikke være tvivl om, at den er langt slettere husket end de to ældre opskrifter i Jens Billes og Vedels håndskrifter, selv om disse ikke er for gode. De har bl. a. bægge de to sidste vers i urigtig rækkefølge, hvad allerede Vedel har set. Den gamle parodi, som foruden i Vedels håndskrift også er bevaret i Karen Holgers' (Langebeks kvart), viser, at Vedel har ret i sin omstilling, og indholdet viser det samme.

Ser vi nu på de fire sidste vers, som de står i det ældste håndskrift, Jens Billes (fra o. 1555), og foretager den fornødne omflytning, får vi:

7. Ledte de Rane af Roskilde ud,
han vred sine hænder så såre,
alle de fruer, i staden var,
de fældte for Rane tåre;
han bød dem alle gode nat,
de bade ham fuldvel fare.

8. Der han kom for uden den by,
han så den stejle opstande:
„Krist vogte ihvær dannekone barn
fra slig højelig vânde;
jeg skal mig i aften bort
den mørke sti og lange.
9. Havde jeg nu en fuldtro ven,
mit budskab vilde bære
til Kirstin-lille, min hjærtenskær,
og bede hende leve med ære!
Krist signe e mine börn så små
og så min hjærtenskære!
10. Nu beder jeg disse dannemænd,
som her er samlet på hede,
[I beder]¹ en pater-noster for min sjæl,
det Gud forlade mig sin vrede!
Jeg skal mig i aften bort
den mørke sti og [lede]².

Her er den afslutning, visen kræver, og man er ikke i tvivl om, at det er overflødigt at tilføje mere. Men selv om der skulde være mere, kunde det ialfald ikke være de vers, hvormed Anna Basse afslutter. De falder fuldstændig udenfor al stil. Her lyder de fire sidste vers således:

38. Rane slog sine øjne i sky,
der han på stejlen monne stande:
„Mine synder have voldet, det jeg skal dø,
og Gud, du kan mig synden forlade.
Al den sorrig, der jeg bær,
det er for synderne mine.
39. Gud se ikke nu til ondskab min,
men noget mere til din nåde!
du haver mig så dyre købt,
du vilt mig ikke forlade.
Al den sorrig, der jeg nu bær,
den er for synderne mine.
40. Alle mine synder ere nu forladt,
det er min tro for vist;
jeg antvorder nu min sjæl så brat
til vor herre Jesu Krist.
Al den sorrig, jeg nu bær,
det er for synderne mine.
41. Nu vil jeg så gladelig hensove
og skilles ved dette elende;

¹ Tilf. efter Vedels hdskr.

² Sål. Vedels hdskr., Jens Bille: *lange*.

til Gud sætter jeg både hjærte og hov,
ham giver jeg min sjæl i hænde.
Al den sorrig, jeg nu bær,
det er for synderne mine“.

At disse vers ikke er middelalderlige, er let at se. Man kan ikke undgå at føle dem som en protestantisk indsigelse mod den katolske tankegang: det er Guds nåde alene, jeg forlader mig på. Havde ikke de to første linier i v. 38 stået der, vilde ingen være i tvivl om, at vi her havde en luthersk åndelig sang på samme melodi som Hans Sthens morgensang. Og de to første linier i v. 38 kan ikke være ægte på denne plads, da der intet rim er mellem l. 2 og l. 4. Med andre ord: disse fire vers har fra først af intet som helst at gøre med Ranild-visen (og det samme gælder måske v. 35 med samme omkvæd), men er indkomne i stedet for den oprindelige dødsbetragtning, som vi finder i de to ældre opskrifter.

Dette er af afgørende betydning for bedømmelsen af Ranild-visens forhold til Dagvisen. De to reminiscenser fra denne, som findes i Anna Basses opskrift, stammer næmlich bægge fra vers, som ikke kan påvises i den middelalderlige opskrift (v. 4 og 9), og Brix har taget dem som bevis for, at disse vers altså har været kendte, da Ranild-visen blev digtet, eller ialfald ved 1450, da visen i følge Erik Olofsons vidnesbyrd var almindelig udbredt. Men hører vers 38 flg. slet ikke til Ranild-visen, men til en luthersk åndelig sang, så mister de jo al beviskraft i så henseende. Det bliver endda tvivlsomt, om de er indkomne i denne åndelige vise fra Dagvisen, eller om omvendt Dagvisens protestantiske bearbejder har optaget disse linier fra hin. Hvis denne bearbejder er Hans Christensen Sthen, er denne mulighed på ingen måde fjærn, da han jo har skrevet en morgensang, som i versemål og omkvædsform stemmer med Anna Basses vise og særdeles godt kan være skrevet til dennes melodi.

At vi nu ikke kender denne åndelige sang i sin rene form, er der intet mærkeligt i. Der har været mange sådanne sange, som nu er forsvundne, og nogle kan godt holde sig skjulte hist og her endnu.

Men dermed er vi jo ikke færdige med Ranild-visen. Det er netop den verseform, denne har i de to ældre opskrifter og i et par vers hos Anna Basse, der stemmer med Dagvisens strofeform. Dersom jeg har ret i (se stykke 1.), at denne er ændret i den se-

nere overlevering, må det dog tilføjes, at det er den således ændrede strofeform med rimene *ababab* (eller rettere *ybybyb*), som Ranild-visen stemmer med.

Derved får Ranild-visen ny betydning for os. Dersom den er middelalderlig, må vi nemlig henføre ændringen af rimslyngningen til den mundtlige overlevering. Dersom den ikke er middelalderlig, må vi i det mindste fraskrive Hans Christensen Sthen denne ændring, da vor ældste opskrift er ti år ældre end Sthens ansættelse som rektor i Helsingør og altså er fra en tid, da han formodentlig kun var en stor dreng.

At Ranild-visen også i sin ældre form er temmelig sen, er rimeligt både på grund af strofeformen og indholdet (de lange betragtninger), men den ser alligevel ud til at være middelalderlig. Slutningsbetragtningen har et helt andet præg end den i Anna Basses opskrift, og alle afvigelserne peger i katolsk retning.

Jeg kan heller ikke se noget urimeligt i at antage, at rimslyngningen på det vanskeligste punkt er blevet traditionelt ændret allerede i middelalderen, og at versemålet så kan være benyttet i Ranild-visen. At denne skulde være ældre end 1450, tvivler jeg meget om; men den kan jo være omdigtning af en ældre eller have afløst en sådan.

Ranild-visen kommer da ikke til at aflægge vidnesbyrd om de kun fra den danske Dagvise kendte verses ælde, men kun om, at visen var til før reformationen, hvad ingen har tvivlet om, og at den rimeligvis allerede i middelalderlig overlevering havde sat sin kunstige rimslyngning til, hvad også vers 5 vidner om.

Ranild-visen giver os da for så vidt intet nyt, men den bekræfter, hvad vi i forvejen formodede.

5. Verset om Korset m. m. I den danske Dagvise lyder vers 4 hos Hans Thomissön (kirkesalmebogen 1569):

Det kors, vor Herre han bar for os,
for vore synd¹ og ikke for sine,
det sætter jeg i dag mellem djævelen og mig,
jeg mener Guds værdige pine,
det blod, der ned² på korset rand,
det slukker ud synder mine³.

Hans Brix mener, at dette vers hører til den oprindelige Dagvise, men måske er kommet ind på urigtig plads, medens Ludwigs

¹ Vandreb. *synder*.

² Vandreb. *neder*.

³ Sml. Ranild-visen.

(Af Menigh. Sang s. 24) siger, at en sådan strofe „er mig bekendt ganske uden sidestykke indenfor tilsvarende [middelalderlig] salmelitteratur“. Jeg må her give Ludwigs ret; det nærmeste jeg kender, er Bonaventuras sang om korset¹, men også her mangler det faste greb, som vi finder i v. 4, og som er så betegnende for reformationstidens salmedigtning. Den gennemførte rimstilling *ybybyb* er også stærkt afvigende fra den gamle. Vi gör næppe nogen falsk slutning, når vi tilskriver bearbejderen dette vers.

Derimod er det foregående (v. 3) kun en omdigtning af sv. II, men omdigtningen er ganske vist meget grundig. Rimslyngningen bliver også her *ybybyb*, idet alle de gamle rimord med undtagelse af *ånd* i l. 1 ændres, og *b*-rimene bliver *skare* $\sim$ *snare* $\sim$ *fare*. Lige så grundigt er indholdet omdigtet, endskönt det intet „papistisk afguder“ indeholdt. At det i den ny form er afgjort protestantisk, er jeg ikke i tvivl om.

Naturligvis måtte sv. V omarbejdes, da jomfru Maria pristess deri. Dette lykkes ved at indsætte to rimløse linier. At disse skal være oprindelige, er utænkeligt².

6. **Slutningsversene.** Den danske form har den store fordel fremfor den middelalderlige svenske, at den har en passende afslutning, bestående af følgende 3 vers:

7. Dagen han er aldrig så lang,
at aftenen må vi jo vente,
livet det endes med dødsens tvang,
hvem det vil rettelig betænke,
vi blive udfus³ og graven göres trang,
os følger ingen anden ende.
8. Da give det Gud, vi have så tjænt
i verden vel til måde,
i troen at vi Guds sön have⁴ kendt,
så vi miste ikke guds nåde,
når verden haver os sin bag tilvendt,
at vi da få evig både.
9. Når vi skulle til vort fæderneland
og skilles ved dette elende,
da befaler jeg Gud min sjæl i hånd
i himmeriges glæde at sende⁵.
Gud Fader, Sön og den hellig Ånd,
han give vort mål god ende.

¹ Oversat af mig i Kirke og Folk I, 1925, s. 190 flg. ² Ikke mindst, fordi de har det misbrugte rimord *ende*. ³ Vandreb. *udfus*. ⁴ Vandreb. *havde*.

⁵ Med l. 2—4 kan Anna Basses slutningsvers til Ranevisen sammenlignes.

Når man kommer fra de første seks mere eller mindre for-dærvede og usammenhængende vers — det er ikke uden grund, Brix har flyttet om på dem — til disse klare og logisk sammenhørende strofer, føler man det straks som en lettelse. Men det næste indtryk bliver, at de passer for godt og er for vel bevarede.

De to små afvigelser i Vandrebogen betyder ingen ting. Og rimene i de to sidste er jo ligefrem fuldkomne. Disse vers kan ikke have en lang overlevering bag sig, og at Brix har kunnet tro dette, er forbavsende. Noget ringere står det jo til med v. 7, men meningen er i hvert fald god nok, og en slags rim er der jo også.

Efter den erfaring vi har fra omdigtningen af v. V, ligger det nær at formode, at v. 7 er en fri omdigtning af et gammelt vers og v. 8—9 fuldstændig frit tildigtede.

Så simpelt forholder det sig imidlertid ikke. Vi har nemlig et vel bevidnet middelalderligt slutningsvers, som ganske vist er af en sådan art, at det ikke kunde bruges i en luthersk morgensalme. Det lyder således:

X. Den samme vise, I have hørt,
 hun er nu kommen til ende,
 hende har St. Johannes gjort
 nes til jorderige, at sende;
 hvo hende kvæder¹ og giver des gem²,
 hans mål får en god ende.

Egentlig kunde denne strofe godt ligge bag ved v. 7, men slutningslinien ligner den i v. 9 så meget, at ligheden ikke kan være tilfældig. Der er en mulighed, men heller ikke mere, for, at den strofe, som måske ligger bag ved v. 7, har endt på samme rim som v. X og har været den dertil svarende første halvstrofe. Snarere tror jeg dog, at v. 7 virkelig er en omdigtning af v. X, og at bearbejderen så har følt sig utilfredsstillet ved denne sørgelige afslutning og derfor på fri hånd har tildigtet de to sidste vers, hvor han dog i det sidste har lånt den gamle slutningslinie og måske nogle linier fra Anna Basses vise (hvis denne er ældre end disse slutningsstrofer).

Dersom bearbejderen er Hans Christensen Sthen, hvad adskiligt taler for, især det at han har optaget den i Vandrebogen uden kildeangivelse, er der for øvrigt god grund til at antage lån fra

¹ Sål. isl.; sv. *gemmer*. ² o: giver agt derpå; isl. har: „giver lyd dertil“ o: hører godt efter.

Anna Basses vise, da denne jo har samme strofeform som Sthens morgensang: „Den mørke nat forgangen er“, som ovenfor omtalt¹.

7. Resultat. Vi kommer, så vidt jeg kan se, til følgende slutninger:

Brix har haft ret i sin deling af den middelalderlige svenske vise.

Af den gamle danske Dagvise har vi endnu mulighed for at få nogen besked om fire (halv-)strofer. Af en femte er indholdet ret vel bevaret, men formen fuldstændig opløst. Slutningsverset i den gamle svenske svarer sandsynligvis nogenlunde til det, der har afsluttet den danske (sål. også Ludwigs).

Den gamle Dagvise har været udpræget katolsk, ikke blot almindelig kirkelig, som Brix mener.

Anna Basses opskrift af Ranild-visen har intet at fortælle om Dagvisens middelalderlige form.

De andre opskrifter af Ranild-visen bekræfter kun, hvad vi ad anden vej kan skaffe os formodning om, bl. a. at det gamle rim-system allerede i middelalderen var kommet i uorden.

Den lutherske bearbejdelse har været meget grundig, idet flere af de gamle vers er helt omdigtede og mindst tre ny tildigtede.

Der er meget, der taler for Brandts antagelse, at den lutherske bearbejder er Hans Christensen Sthen, selv om den stadig ikke er bevist. At Dagvisen i Vandrebogen ikke er optrykt efter kirkesalmebogen, er en støtte for denne antagelse, og lighederne mellem Anna Basses Ranild-vise dels med Sthens (anden) morgensang, dels med Dagvisen kan godt pege i samme retning.

¹ Sthen angiver ikke melodi til denne.

LÆGER, JURISTER OG APOTEKERE FOR FOLKETS DOMSTOL

AF

J. LUND MADSEN

„*Die Gelehrten, die Verkehrten*“¹ siger et tysk Ordsprog, hvis Oprindelse tilskrives Martin Luther, og ikke mindst Rimet har gjort dette Ordsprog populært, saa man finder det udbredt over det meste af Tyskland. Men naar et Ordsprog har fundet en saadan Udbredelse, har det selvfølgelig en dybere Grund, og denne maa i dette Tilfælde søges i, at den Mening, der udtrykkes i Ordsproget — at der var noget forkert ved de Lærde — i høj Grad var rod-fæstet, ikke blot blandt Almuen i Tyskland, men i det hele taget hele Europa over, og ikke blot i den Forstand, at den Lærde, tyngt af sin Lærdom, kom til kort overfor Dagliglivets smaa Problemer, nej, paa mangfoldige andre Maader var der noget „forkert“ ved Videnskabens Udøvere. Snart drog man deres Dygtighed i Tvivl, snart spottede man deres Pengegriskhed, og det vrimler med Ordsprog, Anekdoter og lignende folkelig Overlevering, alt gaaende ud paa at trække de Lærdes Egenskaber — mest de daarlige — frem, og medens Teologerne — uvist af hvilken Grund — behandles med en vis Godmodighed, saa er man til Gengæld særlig haard mod Lægerne og de med dem beslægtede Apotekere, og i Særdeleshed mod Juristerne.

Det, man først og fremmest spottede disse sidste for, var det store Omfang, hvori de modtog Bestikkelse, hvorfor det i hine Tider var saare vanskeligt for en fattig Mand at faa sin Ret, selv om den var nok saa soleklar. Vi hører derfor ogsaa, at „*Den stærke har Retten i Haanden, den rige i Tasken*“² og at „*T'it gaar Retten*

¹ Martin Luther: Bordtaler: Nr. 66, § 40. ² Dansk Ordsprogsskat, udg. af E. Mau, 1879. Nr. 7867.

frem som *Pungen vejer til*¹. At dette ikke var saa underligt, naar Ordsproget fortæller os, at „*Advokater elsker Dukater*“² er en Selvfølge, og Penge maa overfor Advokater have været et sandt Universalmiddel, thi en meget gængs Talemaade lyder: „*Det hjælp som Penge paa en Prokurator*“³ og Rentabiliteten af Bestikkelsessystemet fremgaar tydeligt af et persisk Ordsprog, der indprenter følgende gavnlige Lære: „*Har en Dommer fem Agurker af Dine i Haanden, saa vil han skaffe Dig 10 Meloner*“⁴.

Mangfoldige er de Ordsprog, der fortæller om, hvorledes Juristerne saaledes skal „smøres“, der skal her anføres et lille Udvalg: „*Prokuratorer og Vogne skal smøres, ellers skrider de*“⁵, „*En Prokurator og et Vognhjul skal begge have Smørelse*“⁶, „*Advokattunger skal smøres med Guld*“⁷, „*Juristsko skal smøres*“⁸ og med Hentydning til, at det særlig er ved Hjælp af Veltalenheden, at et gunstigt Resultat skal opnaas, fortælles der, at „*Den, der smører Dommerens Hjerter med Guld, gør hans Læber smidige*“⁹, og lignende Tankegang ligger til Grund for det russiske Ordsprog: „*Det nytter intet at smøre Dommerens Øre, man maa ogsaa salve ham om Munden*“¹⁰.

„*Man maa tænde gyldne Lys for Juristerne, dersom de skal finde Retten*“¹¹ lyder et andet Ord; Uretten burde der vel snarere staa, thi „*At smøre Dommerens Hænder er at begrave Retten*“¹², og

Tit kommer Fattigmands Ret i Tasken,
Naar Dommeren ser Vin i Flasken
Eller fanger Guld i Tasken¹³.

Den østrigske Forfatter J. F. Castelli skriver i et af sine vittige Epigrammer:

X. R. Unterschreibt sich: Doctor beyder Rechte,
Dass würd er nimmer thun, wenn er bedächte,
Dass ein Recht nur geben kann.

¹ Mau, Nr. 7863., Syv. 2. 184. ² Deutsches Sprichwörter Lexikon, herausgegeb. von Karl Fried. Wilh. Wander, Bd. I, Sp. 32, Advokaten, Nr. 3. ³ E. T. Kristensen, Ordsprog, S. 246, Nr. 6558. ⁴ Wander, V., Sp. 1683, Richter, Nr. 136.

⁵ E. T. K. S. 246, Nr. 6553. ⁶ E. T. K. S. 246, Nr. 6554. ⁷ Wander I, Sp. 34.

⁸ Der teutschen Weissheit. Durch M. Fr. Petri, Hamburg MDCV, II, S. 845.

⁹ Wander III, Sp. 1674, Richter Nr. 75. ¹⁰ Wander III, Sp. 1670, Richter Nr. 5.

¹¹ Wander II, Sp. 1083, Juristen Nr. 47. ¹² Wander III, Sp. 1670, Richter Nr. 5.

¹³ Saaledes hos Mau, Nr. 1300. Mon der ikke i 1ste Linie i Stedet for Tasken, skulde staa Asken?

- Y. Es zeigt die Unterschrift den Mann;
 Er nimmt für Recht auch Unrecht an,
 Wenn der Client bezahlen kann:¹

Og alle lod de sig bestikke, thi „*Selv en blind Dommer kan høre Pengene klinge*“², og vilde man have et gunstigt Resultat af sin Sag, galdt det blot om at blive gode Venner med Dommeren, thi „*Den, der har Dommeren til Ven, kan let vinde Processen*“³ eller „*Den, der vil vinde Processen, maa bede Dommeren til Bords*“⁴.

At en Mængde strafbare Personer paa denne Maade købte sig fri af den jordiske Retfærdighed er en Selvfølge, og vi hører om Claus fra Ranstedt i Meissen, Kurfyrst Friederich af Sachsens Hofnar, at, da han kom forbi en tom Galge, sagde han: „*Her er Dommeren fattig og tager imod Gaver af Tyvene*“⁵.

Det var selvfølgelig ikke altid lige nemt for en Dommer, der i mangt og meget var afhængig af de store og mægtige i Landet, at være retfærdig, selv om han nok saa gerne vilde; han blev ofte stillet over for et enten-eller, naar man ved Bestikkelser søgte at faa hans Samvittighed til at sove, men om Forkasteligheden heraf fortæller Ordsproget „*Ved Bøn og Gave bør Dommeren sove*“⁶ og der tilføjes: „*Han bør være som Nælden, der brænder saavel Ven som Uven*“.

At de Dommere, der modstod Fristelsen til at modtage Bestikkelse, var særlig agtede, er givet, og „*Den Dommer er værd al Ære, der ingen Gaver begær*“⁷, men at dette ikke gav nogen stor Fortjeneste fremgaar tydeligt af Talemaaden: „*En from Dommer har sjælden fede Hænder*“⁸ eller „*Den bedste Dommer maa drikke Vand*“⁹. De mindre hæderlige Jurister havde derimod gode Dage, om dem lyder det modsatte, at „*Det er en daarlig Advokat, der drikker Vand*“¹⁰.

Naa, selv fra de Styrendes Side, var det dog ikke altid, at der saas med blide Øjne paa den Dommer, der lod Retten bestemmes af Pengepungens Vægt; det fortælles saaledes, at Cambyes¹¹ lod en Dommer, der havde modtaget Bestikkelse, levende flaa, og be-

¹ Ignatz Franz Castelli. (1781—1862) *Sämtliche Werke*, I, S. 164. ² Wander III, Sp. 1672, Richter Nr. 33.

³ Wander III, Sp. 1676, Richter Nr. 113.

⁴ Wander III, Sp. 1403, Process Nr. 36.

⁵ Zinkgrafen: *Teutsche Apophthegmata*, I, S. 270.

⁶ Mau Nr. 1294, Syv. I, 64.

⁷ Petri II, S. 105.

⁸ Petri II, S. 786.

⁹ Wander III, Sp. 1670, Richter Nr. 8.

¹⁰ Wander I, Sp. 33, Advokaten Nr. 10.

¹¹ Persisk Konge (529—522 f. C.).

trak Dommersædet med Huden til Skræk og Advarsel for alle ligesindede.

Juristernes Moral behøvede som det vil ses ikke at være af nogen særlig høj Værd, og „*En Jurist kan godt være en Skalk, men til en Teolog hører der en from Mand*“¹; og da Skalk som bekendt ofte kommer bedst gennem Verden, saa hører vi da ogsaa sjældent om fattige Jurister, saa meget mere, som de — rent bortset fra Bestikkelserne — var dyre at benytte, derom fortæller bl. a. et Par Ordsprog, hvor Juristerne parres sammen med Lægerne, der ligesom Apotekerne beskyldes for at have været uforskammet dyre at ty til. „*Arzeneien und Juristerei geben gutes fettes Brei*“² lyder et tysk Ordsprog, og et dansk: „*Dyrt er Doktorvand, men dyrere er Dommerblæk*“³ ligesom et tredje fortæller, at „*De Gejstlige renser Samvittigheden, Lægerne Legemet og Juristerne Pungen*“⁴.

Apotekerne beskyldes som bemærket ogsaa for at være dyre; meget udbredt er saaledes Ordet: „*Det er dyr Sundhed, der hentes paa Apoteket*“⁵ ligesom en Mængde andre Ordsprog fortæller om Apotekernes ublu Priser, ja, i Jylland bruger man endog Benævnelsen „*En Apoteker*“ om en Kæltring⁷. I en let omskreven Form berettes om Apotekerpriserne i Ordsprogene: „*Det latinske Køkken er det kostbareste, nemlig Apoteket*“⁷ og „*Det gør ikke noget, Apotekerens Brønd er dyb, han skal nok faa betalt for Vandet*“⁸, det sidste med en Hentydning til den Forfalskning, der vist ofte tidligere gik i Svang, hvad Apotekersager angik.

Det var jo ofte de fattige, der i særlig Grad var plaget af Sygdomme, og derfor maatte ty til Apoteket for at hente Helbredelse, men „*Et Apotek er en sølle Sparekasse*“⁹ eller som en Variant lyder: „*Et Apotek er tit Fattigfolks Sparekasse*“¹⁰.

Rent galt var det jo, at Lægehjælp desuden skildres som meget kostbar, thi vi hører, at „*Renser Lægen Hovedet, saa renser han Pungen oven i Købet*“¹¹ og ironisk: „*En Læge hjælper altid, om ikke andet, saa sin Pung*“¹² og med samme Betydning om Apotekerne: „*Renser den dyre Medicin ikke Maven, saa renser den dog*

¹ Luthers Tischreden 25 a. ² Petri II, S. 412. ³ Mau Nr. 1492. ⁴ Wander I, Sp. 1452, Geistliche Nr. 8. ⁵ Syv I, 263. ⁶ E. T. K., S. 5, Nr. 114. ⁷ Wander II, Sp. 1652, Küche 13. ⁸ E. T. K., S. 5, Nr. 117. ⁹ E. T. K., S. 5, Nr. 111. ¹⁰ E. T. K., S. 5, Nr. 111. ¹¹ Wander I, Sp. 152, Arzt Nr. 29. ¹² Wander V, Sp. 828, Arzt Nr. 113.

*Pungen*¹ eller „*Dyr Medicin hjælper altid, om ikke andre, saa Apotekeren*“².

Med lidt grovkornet Spot fortælles, at „*Apotekeren er den største Aagrer, han tager en Gylden for en Purgation, og giver ikke en Pfening for Resultatet*“³, og endnu den Dag i Dag kendetegnes jo en opskruet Regning med Betegnelsen „en Apotekerregning“. Et tysk Ordsprogsleksikon⁴ forklarer yderligere om denne Betegnelse: d. v. s. en Regning med 99 pCt Fortjeneste, hvorfor man ogsaa kalder Apotekeren en „Nioghalvfemser“. Det er et ejendommeligt Træf, at naar man tager det tyske Alfabet's Bogstaver fra A til Z (II og ss medregnet) og sætter Tal i Stedet, saa opnaas følgende Resultat ved at addere Tallene:

A	1
P	16
O	15
T	21
H	8
E	5
K	10
E	5
R	18
Ialt...	99

Regninger er jo i Almindelighed ikke velkomne, og Lægeregninger maa have været særlig slemme, thi „*Lægen er en Engel, naar man skal bruge ham, men en Djævel, naar man skal betale*“⁵ eller „*En Læge har tre Ansigter, en Engels, naar han kaldes til den Syge, et guddommeligt, naar denne bliver rask, men et djævelsk, naar han kommer med Regningen*“⁶, og hvad Betalingen af Lægen angaar, saa kunde det vel endda gaa, dersom man havde ham at takke for Sundheden, men „*Lægen betaler man for Møjen, men ikke for Sundheden*“⁷. Paa den anden Side er det jo af stor Betydning, at have kyndig Hjælp i Sygdomstilfælde, og deraf følger, at „*Læger og Lærere kan man ikke betale for godt*“⁸.

Hvad Betalingen angaar, da tilraades det Lægen at forlange denne i Tide, ja allerede „*Mens den Syge lider Pine, skal Lægen*

¹ Wander I, Sp. 151, Arznei Nr. 21.

² Wander I, Sp. 151, Arznei Nr. 20.

³ Wander V, Sp. 786, Apoteker Nr. 14.

⁴ Die Sprichwörter und sprichwörtlichen Redensarten der Deutsche von W. Körte, zweite Aufl. 1861.

⁵ Wander I, Sp. 152, Arzt Nr. 17. ⁶ Wander V, Sp. 828, Arzt Nr. 112. ⁷ Wander I, Sp. 152, Arzt Nr. 15.

⁸ Wander I, Sp. 152, Arzt Nr. 7.

*forlange sin Løn, thi saa snart Sygdommen er endt, bliver han betalt med arg List*¹, siger et gammelt tysk Ordsprog, og udtrykt i Rim lyder det:

Wenn Du noch besuchst den Kranken,
Der Process noch ist im Schranken,
Sorge, dass Du nicht geht leer,
Kommt der Kranke auf die Beine,
Oder der Process ins Reine,
Denkt ans Zahlen Niemand mehr².

Naa, at man ikke var saa glad for at betale Læger og Advokater var muligt en Følge af, at „*Advokater og Læger har størst Nytte af andres Skader*“³, derfor

Es ist daselbst nicht gut, wo viel Juristen leben,
Es muss daselbst viel Zank und wenig Rechtsens geben⁴.

Med det sidste Vers er vi atter inde paa Juristernes Gebet, og vender os nu til en anden af de vægtige Anker, som Folkeviddet fremfører imod dem, nemlig deres Procesmageri, der paa mangfoldige Maader spottes i Ord- og Skæmtesprog. „*Processer er Eviggrønt i Advokaternes Have*“⁵ hedder det, og at Processernes Langvarighed stod i ligefremt Forhold til Honorarets Størrelse, fremgaar af Ordsproget: „*En lang Proces er Advokaternes Vinhøst*“⁶. Naar Processer saaledes var baade kostbare og langvarige, er det ikke underligt, at „*Den, der vil føre Proces, maa have tre Sække, en med Breve, en anden med Penge og en tredie med Taalmod*“⁷, og saa var Resultatet endda for det meste tvivlsomt, i alle Tilfælde hvad det pekuniære Udbytte angik, thi „*Ved Proces om en Hat, mister Bonden sin Skat*“⁸ er kun et enkelt af de mange Ordsprog, der antyder, at det ikke var videre fordelagtigt at føre Proces. Det mest kendte er vel nok det om det magre Forlig, der er bedre end en fed Proces, andre lyder: „*Den, der begynder en Proces er paa Vej til Fattiggaarden*“⁹ og „*Den, der begynder at processere, ender med at bankerottere*“¹⁰ hvilket altsammen ikke lyder usandsynligt efter Ordsproget: „*Procederer I om en Ko, maa I lægge en Hest til*“¹¹.

¹ Spruchwörterbuch von Franz Freiherrn von Lipperheide, Berlin 1907, S. 64. ² Carl Jul. Weber, Demokritos X, IX, S. 207—08. ³ Wander V,

Sp. 827, Arzt Nr. 89. ⁴ Fr. v. Logan: Deutsche Sinngedichte. ⁵ Wander III, Sp. 1408, Process Nr. 1408. ⁶ Wander III, Sp. 1407, Process Nr. 8. ⁷ Wander III, Sp. 1409, Process Nr. 40. ⁸ Wander III, Sp. 1407, Process Nr. 10. ⁹ Wander III, Sp. 1408, Process Nr. 38. ¹⁰ Wander V, Sp. 1664, Processieren Nr. 5.

¹¹ Lipperheide S. 699.

Ved en Proces kunde det godt hælde, at ingen af Parterne — hverken den tabende eller vindende — havde noget, naar den var endt, og saa begyndte Advokaten i Reglen at tale om Forlig. „Processen er ude, sagde Advokaten, begge Parterne har intet mere“¹ fortæller herom, og det er sikkert ofte gaaet som med Bonden, hvormed Ordsproget fortæller: „Jeg har vundet Processen, sagde Bonden i Skjorte, til sin nøgne Nabo, der havde tabt“².

Det er derfor et godt Raad Christoph Lehman i „Politische Blumengarten“ giver, naar han siger: „Den, der har Proces om en Høne, skal tage et Æg, og dermed lade sig forlige“³ og en vittig Definition af Ordet „Proces“ giver Abr. G. Kästner:⁴

Das Wort gebrauchte Alchymisten,
Dasselbengleichen auch Juristen,
Es heisst, sowie bis hier Erfahrung gab:
Verspricht Gewinn und bringt den Bettelstab.

Fordelen ved Processer var i alle Tilfælde paa Juristernes Side, thi „Trætte gør Parterne magre, men Tingstuden fed“⁵ og „Store Processer gør smaa Herrer“⁶.

Her skal fortælles en jysk Skæmtehistorie om samme Emne:

— En Bondemand gik til Hjørring for at faa en Prokurator til at føre en Retssag, som han havde med sin Nabo. Da han kom ind til ham og fik fortalt, hvorledes Sagerne forholdt sig, sagde Prokuratoren: „Jeg kan ikke føre Din Sag, for jeg har lovet at føre Din Modparts, men gaa hen til en anden Prokurator her i Byen, han hjælper Dig nok“. Bondemanden vilde gaa, men i Døren kaldte Prokuratoren paa ham og spurgte, om han kunde læse Skrift. „Nej, jeg kan ikke“, svarede Manden. — „Vil du tage et Par Ord med til den anden Prokurator?“ — „Ja, gerne“, svarede Manden. Prokuratoren skrev da noget paa et Stykke Papir, som han gav til Manden, der sagde Farvel og gik. Paa Gaden læste han det, der stod paa Papiret, for han kunde nok læse, og saa stod der: „Der er i Dag kommet to Gæster til Byen, jeg sender Dig her den ene, vil Du plukke den, saa plukker jeg den anden“. — Manden puttede Papiret i Lommen, da han havde læst det, og gik hjem til sin Nabo, som han viste det. — Da de forlod hinanden, var de forligt, og Prokuratorerne fik dem ikke plukket⁷.

¹ Wander III, Sp. 1407, Process Nr. 7. ² Wander III, Sp. 1407, Process Nr. 15. ³ Teil II, Nr. 111. ⁴ Sinngedichte 1781. ⁵ Mau Nr. 10,621, Syv Nr. 1,451. ⁶ Wander III, Sp. 1407, Process 13. ⁷ E. T. K., „Skattegraveren“ 11. Halvaarg. 1889, S. 114—15.

Det vil af ovenstaaende Historie blive bekræftet, at man havde mere at frygte af Advokaten, end af Uretten, og dette gøres til Genstand for Behandling i et af Castellis Epigrammer: „Process“, der lyder:

A.

Mein Recht ist klar, und wie mir scheint,
Kann mein Process gar nicht verloren werden.

B.

Hast Du das Recht auf deiner Seite, Freund,
So fürchte noch die Rechtsgelehrten¹.

Det er ikke underligt, at Juristernes Kælenavne ikke er meget flatterende, og det fortælles om en Rejsende, der første Gang var til Søs, og der saa en Haj, at da han spurgte en Matros om Fiskens Navn, fik følgende Svar: „Jeg ved ikke, hvad man kalder Dyret paa Landjorden, men paa Vandet kaldes de Søadvokater“².

Som ovenfor nævnt var det jo særlig ved deres Talegaver, at Juristerne søgte at faa drejet Sagen om i deres Favør, og vi hører derfor, at „*Jurister er Tungetærskere og har Sølvst og Guldfeber*“³ og, at „*Falske Jurister kan tale Hul i et Brev, der er forseglet med syv Segl*“⁴. Dersom dette sidste har været Tilfældet, er det ikke saa underligt, at man ikke gerne vilde ud for „Tungetærskeriet“, og der fortælles om en Prokurator, der havde franarret en Bonde dennes Gods, at Bonden anklagede ham for Fyrsten, der svarede, at han vilde forhøre Prokuratoren, hvortil Bonden bemærkede: „Naadige Herre, forhører I Prokuratoren, gør han saa mange Krum-spring, at jeg i alle mine Levedage aldrig faar mit Gods igen“⁵.

Med Hensyn til Krum-springene, maa Bonden have haft nogen Ret, for „*Advokater og Laks gør ofte sælsomme Spring*“⁶.

Processernes Langvarighed omtales ofte i Ordsprogene, f. Eks.: „*Jeg gjorde kort Proces med ham, sagde Døden, i Stedet for at lade ham komme til en Advokat, der altid gør lang Proces*“⁷, og i en Anekdote fortælles om en Mand, der spurgte om, hvilken Lighed, der var mellem en Advokat og en Taskenspiller. Han fik til Svar: „Begge narrer Folk Penge fra, Taskenspilleren ved sin Hurtighed, Advokaten ved sin Langsomhed“. — Naa, at en Retssag, selv om en Bagatel, let kunde blive langvarig, er for saa vidt ikke under-

¹ Werke IV, S. 40. ² Weber, Demokritos, X—IX, S. 206. ³ Wander II, Sp. 1083, Juristen Nr. 40. ⁴ Petri II, S. 308. ⁵ Zinkgrafen: 3. S. 274—75.
⁶ Wander V, Sp. 719, Advokaten Nr. 35. ⁷ Wander III, Sp. 1407, Process Nr. 16.

ligt, dersom den Erfaring, der ligger til Grund for et kinesisk Ord-sprog, er rigtig; det lyder: „*Et Ark Papir, der af et Vindstød blæses ind i en Ret, kan tilsidst næppe trækkes ud af to Okser*“.¹

En saadan Langvarighed maa jo gøre Parterne fattige, men saa længe der i det hele taget er Pengemidler tilbage, beskyldes Advokaterne for at trække Processen ud, først da begynder de at tale om Forlig med det Resultat, at „*Naar Advokaten snakker om Forlig, er Klienten fattig, men Advokaten rig*“². Det er derfor bedst at holde sig fri af Juristerne, thi „*Justitsvæsenet er en Fælde, den, der kommer deri, har ofte vanskeligt ved at komme ud*“³, det vil dog sige for den fattige og ringe, for „*Jurister kan med deres Love kun fange Fluier og Myg, store Hvepse og Humlebier slipper igennem*“⁴, eller som det mere kendte Ord lyder: „*Man hænger de smaa Tyve, og lader de store gaa*“⁵.

Det er derfor kun Narre, der gaar til en Advokat, og som en Følge deraf er det, at „*Et Advokathus er brolagt med Narrepander*“⁶, selvfølgelig med Panderne af de Narre, Advokatens Samvittigheds-løshed har haft let Spil med, thi en Advokats Samvittighed siges at være meget tynd, ja, „*Gennem en Advokatsamvittighed kan man køre med to Læs Hø*“⁷, ja, de behøver overhovedet ingen Samvittighed, og Folketroen fortæller om en Mand, der skulde have Milten udskaaet, men Feltskæreren tog Fejl og tog Samvittigheden i Stedet, „*Men saa bløw der den dygttest avekåt å ham, som nowet har visst om å sej*“. Det forbavser derfor ikke, naar vi hører, at „*Der er ikke mere Ærlighed i en Prokurator, end der er Salighed i Fanden*“⁸ ligesom vi ikke kan vente, at træffe Juristerne nævnt i særligt fint Selskab, navnlig i Betragtning af, at „*Prokuratorer de staaar først paa Kæltringelisten*“⁹.

En dygtig Advokat kunde let dreje Sagen om i sin Favør, han var nemlig i Slægt med Malerne, og „*Advokater og Malere kan let gøre Sort af Hvidt og Hvidt af Sort*“¹⁰ eller „*Lovkion og Maler kan snart gøre hvidt hvad sort er og sort hvad hvidt er*“¹¹.

Sommetider faar Juristerne dog betalt med deres egen Mønt, det fortælles saaledes, at Junker Peter fra Düsseldorf, Fyrsten af

¹ Wander III, Sp. 1408, Process Nr. 29. ² Wander I, Sp. 33, Advokaten Nr. 27. ³ Wander II, Sp. 1084. ⁴ Petri II, S. 845. ⁵ Mau Nr. 10,746.

⁶ Wander V, Sp. 720. ⁷ Wander V, Sp. 720. ⁸ E. T. K., S. 246, Nr. 6556.

⁹ E. T. K., S. 246, Nr. 6555. ¹⁰ Wander V, Sp. 719, Advokaten Nr. 36. ¹¹ Mau Nr. 5994.

Neuburgs Hofnar, en Gang talte med en Advokat, der vilde lære ham, hvorledes han skulde bære sig ad med aldrig at tabe en Sag for Retten. Derfor lovede han Advokaten en Dukat. Denne sagde, at han skulde bare nægte alt, hvad man beskyldte ham for eller spurgte ham om, men da Advokaten nu forlangte den lovede Dukat, nægtede Peter, at han havde lovet ham den, og dette var jo Ret efter Advokatens Lære¹.

Jurister er derfor ikke gode Christne, og i denne Forbindelse slaas de underligt nok sammen med Lægerne. Et tysk Vers lyder saaledes:

Röller, Zöller, Fergen, Schergen,
Arzt, Poeten und Juristen,
Dass sind sieben bösen Christen².

og paa Prosa doceres den samme Lære: „*Læger og Jurister er sjælden gode Christne*“³ eller „*Den bedste Jurist, den daarligste Christ*“, og K. F. Wander følger i sit omfangsrige „*Sprichwörterlexikon*“ til: „Maaske en Antagelse af de, for hvem en Jurist er ensbetydende med en Ordkløver og Lovdrejer“, og selveste Luther siger god for Ordsprogets Rigtighed, idet han udtaler: „Det er et gammelt Ord: — En Jurist, en daarlig Christ. — det er sandt“, og i „*Tischreden*“ skriver han: „Jurister er for det meste Christi Fjender, saa man siger, at en ret Jurist er en daarlig Christen, thi han berømmer og priser Værkets Retfærdighed. Men er han oplyst og nyfødt som Christen, saa er han et Monstrum, et Vidunder mellem Jurister“.

Luther er i det hele taget ikke særlig blid over for Juristerne, men hans noget haarde Dom, maa selv i forrige Aarhundrede have haft en vis Gyldighed — i alle Tilfælde i Norge — thi Forfatteren af et lille anonymt Skrift⁴ farer meget voldsomt frem mod Juristerne, idet han efter at have gengivet en Del af de Lutherske Udfald for egen Regning tilføjer en Efterskrift, hvori det bl. a. hedder:

— Til Slutning ville vi samle udi en Sum alle de Hovedtræk, som saa mangan Jurist lægger for Dagen, høre hans Karakter til. — Han er vantroe — foragter og ofte endog bespottes Gud og alt,

¹ Zinkgrafen: III, S. 334. ² Christoph Lehman: Politischer Blumen-
garten 1662. ³ Wander V, Sp. 827, Arzt Nr. 90. ⁴ „Juristens Speyl eller
Dr. Martin Luthers Bekjendelse om Juristerne samt en Nordmands eenfoldige
Bemærkninger til samme“. Holmstrand 1845.

hvad helligt er, han er hovmodig, stolt og indbildsk, forføngelig, lapset og spradende, han bander og sværger gerne, han spiller, svirer og er en Gæk efter alle Forlystelser, han vanhelliger Hviledagen, han agter ikke dem, der ere over ham, dræber sin Næste paa Sjælens Vegne, tager ej i Betragtning at bedrive Hoer, — ja, forsvarer denne Synd og siger højt, den er hverken Synd eller Skam, han, jeg havde nær sagt, snyder og bedrager sin Næste ved Flaaeri og Pengeudsugelser; han taler ofte ilde om andre, stifter gerne Ufred for derved at tjene Penge. — Nej, lad mig standse her, jo mere jeg tænker paa Juristen, saaledes som han i Almindelighed fremstiller sig for os, des lavere og foragteligere bliver han.

Har Juristerne saaledes ikke hjemme mellem de Christne, saa er de til Gengæld hjemmевante i den modsatte Lejr, og „*Advokater og Soldater er Djævelens Legekamerater*“¹, og da en Advokat en Gang spurgte Swift om, hvem, der vilde vinde, dersom Gejstligheden og Djævelen vilde føre Proces med hinanden, svarede Swift: „Det vil Djævelen, for han har alle Advokaterne paa sin Side“².

Følgerne af saadanne ugudelige Øvrighedspersoner udebliver dog ikke, thi „*Hvis Øvrigheden lever som Lucifer, saa bliver Under-saatterne Djævle*“³. Retsindige Øvrighedspersoner er derimod af det gode, og om de Egenskaber, disse skal være i Besiddelse af, fortæller en Mængde Ordsprog: „*En god Øvrighed er et Ur, som viser, men ikke slaar*“⁴, „*En ret Dommer er en Vægt, der vejer Guld og Bønner lige*“⁵, og „*Øvrigheden maa se den ene lige saa dybt i Munden som den anden*“⁶, er et Udvalg af saadanne Talemaader. Øvrigheden maa desuden hverken være for streng eller for mild, thi „*Streng Øvrighed er forhadet, mild foragtet*“⁷.

Men selv de mest retsindige Øvrighedspersoner kan let tage fejl, og „*Øvrigheden træffer sjældent den rette*“⁸. Værre er det selvfølgelig, at der overhovedet kun gives saa faa fromme Øvrighedspersoner: „*Havde jeg alle fromme Dommere i en Sæk og bar dem paa min Ryg, og ovenpaa alle tro Embedsmænd, saa blev dog Sækken halvtom*“, siger et tysk Ord⁹, til Gengæld fortæller Luther om de fromme Jurister, at en saadan er „*en Engel i Landet, Kejserens Apostel, en Fredens Hjørnesten*“¹⁰.

¹ Lipperheide, S. 7. ² Domokritos, X—IX, S. 204. ³ Wander III, Sp. 1091, Obrigkeit Nr. 35. ⁴ Wander III, Sp. 1090, Obrigkeit Nr. 19. ⁵ Wander III, Sp. 1672, Richter Nr. 36. ⁶ Wander III, Sp. 1090, Obrigkeit Nr. 11. ⁷ Mau Nr. 12, 152. ⁸ Wander III, Sp. 1090, Obrigkeit Nr. 3. ⁹ Petri, II. ¹⁰ Wander II, Sp. 1081, Juristen Nr. 14.

Justitsen var dog oprindelig uden Lyde, hun var „Guds Datter, men efter at hun er bleven en Skøge, er hun et Djævelens Barn“¹, og Skylden derfor er Juristernes, thi „hun blev saaledes mishandlet af Juristerne og Lovtrækkerne, at hun blev lig en Skøge“².

Det var dog ikke alene Redelighed og Ubestikkelighed, der var nødvendige Egenskaber for en god Jurist, der skulde tillige en vis Modenhed og Erfaring til, unge Jurister — ligesom unge Læger — er derfor ikke meget værd, og farer desuden lovlig stærkt frem, derfor hører vi, at „En ung Læge maa have tre Kirkegaarde“³ eller „Stundom er det saa: ny Teolog, nyt Helvede; ny Jurist, ny Galger; ny Medicus, ny Kirkegaard; ny Filosof, ny Narrekappe“⁴. Et andet Ord fortæller, at „En ung Jurist vil have den skarpeste Ret, en ung Teolog den største Hellighed og en ung Regent den største Lydighed, og mangler dog alle meget“⁵, eller som Luther udtrykker sig: „En ny Jurist er det første Aar en Justinianus, tænker sig værende over alle Doktorer og har hele Loven i sit Hovede, det andet Aar er han Doktor, det tredje Licentiat, det fjerde Baccalaurus og det femte atter Student“⁶. Anderledes var det selvfølgelig med de ældre Udøvere af deres Gerning: „En gammel Medikus behøver ingen ny Kirkegaard“⁷.

Claus Pors⁸ fortæller en Anekdote om en Medikus, der overfor en Fyrste havde udgivet sig for en stor Doktor i Lægekunst for derved at komme i Fyrstens Tjeneste. Fyrsten sagde til ham, at han af sine Forældre var advaret imod, at tage nogen Læge og betro ham sit Liv, med mindre denne i det mindste havde bragt 30 Mennesker til Graven. Hertil svarede Doktoren: „Naadigste Herre! da er jeg vist en af dem, Eders Forældre har tilraadet, for der mangler ikke mange i Tallet, for paa kort Tid har jeg bragt 29 til Kirkegaarden med min Kunst“. Da sagde Fyrsten: „Oho, kan du saadan en Kunst, da pak Dig af min Gaard, for kom Du i min Tjeneste, da blev jeg vist den 30te“. —

Galt er det naturligvis, naar Øvrigheden er forfalden til Drik, thi „Naar Dommeren holder Bægeret, er Loven svævende“⁹, men trods alle Dommerens Skavanker er det dog godt at vide, at „Som Dommeren dømmer Menneskene, saa dømmer Gud ham“¹⁰.

¹ Eiselein: Die Sprichwörter und Sinnreden des deutschen Volkes, Freiburg 1840, S. 355. ² Lehmann: Pol. Blumeng. S. 636, Nr. 92. ³ Lipperheide, S. 34. ⁴ Mau Nr. 6961. ⁵ Petri II, S. 205. ⁶ Zinkgrafen I, S. 203. ⁷ Wander V, Sp. 1597, Medikus Nr. 11. ⁸ Claus Pors til Öllingsøe: En nyttig Husbog, Kbh. 1613. ⁹ Wander III, Sp. 1676, Richter Nr. 104. ¹⁰ Mau Nr. 1297, Syv, I, 64.

Lidt forsonende lyder ogsaa følgende Ord: „*Jurister hjælper i hver en Nød, de giver eller tager det daglige Brød*“¹ og som Kommentar til Ordsproget „*Enhver Jurist er enten en Skalk eller en Æsel*“² føjer Wander i sit Leksikon følgende Ord:

— Helt uden Undtagelse dog vel ikke. Azzo førte Titlen: „Rettens Falk“, „Lovenes Kilde“; Innerius hed: „Rettens Fakkelt“; Bartolomäus von Capua: „Lovenes Dør“; Joh. Andrea: „Den kanoniske Rets Trompet“, „Juristernes Rabbi“; Alberius Rosata: „Lovens Ark“, „Praktikernes Stormogul“; Bartolus: „De blindes Leder“ og „Rettens sikreste Fører“; Baldus: „Begge Retters Monark“; Joh. von Tegnano: „Begge Retters Øverste“; Castellioneus: „Subtilitetens Fyrste“; Bosianus: „Verdens Spejl“.

Dog trods alt er Juristerne af det onde, thi „*Der Jurist mit seinem Buche, der Jud mit seinem Gesuche, die Frau mit ihrem weissen Tuche; dieselben drei Geschirre, machen die ganze Welt irre*“³, og selv om de er nok saa lærde, er det galt, for „*Lærde Jurister, Theologer og Læger kan med Hensyn til Raad og Lære sammenlignes med Almanakernes Vejrmagere*“⁴.

Som det vil ses, er det et større Synderegister, der tilskrives Juristerne, det er derfor ikke underligt, at Spotten følger dem over i det andet Liv, og „*Naar en Advokat dør, følger Djævelen ham til Graven*“⁵.

Graven — Tanken paa den leder os hen til den Hovedanke, der i tidligere Tider af Folkeviddet rettedes mod Lægerne — at de i Stedet for at helbrede Folk, befordrede dem over i den anden Verden. „*De lærde Mordere, vi kalder Læger*“ skriver den tyske Forfatter Georg Chr. Lichtenberg⁶ ligesom et Par Verslinier af Fr. Rückert udtrykker den samme Tanke:

Ihr Ärzte sind einmal verordnet uns zu Mördern,
Heil denen, die geschickt und freundlich uns befördern⁷.

J. F. Castelli, der ikke synes at have haft meget tilovers for Lægerne, digter:

Auf einem Arzt, welcher Soldat wurde.
Der schon so viele umgebracht,
Ist nun Soldat geworden,

¹ Wander II, S. 1082, Juristen Nr. 35. ² Wander III, Sp. 1676, Richter Nr. 104. ³ Petri II, S. 97. ⁴ Wander II, Sp. 1082, Juristen Nr. 28. ⁵ Wander V, Sp. 720, Advokaten Nr. 45. ⁶ Verm. Schriften 1800—1806. ⁷ Die Weissheit d. Bramanen, B. 11, Nr. 13.

So ist das Böse gut gemacht,
Denn künftig wird er niemand morden¹.

Naar saaledes „*Lægen er Vejviseren til Himmelen*“², er det ikke underligt, at der gives følgende Raad: „*Tilkalder Du Lægen, saa tilkald ogsaa Notaren til at opsætte dit Testamente*“³, thi „*Efter Lægen kommer Præsten og efter Præsten Graveren*“⁴. Efter dette forbyr det ikke, at „*Lægen og Graveren er gode Venner*“⁵ og med et uoversætteligt Ordspil udtaler Lichtenberg: „*Die Pfarrer bauen den Acker Gottes, die Ärzte den Gottesacker*“⁶, og Lægerne slaas sammen med Juristerne i Talemaaden: „*Læger og Jurister har opfundet Ligstenen og Tiggerstaven*“⁷ ligesom de sammenlignes med Brolæggerne, idet „*Læger og Brolæggere bedækker deres Fuskteri med Jord*“⁸ eller med Rigmændene: „*Penge skjuler de riges, men Jorden Lægernes Forseelse*“⁹.

En engelsk Gravskrift lyder: „*Jeg var rask, men vilde være endnu raskere, saa tog jeg Medicin og — døde*“¹⁰, og den tyske Digter Joh. F. Haug, skriver i sine Epigrammer nedenstaaende Gravskrift over en Læge:

Hier liegt ein Arzt, o Wanderer,
Der Gutes stiftete,
Und sich vergiftete
Statt anderer¹¹.

og J. F. Castelli er Ophavsmanden til efterfølgende Gravskrift:

Hier ruht ein Arzt, ein Mann voll Wissbegier,
In Studium wollte er nie Ruhe haben,
Drum ist er auch nach seinem Tode hier,
Noch zwischen seinen Werken all begraben¹².

Beskyldes Lægerne som det vil ses for at være Mordere, saa har de dog den Fordel, at de ikke dømmes eller straffes for deres Misgerninger, thi „*Medicin er galgefri*“¹³, og Plinius siger: „*Kun Lægerne kan ustraffet dræbe*“¹⁴ dog vel ikke i saadanne Tilfælde, hvor det er med Lægens Vilje, at Døden indtræffer. Det var nemlig

¹ Werke III, S. 24. ² Wander I, Sp. 152, Arzt Nr. 29. ³ Wander I, Sp. 154, Arzt Nr. 71. ⁴ Wander I, Sp. 152, Arzt Nr. 16. ⁵ Wander I, Sp. 668, Doctor Nr. 6. ⁶ Verm. Schriften 1800—1806. ⁷ Wander V, Sp. 827, Arzt Nr. 88. ⁸ Wander V, Sp. 828, Arzt Nr. 102. ⁹ Mau Nr. 1581, Syv 1, 263. ¹⁰ Demokritos, X—XI, S. 223. ¹¹ Epigramme und verm. Gedichte 1805. ¹² Werke III, S. 183. ¹³ Wander I, Sp. 150, Arznei Nr. 7. ¹⁴ Wander V, Sp. 828, Arzt Nr. 109.

ikke godt at have Lægen til Uven, thi „*Den, der har Lægen til Fjende har ham ogsaa til Skarpretter*“¹, og heller ikke at have ham til Arving, for „*Gud være den Syge naadig, der har en Læge til Arving*“².

Men selv om man ikke havde noget udestaaende med Lægen eller paa anden Maade havde noget at frygte af ham, var man ikke begejstret for Lægens Besøg, for vi hører; at „*Naar Lægen og Feberen banker paa samtidig, er det ude med Patienten*“³, og Castelli digter:

Der Kranke, der Arzt und der Tod.

DER KRANKE:

Man pocht, sieh' zu wer's ist, Johann?

JOHANN:

Ihr Arzt, mein gnäd'ger Herr, ist hier.

DER KRANKE:

Horch! Horch! Man pocht noch stärker an!

JOHANN:

Ach Herr, der Tod steht vor der Thür!

DER KRANKE:

Nun werd' ich sicher bald zu Schanden,
Ich seh's, die zwei sind einverstanden⁴.

Det falder godt i Samklang hermed, naar en gammel Læge oversatte sit Valgsprog: „*a Numine Salus*“⁵ som: „*Gud være den Syge naadig*“⁶.

Som ovenfor anført blev Lægernes Udygtighed og Uvidenhed ustraffet, „*man har derfor kaldt Teologien den Videnskab, om hvilken vi intet ved, og man kunde kalde Lægevidenskaben den, i hvilken man ustraffet kan være uvidende, thi Lægen spørger aldrig, hvorfor døde den syge. En Død kan ikke føre Proces, og de overlevende er ofte ret tilfredse. Det var ikke saadan i Middelalderen. Efter Venedigs Love straffedes den Læge, der ikke helbredte en Slave, med Skadeserstatning, og lod han en Christen dø, blev han hængt med et Uringlas i Haanden, men Lægerne var ganske vist ogsaa de paa den Tid saa foragtede Jøder*“⁷.

¹ Wander I, Sp. 154, Arzt Nr. 74. ² Lipperheide S. 34. ³ Wander I, Sp. 669, Doctor Nr. 46. ⁴ Werke IV, S. 101. ⁵ Helbredelse kommer fra Gud. ⁶ Demokritos X—X, S. 221. ⁷ Demokritos X—X, 220.

Og paa alle Maader regner Spotten ned over Lægerne; Joh. C. Haug siger saaledes i et af sine vittige Epigrammer: „*Ak, ingen kan kaldes lykkelig før sin Død, — hvor dog Lægerne kan gøre os lykkelige*“¹. Det er saaledes dog godt, at der er Læger til, ogsaa af anden Grund, thi „*Hvis man afskaffede Lægerne, vilde Folk selv ombringe hverandre*“².

Som ovenfor omtalt lader J. F. Castelli ikke til at have haft stor Respekt for Lægerne, og nedenfor skal anføres nogle af hans ikke uvittige Udfald mod disse:

Der Arzt von ehedem und von heute.

Als Christus den Lazarus hat erweckt,
Ja, damals verdienten die Ärzte Respect;
Wen uns're Ärzte in die Grube strecken,
Den wird kein Gott mehr zum Leben erwecken³.

An einen Arzt, der Jemanden zum Duell forderte.

Du forderst ihn zum Zweigefecht,
Und willst mit seinem Blut die Erde röthen,
Freund, auf Gesunde hat der Arzt kein Recht,
Er darf ja nur die Kranke tödten⁴.

Ärztliche Hilfe.

DER KNECHT:

Herr Doktor kommen Sie, der Sohn
Der Schmied liegt krank am Schlagessfluss,
Er selbst sagt, dass er sterben muss,
Dass nichts mehr hilft.

DER ARZT:

Ich komme schon⁵.

Recepte.

HINZ:

Warum die Ärzte ihre Sachen
So schreiben, dass sie niemand versteht?

KUNZ:

Schau Hinz, so ein Recept besteht
Aus lauter Wörtern von todtten Sprachen.

¹ Hundert Epigramme auf Ärzte, die keine sind, 1806, Nr. 43. ² Wander V, Sp. 830, Arzt Nr. 154. ³ Werke III, S. 59. ⁴ Werke III, S. 125.

⁵ Werke III, S. 125.

HINZ:

Die armen Sprachen, dass seh' ich ein,
Sind Ärzte über sie gekommen,
So haben sie freilich ein Ende bekommen,
Und müssen schon lange gestorben sein¹.

Der untrügliche Arzt.

Mit zwei-und-dreissig Jahren,
Starb gestern Doktor Wahren;
Er war es, der dass schöne Buch herausgegeben,
Betitelt: Die Kunst ein hohes Alter zu erleben².

Der wohltätige Arzt.

Geiz ist vom Doktor Leiche fern,
Unentgeltlich kuriert er gern,
Man darf ihm gar nichts geben;
Und mann bezahlt den guten Herrn
Nur einzig — mit dem Leben³.

Saa vidt Castelli og hans Epigrammer, ifølge hvilke det ikke lyder helt usandsynligt, at „*Det er en Nar, der tror en Læge*“⁴. Denne Talemaade skal stamme fra en Anekdote om en gammel Læge, hvem Døden af Taknæmmelighed havde lovet at komme tilstede ved enhver Sygeseng — ved den Syges Hovede, hvis han skulde dø, men ved Fødderne, hvis han kom sig — Lægen blev hovedrig, men endelig maatte han selv lægge sig til at dø, og Døden kom til Lægen ved Hovedet. Da vendte Lægen sig om i en Fart, og Døden raabte: „*Det er en Nar, der tror en Læge*“⁵.

I denne Forbindelse skal det bemærkes, at „*En Læge kan godt være en Nar, men en Nar kan ikke være en Læge*“⁶. Naa, særlig dygtige har Datidens Læger sikkert ikke været, thi „*Doktorer og Narre er lige hurtigt nævnt*“⁷, og „*Jo længere Lægen lapper, des vanskeligere er den Syge at helbrede*“⁸. Som Følge deraf er det med Lægerne som med Juristerne — det er bedst at undgaa dem. „*Ved enhver Sygdom ligger Naturen og Sygdommen i Strid*“, skriver C. J. Weber⁹. „*Lægen er den tredje, der kommer til. Træffer han Sygdommen paa Pletten, bliver den Syge rask, træffer han Naturen,*

¹ Werke IV, S. 17. ² Werke IV, S. 73. ³ Werke IV, S. 85. ⁴ Demokritos X—X, S. 226. ⁵ Demokritos X—X, S. 226. ⁶ Wander I, Sp. 668, Doctor Nr. 18. ⁷ Wander I, Sp. 668, Doctor Nr. 16. ⁸ Wander I, Sp. 153, Arzt Nr. 52. ⁹ Demokritos X—X, S. 219.

saa er det ude. Derfor dør saa faa Bybeboere en naturlig Død, men derimod Bønderne, der ingen Læge bruger. Befinder de sig ilde, stikker de Fingeren i Halsen, og Naturen hjælper sig selv“.

Den berømte græske Læge Hippokrates (460—377 f. C.) sammenlignede Lægens Helbredelsesforsøg med en Komædie mellem tre Personer, nemlig Lægen, den Syge og Sygdommen, der gensidigt havde hinanden til Bedste, og den berømte tyske Læge Dr. Hufeland, skal engang i et Selskab have sagt: „Jeg deler mine Syge i tre Kategorier: 1. De, som Naturen vilde have helbredet hurtigere end jeg, 2. De, som Naturen vilde have helbredet lige saa hurtig som jeg, og 3. De, hos hvem jeg har været Naturen behjælpelig“.

Det er i det hele taget en gængs Opfattelse, at det ikke er Lægerne, men Naturen, der hjælper, dersom den Syge kommer sig, og herom digter Castelli følgende:

Ueberschrift über ein Krankenhaus.

In diesem Hause liegen arme, kranke Leute,
Der Hilfe mehr als ihrem Smerz zum Beute.
Die Wissenschaft sich hier an ihren Qualen weidet,
Die Kunst versucht, und die Natur entscheidet¹.

Men naar Lægen alligevel ikke er til nogen Hjælp, saa er det jo bedst helt at undgaa ham, og Voltaire gav derfor følgende Leve-regel: „*Lev naturligt, vær taalmodig og jag Lægen ad Helvede til. Du kan ganske vist ikke undgaa Døden, men Du vil kun føle den een Gang*“², og dette er jo fuldstændigt i Overensstemmelse med Ordsproget, der indprenter, at „*Det bedste Lægemedel er det, hvor-med man bliver kureret uden Læge*“³ og, naar der spørges om, hvorfor man blev saa gammel paa det gamle Testamentes Tid, er Svaret herefter ganske naturligt: „*Fordi der ingen Læger var*“⁴. Desforuden hører vi, at „*Krigsøversten og Lægen udretter tit meget, naar de gør — intet*“⁵.

Men Lægerne beskyldes ikke alene for ikke at kunne helbrede Sygdomme, nej, de ligefrem fremkalder dem, thi „*Jo flere Læger, des flere Syge*“⁶, hvilket Ord er i god Samklang med det, som Kleist Dagen før sin Død skrev i sin Læges Stambog, nemlig: „*Du undrer Dig over de mange Sygdomme, tæl en Gang Lægerne*“⁷.

¹ Werke XVI, S. 247. ² Demokritos X—X, S. 224. ³ Demokritos X—X, S. 215. ⁴ Demokritos X—X, S. 215. ⁵ Syv 2, 173. ⁶ Mau Nr. 5939.
⁷ Demokritos X—X, S. 232.

Derfor undgaa Lægerne, lyder Parolen, og lev fornuftigt, thi „Glæde, Maadehold og Hvil, lukker Lægen Døren til“¹, eller „Lad Din Bagport aaben staa, og Doktoren sin Vej kun gaa“², og nogen Sandhed er der jo heri eller som det udtrykkes i et Par Ordsprog, nemlig: „Naar Folk lever ilde, lever Doktoren godt“³ og „Andres Nød giver Lægen Brød“⁴.

Ordinerer Lægen endelig et eller andet, er det bedst ikke at tage det, det er i alle Tilfælde Moralen af nedenstaaende Epigram, selvfølgelig af Castelli:

Der naive Arzt.

DER KRANKE:

Ach lieber Arzt, wie machen Sie es doch,
Dass Sie in diesem hohen Alter noch
So kerngesund und fröhlich sind?

DER ARZT:

Dass ist ganz leicht, mein lieber Kind,
Ich schreibe andern Arzeneien,
Doch nehm ich sie nicht selber ein⁵.

I denne Forbindelse skal det fortælles, at Philip Melanchton gerne fortalte om en meget søgt Læge i Tübingen, at denne om Aftenen plejede at drikke bravt og derefter skrev Recepter ud paa maa og faa. Naar Patienterne om Morgen kom med deres Urin-glas, saa blev disse modtaget af Lægens Tjener, og han gav dem ligeledes efter bedste Skøn en eller anden af Recepterne, og hen-viste til at hente Medikamenterne paa Apoteket. Imens laa Lægen i Sengen og sagde, hver Gang Tjeneren udleverede en Recept: „Gud give Dig en god Recept“. — Lægen skal have haft mange Helbredelser, da hans Recepter var ganske uskyldige.

Megen Tillid til de ordinerede Lægemedler lyder der ikke ud fra Almuens Omdømme om Lægerne, i mange Tilfælde mente man kun at være Forsøgskaniner, som Bonden, der var syg, og til hvem Doktoren sagde: „Ja, saa maa vi prøve noget andet“, da amerikansk Olie ikke hjalp for Hovedpine⁶. Heller ikke Kirurgerne stod højt anskrevet, det fortælles saaledes, at den store Condé sagde til en Landsbylæge, der aarelod ham: „Hvad, De ryster ikke engang?“ Hvortil Lægen svarede: „Nej, det vil jeg overlade til Dem“⁷.

¹ Demokritos X—X, S. 243. ² Demokritos X—X, S. 243. ³ Mau Nr. 4368.

⁴ Mau Nr. 7049, Syv I, 264.

⁵ Werke I, S. 191.

⁶ E. T. K., S. 455 Nr. 922.

⁷ Demokritos X—X, S. 225.

Og med de Syge gaar det ligesom med Suppen, der er ringere, jo flere Kokke, der er om Tilberedningen, og vi hører, at „*Tre Læger hos en Syg, da kan Graven graves*“¹. Det er en Følge heraf, at „*Ingen Læge er bedre end tre*“², thi flere Læger kommer jo let i Strid, og „*Naar Lægerne strides, høster Døden*“³. Om et saadant Tilfælde beretter følgende Historie:

— Da Hippolytus fra Colli, Dommer i Churpfalz, laa paa sit sidste Sygeleje, opstod der Strid mellem Lægerne om, hvorvidt man skulde aarelade ham. Den ene af Lægerne tilraadede det, men den anden indvendte, at det var ganske i Modstrid med Lægekunstens Fundamenter og Galeni Regler, og da Patienten hørte dette, sagde han: „Ej da, saa lad mig da dø i Overensstemmelse med Medicinens Fundamenter og Galeni Regler“. Han kom heller ikke mere op fra Sygelejet, men døde kort efter⁴.

Strid kunde der jo let komme mellem Lægerne, thi „*Enhver Læge holder sine Piller for de bedste*“⁵ og „*Enhver Læge ordinerer efter sin Mave*“⁶, derfor bliver Patienterne som bemærket ofte Forsøgsobjekter, men det er af det onde, og derfor indprenter Ordsproget: „*Var Dig for den Læge, som vil forsøge det paa Dig, saadanne har man nok af*“⁷.

„*Daarlige Læger gør smaa Saar større*“⁸ lyder jo ikke særlig tillidsvækkende, og „*Lægerne skal lappe Menneskene, men river dem dog ofte i Stykker*“⁹ indbyder heller i højere Grad til at stifte Bekendtskab med dem. Ofte skildres de som hele Umuligheder, som f. Eks.: „*Han er en saadan Læge, at naar de syge kommer sig, er han ganske uskyldig deri*“¹⁰.

Hvad Betalingen af Lægerne angaar, da møder vi atter den Betragtning, at det er Naturen eller Gud, der er den helbredende Kraft, som f. Eks.: „*Naturen gør det meste, men Lægen tager Lønnen*“¹¹ eller som Fr. v. Logan skriver i „*Deutsche Sinngedichte*“:

Wenn ein Kranker wird gesund, ist es Gottes Gabe,
Doch die Rechnung schreibt der Arzt, dass er auch was habe.

eller ordsprogligt: „*Gud heler og Lægen lønnes*“¹². Lægen er der-

¹ Wander I, Sp. 152, Arzt Nr. 35. ² Wander I, Sp. 153, Arzt Nr. 58. ³ Wander I, Sp. 154, Arzt Nr. 80. ⁴ Zinkgrafen: I, S. 148. ⁵ Wander, I Sp. 153, Arzt Nr. 54. ⁶ Wander I, 153, Arzt Nr. 55. ⁷ Syv 2, 173. ⁸ Wander I, Sp. 153, Arzt Nr. 61. ⁹ Wander I, Sp. 152, Arzt Nr. 8. ¹⁰ Wander I, Sp. 670, Doctor Nr. 61. ¹¹ Danske Ordsprog og Mundheld saml. af N. F. S. Grundtvig, Nr. 1864. ¹² Lipperheide S. 34.

for uskyldig, dersom den Syge kommer sig, thi „*Lægen hjælper den Raske, Gud den Syge*“¹, og selv om han virkelig skulde være en Dygtighed, der forstaar sin Kunst, saa nytter det dog altsammen intet, naar Døden banker paa, for „*Selv om Du har Doktoren til Ven, og Apotekeren til Fætter, maa Du dog dø*“² og „*Sct. Lukas var en Helgen og Læge og dog døde han*“³.

Selv Lægerne er saaledes Dødens Bytte, og da en Læge i Speyer havde forbudt en af sine Patienter — en Prokurator — at nyde Vin, men alligevel kom en Dag og saa, at denne spiste Vinsuppe, og derfor sagde til ham: „I spiser Vin, I drikker Vin, I maa dø!“ fik han til Svar: „I spiser ikke Vin, I drikker ikke Vin, men I maa ogsaa dø“⁴.

Meget godt siges der som man vil se ikke om Lægerne. Til de Egenskaber, man forlangte af dem, hørte forskellige f. Eks.: „*En Læge maa have Ørneøjne og Kvindehænder*“⁵, men selv om han tog al sin Dygtighed til Hjælp kunde han dog ikke helbrede alt, „*i alle Tilfælde ikke Fattigdom*“⁶ som Ordsproget siger.

Blod maatte de jo ikke lade sig skræmme af, derfor hører vi ogsaa, at Drengen sagde: „*Læge vil jeg ikke være, thi jeg tør ikke engang slaa en Flue ihjel*“⁷ selv om der jo nok skjuler sig den Brod i det nævnte Ord, at saa turde han langt mindre slaa Mennesker ihjel. Desuden maatte Lægerne jo ikke vige tilbage for at ordinere en streng Kur, dersom den blot hjalp, det fik jo saa være, at „*Lægedommen er tit være end Sygdommen*“⁸. Det var derfor ikke udelukket, at man maatte sande Rigtigheden af, at „*Den strengeste Læge er ofte den bedste*“⁹, ligesom „*Lægedom, som bider mest, gemeenligen heler bedst*“¹⁰.

Altfor snakkesalig var det ikke godt for en Læge at være, i Betragtning af, at „*Den Læge, der spørger den Syge om meget, plager ham dobbelt*“¹¹.

Til sidst vender vi os endnu en Gang til Lægernes videnskabelige Familie, Apotekerne, thi „*Læger og Apotekere er Fætttere*“¹² og vi har allerede set, at dem havde man heller ingen overdreven Tillid til.

¹ Wander I, Sp. 668, Doctor Nr. 10.

² Wander I, Sp. 669, Doctor Nr. 31.

³ Syv 2, 173

⁴ Zinkgrafen I, S. 232.

⁵ Wander I, Sp. 153, Arzt Nr. 37.

⁶ Wander V, Sp. 828, Arzt Nr. 99.

⁷ Wander V, Sp. 1179, Doctor Nr. 70.

⁸ Mau

Nr. 5948, Syv 1, 263.

⁹ Wander I, Sp. 152, Arzt 27.

¹⁰ Mau 5950, Syv 1, 263.

¹¹ Wander I, Sp. 153, Arzt Nr. 47

¹² Wander I, Sp. 668, Doctor Nr. 15.

En Syg skrev saaledes paa et Apotek:

Hic venditur
Catharticum, Emetium, Narcoticum
et omne quod exit in Um
praeter
Remedium¹.

og Holger Drachmann spotter den altfor ivrige Apoteker i sit Digt:

Døden og Apotekeren.

Og Apotekeren lo bag sin Disk
Og gned sine snavsede Hænder.
Nej, Mage til Pest og til Kundekreds,
Jeg ej i min Levetid kender.

Her kommer de stimevis styrtende ind
Som gjaldt det Livet — de Taaber. —
Forlanger Karbol til at vaske sig med
Og koleradræbende Draaber.

Og alt skal de faa til højeste Pris,
Hæng i! Det er hele Sagen.
Døden, han skyer et Apotek,
Den Ting, den er klar som Dagen.

Men Døden tog ham og lo dertil:
— Du har jo — Taabe blandt Taaber —
Forglemmt i Din Iver at vaske Dig selv
Og ta' Dine egne Draaber².

Som før bemærket tog Apotekerne i ældre Tider det heller ikke saa nøje med Kvaliteten af de leverede Lægemidler, ja, ofte gik der Forfalskninger i Svang. Troels Lund skriver saaledes i sin Bog: „Sundhedsbegreber i Norden i det 16. Aarhundrede“³, at i de sydlige Lande, særlig Frankrig vrimlede det med Klager over Apotekernes Forsømmelighed og Bedragerier, hvad Lægemidler angik. „De bedrager os“, hedder det i 1531, „de sælger os Hesteben i Stedet for Ben af Hjortens Hjerte. Der er mere af denne Art Ben tilfals, end der findes i hele Frankrig, Italien og Spanien“. — „Jeg

¹ Her sælges
Catharticum o. s. v.
Alt, hvad der ender paa um
kun intet
Remedium.
(Middel, der hjælper)
Demokritos X—X, S. 233.

² Saml. Værker, Folkeudg. X, S. 259.

³ S. 166.

har aldrig set“, siger en Kvinde, der havde boet hos en Apoteker, „han anvendte andre Urter, end dem, man rykker op i vor egen Have. Først naar de kommer i Krukkerne faar de lærde Navne“.

Hermed slutter vi dette Forsøg paa en Gennemgang af de Lærdes Synderegister. Som det vil ses, var det ikke Smaating, der var „forkert“ ved dem, i alle Tilfælde efter Folkeviddet at dømme. Om denne Dom er helt retfærdig, skal vi ikke her komme nærmere ind paa; det har kun været vor Hensigt at ville paapege den Stilling, Videnskabens Udøvere havde i Folkemunde.

ET BIDRAG TIL DANSK NAVNESKIKS HISTORIE

AF

ALFRED THOMSEN

HENSIGTEN med det følgende Forsøg er at bidrage til at kaste Lys over vore Mandsnavne i Tiden omkring Reformationens Indførelse, dels hvad angaar de anvendte Navne og deres Afstamning, dels med Hensyn til deres mere eller mindre hyppige Forekomst indenfor de forskellige Dele af det danske Rige, der i denne Undersøgelse, foruden de nuværende Provinser, omfatter de ældgamle danske Lande Skaane og Halland. Foruden i første Række at give et Bidrag til vore Navnes Historie, vil den sidste Del af Undersøgelsen formentlig kunne paaregne særlig Interesse hos Personalhistorikeren, der, bortset fra den Interesse, der naturligt opstaar, naar man bliver vant til at sysle med hedenfarne Slægters Navne, med Tiden omkring og efter Reformationen naar et Tidsrum, hvor de fleste Kilder, baade trykte og skrevne, tørrer ind eller ganske stopper op, og derfor vil være henvist til Gætninger om, hvor han skal søge i det yderst sparsomme Stof. Selvfølgelig kan dette Forsøg kun give ham et nyttigt Vink, under Forudsætning af at han indskrænker sig til sjældnere og kun paa ganske bestemte Steder forekommende Navne, men dette er jo altid noget¹.

Idéen til nærværende Undersøgelse er opstaaet ved under andet Brug at bemærke de talrige Bondenavne, der findes i Kong Kristian den III.s danske Kancelliregistranter 1536—1550, og dette Værk har udelukkende afgivet Materiale til nærværende Arbejde.

Der skal kort redegøres for den anvendte Fremgangsmaade. Der er udelukkende taget Hensyn til Bondenavne, idet alene disse

¹ I „Fortid og Nutid“ I Side 10 har Dr. Marius Kristensen opfordret til at foretage en Undersøgelse af Nutidens Navneforraad og antydte lidt om Navnenes geografiske Fordeling.

frembyder et tilstrækkeligt rent dansk Stof; blandt Adel, Gejstlighed og Borgerstand var som bekendt Navngivningen som Følge af Nordtysklands uhyre kulturelle Indflydelse paa Norden i Middelalderen stærkt paavirket af nedertysk Navneskik, og disse Klasser bør saaledes lades ude af Betragtning for ikke at forfalske Resultatet. Det undersøgte Antal Navne udgør 3602, hvorfra dog straks gaar en Del Kvindenavne (88), idet disse desværre, men forøvrigt ganske naturligt, forekommer saa spredt og sparsomt, at der ikke lader sig bygge noget som helst paa dem, og de saaledes ikke kan omfattes af Undersøgelsen. Endvidere er, ligeledes paa Grund af Faatalligheden, fradraget 12 Navne fra Lolland og Falster. Tilbage er blevet 3502 Navne, men dette ret fyldige Antal er kun opnaaet ved foruden den paagældende Persons Fornavn at tage det Fornavn, der kan udledes af hans Patronym, hvilket tør anses for fuldtud forsvarligt, da Faren for dobbelt eller hyppigere Benyttelse af samme Patronym udledede Fornavn — ved Brødre — maa anses for yderst ringe og uden væsentlig Betydning for Undersøgelsens Rigtighed, for hvilken der iøvrigt vil findes noget Bevis i Bekræftelsen af visse gamle Teorier og Meninger. Desværre har det benyttede Værk ikke kunnet yde et lige stort og lige vægtigt Materiale for alle Landsdeles Vedkommende, fx. forekommer der slet ingen Navne fra Bornholm og Bleking, og Lolland og Falster er som ovenfor nævnt saa fattigt repræsenteret, at disse Landsdele har maattet lades ude af Betragtning. Det fra Aarhus og Vendelbo Stifter samt Halland hidrørende Materiale er saa spinkelt, at det er med Varsomhed, at der er draget Slutninger paa Grundlag af dette.

Selv naar disse Forbehold tages i Betragtning, vil der sandsynligvis kunne findes en Del af Interesse, idet det iøvrigt er mit Haab, at jeg maa give Stødet til yderligere og langt mere omfattende Studier af samme og senere Tiders Navne, til hvilke der forefindes et rigt Materiale i de gamle Jordebøger og i Folketællingslisterne.

Da Gejstligheden har haft en overordentlig, man kan godt sige aldeles dominerende Indflydelse paa Navngivningen i Middelalderen, er Materialet inddelt efter den gejstlige Deling, Stifterne, idet dog Landsdele indenfor de enkelte Stifter, der er skarpt afgrænsede, er udskilt. Saaledes betyder Sjælland kun Øen Sjælland, ikke det gamle Roskilde Stift. Skaane og Halland, der begge hørte til Lunds

Ærkebispesæde, er adskilt, ligesom det territoriale Begreb Sønderjylland er holdt for sig.

For at undersøge Navnenes Afstamning opstilles tre Grupper, nemlig følgende:

- 1°. Olddanske Navne,
- 2°. Religiøse Laanenavne og danske Former af saadanne,
- 3°. Andre (fortrinsvis nedertyske) Laanenavne.

Som ventet viser det sig, at de olddanske Navne i det Tidsrum vor Undersøgelse gælder, er i rivende Tilbagegang. De siden Kristendommens og den latinske Civilisations Indførelse stadig fremtrængende religiøse Navne har nu fuldstændig faaet Overtaget: af de ca. 3500 behandlede Navne er kun 585 eller over 16 % olddanske, medens de religiøse Navne findes i et saa overvældende Antal som 2795 eller nær 80 %; Resten er andre Laanenavne og enkelte ubestemmelige.

Betragter man de enkelte Landsdele, bemærker man ret betydelige Svingninger i Gruppernes Styrke indenfor disse:

	Odd. Navne	Relig. Navne	Andre Laanenavne	Ubestemmelige
Sjælland.....	125	404	18	2
Fyn.....	99	763	29	-
Skaane.....	132	290	24	3
Halland.....	40	54	2	1
Vendelbo.....	17	125	4	-
Aarhus.....	17	119	4	-
Viborg.....	39	220	6	-
Ribe.....	99	718	22	5
Sønderjyll.....	17	102	2	-
Ialt: 585	2795	111	11	

Af ovenstaaende Tal fremgaar det med al ønskelig Tydelighed, at Antallet af de olddanske Navne aftager forholdsmæssig i Retningen Øst til Vest.

I de gamle danske Lande øst for Øresund finder man de højeste Procenttal. Sjælland har derefter et ret anseeligt Tal, hvorimod Fyn viser under Halvdelen af Sjællands. Forskellen mellem Skaane og Sjælland vilde imidlertid blive meget større, hvis man udskilte de saa stærkt yndede Helgennavne *Knud* og *Olof* (*Ole*). 61 af det for Sjælland angivne Antal olddanske Navne, d. v. s. stærkt hen-

imod Halvdelen, falder nemlig paa disse to Navne, hvorimod for Skaanes Vedkommende kun 30. eller ikke engang en Fjerdedel vilde kunne fradrages. Spørger man nu om Grunden til, at Skaane har bevaret det største Forraad af de oprindelige Navne, maa Svaret vel rigtigst lyde, at Kristendommen først ret sent vandt Indpas i denne Landsdel, og at de store ret vanskeligt tilgængelige Skovstrækninger, som fandtes og endnu tildels findes der, gjorde det muligt for store Dele af Befolkningen længere at bevare de gamle hedenske Sædvaner, hvorunder Navngivningen, end Tilfældet var i de andre Landsdele, der iøvrigt laa nærmere Fastlandet, fra hvilket den fremmede Paavirkning udstraalede. Noget lignende, men med ringere Styrke, tør siges om Sjælland, hvor ligeledes udstrakte Omraader dækkedes af Skove, der sinkede den fremadtrængende kristelige Kulturs Udbredelse, saaledes at denne først sent hen i Middelalderen blev ubestridt Herre. Om Fyn skal i denne Henseende bemærkes, at ikke mindre end 49 af de olddanske Navne er Knud og Oluf, d. v. s. atter ca. Halvdelen, heraf falder ganske naturligt saa højt et Antal som 28 paa Navnet Knud alene. Endelig skal tilføjes, at Viborg Stift møder med det højeste jyske Procenttal af olddanske Navne, hvilket formentlig maa tilskrives dette Landomraades noget afsides Beliggenhed. Sønderjylland har et omtrent ligesaa stort Procenttal, men da Antallet af Navne herfra i det hele taget er yderst ringe, tør man næppe bygge noget derpaa.

Hvad angaar Laanenavnene af ikke-religiøs Herkomst, vil det ses, at disse paa Grund af deres Faatallighed og de ubetydelige Differencer ikke kan give Anledning til mere indgaaende Betragtninger. Det vil dog forekomme i høj Grad paafaldende, at Skaane, hvis Laan af religiøse Navne er et af de mindste, møder med det største Antal ikke-religiøse (5,3 %); dette finder imidlertid sin Forklaring i, at disse verdslige Navne omfatter Navnet *Mogens* (Magnus), der er laant paa et saa tidligt Tidspunkt, at det kan siges at ligge mellem de olddanske Navne og de religiøse Laanenavne. Paa dette Navn falder ikke mindre end 3,1 % af de ovenfor anførte 5,3 %; i de andre Landsdele spiller det en ganske ubetydelig Rolle, og Skaane kan derfor bringes ned paa et meget lavt Antal verdslige Laanenavne af den Art, der almindeligt omfattes af denne Kategori, hvilket stemmer meget godt med denne Landsdels foran paa pegede Konservatisme i Navngivningen.

I det følgende skal der gøres Rede for de enkelte Navnes Forekomst i de forskellige Landsdele og de Resultater, der kan uledes deraf, ligesom det saa vidt muligt vil blive forsøgt at paa-vise Grunden til visse Navnes særlige Tilknytning til en bestemt Landsdel.

Tages først de *olddanske* Navne, da er det for disses Vedkommende i de fleste Tilfælde yderst vanskeligt at drage sikre Slutninger, da der til Raadighed kun haves et ret ringe Antal, fordelt paa talrige Navne og iøvrigt paa mange Landsdele. I adskillige Tilfælde er det imidlertid muligt at faa et Fingerpeg. Som olddanske Navne, om hvilke noget mere bestemt tør siges, kan nævnes følgende:

Knud. Dette Navn viser sig naturligvis som et udpræget fynsk Navn, selv om det ogsaa paa Sjælland og i Sønderjylland findes ret hyppigt, medens det i Jylland, bortset fra Ribe Stift (grænsende til Sønderjyll.), synes at spille en ret ubetydelig Rolle. Det er ikke vanskeligt at paavise Grunden til dette Navns Tilknytning til de nævnte Landsdele: Sct. Knud Konge i Odense og Sct. Knud Hertug paa Sjælland og i Sønderjylland har øvet en afgørende Indflydelse. *Oluf* (Olaf, Ole). Øst for Store Bælt er dette Navn det mest populære af alle de olddanske Navne. Først kommer Sjælland (henvend 10 % af samtlige Navne), derefter følger Skaane og Halland. Vest for Bæltet kommer først Ribe Stift, men ikke med noget anseeligt Tal i Forhold til de østdanske, iøvrigt forekommer Navnet kun spredt. Det er vanskeligt at sige noget bestemt om, hvorfor Navnet Oluf har vundet saa stor Udbredelse paa Sjælland, dog skal det paapeges, at der baade i Roskilde og i Helsingør fandtes Kirker (navnlig den sidste, der eksisterer den Dag i Dag, er meget anseelig) viede til Sct. Olaf (Ole). For Skaanes Vedkommende kan Forklaringen maaske søges i den undergørende Sct. Olaf, der fandtes i et Sogn nær ved Sømmershavn (Simrishamn), det nuværende Sankt Olovs Sogn. *Svend.* I Skaane og Halland findes dette Navn stærkest udbredt (ca. 4 % af samtlige Navne). I Retning vestpaa herfra falder Hyppigheden meget stærkt, for i det nordlige Jylland at blive reduceret til intet.

Af Navne, om hvilket intet tør siges med Bestemthed, men som synes at vise i en særlig Retning, kan nævnes:

Aage, der synes at være særlig skaansk (jfr. Navnet *Åkessons* hyppige Forekomst i Skaane i vore Dage). *Bo*, der viser mod

Sjælland. *Hagen*, der kun er fundet i Skaane. *Henning* (vel Skriverens Stavemaade for det gamle danske *Hemming*), kun i større Antal paa Sjælland. *Karl*. Dette Navn er kun fundet i Skaane, og den Omstændighed, at vi her hyppigt finder det før Provinsens Overgang til Sverige, viser, at de har Uret, der i dette Navns hyppige Forekomst i de skaanske Kirkebøger i Tiden kort efter Erobringen, har ment at kunne fastslaa en Tendens hos Befolkningen til Opkaldelse af de svenske Konger af dette Navn. *Kjeld* viser, som ventet, afgjort henimod Viborg Stift, hvis fornemste Helgen jo var Sankt Kjeld. *Tord* peger mod Skaane, og dette gælder ogsaa Navnene *Tue* (jfr. det moderne Navn i Skaane *Tufveson*) og *Truels*, hvilket sidste dog ogsaa er fundet andetsteds. *Tøger*. Dette Navn kender vi kun fra Vendelbo Stift, hvis fornemste „Helgen“ var Sankt Tøger, der skal have bygget Kirken i Vestervig.

Vi skal derefter give en Oversigt over de olddanske Navne, der kun forekommer saa lidet talrigt, at intet tør siges med Bestemthed om deres særlige Hjemsted eller -steder.

Algud (Sk.¹), *Arild* (ogsaa stavet Harrild) (Sk., Ribe), *Arvid* (Sk., Hall.), *Asser* (Sjæll., Fyn, Sk., Aarh., Vib., Ribe), *Bjørn* (Hall.), *Bonde* (Sjæll., Fyn), *Bram* (Fyn, Sk.), *Broder* (Fyn), *Brønne* (Sjæll.), *Byrial* (Vib.), *Børge* (Sk., Hall.), *Dag* (Sk.), *Ebbe* (Hall., Vib., Søjyll.), *Enevold* (Ribe), *Ege* (Eje) (Sk., Ribe), *Elef* (Vbo.), *Erik* (Sjæll., Fyn (hyppigt), Sk., Hall., Vib., Ribe), *Erland* (Sk., Hall.), *Eske* (Aarh., Vib., Ribe), *Fader* (Sk., Vbo.), *Find* (Fyn), *Freide* (Sjæll.), *Frende* (Sjæll.), *Gammel* (Sk.), *Gudmund* (Sk.), *Gudseth* (Sk.), *Gunde* (Fyn, Sk., Ribe), *Gunder* (Aarh.), *Gøde(r)* (Sk., Ribe), *Helge* (Fyn, Sk., Hall.), *Holger* (Hall.), *Inge* (Ribe), *Ingeman* (Sk.), *Ingemar* (Sk.), *Ingert* (Sk.), *Ingvar* (Sjæll., Fyn, Sk.), *Iver* (Fyn, Sk., Hall., Vbo., Vib., Ribe, Søjyll.), *Kay* (Ribe), *Lave* (Vib.), *Nanne* (Ribe), *Palle* (Aarh., Ribe), *Redder* (Fyn), *Rud* (Hall., Ribe), *Sakse* (Sjæll.), *Sejr* (Sjæll., Sk.), *Sigge* (Sk.), *Stig* (Fyn, Vbo.), *Strange* (Sjæll., Fyn), *Svenning* (Vbo., Ribe), *Tage* (Fyn), *Temme* (Sjæll., Sk.), *Terkel* = *Thorkild* (Vbo., Vib., Ribe, Søjyll.), *Thoste* (Sk.), *Tjelle* (Fyn), *Trud* (Sk., jfr. mod. *Truidsson*, Hall., Vib.), *Torben* (Sjæll., Hall.), *Torsten* (Sjæll., Sk., Ribe), *Ture* (Sjæll., Aarh.), *Tyge* (Sjæll., Fyn, Sk., Aarh., Vib., Ribe), *Ud* (Aarh.), *Unker* = *Odinkar* (Fyn), *Viste* (Ribe), *Vogn* (Ribe).

¹ Forkortelser: Sjæll. : Sjælland, Sk. : Skaane, Hall. : Halland, Vbo. : Vendelbo, Aarh. : Aarhus, Søjyll. : Sønderjylland.

Som foran paavist udgør de *religiøse Laanenavne* den langt overvejende Del af Navnestoffet, og vi er saaledes her med det langt fyldigere Materiale i Stand til at slutte med større Sikkerhed. Vi skal først gennemgaa de Navne (det store Flertal), om hvilke noget mere bestemt tør siges:

Anders (Sankt Andreas). Det undrer sikkert ikke, at vi finder, at dette Navn er et af de hyppigst forekommende i hele det gamle Danmark. Der er ikke stor Forskel mellem de Procenttal, der er udfundet for dette Navns Forekomst i de forskellige Landsdele. Først kommer Skaane, derefter følger Fyn; de laveste Tal viser de jyske Stifter. Anstiller vi der en Prøve, vil det bekræftes, at det i det nuværende Danmark er paa Fyn, at Navnet *Anders* forekommer hyppigst. I Dansk Navneskik findes der nemlig en Oversigt over de vigtigste -sen-Navnes Forekomst i Danmark i Slutningen af forrige Aarhundrede. Her ses det, at Odense (52 ⁰/₁₀₀) er opført med et forholdsvis større Antal *Andersen* end Aarhus (38 ⁰/₁₀₀) og Aalborg (40 ⁰/₁₀₀). *Bent* (St. Benedikt). Dette Navn synes at have været særlig yndet i Landene øst for Øresund. Skaane og Halland viser de største Tal. Spredt er det desuden fundet i de øvrige Landsdele (bl. a. en Gang i Jylland i Formen *Benedit*). *Gregers, Gravers* (Sankt Gregorius) har, synes det, sit Hjemsted i Ribe Stift, det eneste Sted, hvor det er fundet i talrige Tilfælde. Betegnende nok har den eneste af dette Navn, der er fundet paa Sjælland, Tilnavnet Jude. *Hans* (Sankt Johannes). Denne oprindelig plattyske Form af St. Johannes' Navn er særegen for Øerne, og af disse møder Fyn med et aldeles overvældende Antal (ikke mindre end 16,6 ⁰/₁₀₀ af samtlige Navne). Raadspørger vi atter Dansk Navneskik, ser vi, at Navnet *Hansen* i vore Dage er ca. tre Gange saa hyppigt i Odense som i Aarhus og Aalborg (henh. 116, 41 og 34 ⁰/₁₀₀). Ogsaa paa Sjælland er dette Navn fundet meget hyppigt, ligeledes i Sønderjylland, men andelsteds synes det ikke at have været meget populært. I Jylland dominerer den danske Form *Jens* (se dette) ganske, kun i Ribe Stift (nær Sønderjylland og Fyn) findes et betydeligere Antal *Hans*. *Jens* (Sankt Johannes). Var, som vi lige saa, *Hans* den typiske Ø-Form af Johannes, saa er *Jens* den typisk jyske. Det forholdsvis højeste Antal viser Viborg Stift (16,2 ⁰/₁₀₀ af samtlige Navne), og herefter følger Ribe, Aarhus og Vendelbo Stifter. Skaane har 10 ⁰/₁₀₀, Sjælland 9,5 ⁰/₁₀₀, Fyn kun 7,7 ⁰/₁₀₀, og tilsidst kommer Sønderjylland og Halland med meget smaa Cifre. Herefter synes

det som Navnet *Jens* med et Minimum paa Fyn tiltager i Antal baade mod Øst og mod Vest. Gør vi atter Brug af Dansk Navneskik, finder vi følgende Bekræftelse paa vore Tal: Odense 52 ‰, Aarhus 85 ‰ og Aalborg 96 ‰. Tager vi efter samme Værk nogle Tal for Ringkøbing Amts Landdistrikt 1897—98 finder vi 115 ‰ *Jensen*, hvilket svarer særdeles godt til det af os for Ribe fundne Tal (12,5 ‰). *Jep* (Sankt Jakob). Sankt Jakobs Navn finder vi i to Former: *Ib* og *Jep*. Da vort Antal med Navnet *Ib* kun er meget ringe og spredt over hele Landet, tør intet siges om dette Navns særlige Hjemstavn, om det har nogen. Derimod kan vi sige noget mere om Formen *Jep*. Dette Navn viser sig at være udpræget østdansk, da det i et betydeligere Antal kun forekommer i Skaane og paa Øerne. Det til Fyn stødende Ribe Stift viser dog et ikke helt ringe Antal *Jep*. *Jørgen* (Sankt Georg) er et udpræget fynsk Navn, idet det kun paa Fyn forekommer i et anseeligt Antal. I det øvrige Danmark findes det spredt og yderst faatalligt. Jfr. iøvrigt Dansk Navneskik: *Jørgensen*: Odense 41 ‰, Aarhus 20 ‰ og Aalborg 13 ‰, der bekræfter det fundne. Da der ikke synes at have været nogen for Fyn særlig Dyrkelse af Sankt Jørgen, tør maaske dette Navns Yndest paa Fyn sættes i Forbindelse med de engelske Munke, der grundede Sankt Albani Kirke i Odense; Sankt Jørgen (George) var og er jo endnu Englands særlige Værnehelgen. *Kristen* (Christianus, d. v. s. den kristne). Dette Navn er hyppigst fundet i Ribe Stift: ikke mindre end henved 12 ‰ af samtlige Navne. Det aftager stærkt i Hyppighed mod Nord, og er meget sjældent i Danmark øst for Lillebælt, for tilsidst helt at forsvinde i Skaane. Navnets fortrinsvis jyske Karakter bekræftes til dels af Dansk Navneskik: *Christensen*: Odense 23 ‰, Aarhus 46 ‰ og Aalborg 76 ‰. Det er ikke muligt at paavise Grunden til den særlig jyske Forkærlighed for dette Navn. Kongerne af Navnet Christian (Kristiern) har næppe øvet nogen betydelig Indflydelse, da en saadan vilde kunne spores jævnt over alle Rigets Dele — heller ikke er der i det undersøgte Materiale fundet en eneste Frederik. Der maa altsaa være andre Grunde: maaske har Munke fra tyske Egne, hvor dette Navn forekom almindeligt i ældre Tid (Nedersaksen), været særlig virksomme i det sydlige Nørrejylland eller i Jylland i det hele taget. *Lars*, *Lavers*, *Lavrids* (St. Laurentius). Sankt Laurentius synes at have været i stor Yndest overalt i Riget, idet de for de enkelte Landsdele fundne Tal kun afviger meget lidt fra

hverandre. Egentlig var det at vente, at vi vilde finde det største Antal i Skaane, hvor Domkirken, der ydermere var Ærkebispens Kirke, var viet til Helgenen, men dette er mærkeligt nok langt fra Tilfældet. Først kommer Sjælland og Fyn, derefter de nørrejyske Stifter, sidst Skaane og Sønderjylland. *Mads, Mats, Mattis* (Sankt Mathias). Fyn er den Landsdel, hvor vi hyppigst har fundet dette Navn; meget nær kommer dog de jyske Stifter. Mod Øst, paa Sjælland og i Skaane, synes det sjældnere. *Mikkel* (Sankt Mikael) synes mere almindeligt i Jylland end paa Øerne og i Skaane, hvor det kun meget sjældent er fundet. Hyppigst har det vist sig i Viborg Stift, men da Materialet herfra er meget lidt omfattende, er det farligt at slutte noget ganske bestemt heraf, skønt Sankt Mikael spillede en vis Rolle i det middelalderlige Viborg. *Morten* (Sankt Martin). Skaane viser det forholdsvis største Antal af dette Navn (jfr. hyppigt mod. skaansk Mårtensson), men det forekommer iøvrigt over hele Danmark i større eller mindre Antal, sjældnest maaske paa Sjælland. *Niels* (Sankt Nikolaus) er, som det var at vente, fundet rigt repræsenteret over hele Landet. Der fandtes jo næsten i alle Søkøbstæder Kirker viet til Sankt Nikolaus — de søfarendes Helgen. Der er dog ret betydelige Afvigelser mellem de for de forskellige Landsdele fundne Tal. Først i Rækken kommer Vendelbo, Aarhus og Viborg Stifter, men de forholdsvis smaa Tal, vi her har med at gøre, maner til en vis Forsigtighed, dog har vi med Hensyn til Aarhus et Holdepunkt i den hellige Niels, der var Stiftsbyens Værnehelgen. Herefter følger Fyn (talrige Kirker viet til Sankt Nikolaus) og Ribe, og sidst kommer Sjælland og Skaane. Det samlede Billede ser altsaa saaledes ud: Tættest i det nordlige og mellemste Nørrejylland, aftagende mod Syd og Øst. *Peder, Peter* (Sankt Peder). Bortset fra Sønderjylland, der som tidligere nævnt ikke kan give noget helt tilforladeligt Resultat, har den mægtigste Apostels Navn nydt den største Folkeyndest i Skaane (ca. 14 % af samtlige Navne); dette er ikke saa underligt, da vi i Skaanes mest betydelige Stæder i Middelalderen (Malmø, Ystad, Lund) finder Kirker viede til Sankt Peder. Tæt efter Skaane følger Vendelbo og derefter de øvrige Stifter, der alle ikke viser mere betydelige Afvigelser fra det for Skaane fundne Tal. *Povl, Poul* (Sankt Povl). Dette Navn forekommer ret sjældent; det synes at have været et fortrinsvis i Jylland yndet Navn. *Rasmus* (Sankt Erasmus). Ser vi bort fra Aarhus Stift (for ringe An-

tal), ser vi, at Rasmus er et udpræget fynsk Navn; tæt efter Fyn følger Sjælland. Ser vi paa Dansk Navneskiks Oversigt finder vi: *Rasmussen*: Odense 58 %/oo, Aarhus 41 %/oo og Aalborg 9 %/oo. Det er aabenbart ikke helt tilfældigt, at Aarhus viser et forholdsvis højt Procenttal. *Søren, Søfren* (Sankt Severin eller Søren). Tænker vi paa den berømte St. Søren i Ry ved Himmelbjerget, venter vi at finde dette Navn hyppigst i Aarhus Stift, hvilket slaar til. Efter Aarhus følger Vendelbo Stift, hvorefter Navnet aftager stærkt i Hyppighed mod Syd og Øst — i Skaane er det kun fundet to Gange; den ene Gang med Tilføjelsen „Jude“, Vi har her at gøre med et udpræget jysk Navn, hvilket bekræftes af Dansk Navneskik: *Sørensen*: Odense 16 %/oo, Aarhus 46 %/oo, Aalborg 36 %/oo og Ringkøbing Amts Landdistrikt 23 %/oo. Forholdet mellem disse Tal afviger ikke meget fra det af os fundne. *Tommes* (Sankt Thomas). Ogsaa dette Navn er udpræget jysk og hyppigst i Vendelbo Stift. Udenfor Jylland forekommer det meget sjældent; paa Sjælland, i Halland og Sønderjylland er det overhovedet ikke fundet ved vore Undersøgelser. At det ikke er fundet i sidstnævnte Landsdel er ret mærkeligt, da Navnet *Thomsen* i vore Dage er ret hyppigt forekommende der. Lad os se, hvad Dansk Navneskik kan give: Odense 4 %/oo, Aarhus 10 %/oo og Aalborg 14 %/oo, Ringkøbing Amts Landdistrikt 6 %/oo. Det sidste Tal passer kun daarligt med det af os for Ribe Stift fundne, men det maa her huskes, at de to Omraader ikke dækker hinanden.

Vi skal derefter nævne en Række religiøse Navne, der synes at pege i bestemte Retninger:

Jesper (Caspar, en af de hellige tre Konger), der synes at have været særlig yndet paa Fyn. *Jon* (Sankt Johannes), der viser mod Danmark øst for Sundet (jfr. *Jonsson* hyppigt i vore Dages Skaane). *Klaus* (Sankt Nikolaus), oprindelig plattysk, der er fundet hyppigst paa Fyn. *Klemmen* (Sankt Klemens), hyppigst paa Sjælland. *Simmen* (Sankt Simon), der kun i Ribe Stift er fundet i betydeligere Antal. *Villads* (Sankt Villihadus), Frisernes Apostel, er ret naturligt fundet fortrinsvis i Ribe Stift, dernæst paa Fyn.

Vi skal endelig give en Oversigt over de iøvrigt faa religiøse Laanenavne, der er fundet saa lidet talrigt, at de ikke kan tjene til Grundlag for Slutninger af nogen Art. *Absalon* (Sjæll.), *Asmus* (Erasmus) (Sk.), *Dines* (Dionysios) (Ribe), *Frans* (Fyn, Sk., Aarh.,

Ribe), *Gabriel* (Sk.), *Jochim* (Ribe), *Josep* (Ribe), *Movrids* (Mauritius) (Sjæll., Fyn, Sk., Hall., Aarh.), *Nilaus* (Nikolaus) (Sjæll.), *Salemand* (Salomon) (Sjæll.), *Staffen* (Stefan) (Sjæll., Fyn, Sk., Vbo., Ribe, Søjyll.), *Tonnes* (Antonius) (Ribe, Søjyll.), *Vidi* (Vitus) (Ribe).

Navnene paa de smaa Helgener blev saaledes meget lidt brugt ved Opkaldelsen; de store og ansete Helgener, hvis Indflydelse man ventede sig meget af, blev i høj Grad foretrukne.

Vi gaar nu over til den sidste og mindste Gruppe Navne, nemlig de *ikke religiøse Laanenavne*. De er saa sjældne og saa spredt forekommende, at der ikke lader sig sige noget bestemt om noget af dem, naar undtages Navnet *Mogens* (Magnus af Carolus Magnus), der indtager en Særstilling. Det er nemlig laant paa et saa tidligt Tidspunkt, at det ved de religiøse Navnes Indtrængen kan anses for fuldtud naturaliseret. Det er da heller ikke mærkeligt, at vi ser dette Navn — ligesom de olddanske — hyppigst forekomne i Skaane og paa Sjælland. Udover disse Lande er det kun fundet spredt. Af de øvrige Navne er der kun Grund til at fremhæve Navnet *Henrik*, der synes at have haft særligt Tilhold paa Fyn.

Endelig skal vi give en Oversigt over de hidtil ikke nævnte Navne af den sidste Gruppe: *Albret* (Sjæll., Sk.), *Bertel* (Sjæll., Fyn, Sk., Vbo., Aarh., Vib., Ribe), *Engelbret* (Sjæll., Hall.), *Kort* (Vbo.), *Ludvig* (Vib.), *Markvor* (Fyn, Sk., Ribe, Vib.), *Ove* (Sjæll., Vib, Ribe), *Prødbjørn* = *Preben* (Fyn), *Tideman* (Sjæll.), *Villum* (Fyn, Sk., Aarh.) og *Valdemar* (Fyn).

Med Undtagelse af *Magnus* og *Prødbjørn* (slavisk) er alle disse Navne af tysk, fortrinsvis nedertysk Oprindelse, hvilket ikke er mærkeligt, naar der ses hen til det intime Samkvem i Datiden med de nordtyske Lande. Det ses iøvrigt, at Ribe og Øerne med Skaane, der jo ligger nærmest ved Kilden, har optaget forholdsvis mest af dette Navnestof.

Vi er nu naaet til Ende med Gennemgangen af de enkelte Navne og slutter nu dette lille Forsøg med en Oversigt, i hvilken vi har ordnet de ti hyppigst forekommende Navne i hver Landsdel efter Talrigheden. Vi har udeladt Halland og Sønderjylland, da, som tidligere nævnt, Materialet herfra er lidet omfattende.

Sjælland	Fyn	Skaane	Vendelbo
Peder	Hans	Peder	Peder
Jens	Peder	Jens	Niels
Oluf	Niels	Anders	Jens
Niels	Jens	Niels	Lars
Jep	Anders	Oluf	Søren
Hans	Mads	Lars	Mads-Anders
Lars	Lars	Svend	Kristen
Anders	Jep	Jep	Tommes-Tøger
Mads	Jørgen	Mogens	
Søren	Knud	Hans (Morten, Bent)	

Viborg	Aarhus	Ribe
Jens	Niels	Jens
Niels	Jens-Søren	Kristen
Peder	Peder	Peder
Kristen	Anders	Niels
Lars	Kristen-Lars	Lars
Anders	Povl	Anders
Mads	Knud	Søren
Jep		Mads
Povl		Tommes
Mikkel-Søren		Jep

SKJOLDUNGEFEJDEN

AF

VILH. LA COUR

DET er Axel Olriks Fortjeneste i Danmarks Heltedigtning I—II (1903—10) at have givet os den første omfattende Skildring af vor Skjoldungetid. Gennem mange Aar havde han syslet med Emnet, havde vundet dets fulde Fortrolighed og havde under sin Forskning udviklet en intuitiv Evne, som hans færreste Værkfæller besad i højere Grad end han. At Olrik kunde gribe fejl, at hans Bevisførelse kunde glippe, navnlig hvor den hvilede paa andet end litterær og folkelig Overlevering, er ikke til at undres over og vil ikke forringe den Veneration, hvormed danske Forskere til Stadighed vil mindes ham; thi hvad han har givet os af ny Indsigt, er saa uendelig meget mere — ikke mindst paa det Omraade, hvor Sagnforskeren og Historikeren mødes: disse Aarhundreder, da vort Folk bliver til, men fra hvilke vi kun har saa uklare Meddelelser af historisk Karakter. Her naaede han selv til en Helhedsopfattelse, som møjsommeligt læstes ud af de spredte Oplysninger i Sagn og Kvad, og man tager vel ikke Fejl i den Paastand, at hidtil ingen dansk Forsker paa afgørende Punkter har ændret det Billede, Olrik tegnede.

For ikke længe siden har imidlertid Prof. R. C. Boer i Amsterdam udgivet en Række Studier i Skjoldungedigtningen¹, og Forfatteren vender sig her gentagne Gange mod den af Olrik hævdede Opfattelse, baade hvad den kildemæssige Betragtning, Vurderingen af de enkelte Vidnesbyrd og Fremstillingen af det historiske Hændelsesforløb angaar. Da vi ud over det, der er knyttet til Skjoldungernes Navne, overhovedet ikke kender det mindste til vort Fædrelands Historie i Slutningen af det 5. og Be-

¹ Aarb. f. nord. Oldk. og Hist. 1922, 133 ff.

gyndelsen af det 6. Aarhundrede, har det en Betydning, som er langt mere vidtrækkende end den rent sagnlitterære, at faa klarlagt, hvad vi med nogenlunde Sikkerhed paa Grundlag af Kilderne kan sige om Begivenheder indenfor Skjoldungeætten i det nævnte Tidsrum. Jeg skal dog i det følgende holde mig til et enkelt Problem: den Fejde, som opstod i Ætten, og som blev afgørende for dens Skæbne. Paa dette Punkt afviger nemlig de nye, af Boer fremsatte Teorier stærkt fra Olriks, og der er samtidig en Mulighed for at tage dem op til kritisk Analyse uden at fjernere-liggende Stof samtidig behøver at inddrages. Som et Udgangspunkt vil det være praktisk at anføre den kendte Skjoldungegenealogi fra Béowulf og dertil føje i store Træk dels Olriks, dels Boers Fremstilling af Ættefejdens Forløb.

Stamtavlen har følgende Form:

Healfdene				
En Datter, g. m. Scylfingen (On)ela	Heorogár	Hróðgár, g. m. Wealhþéow		Hálgá
	Heoroweard	Hréðric	Hróðmund	Hróðulf
			Fréawaru, g. m. Had- bardekongen Ingeld.	

Olriks Opfattelse var nu denne:

Der opstod paa et eller andet Tidspunkt Ufred mellem Hrodgar og hans Brodersøn Hrodulf. Noget nærmere kender vi ikke til Sagen, men den er afhjemlet i den angelsaksiske Overlevering, ukendt derimod i den nordiske. Til Gengæld kan vi af den sidstnævnte (Bjarkemaalet) slutte os til, at Hrørik (Hréðric) maa være fulgt som Konge efter Hrodgar, og at han er blevet angrebet og fældet af sin Fætter Hrodulf. Efter at Hrodulf derpaa har hersket i længere Tid, er hans anden Fætter, Hjorvard (Heoroweard) — ligeledes ifølge den nordiske Tradition — kommet til Lejre, har krævet Riget og har dræbt Hrodulf, men har selv maattet bøde med Livet for Drabet. Dermed er Fejden endt.

Overfor dette staar Boers Opfattelse, som gaar ud paa følgende:

Hrørik er blevet dræbt af Hadbardenne allerede ved hans Søsters Bryllup med Ingeld, og Hjorvard maa forudsættes at være død paa et meget tidligt Tidspunkt. Ingen af dem kan saaledes have spillet nogen Rolle i den følgende Ættefejde. Hrodulf kan ikke

have dræbt Hrørík og Hjórvard ikke Hrodulf. Den nordiske Overlevering maa paa disse Punkter helt forkastes. Tilbage bliver af Ættefejdén kun de angelsaksiske Kvads Beretning om en Ufred mellem Hrodgar og Hrodulf. Det er den, som ender med Kampen paa Lejre, og i den falder begge Kongerne som hinandens Modstandere.

Man vil se, at Forskellen virkelig er af meget væsentlig Art. Hvad den hjemlige Tradition ikke røber med den svageste Antydning, ja hvad der strider direkte imod dens Udsagn — hvilken Form dette forøvrigt har — skulde være den historiske Virkelighed, saa nær vi kan komme denne: Kampen skulde udelukkende have staaet mellem Hrodgar og Hrodulf, og disse to skulde middelbart eller umiddelbart være blevet hinandens Bane.

De nordiske Kilders fuldkomne Ukendskab til denne tragiske Udgang af Skjoldungefejdén og deres Fremhæven af Hjórvard som Hrodulfs Drabsmand er naturligvis i sig selv intet Vidnesbyrd imod Rigtigheden af Prof. Boers Teori; men vi kan heller ikke uden videre se bort fra den hjemlige Tradition, hvis de angelsaksiske Kvads Oplysninger ikke umuliggør Tilliden til den. Er dette ikke Tilfældet, kan Traditionen alligevel være historisk urigtig. Vor første Pligt maa dog være, at konferere den med de Meddelelser, som kan hentes fra *Béowulf* og *Wiðsið*, for derved at efterse, om den afkræftes af disse. Man faar det Indtryk af Prof. Boers Udtalelser, at det efter hans Skøn er den metodiske Kritik, som paa afgørende Punkter er svigtet for Axel Olrik¹, og uden at komme ind paa Berettigelsen af en saadan almindelig Dom turde det være rimeligt at fremhæve, at metodisk Kritik under disse Omstændigheder er et dobbelt nødvendigt Grundlag for Prof. Boers egne Resultater, hvis han saa radikalt skal kunne ændre vor Opfattelse af Skjoldungernes Ættefejde.

Utvivlsomt har *Wiðsiðs* (45—49) og *Béowulfs* (1015, 1162) Omtale af Ufreden mellem Hrodgar og Hrodulf og samtidig deres absolute Tavshed om enhver Strid mellem Hrodulf og hans Fætre været af tungtvejende Betydning for Prof. Boer, da han skulde danne sig en Mening om Fejdens Forløb. Kvadenes Vidnesbyrd er ikke til at komme uden om. Tavsheden kan vel ikke paa samme Maade kaldes afgørende; men maaske bør man tillægge den en vis

¹ „I kritisk henseende lider den [o: Olriks Fremstilling] af væsentlige mangler og derfor er også resultaterne for en stor del meget tvivlsomme“ (Anf. St. 134).

Vægt, hvis ellers andre Ting taler derfor. Og naar Boer da fandt, at de sene nordiske Kilder afspejlede det helt modsatte Forhold — var tavse om Brydningen Hrodgar—Hrodulf, men fortalte om Fætrene Stridigheder — kunde den Tanke opstaa, at vi i den hjemlige Overlevering stod over for en Forskydning eller en Ombytning eller noget af begge Dele, saa Beretningen om Hrodulfs sidste Kamp — Kampen med Hjorvard — faktisk gengav den skandinaviske Form for Overleveringen om Ufreden mellem Hrodgar og hans Brodersøn¹.

Man vil imidlertid spørge sig selv, hvad Grunden skulde have været til denne Forskydning i Traditionen. Tilsvarende Fænomener er i og for sig velkendte; men som oftest kan man skimte Aarsagen til den foregaaede Ændring, og paa Forhaand kan det falde lidt usandsynligt, at Traditionen skulde have ombyttet Hrodgar, om hvem den vidste en hel Del at fortælle, med Hjorvard, som ellers er ganske ukendt.

Prof. Boer har aabenbart selv været klar over, at dette var et Punkt, som trængte til nærmere Forklaring. En Henvisning til, at de angelsaksiske Kvad intet fortalte om Striden mellem Hrodulf og Hjorvard, vilde være betydningsløs. Der er jo hændt mangfoldige Ting, som Kvadene ikke kender det ringeste til — de omtaler end ikke hverken Hrodgars eller Hrodulfs Død. Men, siger Boer, da Traditionen havde ladet Hrodgar omkomme i Kampen mod Hadbarderne, kunde den altsaa ikke samtidig lade ham falde i Striden med Hrodulf, og den indsatte derfor i denne Forbindelse Hjorvard i Hrodgars Sted. „Hans navn var bevaret og kunde altså bruges; i Hadbardekampen spillede han ingen rolle; hvis der engang havde været nærmere efterretning om hans tidlige død, var den gået i forglemmelse. Men man vidste åbenbart, at han hørte til familien; den mand, der bar dette navn, passede altså netop til at indtage Hroars plads i en fortælling om en familiestrid“².

Forfatteren gaar med andre Ord ud fra, at Hjorvard var død, længe inden Ættefejden udbrød, ja ser man nøjere til, findes der i hans Afhandling ikke nogen som helst andre Grunde til at forkaste den nordiske Overlevering paa dette Punkt end 1) de angelsaksiske Kilders Tavshed (i sig selv en ganske betydningsløs Omstændighed) og 2) Teorien om Hjorwards tidlige Død. Slaar denne Teori ikke til, falder saaledes alt det øvrige, og

¹ Anf. St. 207.

² Anf. St. 208.

det er ikke for stærkt sagt, at den hviler paa det skrøbeligst mulige Grundlag.

„Det eneste sted, som nævner ham [ɔ: Heoroweard]“, siger Prof. Boer, „beviser næsten med sikkerhed, at han, ligesom hans fader, allerede da Béowulf gæstede Hróðgár, ikke mere var blandt de levende. Hans navn forekommer l. 2161. Hróðgár har givet Béowulf en *hildesceorp*, som stammer fra Heorogár. Denne kostbarhed havde for ham så stor værdi, at han ikke engang vilde afstå den til sin egen søn Heoroweard, „skønt han elskede ham“ (*þeah hé him hold wære* 2161). Men efter Heorogárs død er klenodiet ikke i hans søns men i Hróðgárs besiddelse. Hvis Heoroweard havde levet, vilde han have været den naturlige arvtager“¹.

Man forbavses over en saadan Bevisførelse — ikke fordi Tanken i sig selv er urimelig; den er lige saa mulig som saa mange andre, man kunde gøre sig — men fordi den anføres som Grundlag for videre Slutninger af meget stor Rækkevidde. Thi udelukkende ud fra den Motivering, at Heoroweard selv maa være død, naar han ikke efter Faderens Død har faaet dennes Brynjesærk, begrundes Teorien om, at han er gaaet bort før Hrodulf og følgelig ikke kan være den, der fælder ham — skønt den nordiske Overlevering, først og fremmest Bjarkemaaleet, med stor Bestemthed nævner ham som Hrodulfs Banemand. Man betænke kun, at der i Béowulf er Tale om en Gave, som Hrodgar skænker en Helt, hvis historiske Eksistens i hvert Fald er omtvistet, for en Daad, som er det rene Eventyr — og saa skulde man ud fra disse Præmisser kunne afgøre, hvorvidt en Søn af Gavens oprindelige Ejerman endnu var levende eller ej! Denne Slutning maa siges i „kritisk Henseende at lide af væsentlige Mangler“. Der kan have været ti Grunde for een til, at Heorogár ikke overlod det kostelige Klenodie til Sønnen, „skønt han elskede ham“, men at det i Stedet kom i Hrodgars Besiddelse, og det er lige saa haabløst at gætte paa den ene som paa den anden af dem. Den Slags Spekulationer ligger ganske uden for den videnskabelige Forsknings Rammer.

Vi kan da sammenfatte vort Resultat i følgende: De angelsaksiske Kvad omtaler en Ufred mellem Hrodgar og Hrodulf, og dens Realitet har Sandsynligheden for sig. De kender ikke det mindste til, at denne Ufred har gjort Farbroder og Brodersøn til hinandens Banemænd, eller at de dog begge er omkommet som

¹ Anf. St. 140.

Følge af Striden. Der findes endelig ikke i Kvadene det allermindste, som umuliggør, at den nordiske Overlevering kan have Ret, naar den nævner Hjørvard som Hrodulfs Banemand.

Vi vender os derpaa til Kampen mellem Hrørik og Hrodulf. Hindres Tilliden til dennes Realitet af Oplysningerne i de angelsaksiske Kilder?

Som man vil huske, forkaster Prof. Boer den nordiske Overlevering ud fra den Opfattelse, at Hrørik maa være død før Hrodulf. Han skal være dræbt allerede ved Frøvars (Fréawarus) Bryllup med Ingeld, og Beviset er i Korthed følgende:

Hrodgar og Halga har fældet Frode. For at faa en Udsoning mellem Danerne og Hadbarderne i Stand aftales Ægteskabet mellem Frøvar og Ingeld, og Kongedatteren kommer til Hadbardernes Kongsgaard. Hun ledsages af to Daner, og vi hører om disse, at den ene bliver dræbt, medens den anden slipper bort. Nu ser Prof. Boer i de to Ledsagere dels Hrørik, dels en Mand, „som stilles i lige linje med ham (en broder eller fætter, *se óðer* 2061)“. At Hrørik — forudsagt at Frøvars Følgesvende i det hele er Medlemmer af Skjoldungeætten — maa være den ene og i saa Fald den, der bliver dræbt, er imidlertid paa ingen Maade givet. Det kunde jo ogsaa være Hjørvard, saa sandt som vi mangler alle Vidnesbyrd om, at han allerede den Gang skulde være død. Og antager man ikke ham for den dræbte, fordi man fæster Tillid til Traditionen om ham som Hrodulfs senere Modstander, kunde det være Hrodmund, hvis historiske Eksistens Prof. Boer rigtignok drager i Tvivl, men uden at begrunde denne Tvivl paa nogen som helst overbevisende Maade¹. Imidlertid — Spørgsmaalet er et ganske andet end dette,

¹ Ogsaa paa dette Punkt bør Prof. Boers Ræsonnement bemærkes. Han skriver: „Da en efterretning om en senere tildragelse (Widsið 45) lader Hróðgár og Hróðulf optræde sammen i en kamp (!), uden at en søn af Hróðgár er tilstede, synes den mest udbredte forestilling om Hróðgárs afkom at have været den, som vi har mødt i *Béowulf* l. 2013, at han nemlig kun havde én søn, Hrédric. Efter at denne var omkommet ved Ingelds bryllup, havde Hróðgár altså ingen søn mere; i de senere kampe er derfor ved siden af ham kun tale om hans brorsøn“ (Anf. St. 141). Hertil er for det første at bemærke, at der kunde tænkes adskillige andre menneskelige Aarsager til, at Hrørik ikke optræder under Hrodgar-Hrodulf-Brydningerne, end netop den, at han i Forvejen skulde være død. Han kan f. Eks. have været paa Hærfærd i det fremmede — hvis han har været krigerisk anlagt. Han kan have siddet i Landet og hyttet sit Skind — hvis Billedet af ham i Bjarkemaalene er rigtigt. Vi aner

om man skal gætte paa den ene eller anden Skjoldunge — en Metode, som aldrig kan give noget Resultat. Det er i Stedet slet og ret, om der i det hele findes Antydning af, at Ledsagerne var Skjoldunger. For er dette ikke Tilfældet, savner vi jo al Anledning til at tænke os Færden endende med Hrøriks Drab!

Naar Prof. Boer har besvaret ovennævnte Spørgsmaal med et Ja, maa Grunden søges deri, at den ene — den dræbte — kaldes *þára banena byre náthwylces* (2053). Han spørger: hvilke Banemænd menes der? Og Svaret lyder: Hrodgar og Halga. Da den dræbte ikke kan være Halgas Søn Hrodulf, og da Hrodmund er kasseret, maa han altsaa have været Hrørik. Men atter her møder vi en Slutning paa Grundlag af Præmisser, som ikke holder Stik; thi det er ganske usandsynligt, at der med „Banemændene“ skulde tænkes paa Hrodgar og Halga. Dette kan dog først erkendes, naar man betragter Scenen i dens Helhed.

Der sker dette:

Frøvar er, ung og guldsmykket, kommet til Hadbardernes Kongsgaard, og Kvadet fortæller: „Da kan det krænke Hadbardernes Herre og enhver Thegn af det Folk, naar den danske Yngling af Dronningens Følge gaar frem i Hallen, ved Hirdens Drikkelag; paa ham gliitrer Fædrenes Arvestykke, haardt og ringsmykket, som var Hadbardernes, saa længe de kunde føre Vaabnene, indtil de paa ulykkelig Maade i Skjoldlegen mistede deres tro Fæller og deres eget Liv. Da siger ved Ølgildet en gammel Spydkæmpe, som ser intet, og det er ganske umetodisk at opstille nogen som helst Gætning for paa Grundlag af den at gøre nye Slutninger.

Men dertil kommer yderligere, at den hele „Kamp“-Skildring i Widsið indskrænker sig til de fattige Ord, at Hrodgar-Hrodulf *heoldon lengest sibbe æt-somme suhtorfædran sippan hy forwæcon Wicinga cynn* osv. Hvilken Grund der skulde være til her at nævne flere Navne, er uklart. Dernæst siger det af Béowulf nævnte Vers 2013 kun i Almindelighed, at Hrodgar — da havde lært Béowulfs Hensigt at kende — *wið his sylfes sunu setl getehte*, hvori der i det højeste kan ligge, at en af Sønnerne — den ældste? — paa det Tidspunkt har haft et særligt Sæde i Hallen. I hvert Fald bliver det grundløst at lægge mindste Vægt paa disse Udtryk, naar der overfor dem staar saa tydelige Ord om Dronning Valtjov: *Hwearf þá bi þence, þær hyre byre wæron, Hréðric ond Hróðmund, ond hæleþa bearn, giogod ætgædere* (1188—90). Hele hendes forudgaaende Tale til Hrodulf forudsætter, at hun og Hrodgar har flere Sønner (f. Eks. *wéne ic, þæt hé mið góde gyldan wille uncran eaferan* osv., 1184—85). Skal Prof. Boers Opfattelse opretholdes, maa man de sidstnævnte Steder trække fra, hvad der staar, og i de af ham anførte Vers lægge til, hvad der *ikke* staar — en Fremgangsmaade, som næppe kan anbefales.

Skatten og mindes alt, Mændenes Spyddrab, han er gram i Hu; han begynder sorgfuld at udforske en ung Kæmpes Hu, tilskyndet af det, som bor i hans Bryst, at vække Kampdriften, og han siger det Ord: „Kan du, min Ven, kende det Sværd, det dyre Jern, som din Fader bar under Hær-Hjelmene den sidste Gang til Kampen, hvor Danerne fældede ham; de beholdt Valpladsen, de raske Skjoldunger, efter Wiðergylds Fald og Heltenes Undergang. Nu gaar, pralende af Klenodiet, her i Hallen en Søn af en af hans Drabsmænd, roser sig af Mordet og bærer Klenodiet, som du med Rette skulde raade“. Saadan maner og minder han stadig med saarende Ord, til det passende Øjeblik kommer, da Jomfruens Thegn paa Grund af sin Faders Gerninger blodigt segner for Sværdbid, maa bøde med Livet; den anden undslipper, han kender Landet nøje. Da brydes fra begge Sider Ædlingenes Edspagt, naar dødeligt Had gennemstrømmer Ingeld, og Kærligheden til hans Hustru kølnes efter Sorgbølgerne“¹.

I en Forbindelse, som ikke berører os her, afviser Prof. Boer den Tanke, at Frøvars Følgesvend skulde være Danernes Konge; bl. a. vilde han da ikke af en Kriger i Ingelds Hal kunne betegnes som *þára banena byre nāt-hwylces* eller som *sé fæmnan þegn*. Det er rigtigt; men det Spørgsmaal ligger unægtelig nær, om man da vilde betegne en dansk Kongesøn paa denne Maade — og det turde være ligesaa udelukket. Man vilde aldrig kunne kalde en saadan

¹ *Mæg þæs þonne ofþyncan deoden Heaðobeardna — ond þegna gehwom þara loda, — þonne he mid fæmnan on flett gæd — dryht-bearn Dena duguda bi werede; — on him gladiad gomelra lāfe — heard ond hring-mæl, Heaðabearna gestreón, — þenden hie dām wleþnum wealdan mōston, — oð ðæt hie forlæddan tō dām lind-plegan — swæse gesidas ond hyra sylfra feorh. — Þonne cwid æt be-ore, sé ðe beah gesyhð, — eald æsc-wiga, sé ðe eall geman, — gār-cwealm gumenā him bið grim sefa, — onginneð geómor-mōd geongum cempa — þurh hredra gehygd higes cunnian, — wig-bealu weccan, ond þæt word acwyð: — „Meaht dū, mīn wine, mēce gecnāwan, — þone þīn fæder tō gefeohte bær — under here-grīman hindeman siðe, — dýre tren, þær hyne Dene slōgon, — weoldon wæl-stōwe, syððan Wīðergyld læg, — æfter hæleþa hryre, hwate Scyldungas? — Nū hēr þara banena byre nāt-hwylces — frætwum hrēmig on flet gæd, — mordres gylpeð, on þone mādþum byreð, — þone þe dū mid rihte rledan sceoldest“. — Manað swā ond myndgað mēla gehwylce — sārūm wordum. oð ðæt sēl cymed, — þæt sé fæmnan þegn fore fæder dædum — æfter billes bite blōd-fāg swefed, — ealdres scyldig; him sé oðer þonan — losað lifigende, con him land gearu. — Þonne blōd ābrocne on bā healfe — ād-sweord eorla, syððan Ingelde — weallað wæl-nīdas, ond him wlf-lufan — æfter cear-wælmum cōlran weorðað (2032—2066).*

en *þegn*, og det er i højeste Grad usandsynligt, at man skulde finde paa at omtale Hrodgars Søn som slet og ret en *dryht-bearn Dena*. Men hertil kommer endnu en Omstændighed, som vejer meget tungt til: hvis den dræbte havde været Hrørik, vilde Digteren ikke have kunnet undgaa at nævne hans Navn; thi ikke alene er her jo Tale om en forholdsvis udførlig Skildring af det paagældende Optrin, men netop *dette* Drab vilde i sig selv have fuldbyrdet Ingelds Hævn! Det siger sig selv, at det da vilde have været klart angivet i Digtet.

Forøvrigt bliver Prof. Boers Opfattelse af Udtrykket *þára banena byre nút-hwylces* utvivlsomt paa en Misforstaaelse. Vi har set, at det bliver fortolket som Sønnen af en af Frodes Banemænd; men Teksten giver en helt anden Mening.

Der har været en Kamp mellem Danerne og Hadbarderne, hører vi, og Danerne har sejret, da Hadbardehøvdingen Wiðergyld er fældet og Heltene segnet¹. Det er Wiðergylds Søn, som af den gamle Spydkæmpe hidses op til Hævn. En Søn af en af Wiðergylds Drabsmænd, en *dryht-bearn Dena*, bærer det Klenodie, som Wiðergylds egen Søn burde eje. Saa fælder den unge Hadbarde denne *þegn*, Striden i Hallen flammer op, og først derefter drages Ingeld ind i Handlingen, da Kamplysten — paa Grund af det forefaldne — vælder op i ham, og hans Kærlighed til Frøvar kølnes.

Der er ikke den fjerneste Anledning til at tro, at Frøvars egen Broder, Hrodgars Søn Hrørik, skulde have været den unge Kæmpe, som faldt for Wiðergyld-Sønnens Hævnlyst. Vi kan fastslaa, at der i Kvadet ikke findes saa meget som en Antydning, der kan rokke en eventuel Tillid til vor hjemlige Tradition, at Hrørik dræbtes af Hrodulf.

Spørgsmaalet maa da være, om denne Tradition i sig selv er af en saadan Art, at den kan forudsættes at afspejle historiske Tildragelser. Det samme Spørgsmaal gælder naturligvis Traditionen om Hjørwards Drab af Hrodulf.

Her vil det sikkert være overflødigt at gaa ind paa Enkeltheder. Axel Olriks Behandling af de herhenhørende Sagtræk er

¹ At Wiðergyld maa opfattes som et Egennavn turde være klart, bl. a. af den Grund, at det forekommer som saadant i Widsið (124). I min Opfattelse af Scenen følger jeg Schücking, som forekommer mig at have givet den eneste brugbare Tolkning af Vers 2051 (se Englische Studien, Bd. 53, 468 ff.).

baade saa udtømmende og saa overbevisende, at det maa være nok at henvise til den¹. Hans Udmaling af Forskellen mellem Hrøriks og Hrodulfs Kongeskikkelser — Hrøriks som pegende tilbage imod „folkevandringernes mere egenkærlige kongevælde“ og Hrodulf som den, „der baner vej for den senere tids mere folkekære kongedømme“ — maa staa for hans egen Regning; men at den historiske Kærne er paavist af ham i baade Hrørik-Episoden og Hjordvard-Episoden kan ikke betvivles, og at man først derved har faaet Hovedtrækkene frem i den bitre Skjoldungefejde, er ligesaa givet. Der findes i Prof. Boers store Afhandling adskillige Iagttagelser af megen Værdi, der findes ogsaa de Punkter, hvor han sikkert med Rette indtager et andet Standpunkt end Olrik; men for det her belyste Punkts Vedkommende er det ikke Tilfældet, og Olriks kritiske Metode har uden Vanskelighed kunnet hævde sig over for hans Kritikers.

¹ Danmarks Heltedigtning I, 29 ff., 38 ff. Kun en enkelt Tilføjelse kunde maaske være paa sin Plads, da vedkommende Træk enten er overset af Olrik eller ikke vurderet fuldt efter Fortjeneste.

I Skjoldungesaga bliver Hroar dræbt af Rørik (og Frode) og, hedder det, „Rolf var da ene om Riget“. Efter Rolfs Død og Hjordwards Fald dukker Rørik op paa ny som Arving til Landet, og han kæmper om dette med Valdar, „indtil de enedes om at dele det“, saa Rørik fik Sjælland, Valdar Skaane (Arngrims Udtog, Aarb. f. nord. Oldk. og Hist. 1894, 89, 93). Der er i denne Meddelelse alle Tegn paa en forvirret Tradition. Ikke alene angives Rørik at være Ingjalds Søn; men Fremstillingen mangler alt indre Sammenhæng. Rørik dræber sin Frænde Hroar — og forsvinder derpaa sporløst, mens *Rolf* bliver Enekonge. Enhver Begrundelse mangler. Naar Hroar fældes, er det dog vel, fordi Rørik (og Frode) vil have Riget. Alligevel er det Rolf, der høster Udbyttet, og naar Rørik — atter umotiveret — kommer ind paa Skuepladsen for anden Gang, er det kun i Overensstemmelse med en forskudt Tradition, som tidligt havde ladet hans Navn følge efter Rolfs. Tilbage af Skjoldungesagas Beretning bliver, naar disse Kombinationer og Tilsætninger fjernes, ikke andet end en Fejde i Ætten, hvor Rørik søger at tilrive sig Magten ved at fælde „en Frænde“, men hvor det i Stedet bliver Rolf, der kommer i Kongesædet. Man vil se, at dette harmonerer med den Overlevering, vi møder i Bjarkemaalet. Naar vi ved Læsningen af Skjoldungesaga spørger: hvorfor følger ikke Rørik, men Rolf efter Hroar svarer Kvadet: fordi Hrodulf dræbte Hrørik.

HEDENSKE LEVN I TILKNYTNING TIL HELLIGKILDER

AF

GUDMUND SCHÜTTE

Gennem Aug. Schmidts Værk om Danmarks Helligkilder har vi nu faaet en hidtil savnet Lejlighed til statistisk Overskue. Paa Baggrund deraf er jeg ligefrem uvilkaarlig bleven ført til forskellige lagtagelser, som nok kan have deres Interesse.

I. Øresunds-Egneses Kildegeografi.

Der viser sig en iøjnefaldende Modsætning indenfor det danske Omraade: det personlige Moment kommer langt mere frem i østdansk Kildedyrkelse end i vstdansk.

I Landskaberne ved Øresund lader der sig gennem Schmidts Lister paavise en Række Kilder, der har saa at sige „priviligerede“ Navne — dvs. i Nabolaget enestaaende — og de fleste af disse er personlige.

Jøjn Opsals Kilde paa Møn har Navn efter Jætten Gøde Opsal, som vel er en Legemliggørelse af Møns Klint, omend maaske tillige sammenblandet med Odin, der ofte optræder forklædt som Goden.

Dise Offerkilde i Skaane, som ikke medtages af Aug. Schmidt, tilføjer jeg her. Denne Helligdom minder os om Nornernes navnkundige Tilholdssted, Urds Brønd.

Tisvilde, nu Helene Kilde, viet til Himmelguden Ti, er Nordsjællands navnkundigste Helligkilde. I samme Nabolag Tibirke Sogn og Tibæk Mose, se nedenfor.

Fruekilde ligger i Grib Skov, ved Foden af den fremtrædende Højde Fruebjerg, som nutildags er en af Nordsjællands mest søgte Folkestævnepladser. Aug. Schmidt udtaler S. 38 den Formodning, at enkelte Fruekilder er kristnede Freyjakilder, og jeg finder, at Gis-

ningen har stor Sandsynlighed netop her. „Frue“ er jo simpelthen den tyske Navneform for nordisk Freyja. Jfr. ogsaa Navneleddet „Frue“ i Tilknytning til Sagnet om Soen i Sengen, der vistnok genspejler Freyjadyrkelse; se min Art. i DSt. 1926, S. 117 ff., samt nedenfor S. 162.

Baldersbrønde følger længere sydpaa. Her henføres Kildens Fremkomst af Saxe 120 udtrykkelig til Guden Balder. Man har ganske vist paa Grund af en i en Afskrift fra 1501 forekommende Navneform Balldrupsbrunne formodet, at Navnet slet og ret skulde sige „Ballerups Brønd“. Men en Afskrift af samme Dokument fra 1503 har Baldersbrønde, ligesom Petrus Olai i 16. Aarh. skriver Baldhersbrynd. Se Oluf Nielsen, „Univ. Jub. Blandinger“ I, 267. Først og fremmest er Sagnet om Balders Brønd allerede afhjemlet hos Saxe, saa der er ingen Grund til at forkaste den gængse Navneform Baldersbrønde¹.

Hróiskelda, *Roskilde*, følger vest for Baldersbrønde, ved Isefjordens Bund. Navnet afledes i Lejrekrøniken fra den menneskelige Konge Roe; men da et Starkadskvad, Saxe 316, omtaler en Gud ved Navn Rotho, er det rimeligere at henføre den navnkundige Kilde til denne Gud. Jævnfør det skaanske Roliung, der gentagende optræder i Starkads Saga, 293, 406, sidst som hans Gravplads.

Thorskilde ved Svogerslev lige vest for Roskilde turde have været viet til Guden Thor (medens derimod ifølge Aug. Schmidt en Thorkilde i Thorkildstrup i Voldborg Herred og en Thores Kilde paa Thorsjorderne ved Torup i Ods Herred sikkert har Navn efter de paagældende Landsbyer. Thorskilde synes altsaa at være eneste hedenske Exp. fra Sjælland).

Onskilde ved Skov Hastrup nær Særløse i Voldborg Herred sydvest for den førnævnte Thorskilde er uden Tvivl viet til Guden Odin.

Skadebrønden ved Kyndby i Horns Herred kunde muligvis være viet til Scadinaujas Opnævnerske, Gudinden Skade².

Haagens Kilde ved Hornbæk, med Stedsagn, kunde tilhøre den mytiske Hero Højne.

Geldæbrønnæ, nu Gildebrønde (fejlagtig skrevet Kildebrønde) syd-

¹ Jeg maa endnu gøre opmærksom paa, at i Tilfælde af Afledning fra Balderup kunde der vist være Aarsag til at vente Formen *Balderup Brønd, *Balderbrønd, snarere end Balldrupsbrunne. ² Man kunde ogsaa tænke paa en Brønd, der helbreder Skader. Men da der i Schmidts Liste paa c. 600 Kildenavne kun findes 3 Analogier — Blindkilde, Krykkekilde, Vissenkilde —, medens derimod Navne som Sundhedskilde er ret hyppige, synes den personlige Tydning mig rimeligere. Hvis Skader Sogn i Jylland har Navn efter sin Helligkilde, vilde det være et Sidestykke.

øst for Baldersbrønde, med Kilden liggende midt paa Byens Gade, er sikkert Stævneplads for et hedensk Offergilde.

Lejrekilde ved Kelleklintegaard i Arts Herred indeholder aabenbart samme Helligdomsnavn, som vi kender fra det navnkundige Lejre, oldn. *hleidr*. I Kilden er der gjort et stort Oldfund, indeholdende Smykker, Vaaben og nogle Støbeknolde af Bronze. Det kan muligvis være et Depotfund, men Stedets Navn gør det dog rimeligere at opfatte det som et Offerfund. Se Vilh. la Cour i DSt. 1924, S. 15.

Overskuer vi den samlede Række Navne, vil vi finde, at de næsten alle er enestaaende, ialfald indenfor ret vid Omkres. Aug. Schmidt mener, at Onskilde har en Genganger i Ouskilde ved Gudum i Vestsjælland, nævnt 1638; men det er vel meget tvivlsomt. Ialfald er det højt regnet Thorskilde, der kan tænkes at have haft hyppigere Gengangere. En saadan enestaaende Karakter hos de fleste af disse Navne tyder paa fremragende Rang, og den samme skønner vi af Stedforholdene ved flere af dem, nemlig: Jøjn Opsals Kilde paa Møns Klint, Tisvilde som Forgænger for den navnkundige Helene Kilde, Baldersbrønde med Baldersagn, Roskilde med Sagn om Kong Roe.

Aflejringsforholdet er saadan, at de nævnte Kildehelligdomme ret jævnt og smukt dækker en stor Flade af det østlige og midterste Sjælland. Særlig mærker vi os Forholdet mellem Helligdommene for Odin, Thor og Ti. Onskilde og Thorskilde ligger i Centralomraadet, henved en Mils Vej paa hver Side af Hovedhelligdommen Lejre. Denne Plads falder i Traad med andre Helligdomme i samme Nabolag: Othense, eneste sjællandske Navn til det fynske Odense, centralt i Horns Herred, og Thorslunde, eneste sjællandske Sogneby af dette Navn, i Egnen Heden. Den til Ti viede Kilde i Tisvilde Sogn ligger derimod i Nordsjællands yderste Udkant, ved Kattegat, og den følges med Sognebyen Tibirke, samt, nær Spidsen af Halsnæs, Tibæk Mose. Her har vi tydelig Periferien, hvortil den urgamle Naturdyrkelse er trængt tilbage ved Indførelsen af de nymodens Guder Odin og Thor. Et ganske tilsvarende Levn vestenfor Lejre-Centret er Tislund ved Ringsted og Tis Sø. Altsaa er Fordelingsbilledet netop, som det skal være: Odins og Thors vigtigste Helligdomme i Centrum, den tilbagetrængte Tis Helligdomme i Periferien mod Nord og Vest.

Det samlede Resultat af vore Iagttagelser er, at paa Sjælland og i nærmeste Nabolag giver de forefundne Kildehelligdomme virkelig en

ret udtømmende Afspejling af Hedenskabets Sogneinddeling. Vi tør gaa ud fra, at der ikke har været flere fornemme Kilder viede til Ti, (Hróði?), Gøde Opsal, Diserne, Balder, Thor og Odin end netop de ovennævnte. Saa fast og dybt indpræget har Kildedyrkelsen været i disse Egne, at den har ladet sit Stempelindtryk holde sig lige til Nutiden, trods al Eftertidens afblegende og udslettende Indflydelse.

II. Frue-, Brude-, Kvinde- og Sosagn ved Vandsteder i Vestdanmark.

Medens Østdanmark som sagt fremviser en Række Helligkilder med „privilegerede“ og ofte personlige Navne, savnes noget tilsvarende i Vestdanmark. Istedenfor har vi her en Række Vandsagn, der følges med Stednavne med „Frue“, „Brud“ eller „Kvinde“; denne Foreteelse synes svagere udpræget i Østdanmark.

Det hyppige Fruekilde eller Vor Frue Kilde har Aug. Schmidt formodningsvis forklaret som Kristning af Frejakilde, som nævnt i min Anmeldelse. Jeg har selv i min Afh. i DSt. 1926, p. 124, udtalt samme Formodning med Hensyn til Vor Frue Kilde i Lerup, som jeg bringer i Forbindelse med det paa Freyja-Ritual tydende Sosagn, og Aug. Schmidt har derom udtalt, at han ved denne Kilde godkender min Paavisning af hedensk Indvielse. Ligeledes maa vi i samme Sammenhæng se paa Helligkilderne Fruens Hul ved Haderslev og Brudekilde i Gislum Herred samt den hellige Kilde ved Kvindevad i samme Herred. Men disse Exempler yder ikke tilstrækkeligt Stof. Vi maa i Undersøgelsen inddrage Kilder og andre Vandsteder ogsaa uden kristent Helligry, samtlige Vandsteder med Navne paa Frue, Brud og Kvinde, samt endnu nogle flere Lokalteter med disse Navneled.

Typisk for dem er et hyppigt gentaget Sagnmotiv: Handlingens Offer bliver druknet; det er altid af Hunkøn, som Regel en Kvinde, i en enkelt Sagngruppe en So. Ved Frue- og Brudevandene kommer hertil et yderligere Træk: den til Drukning viede Kvinde ager i Karet med Følge. Sagnene understreger oftere den Vognen ledsagende Tjener. Som Modstykke kan sammenlignes en Række Sagn om kørende Herremænd, E. T. Kristensen, D. S. IV, 494—699; jfr. ogsaa Stoffet paa Dansk Folkemindesamling. Her ender Kørselen normalt ikke med Drukning. Den druknede Brudgom optræder aldrig paa egen Haand. Derved fastslaas det, at Motivet med den druknende Kvinde tilhører en Type for sig selv.

Der er kun yderst faa Undtagelser fra Regelen om Herremænds Undgaaen af det vaade Element. I æ Studdam ved Ulborg er Nørre Vosborg Herremænd kørt i med fire for, Folkemindesamling 2515; do. en Herremænd i Thomas Ulls Høl ved Rudbjerg nær Arrild, Folkem. 3081. En Herre kører i Aaen mellem Haslum og Værum, D. S. III, 1836. En flygtende Konge styrter med sin Karet i Vingsted Mølles Dam, hvorfra der senere opfiskes Vogndelev, D. S. IV, 21¹. Disse faa Undtagelser stadfæster kun den almindelige Regel; iøvrigt giver sidstnævnte Sagn os et vigtigt Fingerpeg: thi Vingsted Mølles Dam er en kendt Masseofringsplads. Altsaa er Kørselssagnet her tydelig sakralt.

Hermed er vi inde paa Sporet. Prototypen for Fruen eller Bruden, der drukner i sin Karet sammen med sit Følge og Tjenerskab, er nu tydelig nok: det er Gudinden Nerthus, der kommer kørende til den hellige Sø, hvor hun selv og hendes Vogn tvættes, medens de tjenstgørende Trælle bagefter druknes. Denne Ritus maa fra Nerthus være overført paa hendes Efterfølgerske Freyja, hvis Navn jo vil sige „Frue“. Navnevarianten „Brud“ kan sammenlignes med Freyjas Søgen efter hendes forsvundne Brudgom Óðr, Gylfaginning 36. Den tredje Variant, hvor den druknede Frue eller Brud afløses af den druknede So (oftere stedfæstet ved en Fruerlund), peger hen paa den Trosform, der gav Freyja Tilnavnet Sýr, dvs. „So“, Gylfaginning smst.

Med Kildedyrkelse forbindes Kørselsmotivet muligvis i N. Ørlev paa Falster, se F. Grundtvig, „Livet i Klokkergaarden“, 156. Paa Jørgen Præstebondes Jord var der en Kilde eller et Vandhul, som brugtes til Kvægving. Her, hed det sig, skulde der staa en Guld-vogn. Da Manden engang fik i Sinde at rense „Kilden“, fandtes rig-tignok ingen Guld-vogn, men en gammel „Bulvogn“ (*bolvön*). Saaledes kaldtes de forlængst aflagte Vogne med store klodsede Træhjul, der ikke var jærnsagne. Nu er det vel rimeligst, at det har været en almindelig Arbejdsvogn, der af een eller anden Grund er bleven efter-ladt i Vandhullet. Men Forestillingen om en „Guld-vogn“ kunde dog tyde paa, at det drejede sig om en Oftring i Smag med Vognofringen i Døthbyerg Præstegaardsmose; det er maaske ikke helt tilfældigt, at Vognen fandtes netop paa en Præstebondes Mark.

Saavidt den almindelige Baggrund. I det enkelte stadfæstes Iagt-

¹ Exempler paa andre Folk end Herremænd, der kører i Vand og drukner, er D. S. III, 1821—23 og 1842.

tagelsen derved, at de forskellige Sagn og sakrale Stednavne ofte optræder i Flok og Følge. Citeringstallene henviser til E. T. Kristensens Sagnbind III, naar der ikke tilføjes Folkemindesamlingen.

Fruekilde ved Fruebjerg i Grib Skov, hellig; se ovenfor.

Vor Frue Kilde i Lerup, hellig. Her holdtes det største jyske Kildemarked nordenfjords. Der skete ofte Mord, og de myrdedes Lig kastedes i to Vandhuller ved Kilden, 1075, tydelig Afspejling af Menneskeoffer. Tæt ved findes Lerup Bavnehøj, ved et af Hanherreds højeste Punkter; Lunde, Sakralnavn; Sosagn stedfæstet i Lerup, se min Afh. 1926, 124.

Vor Frue Kilde i Tise, Vendsyssel, hellig; tæt ved Tolstrup med Sagn om sunken By. Somotivet mangler her, men findes ret nærværd i Hellesø¹.

Vor Frue Kilde i Haverslev, Hanherred, hellig; tæt derved Alsberg, Sakralnavn, med sunken Herregaard.

Fruens Kilde ved Lerkenfeld, Himmerland; ikke hellig, men med stedsevarende Grønsvær, der er Ækvivalent for Hellighed; Frue drukner i Karet med Tjener, 1849; tæt derved Brudekilde ved Fovlum, hellig.

Vor Frue Kilde i Karup, Midtjylland, hellig; i nogen Afstand Brudedal ved Haderup med Brud ofret for Kirkebygning, Jyske Folkeminder VIII, 45; lige i Nærheden Krag Sø med Sosagn; Krager er Udtryk for Afdødes Sjæle.

Fruekilde ved Herregaarden Irup, Ty; Frue drukner med Karet og Skat, 1815; i nogen Afstand Fruens Hul ved Momtoft, og Ane Søes Hul, hvori Fruen fra Kølbygaard kører med Karet paa Vej til Fanden, Folkemindesaml. 1341, 1342; ligeoverfor paa Mors Damsgaard og Bedsted med Sosagn.

Fruens Hul ved Haderslev, helligt; i Nærheden Halk med Sosagn.

Fruerhølet ved Mølskov s. f. Asdal i Vendsyssel; Frue drukner i Karet, 1848; i nogen Afstand mod Nord og Syd Gaardbo Sø og Sørup med Sosagn.

Marridam med Marribakke ved Lund, Frøsig og Fruerlund, Sakralnavne; Taarnborg Borgevold paa Holm i Gødstrup Sø, og Gødstrup Præstegaard ved Søen, begge med Sosagn; Præstegaarden fortsætter direkte det hedenske Sakralgods; Søvandet faar Køer til at bisse, Tegn paa Indvielse, Trap 3. Udg. V, 571. Der burde foretages

¹ Ifølge Klitgaards Anmeldelse af „Danske Studier“ i „Jyllandsposten“ 15. 6. 1926 har jeg ladet mig vildlede af den nuv. Stavemaade Helligsø; Navnet er ikke sakralt.

Udgravning ved Frøsig; meget taler for, at man dér vilde finde en sænket Offerskat.

Fruerlund paa Øen Øland, bygt over Kirkevej, hvor Herskabet (dvs. Fruen) kommer kørende i Karet med Tjener paa, V, 561. Herregaarden Bratskov paa Hanherreds Kyst ligeoverfor med Sosagn.

Fruerlund, Skov ved Torstedlund, Himmerland; i Nærheden Gudsø eller Gaardsø med Sosagn.

Fruerlund ved Als paa Himmerlands Østkyst; i Nærheden Brøndum med sunken Gaard; Navnet tyder paa Kilde-Indvielse.

Fruelund ved Give nær Vibjerg, Sakralnavn; Brud med Karet synker paa Vej fra Herregaarden Donneruplund til Give Kirke, 1734.

Fruerlund ved Horne Herredstingsted; Frøsig i nogen Afstand mod N. Ø., Sakralnavn; Brud med Vogn synker i nogen Afstand ved Lunde, Sakralnavn, 1824; Bjergemose tæt ved Horne med sunken Gaard.

Fruerlund ved Hunderup nær Tinghus og Frøsig, Sakralnavne; i nogen Afstand Brudesig ved Skrave med Brud, der synker til Straf for at træde paa Brød; lige i Nærheden Ørn Sø indenfor det sakrale Frøs Herred med Sosagn.

Fruerlund med „Paddesø“ (for „*Frøsø“) og Viesø, Sakralnavn, ret nær Sakralhøjden Frøbjerg Bavnehøj; „Paddesø“ med Sosagn¹.

Fruepot ved Genner; Frue drukner med Karet, 1736.

Brudekilde, ved Fovlum, hellig, se under Fruens Kilde.

Brudehøllerne og Brudestenen med kedelformet Fordybning i, nær Skørping i Himmerland; Brud drukner sig, 1725.

Brudesø ved Feldballe; Brud drukner med Vogn, 1816; ret nær Kulsø med Sosagn.

Brudsø ved Gl. Vissing Kloster, Brud drukner med Vogn, 1729; nær Frørskilde (Sakralnavn?), hellig, og Hampen Sø med Sosagn.

Brudepot ved Lindeballe; Brud vælter med Vogn, knækker Hals, synker i Jord, 1728.

Brudesø ved Egtved; Brud synker med Vogn og Tjenestekarl, 1730; nær Masseoffersøen ved Vingsted; baade fra Brudesø og Vingsted meldes Opfiskning af Vogndelev; sammesteds Borg med ugudelige Folk sunken (= Sosagn).

Brudeseng ved Sotrup; Brud synker med Vogn, 1735; nær Masseofferpladsen Nydam; i Nærheden den sunkne Brådborg med Sosagn.

¹ Et Fruerlund skal endnu findes ved Njordshelligdommen Niarterum paa Sjælland, om jeg er rigtig underrettet.

Brautsee ved Slesvig, sydligste Afhjemling af Brudesagnet, Folke-mindesaml. 3309.

Der kan ikke være Tvivl om, at Frue-, Brude- og Sosagnet følges ad. Særlig i Jylland er dette Følgeskab tydeligt. Yderpunkterne er de samme: det nordlige Vendsyssel, Kysterne af Næs Sund (Mors, Ty), samt Sundevad; Afhjemlinger fattes i Salling, i det indre og vestlige Hardsyssel og i det vestlige Sønderjylland. En særlig tæt Klump Afhjemlinger af Sosagnet findes paa begge Sider af Vendsyssels Vildmose, og Sagnet mindes her ved Nørøxe Sø udtrykkelig, at det drejer sig om et Levn fra Hedenskabets sidste Tid, 1224. Netop til dette Hovedfelt for den antagelige Dyrkelse af Freyja slutter sig hele tre hellige Fruekilder. Samtræffet er næppe tilfældigt: det er for at udrydde Freyjadyrkelsen, at Kirken har været saa ødsel med Mariahelligdomme. Altsaa Fruekildernes Talrighed er et Moment, der peger i samme Retning som den udtrykkelige Overlevering om Sosagnets hedenske Rod. Med Hensyn til Fordelingen mærker vi os Modsætningen mellem Jylland og Sjælland: i Jylland tæt Sammenklumpning af hellige Fruekilder, paa Sjælland kun to Exemplarer, vidt skilt fra hinanden. Det kan maaske forklares saaledes: Jylland staar nærmere ved den oprindelige Nerthusdyrkelse, hvor Guddommen nok er personlig, men hvor Personligheden dog ikke er stærkt koncentreret. Sjælland derimod er naaet frem til det stærkt koncentrerede, personlige Stade; det nøjes med at vie hver Guddom en eneste Kilde, som til Gengæld indtager en langt mere fremskudt Stilling end de myldrende jyske Fruekilder og Fruehuller. Yderligere er paa Sjælland og Møn det mandlige Element afgjort overvejende, jfr. Tisvilde, Baldersbrønde, Onskilde, Thorskilde, Gåde Opsals Kilde, Hróiskelda, hvad der i Hovedsagen peger hen paa Hedenskabets sidste Tideherv. Det kan tilføjes, at det sakrale Kørselsmotiv paa Sjælland foreligger med mandlig Type: ifølge Saxe bliver Frode Fredegods Lig efter tre Aars Omkøren stedet til Hvile ved Broen over Aaen Være, dvs. i Højen Frodebjerg.

En Type for sig selv er Sagnet om Pigen, der synker tilbunds i et Vadested. Det har sikkert været knyttet til det himmerlandske Kvindevad tæt ved Helligkilde. Helligry savnes ved det sjællandske Kvindevad nær Varpelev, hvor til Gengæld Sagnet om den sunkne Kvinde er optegnet, 1833. Uden Helligry og Sagn optræder Kvindvad i Omegnen af Helligkilden Marridam og Fruerlund og Sosagnspladsen Gødstrup Sø. Optegnet med Biomstændig-

heder foreligger Sagnet ved den hellige Regisse Kilde eller Rise Kilde i Vindinge Herred paa Fyn: Pigen kaster et Brød i Vandet for ikke at smudske sine Sko og synker til Straf ned tilbunds; Kilden faar derefter Lægekraft. Samme Sagn forbindes med Brudemotivet ved den ovennævnte Brudesig nær Skrave, se „Frederiksborg Højskoles Aarskrift“ 1921; det kendes endvidere paa forskellige Steder, der bærer Navnet Pigens Vadested; ifølge Meddelelse fra Kreslæge Vogel hedder det paagældende morsingske Sted i Virkeligheden Helwegwoj, et mærkeligt, sakralt klingende Navn, — mon det skulde være Helligvejvad eller Helvedvad? Ialfald viser dette Navn, at vi har at gøre med rod-fæstet stedlig Myte, og ikke med et løst, omløbende Vandresagn.

III. Helligkilde med sunken Tyr.

Medens det er fælles for en Række ovennævnte Sagn, at der deri omkommer et Væsen af Hunkøn (Frue, Brud, Kvinde, Pige, So), danner Helligkilden Tyrens Hul ved Gern en Type for sig selv, thi her er det en Jomfru, der undslipper, mens den forfølgende Tyr drukner; der siges, at den gennem et underjordisk Vandløb „olmer op“ i et Vandhul en Fjerdingvej derfra. Se D. S. III, 1874—76. Det nærmeste Sidestykke er vel et Sagn fra Skaane, hvor to Oxer gennem Hullet Hålehal ved Jættehal synker i Jorden og kommer op igen i Søen Iv. Tyren fra Gern kan maaske sættes i Forbindelse med den gamle kimbriske Tyredyrkelse; i de samme Egne bærer den vilde Jæger den Dag idag Navnet Hornsjæger, der sagtens stammer fra Tyreguden, se Feilberg under Odinsjæger. Iøvrigt skal jeg tilføje, at ved Festen for Helligkilden i Thorsdal paa Mors blev der ifølge Meddelelse fra Kreslæge Vogel ført en blomsterkranset Oxe gennem Nykøbing Gader. Men disse Iagttagelser er kun rent spredte og kunde højest tjene som Udgangspunkter for videre Undersøgelser til Paa-visning af mulig særskilt Ritualtype.

Hovedresultatet af ovenstaaende Iagttagelser kan vel formuleres omtrent, som følger.

Østdanmark fremviser Spor af en personlig differentieret Vand-Dyrkelse, hvor de til Kilderne knyttede Væsener fortrinsvis er af Hankøn. Det turde vel nogenlunde stemme med det Billede, vi kan danne os af vort mere fremskredne Hedenskab i dets sidste Tidsrum.

Vestdanmark derimod kender i Tilknytning til hellige Vandsteder fortrinsvis kun et eneste skelneligt Gudevæsen, nemlig den „Frue“, „Brud“ eller „So“, der peger tilbage til Freyja og fra hende atter til Nerthus. Det er et Hedenskab af Typen fra Kristi Tid, fra „Feminismens“ Tidsrum. Disse Levn af Nerthusdyrkelse fortjener sikkert Opmærksomhed. Saavidt jeg kan skønne, er de den mest udprægede Rest af hedensk Gudsdyrkelse, der er tilbage i Danmark; ellers er det jo kun de lavere Væsener, hvis Dyrkelse tydelig har fortsat sig. Som udtalt i min Anmeldelse var det derfor ønskeligt, om Aug. Schmidt vilde gøre denne Gruppe til Genstand for sit næste Kildesamler-Arbejde.

FRA SPROG OG LITTERATUR

H. C. ANDERSENS FORSVARER I 1831

I Grosserer H. Laage-Petersens H. C. Andersen-Samling findes et Eksempplar af en et Ark stor Pjece med Titlen: *Rimbrev til Knud Sjællandsfar i Paradiis, eller Gjenmæle mod dennes Angreb paa Andersen af P—Davieno*. Kjøbenhavn 1831, paa Indersiden af hvis blaa Papiromslag er skrevet med Blæk: Til Digteren H. C. Andersen fra Forfatteren. Pjecen har altsaa tilhørt H. C. Andersen, og sandsynligvis er det da ham, som selv har indheftet den i et tarveligt Papomslag sammen med et Brevark, hvorpaa med samme Haand som Tilegnelsen paa Papiromslaget er skrevet følgende Digt:

Alvorlig sad jeg i min dunkle Vraa
Med Callisen og Bang
Og Intet mindre følgerigt, end Sang,
Jeg tænkte paa:
Da liig et Glimt af Solens milde Flammer —
Traf Deres Gaves Glands mit mørke Kammer!

Til Tak for hvad med svag, usikker Haand
(Skjøndt længe, skjult, i Løn, og seet af Ingen,
Forsøgt og øvet) jeg i Rimets Baand
Til Forsvar skrev for Deres Digteraand,
En Blomst De skjænkte mig, paa Skjaldevingen :
Udhentet dybt fra Hjertets Helligdom,
Og til et Kunstværk tryllet om!

Saa lønner gode Herre trofast Svend
I Forhold ei til Daaden, som han øved',
Men i Betragtning kun af den
Tendents, hvori han sine Kræfter prøved';
Og seer taknemmelig, med et godmodigt Smil,
Sin Tjeners Ivrighed og lil,
Skjøndt vel han veed, han ei hans Hjælp behøved!

Hvad kan jeg byde Dem for hvad De gav?

Ak, Intet!

Dog med tillidsfulde Blikke

Mit Rimbrev nærmer sig — at tigge

Ved Deres Fod en venlig Grav!

P—Davieno.

Digtet og det trykte Rimbrevs Forfatter er saaledes den samme Person, og dennes rette Navn var Ove Christian Drejer; som Efterskriften til Rimbrevet (S. 13) viser, boede han, da han forfattede dette, paa Regensen og af Digtet til H. C. Andersen ses hans Studium; han har sikkert paa dette Tidspunkt studeret Heinrich Callisens: System der neueren Chirurgie I—II, udkommet i Kjøbenhavn 1822—24, og fulgt daværende Professor og Overmedicus O. L. Bangs Forelæsninger og Øvelser.

O. C. Drejer fødtes 8. Maj 1806 i Evedrup Præstegaard, Simsted Sogn, kom 15 Aar gammel i Randers lærde Skole og blev 1827 Student; først i Foraaret 1834 absolverede han den medicinske Embedseksamen, men døde allerede 19. December 1836 i Løgstør, hvor han havde praktiseret et halvt Aars Tid efter først — uden Held — at have søgt gennem halvandet Aar at skabe sig et Levebrød som praktiserende Læge i Hørsholm. Under Mærket Dr. Wejeero var han kendt som Regensdiger; efter hans Død udkom i 1837 et Bind af hans Digte udgivet som Manuskript for Venner, og i 1840 udsendte hans Broder, daværende Institutbestyrer i Skive J. M. J. Drejer et andet Bind af hans efterladte Digte; begge Bindene ledsages af biografiske Indledninger. I Dansk biografisk Leksikon har Nic. Bøgh skrevet om ham, men synes, mærkelig nok, at have været ganske uvidende om hans Identitet med Pseudonymet P—Davieno og hans Optræden som H. C. Andersens Forsvarer overfor Henr. Hertz's Angreb i Gjenganger-Brevene.

Saa meget mærkeligere er dette, som H. C. Andersen i sit Livs Eventyr, hvor Talen er om dette Angreb selv nævner Forholdet. „... Ingen, uden en Pseudonym, Davieno, tog sig af mig“ hedder det her¹; „Det var en Student Drejer, Broder til Botanikeren [S. T. N. Drejer 1813—1842], nu begge døde, et begavet Menneske, hvis efterladte Digte med Biographie er udkommet, uden at der nævnes Dennes større Digtning „Rimbrev til Knud Sjællandsfar“ — den, han skrev til mit Forsvar“. Af et Brev til Adjunkt C. A. Lorenzen i Sorø, dateret 18. Februar 1831², fremgaar det, at H. C. Andersen paa dette Tidspunkt ikke var saa ganske tilfreds med sin Forsvarer. „Du har da seet“ skriver han, „at der er kommen et Forsvar ud for mig, i Anledning af „Gjengangerbrevene“; det er af En, der kalder sig: Davieno. Manden mener det vist godt, men han kan ikke godt skrive Vers; jeg vilde ønske, det havde været bedre“.

Nu ser vi dog, at H. C. Andersen, som ikke synes at have vidst, hvem der skjulte sig bag Pseudonymet, da han skrev det citerede Brev, kort efter i Gerningen har vist sin Paaskønnelse, og udtrykt sin Taknemmelighed mod den uegennyttige Hjælper ved at sende ham et af sine Arbejder — det ligger nær at tænke paa Bogen: *Phantasier og Skizzer*, der som nylig udkommet averteres til Salg fra Forf.s Bolig St. Kongensgade 33, 3. Sal, første Gang den 10. Januar 1831. Drejers Rimbrev, der ifølge Omtalen Side 8 af de mange Digtere blandt Russerne „i overfjor“ o: i 1828³ for de 11 første Siders Vedkommende allerede maa være

¹ S. 104 i Udgaven 1855. ² Breve fra Hans Chr. Andersen, Kbhvn. 1878, I. S. 63. ³ se D. St. 1924, S. 24.

skrevet i 1830, medens Efterskriften, Siderne 12—15, angives at være forfattet „mange Dage“ senere, udkom nemlig den 2. Februar 1831 og solgtes for 1 Mk. hos Boghandler C. Hegelund paa Børsen Nr. 22 og 23; det synes ikke urimeligt at antage, at dets Forfatter har følt sig tilskyndet til at fremlægge det for Offentligheden, hvad der maaske ikke fra første Færd har været hans Tanke, da han saa at Gjengangerbrevene oplevede et nyt Oplag, der averteredes til Salg den 18. Januar 1831. Drejer synes, besynderligt nok, og i hvert Fald meget beskedent, ikke straks at have sendt noget Eksempplar af sit Skrift til H. C. Andersen, der paa sin Side ogsaa synes at have tøvet temmelig længe med at anerkende den ydede Hjælp — maaske har han ventet, at en anden af de mange yngre Poeter og en, hvis Vers var bedre end P—Davieno's skulde rykke frem ved hans Side. Da dette ikke skete, har han i hvert Fald lært at vurdere sin eneste Forsvarers gode Villie og har sendt ham sin Tale og sin Gave. Hvor sent dette er sket, kan sluttes af, at Drejers Brev, hvormed han omsider og stadig med Bevarelse af sin Anonymitet sendte et Eksempplar af Pjecen til H. C. Andersen, først er dateret 15. Marts 1831.

H. G. Olrik.

PLANTENAVNE OG DYRENAVNE HOS I. P. JACOBSEN OG CHR. WINTHER

I S. Hallars Bog „Synselementerne i Naturskildringen hos I. P. Jacobsen“ (1921) gøres gennem Statistik rede for, hvilke Dyr og Planter I. P. J. og St. Blicher nævner, samt for, hvor ofte de forskellige Dyr- og Plantenavne forekommer procentvis i Forhold til samtlige andre Ord.

Paa Grundlag af dette skal her vises en statistisk Sammenstilling af Plante- og Dyrenavne hos I. P. Jacobsen og Chr. Winther. Den kan maaske i nogen Maade bidrage til at klargøre Forholdet mellem de to Digteres Naturskildring. Giver den maaske ikke nye Opdagelser, kan den dog tjene som Paavisning af en Række Kendsgerninger, der paa denne Maade træder tydeligt frem.

Sammenstillingen gør ikke Krav paa at være udtømmende, da kun „Hjortens Flugt“ er benyttet ved Beregningerne.

S. Hallars Statistik viser, at 0,917 % af I. P. J.'s Ord er eller indeholder Plantenavne. En Statistik over „Hjortens Flugt“ viser, at W. har 0,505 % Plantenavne. Ganske vist kan et Resultat, som for en Forfatters Vedkommende er naaet ved Undersøgelse af samtlige Værker, medens det hos en anden kun omfatter et enkelt Værk, ikke betegnes som fyldestgørende, men det giver dog et meget betydeligt Fingerpeg i en bestemt Retning. J.s Værker indeholder 177656 Ord, „Hj. Fl.“ 35662 (Beregningsen er foretaget ens for begges Vedk.). Det vil sige, at J. repræsenteres med meget nær 5 Gange saa mange Sider som W. — J. har ialt 182 Navne paa Planter og Frugter; W. har 54, hvortil videre maa bemærkes, at J. nævner mange forskellige Frugter, medens W. kun har Æble og Drue (1 Gang). Ved en simpel Forholdsberegning maatte man altsaa tillægge W. 270 forsk. Planter og Frugter paa samme Sidelængde som hos I. P. J. Sidstnævnte vilde i 35662 Ord ikke anvende mere end 36 Plantenavne.

Winthers Plantenavne fordeler sig saaledes; Rose (27), Lind (21), Græs (16), Straa (14), Bøg (12), Eg (12). Tjørn (9), Lyng (8), Lilje (7), Æble (5), Mos (4), Rug (4), Pilen (4), Humle (3), Vedbend (3), Tang (3), Siv (3), Elm (2), Ask (2), Hybenbusken (2), Kærminde (2), Viol (2), Hassel (2), Bukkar (2), Asters (1), Akkeleje (1), Lavendel (1), Rosmarin (1), Kaal (1), Birk (1), El (1), Fyr (1), Enebær (1), Hyld (1), Skræppe (1), Nælde (1), Perikon (Mandeblood) (1), Maiblomst (1), Kornblomst (1), Valmuekorn (1), Vinranken (1), Malurt (1), Forglemmigei (1), Krusemynter (1), Gedeblad (1), Granen (1), Marehalm (1), Hø (1), Byg (1), Olieblad (1). — Benævnelser for enkelte Arter er henført under samme Slægt. F. Eks. findes under Tjørn Slaaentjørn, Hvidtjørn og „Tjørn“. Ligeledes er Plantedele opført sammen med Planten; Vipper under paa-gældende Kornsort, Vidier under Pil, etc.

Jacobsens 12 hyppigst forekommende Planter er Rose, Græs, Drue, Bøg, Eg, Viol, Lyng, Siv, Æble, Bregne, Mos, Laurbær.

Winthers er anført ovenfor. Begge har tiest nævnt Rosen; Græs, Bøg og Eg er ogsaa rigt repræsenteret, I. P. J. har Rose 19,9 %; af disse Navne, W. har 13,85 %. Eg hos J. er, 2,66 %, hos W. 6,15 %. I flere andre Tilfælde f. Eks. ved Bøg, Lyng og Mos vil der heller ikke være udpræget Forskel. Derimod ynder W. Lind i langt højere Grad end J. Linden naar hos W. 10,69 % og er det hyppigst forekommende Træ hos ham; hos J. kun 1,79 %. Omvendt har J. 3,02 % Druer, W. 0,51 %.

Af Interesse er det endvidere, at 26 Plantenavne kun nævnes een Gang hos W. Ganske vist kan man finde et lignende Forhold hos J., men maa her erindre, at hans Værker er henlagt til meget forskellige Egne, medens „Hjortens Flugt“ kun rummer Navne fra Sjælland. (Peder Jernskægs Fangensk., Gulitzas Fortælling om Rügen, samt Iver Bugges Fortælling om Italien er ikke medregnet).

Til Belysning af Digterens Forhold til den enkelte Plante kan tjene deres Forhold til Rosen. Rosen er hos J. næsten altid rød, kun en enkelt Gang nævnes gule Roser (i „Der burde have været Roser“). Formen, Frugten og Farvenuancerne behandles, og navnlig Roser med lange, bøjelige Skud, som slynger disse om Piller eller op ad Mure, ynder han. W.s Roser er røde, deres Form og Frugter interesserer ham ikke, lige saa lidt som han beskæftiger sig med Farvenuancer. I de fleste Tilfælde betegner Rosen hos ham ikke engang konkret Planten, men anvendes billedligt om den elskede („Elskovsrose rød“).

Her er den væsentligste Uoverensstemmelse mellem J. og W. Den første er Botanikeren, som analyserer Blomsten og opsøger karakteristiske Enkeltheder hos den; den sidste nøjes med et alment Indtryk af Blomsten. W.s Planter virker paa hans Sanser: Bukkaren „krydrer Skovsletten med sin Duft“. — Jordbærret dufter o. s. v. De lever og undergaar Forandring: Violerne vaagner, Kvistene sitrer, naar de mærker Vaaren, og Bladene foldes ud af „glinsende, springende Hylstre“.

Paa Spørgsmaalet om, hvilken Egn Winther særlig behandler, kan der ikke svares nøjagtigt ud fra det foreliggende Materiale; det vilde kræve en ny Statistik, hvor alle billedligt brugte Planteord skulde udskilles. Dog

kan det med ret stor Sikkerhed slaas fast, at C. W. i første Række elsker Skoven. Han kender de allerfleste af vore Skovtræer, men nævner særlig tit Egen og Bøgen. Linden er det Træ, som tiest nævnes, men i saa godt som alle Tilfælde gror det ved Menneskers Huse og falder nærmere ind under Havens Træer. Haven indtager ogsaa en stor Plads i Naturskildringen, og som omstaaende anført nævnes mange Haveplanter. Marken og Engen tillige med Mosen er meget fremtrædende, medens Havet og Strandbredden er meget sparsomt benyttet og da altid i tydelig Modsetningsforhold til de lyse, venlige Skove og grønne Marker. Stranden er øde vild og Bolig for de mest utiltalende af Personerne: Gulitza og Fangevogteren i Borgen f. Eks.

Ved Siden af Planterne indtager ogsaa Dyrene en vigtig Plads i Naturbilledet. I. P. J. har 0,218 % Dyrenavne, W. 0,657 %. Her er altsaa endnu større Forskel, end Tilfældet var med Plantenavne. Dyreordene anvendes 388 Gange hos J., hos W. er Antallet 234. Paa et Sideantal som „H. F.“ har, vilde J. da kun have anvendt 77 Dyrenavne. S. Hallar uddrager den Slutning af J.s Dyrenavneantal (sammenlignet m. Antallet af Plantenavne), at J.s botaniske Viden var langt større end hans zoologiske. Er denne Slutning muligvis rigtig for den enes Vedkommende, kan man dog ikke uden videre overføre den paa andre. Navnlig maa man hos W. og J. erindre, at J. er Fagmand, Naturforsker; det er W. ikke; han er det umiddelbare Menneske, som med vaagne Sanser og usløvet Modtagelighed slentrer gennem en Natur, som han elsker, og i hvilken han overalt hører, ser, ja lugter, Venner blandt Dyr og Planter. Om han elsker Dyr højere end Planter, tør jeg da ikke udtale mig om. Men sikkert er det, at han elsker en Natur, som oplives af levende Skabninger. J. P. J. giver derimod en det Indtryk, at hans Dyr ikke absolut hører med, eller rettere: ikke kræves i Billedet, men de nævnes, naar Situationen kræver det; det er igen den arrangerende Kunst modsat den umiddelbare Gengivelse af et Indtryk.

De tolv Dyr, som nævnes oftest hos J., er Hest (96), Hund (68), Høne (16), Ko (11), Faar (10), Svane (8), Hjort (7), Kat (7), Ravn (7).

Hos W. er det Hjorten (50), Hesten (26), Hunden (21), Ræven (12), Duen (11), Koen (9), Katten (6), Lærken (5), Snogen (5), Uglen (5), Kragen (4), Ørnen (4).

Den meget fremtrædende Plads, som Hjorten indtager, skyldes naturligvis det, at en af Hovedpersonerne i Digtet er Kronhjorten; tillige er talrige Omskrivninger, som gælder Hjorten, f. Eks. „det kronede Vildt“, opført under Hjort. (Dog er „Ganger“ som Betegnelse for Hjorten ikke opført, da Ordet vækker Dobbeltforestilling — af samme Grund heller ikke opført under Hest.)

De øvrige Dyr er: Anden (3), Maagen (3), Ulven (3), Vildsvinet (3), Hugorm (3), Gøg (3), Bi (3), Bjørn (3), Svalen (3), Faaret (2), Tudse (2), Stæren (2), Musen (2), Slangen (2), Ravn (2), Nattergalen (2), Bogfinken (2), Svinet (1), Hønen (1), Øglen (1), Frøen (1), Edderkoppen (1), Spurven (1), Lækatten (1), Sælhunden (1), Kaninen (1), Aalen (1), Dompappen (1),

Drosselen (og „Kramsfuglen“) (2), Myggen (1), Tornskaden (1), Skovduen (1), Spætten (1), Ternen (1), Tjuren (1), Odderen (1), Glenten (1), Løven (1), Tigeren (1), Viben (1), Løvfrøen (1), „Stormfuglen“ (1), „Fisk“ (2) og „Trækfugl“ (1).

Heraf fremgaar, at tamme Dyr sammen med Skovens og Markens Dyr er rigest repræsenteret. Fisk kendes kun flygtigt i „Hjortens Flugt“ (derimod nok andre Steder; f. Eks. i „Sjælland“, hvor Karpe og Brasen forekommer). Krybdyr anvendes hensigtsmæssigt paa samme Maade som den øde Strand og Havet. Insekter, som indtager en stor Plads hos I. P. J., nævnes meget sparsomt hos Winther.

P. Engelbret-Pedersen.

OM NOGLE DIGTE AF INGEMANN.

I en Levnedsskildring af B. S. Ingemann, der vil udkomme i Begyndelsen af 1927, har jeg ikke kunnet finde Plads til de efterfølgende Bemærkninger, og beder derfor „Danske Studier“ give dem Husly.

1. „Fred hviler over Land og By“. I „DSt.“ har der været ført en Forhandling angaaende Sted og Tid for dette Digt.

Hvad Stedet angaar, da har, synes jeg, Kontorchef H. G. Olriks Undersøgelser gjort det overvejende sandsynligt, at der er Tale om „Blegdammen“ ved Sortedamssøen. Denne Tanke hørte jeg første Gang fremsat for mange Aar siden, af min afdøde Svigerfader, Pastor C. J. Brandt ved Vartov; han kom til København i 1835, og da var der formentlig ikke endnu sket større Forandringer i dette Bypartis „landskabelige“ Karakter. Jeg selv, der kom ind til Hovedstaden i 1870 som Student, kan mindes en stemningsfuld Vandring en Maaneskinsaften ad „Kærlighedsstien“ (Østersøgade) langs Sortedamssøen.

En lille Sidebemærkning: Det „Kohorn“, som Vægteren paa Blegdammen tudede i, synes at have haft meget gennemtrængende Toner. Da Carl Luno (6.—3. 1819) fortæller Ingemann (i Rom) om Udpibningen af Baggens „Trylleharpen“, skriver han: „Til hans [B's] Fordel talte et stort „Blegdams Horn“ fra en Loge. Det skal have været en Søofficer, som gennem en Raaber bragte Baggens Marinens Hyldest“. (Breve fra og til I., S. 116). — „Blegdams Hornet“ maa for øvrigt have virket noget forstyrrende i Aftenfreden.

Tiden vil H. G. Olrik fastsætte til Sommeren 1816 eller senest Sommeren 1817. Her kan jeg ikke følge ham. Det synes mig, at hans Hypotese er bygget paa et alt for løst Grundlag. Han henviser bl. a. til formentlige Overensstemmelser i Udtryk og Vendinger i „Fred hviler“ og i et Par andre Digte fra det ovennævnte Tidsrum („stille Stjerneskræ“ o. lign.). Men naar man ved, hvor ofte beslægtede Udtryk gaar igen i Digte af Ingemann, mellem hvilke der ligger et langt Tidsrum, vil man være betænkelig ved at bygge for meget paa den Slags Ligheder. Blot et enkelt Eksempel. I Digtet „Trolldmanden og Lærlingen“ (Digte II. 1812, S. 42) taler Lærlingen om „den lyse Ild“, der „lutrer Stoffet underfuld, uædle Liverts vorder Guld“. Sammenstil hermed „Mesteren kommer“, hvor

der findes Vendinger som disse: „Smeltediglen“ — „naar Ertsen i Strøm udsmelter“ — „naar Sølvstoffets ædle Indre af Ertsen lutrer sig ud“. Men dette Digt er fra 1841 og ikke fra omkring 1812. — Og nogen som helst Forbindelse mellem Vægteren med Kohornet paa Blegdammen i København i det 19. Aarh. og de vagthavende Krigere, der støder i Luren i „De Underjordiske“ (7. Kap.)ovre paa Bornholm i det 14. Aarh., er det mig umuligt at finde.

Forf. opfatter „Fred hviler“ som et Udtryk for Ingemanns Følelser over for hans „æstetiske Fjender“, hans Kritikere, og mener, at han af den Grund ikke lod det optrykke før i sine Saml. Skrifter. „Fred med hver Aand, som hader mig“ — hvorfor skulde I. dog være betænkelig ved at optrykke en Linie som den? Der er jo i Digtet intet af den Bitterhed over for Kritikerne, som I. ved andre Lejligheder gav Luft, f. Eks. i „Huldregrave“-Striden (1831). Og hvorfor skulde han være betænkelig ved at optrykke Digtet i „Smaadigte“ fra 1832, naar han lader denne Samling begynde med „Min gode og onde Engel“? Men jeg indrømmer, at det ser underligt ud, at I. ikke optrykker „Fred hviler“ i „Blandede Digte“ fra 1842, men først i Saml. Skrifter. — Forf. mener, at Digtet er blevet trykt i „Harpen“ for 3. 1. 1823 ved en Fejltagelse — det synes mig dog en for dristig Hypotese.

En udførlig Redegørelse for dette Spørgsmaal vilde kræve større Plads, end „Danske Studier“ formentlig kan afse hertil. Jeg maa nøjes med det her anførte. Resultatet af det er dette: Forf. har efter mit Skøn ikke anført blot nogenlunde fyldestgørende Grunde for at henlægge Affattelsen af „Fred hviler“ til 1816—17. Jeg vil for mit Vedkommende fastholde Sommeren 1822. Da det er blevet afgjort, at Ingemann faar en Lærerplads ved Sorø Akademi, da et Hjem for Lucie og ham nu er sikret, da daler Freden ned over hans sygelig ømtaalelige Sjæl, saa han kan nynne hos sig selv: „Fred med hver Aand, som hader mig“. Og det passer godt med, at Digtet bliver trykt i Januar 1823. Hvis det blev digtet i 1816—17, forstaar man ikke, hvorfor han skulde betænke sig i 6—7 Aar paa at offentliggøre dette milde „Fredens Budskab“.

2. Dannevang med grønne Bred. Dette Digt (5 Vers) blev jo først trykt i Rahbeks „Tilskueren“ for 16. Maj 1817. Men i O. D. Lützens „Hus- og Skolesangbog eller 266 lystige og alvorlige Viser og Sange, samlede for Venner af uskyldig Munterhed og ægte Dyd og især for brave Skolelærere og flinke Skolebørn“ (1818), er der et sjette Vers (det sidste i Sangen):

Leve Broderenighed
under Fredens Skygger!
Her den vennehuld steg ned,
her den bor og bygger.
Her dens Trone fast skal staa
i vort Samfunds Kæde:
Leve her, mens Hjerter slaa
Enighed og Glæde!¹⁾

¹⁾ Verset er ogsaa medtaget i „Visebog for Damer“, 3. Udg. 1823.

Lütken maa vel have faaet dette Vers fra Ingemann selv. Der har formentlig været personligt Bekendtskab mellem dem paa det her omhandlede Tidspunkt (1816). Lütkens 2 Aar ældre Broder, Hans Christian L., der senere blev Ingemanns Kollega ved Sorø Akademi, boede paa Valkendorfs Kollegium fra 1815. altsaa samtidigt med Ingemann; han var Omgangsven med Poul Møller og hans Kreds. Igennem ham er I. maaske kommet i Forbindelse med Broderen Otto Diderik.

Hvis dette forholder sig saaledes, kommer Spørgsmaalet: hvorfor er Verset ikke medtaget i „Tilskueren“? Man skulde ellers synes, det maatte have været efter Rahbeks Hjerte. Jeg vover følgende Hypotese: Sangen er oprindelig skrevet til en Fest i et eller andet „Selskab“ eller „Samfund“. Rahbek eller Ingemann, eller de begge, fandt, at Slutningsverset, der betoner dette mere private Forhold, helst maatte udelades ved dets Fremførelse for Offentligheden, men at Lütken af Ingemann fik Lov til at optage det i sin Sangbog; at Lütken gerne vilde have det med, forstaar man egentlig nok, naar man læser den udførlige Titel paa Sangbogen. Og det var jo i alle Tilfælde rart at kunne møde med et nyt Vers.

3. Jeg kan ikke se, hvad der har ført Ingemann til i 1816 at skrive de to Fædrelandssange: „Vift stolt paa Codans Bølge“ og „Dannevang med grønne Bred“. Hans Digtning i det Aar: „Reinald Underbarnet“, „Hyrden af Tolosa“ m. m., giver ingen Tilknytningspunkter. Fra samme Tid stammer „Cort Adeler“ og *Sang for de danske Krigere i Frankrig*, (Den 28. Januar 1817)“. Denne „patriotiske“ Sang, der blev trykt i „Dansk Minerva“, April 1817, var bestemt til at afsynges paa Kongens Fødselsdag af Soldaterne i det danske Kontingent af Besættelsestropperne i Frankrig 1815—1818. Det forekommer mig sandsynligt, at Sangen er skrevet efter en Opfordring til Ingemann om at forfatte en Festsang til den nævnte Lejlighed. Men fra hvem er Opfordringen kommet?

Kaptajn J. N. B. Abrahamson, Søn af den bekendte Werner H. F. Abrahamson, havde en betroet Stilling i det danske Besættelseskontingent. Han, der var jævnaldrende med Ingemann, har sikkert kendt denne. Hans Moder var Søster til Lovise Rothe, gift med den Kaptajn Mourier, hos hvem Ingemann var Huslærer omkring 1810. Mourier var Forstander for Artilleri-Instituttet, og ved det var Abrahamson Lærer 1808—11. Han havde ligesom sin Fader litterære Interesser og var en varm Patriot. Mon det ikke skulde være fra ham, Opfordringen kom til Ingemann? Og mon det ikke skulde være ham, der er den egentlige primus motor til den Skrivelse fra „Det danske Kontingents Hovedkvarter“ af 18. Septbr. 1818, i hvilken der udsættes en Præmie for en Nationalsang? (Jfr. Roust: „Af dansk Fædrelandssangs Historie“, i „DSt.“ 1919).

F. Rønning.

CORNEILLE I DANMARK

EN TILFØJELSE

I Tilslutning til mine Bemærkninger om „Corneille i Danmark“, i „DSt.“ 1924, vil jeg gerne henlede Opmærksomheden paa et Sted i Leonora Christines Jammers-Minde. Det er det udstregede Sted, under 1664,

hvortil Museumsinspektør O. Andrup har givet et saa interessant Tydningsforsøg i sin Udgave af 1926 (Note S. 261—62 til Texten S. 122). Det angaar Indskriften paa det Bæger, hun lod Slotsfogeden overbringe Kongen, og som af denne opfattedes som en Supplication og derfor nær havde bragt Slotsfogeden i Unaade: der stod paa Bunden „etwas fran-zösch“. Alt vedrørende denne Indskrift har Leonora Christine ved Udstregning fjernet af sit Manuskript (S. 116). I den franske Levnedsbeskrivelse¹ fortæller hun kun: „Au dessous le fond elle écrit à la reine“. Paa det overstregede Sted i Jammersmindet læste Birket-Smith: „under Bunden disse Ord: ... *il y a un ... [voyez?] un Auguste*“, der ikke vejledede til nogen Mening.

Her læser nu Magister Andrup overordentlig sindrigt: „*Si il y a un Cinna soyez un Auguste*“, hvilket giver den bedst mulige Mening, idet Stedet saa hentyder til Corneilles store Tragedie „Cinna, ou la Clémence d'Auguste“ (1640 — ikke 1639), som hviler paa et Afsnit af Senecas „De clementia“: Augustus benaader, bevæget til Mildhed, Stormanden Cinna, som har stiftet Sammensværgelse imod ham for at hævne den af Kejseren undertrykte Adels Sag. Altsaa, Paaskriften skulde nærmere forstaaet betyde: Hvis der er en Forræder (som dog kun vilde hævne Frihedens Undertrykkelse), saa vær du en Augustus (d: en mild og naadig Hersker)!

Denne overmaade fint tournerede Supplication vilde imidlertid — trods al Reservation m. H. t. Cinnas af ædle Hensigter besjælede Op-træden — dog betyde en saa væsentlig Indrømmelse af Leonora Christine, at man maatte undres derover; og da den altsaa ikke hjalp hende noget, har hun streget den grundigt ud, aabenbart for at Børnene ikke skulde se, hvor vidt hun var gaaet. Og videre endnu var hun jo gaaet efter den franske Levnedsskildring, ifølge hvilken det var den uforsonlige *Dronning*, Paaskriften var rettet til; Birket-Smith ser i denne Uoverensstemmelse allerede en Afvigen fra Sandheden overfor Børnene: de maatte ikke vide, at hun havde skrevet til Sofie Amalie.

Men bortset fra dette personlige Moment vilde en saadan Hentydning til Corneilles Tragedie 24 Aar efter dens Fremkomst i Paris vidne interessant om Leonora Christines europæiske litterære Dannelse og om, at man ved det danske Hof var „med paa Noderne“. Thi Slotsfogedens Ytring om Kongen: „und gefiel Ihm die Invention nicht übel“ (cf: l'invention plaisoit si fort au roy qv'il le fit mettre entre ses raretez) viser jo, at Frederik III fuldtud forstod Hentydningen og dens Rækkevidde. „Man maa“, siger Hr. Andrup, „beundre den Elegance, hvormed de faa, tilsyneladende intetsigende Ord er anvendte, og denne Episode taler højt om det aandelige Kulturniveau ved Hoffet“.

Ja, saa er Spørgsmaalet blot: staar der som af Hr. Andrup saa sindrigt formodet? Thi Udstregningen er meget omhyggelig, sammenhængende især over de to Navne. Allerede en Hiatform som „*Si il*“ maa vist undre hos en saa franskkyndig Dame som Leonora Christine. Det første *i* er vel ejheller paaviseligt for Streger, men synes nærmest at fremgaa af

¹ Danske Samlinger 2 R. I, S. 215.

Afstanden mellem *S* og *il*; dets Prik er ikke der, hvor den skulde ventes. Maaske der altsaa dog staar „*S il*“, med eller uden Apostrof.

Større Betænkelighed frembyder Navnet Cinna, hvor Andrup selv indrømmer, at der maa læses „Sinna“. Utvivlsomt: *S*-Stregerne er tydelige i det iøvrigt fedt overstregede Ord; det er hendes latinske *S* med to Sving, som i *Scyllam* (S. 7), i *S il* foran og *Supplication*, og hendes *C* er blot en Klamme. *I*-Prikken, der ikke kan ses, kan være gaaet op i en Streg. Men kan Leonora Christine have skrevet „Sinna“? Hun har dog næppe kun faaet Navnet gennem Øret, hun har sandsynligvis læst Corneilles Text og vel maaske Senecas tillige. Saa dette Punkt er i høj Grad egnet til at gøre Konjekturen tvivlsom, saa bestikkende den end er. Endelig synes den ikke at stemme med den anførte franske Fremstilling til Sperling, hvorefter Ordene skulde være rettede til Dronningen: at opfordre *hende* til at være en Augustus vilde dog være at slaa Allusionen saa temmelig i Stykker.

At finde noget tilsvarende udbredt og populært fransk Værk fra Tiden, som Hentydningen kunde gælde, vil næppe lade sig gøre; en Boisroberts, en Mairets, en Scudérys, selv en Rotrous Arbejder har dog ikke fundet saadan Genklang ved fremmede Hoffer som Corneilles. Derfor maa man, med al Reservation, være opmærksom paa den højst interessante Mulighed, som Hr. Andrup vist allerede tidligere i et Foredrag har fremsat, og som vilde være et tidligt Vidnesbyrd om Corneilles ret ephemere Indflydelse i Danmark.

— — — Jeg vil gerne benytte Lejligheden til at henvise til Jørgen Glahders Udgave af Steele's „Lyveren“ i den i min Afhandling omtalte danske Oversættelse, i Skuespiltekster fra Komediehuset i Grønnegade V (1924). — Den Clementinske Skuespilsamling fra Det kgl. Theaters Archiv befinder sig fra Januar 1927 i Det kgl. Bibliotheks Haandskriftsamlinger.

Hans Aage Paludan.

KULTUR OG FOLKEMINDER

DANMARKS HELLIGKILDER

August F. Schmidt, *Danmarks Helligkilder, Oversigt og Literaturfortegnelse*. (Danmarks Folkeminder Nr. 33). Kbh. 1926, Schønberg.

Foreningen „Danmarks Folkeminder“ har udsendt et nyt Hefte, 159 Sider stort, forfattet af August F. Schmidt, som allerede tidligere bl. a. har skrevet *Undersøgelser om Midsommerfesten og Blusfester* („Nær og Fjærn“ 1924 og „Sønderjydske Maanedsskrift“ 1925) samt om Helligkilder i en Række af vore Amtsaarbøger. Som alt fra Forf.s Haand vidner det om grundig og omfattende Literaturlæsning. Heftet er udstyret med en yderst righoldig og systematisk ordnet Samling Henvisninger og med talrige smukke Afbildninger, hvoriblandt ogsaa Gengivelser af Sonnes og Achens kendte Billeder fra Helene Grav og Tisvilde Midsommerfest.

Nogen egentlig Folkelæsning er Arbejdet ikke; det forbyder sig ved den stærkt sammenpressede Form. Men det er en velkommen Vejledning for enhver, der nærmere vil studere vore Helligkilder og de Skikke, som knytter sig til dem. Vil man have en Prøve i folkeligere og lettere læselig Form, kan man tage Afhandlingen om Helligkilder i Viborg Amt. (Hist. Aarb. f. Skive og Omegn 1923).

Stoffet er righoldigt nok, omend ikke egentlig rigt i den Forstand, at det skulde være muligt at paavise nogen ejendommelig dansk Kildemytologi. De Kilder, der kan henføres til tydelige Guddomme eller Vætter, er kun faa, og vi veed lidet om dem udover de blotte Navne. Der lader sig afgjort ikke paapege noget typisk hedensk Kildemotiv svarende f. Ex. til Sosagnet ved en Række hellige Søer. Ikke engang de katolske Minder er saa fyldige, som vi kunde have ventet, selvom Stoffet her er hundrede Gange rigere end det hedenske. Der er ikke i uskadt Stand levnet et eneste af de mange Kildekapeller, som har været tilstede, og som vi saa godt kender fra andre Lande. Ej heller har vi fra danske Kilder Indvielsesformler, Velsignelser, Bønner og andre Ritualer, og en Forbindelse mellem de fra hedensk Tid arvede Helligbrønde og Kirkens Vievand lader sig ikke spore. Legendesviser, digtede til Afsyngelse ved særlige Kildefester, kendes ikke; højt regnet findes en Tilknytning til Helligkilder lejlighedsvis i danske Folkeviser som „Jomfru Thorelille“, „Liden Karen“, „St. Katharina“, „Hr. David og hans Stedsønner“ og „Hr. Truels Døtre“.

Et af de mest typiske Exempler paa vedligeholdte Kildedyrkelse er fra Sværtekilden i Haraldsted Sogn i 19. Aarhundrede.

„Med Tilladelse fra Herskabet paa Skjoldnæsholm kørte gamle Peder Pedersen fra Kildegaarden ud i Myrdeskoven og hentede Løv og grønne Grene, der blev stillet op, saa der var som en Løvhytte omkring med en Dør ind til Kilden. En Garnvinde var opstillet og omvundet med Grønt, og Lys sad i Hullerne, saa det var en hel Lysekrone. Klokken et, halv to, kom saa de gamle og de unge til Aften med Krandse, Blomster og Blade, som de strøede Kilden med. Var det godt Vejr, dansedes der ved Kilden og ellers i Gaarden, paa Loen eller i Storstuen til den lyse Morgen. Morgenen efter kom Præsten og tømte Offerpengene af den gamle Blok, og de blev saa uddelt til de Fattige i Sognet, og det var tit mange Penge. Men saa skete det, at der nogle Gange blev traadt saa meget Sæd og Kløver ned, og saa blev Manden kjed af det, og omsider hørte den Stads op om ved 1840. Den Gang den store Omgangssyge eller Tyfus var saa slem, red Peder Pedersen om med Vand fra Kilden til de fleste, og skjøndt mange blev smittede, saa blev der dog ingen syge paa Kildegaarden“.

I Kilden ved Hem skulde (Aar 1853) altid holdes en Gedde til at „røre“ Vandet, vel et Minde om gamle hedenske Kildevætter.

Om de sidste Levninger af Kildetroen meddeler Aug. Schmidt følgende. „Saadan oplevede jeg St. Hansaftensdag 1924, at en gammel Mand kom med en Flaske for at faa Lov til at hente noget Vand i Hellig Kors Kilde paa Skjörping Kirkegaard i Himmerland. Han havde for store Lunger. Da jeg spurgte, om han troede, Kildens Vand kunde hjælpe ham derimod, svarede Gamlingen meget viist: „Hva en ett haa prøved, veed en ett, hvad duer til!“ Samme Dag kom en Familie trillende med en 20-aarig Krøbling i en Kørestol. Krøblingen haabede ogsaa paa at blive helbredt. Den urgamle Tro paa Helligkildernes helbredende Ævne levede altsaa endnu i Aaret 1924! En stor Flok gamle Mennesker, som i deres Barndom havde været med til Kildemarkederne der, var tilstede den 23. Juni 1924, da der afsløredes en Mindesten ved den gamle, genoprensede Helligkilde. For disse Mennesker var det en stor Oplevelse at komme med til en „Kildefest“ igen“. — — „Som en Kuriositet kan nævnes, at en nu afdød gammel Dame i Tisvilde hver Morgen gik ned og drak af Helene Kildes Vand samtidig med, at hun tog en Dosis Kruschen Salt! Dette skete omkring 1922—24.“

Det for mig interessanteste Afsnit af Aug. Schmidts Værk er det, der handler om hedenske Navne-Levn. Det er overmaade værdifuldt, at vi nu har faaet en udtømmende Samling af saadanne Tilfælde, hvor den hedenske Navneklang ledsages af kristent Helligry. Men det jeg har at sige derom, er svulmet saadan op, at jeg har fundet det rettere at gøre det til en særskilt Afhandling.

Her skal blot gøres nogle enkelte spredte Vedtegninger. S. 26 og 136. Gudkilde ved Skibsted i Himmerland, nævnt 1547 i „Diplomatarium Vibergense“, sættes af Forf. i Forbindelse med hedensk Gudsdyrkelse, og og det jævnføres formodningsvis med den hellige Godekilde ved Alsted paa Sjælland. Sidsnævnte kan naturligvis let hænge sammen med Tillægsordet „god“, men ved Gudkilde har vi jo den tidlige Kildehjemmel, og

det maa tilføjes, at Pladsen nær Præstegaarden tyder paa gammelt Sakralgods.

S. 136. Roskilde har en Genganger i Himmerland, Lyngby Sogn, Helligkilden; Vandet vælder ud af 9 Smaahuller i en høj Engkant. Dette minder mig om det interessante, krateragtige Vældhoved Rosdam vestfor Randbøldal; Stedet kunde i høi Grad fortjene Naturfredning! Om „Ros“ her vil sige „Hest“ eller har lignende (sakral?) Mening som i det sjællandske Roskilde maa nærmere undersøges.

S. 136. Blaakilde i Hindsted Herred sættes af Aug. Schmidt lig med Blokskilde, som nævnes 1743. Det passer dog næppe; Blaakilde har vel snarere Navn efter Kildebundens Farve, ligesom den anden og navnkundigere Blaakilde i samme Syssel. Blokskilde vil jeg sætte lig med Blokkens Tønde i Rold Skov; Tønde er et stedligt Navn for „Kilde“, jfr. Karls Tønde i Fortegnelsen No. 1512, samt det eiendommelige Vandløb Vintønden i Rold Skov. Blokken er vel en Kildeblok til Oftring.

S. 136. Ravnkilde i Aars Herred nævnes som hellig Kilde. Fysisk mærkeligere er Ravnkilden ved Foden af Ræbild Bakke; det voldsomme Udvæld og Vandplanternes Farve giver den et ejendommeligt Udseende. Det er kun sært, at der ikke synes at knytte sig Stedsagn til den. Kildens og Bakketoppens Navne kan vel godt tænkes at høre sammen; Ræbild altsaa at tyde som „Ravnehøj“¹. I saa Fald har Ravnens sikkert sakral Mening.

Et ejendommeligt Navn for hellige Kilder er Thekilden, som forekommer rundt om, mest i Købstæder eller ved Herregaarde; paa Borgevold i Viborg, i Randers, ved Demstrup Hovedgaard i Gerlev; dertil Helligkilden Thehullet paa Bispetofte i Aarhus. Uden Helligdomsry forekommer en Thekilde ved Kjærgaard i Nærheden af Varde, se D. S. III, 1831. Der siges oftere, at fra saadanne Kilder hentede Herskaberne Vand til deres Themaskiner. Imidlertid er det paafaldende, at ved Astrup Hovedgaard i Salling findes ikke blot en Thelund, nævnt 1790 under Axel Rosenkrantz Lassen (se „Hist. Aarb. f. Skive“ 1914, 127), men ogsaa et Vandløb, der i Folkemunde kaldes æ Te Rinne, ifølge Meddelelse fra Mogenstrupboen Esper Brogaard. Det er uforstaaeligt, hvordan de Sallingbo Bønder skulde have fundet paa at give en Grøft eller et Vandløb Navn efter den udenlandske nymodens Drik Theen. Det synes snarere, som om her kunde foreligge et oldnordisk *teigr*, „Jordstykke“, ogsaa brugt i Stednavne som Varteigr. Det kunde se ud til, at en „Teigkilde“ var en hellig Kilde paa et afsondret Jordstykke, og dermed passer ogsaa dens Plads paa Borgevold og paa Bispetofte. (Om Kjærgaard Thekilde siges, at den var aflaaet).

Hermed skal jeg afslutte de Vedtegninger, som Aug. Schmidts Under-

¹ At tolke Ræbild som „Ravnehøj“ eller, som fra anden Side foreslaaet, „Rævevæld“, støder paa sproglige Vanskeligheder, idet Navnet udtales [*ræbil*], med bilabialt *b*, som svarer til Rigsmaalets *b*, gl. dansk *p*, ligesom *b* findes i de gamle Former af Navnet (1472 Ræbild, 1477 Rebell, i alt c. 10 Eks. fra før 1600). Jeg har i en Artikel i „Aalborg Amtstidende“ 3/7 1926 søgt at gøre sandsynligt, at det skulde være et „Rebe-holt“, den ved Rebning udmaalte Skov.

søgelse har givet mig Aarsag til. For dem, der interesserer sig særlig for vor katolske Fortid, har en saadan Undersøgelse naturligvis stor og selvstændig Værdi. Andre, der mere interesserer sig for Hedenskabet, maatte imidlertid ønske, at Forf. næste Gang vilde tage sig af en saadan særlig Gruppe som Brude- og Fruesagnene, ligemeget om de er knyttede til Kristenhelligkilder eller til andre Steder. Thi her er der ligesom Udsigt til at naa tilbage til en personlig Adresse, da Kørsels- og Drukningsskikene minder forbløffende om Nerthusritualet, hvorom nærmere i en særskilt Afhandling. Og vi kunde i høj Grad trænge til en grundig og solid Kildesammenstilling som dem, Forf. er istand til at give os.

Gudmund Schütte.

FOLKEDRAGTER I NORDVESTSJÆLLAND

J. S. Møller, *Folkedragter i Nordvestsjælland, deres Forhold til Folkedragterne i det øvrige Sjælland og til de skiftende Moder.* Med 155 Illustrationer i Teksten og 12 Plancher i Farve-Litografi. København 1926. 4°. (Danmarks Folkeminder Nr. 34).

Det er ikke uden Grund at Kredslæge Møller i sin Indledning fremhæver, hvor sørgeligt Danmark indtil de allersidste Aar har staaet tilbage for vore Naboer i Studiet af de gamle Folkedragter. Først fra Aaret 1919 har Dansk Folkemuseum ved Hjælp af en særskilt Bevilling kunnet gennemføre en mere systematisk Landsundersøgelse af Folkedragter og folkelige Tekstiler, og dets fremragende sagkyndige Medarbejder paa dette Omraade, Frk. Elna Mygdal, har hidtil kun haft Lejlighed til i mindre Afhandlinger at frugtbar gøre sin omfattende Indsigt i disse Spørgsmaal, selv om hun vides at have et større Værk under Forberedelse. Desmere maa man paaskønne, at en af sin Embedsgerning saa optaget Mand som Kredslæge Møller i Kalundborg har kunnet gennemføre Udarbejdelsen af et Standard-Værk som det foreliggende, den første virkelig omfattende videnskabelige Behandling af et vigtigt Omraade af vore gamle folkelige Dragtskikke. Den Mand har i Sandhed den hellige Ild i sig, som i sine sparsomt tilmaalte Fristunder har haft Tid og Kræfter til Udarbejdelsen af en saadan Bog, der ikke alene giver en fuldt nøjagtig Optegnelse af de gamle Dragtskikke i alle deres Varianter (alene dette er et stort Taalmodighedsarbejde, der kun har kunnet gennemføres ved Hjælp af den varme Kærlighed til Opgaven, som har besjælet dens Forfatter), men ogsaa indeholder værdifulde Udredninger af Dragtskikkernes Forhold til de skiftende europæiske Moder og paa en i det hele overbevisende Maade gør Rede for hvilke Elementer af disse der indgaar som Lævn i Folkedragternes enkelte Bestanddele. Det er derfor med fuld Ret, at Carlsbergfondet ved en større Bevilling har sat Forfatteren i Stand til at give Bogen et til Tekstens indre Lødighed svarende ydre Udstyr, saa den fremtræder i smukt Tryk og forsynet med over halvandet hundrede fortræffelige Tekstbilleder og 12 af Frk. Bodil Müller med stor Omhu udførte Akvareller, smukt gengivne i Farvelitografi af A/S P. Christiansen, København. (Kun Skade, at Ansigterne paa Dragtfigurerne ikke staaar paa Højde med den

flint gennemførte Gengivelse af Dragterne selv! Det var at ønske, at Kunstnerinden havde set lidt mere paa de prægtige gamle Almuetyper der findes gengivne rundt om i Bogen).

Forf. begynder med en lærerig Indledning, der dels omhandler Folke-dragtsstudiets Oprindelse, dels fremhæver, at man end ikke for den enkelte Egns Vedkommende kan tale om en bestemt Folkedragt, men om en Række Folkedragter, der anvendtes paa de forskellige Fesdage og ved andre højtidelige Lejligheder og ofte udviste store indbyrdes Afvigelser. Foruden de egentlige Dragtskikke har han ogsaa gjort udførlige Optegnelser om Skikke og Tro knyttede til Familiefester og Højtider, og det er hans Hensigt at samle hele dette Stof i et senere Arbejde. — Hans Værk falder iøvrigt i tre Hovedafsnit: Mandsdragter — Kvindedragter fra Røsnæs — Kvindedragter udenfor Røsnæs. Mandsdragterne paa Røsnæs er nemlig ikke saa særprægede som Kvindedragterne, men slutter sig nærmere til Dragtskikkene udenfor den lille Halvø, der i de store Hovedtræk er nogenlunde fælles for det meste af Sælland. Kvindedragterne indeholder gennemgaaende Lævn af langt ældre Dragtmoder end Mændenes, og særlig paa den lille Halvø vest for Kalundborg holdt de gamle Dragtskikke sig med en forbavsende Sejghed. En rigtig Røsnæskone maatte til de forskellige Fesdage ved de kirkelige Højtider og ved Familiefester eje 7—8 forskellige Dragter, der jo ganske vist til Gengæld — bortset fra Arbejds- og Hverdagsdragten — kunde vare hele hendes Liv, da de kun anvendtes ved Højtiderne. Paa Røsnæs har ogsaa det gamle Træk holdt sig, at Kvindedragten skulde være blaa til Jul, grøn til Paaske og rød til Pinse. Om alt dette beretter Kredslæge Møller med minutøs Nøjagtighed, og han indskrænker sig ikke til Optegnelser om de Dragtskikke han selv har iagttaget, men gennemgaar ogsaa et betydeligt Antal ældre Skifteforretninger og vejleder Læseren i Forstaaelsen af dette ikke helt let tilgængelige Stof.

Af betydelig Værdi er Forfatterens Redegørelse for Dragternes Forhold til de ældre Moder som ligger til Grund for deres Ejendommeligheder; for at lette den læge Læser Forstaaelsen heraf indskyder han paa passende Steder korte Oversigter over Hovedtrækkene i Mands- og Kvindedragtens Udvikling fra Middelalderen til 19. Aarhundrede. Hans Betragtninger over den Maade, hvorpaa Landalmuen tilegner sig Overklassens Moder, er af megen Interesse til Forstaaelsen af Begrebet Folkekunst; han paaviser, hvorledes Bønderne altid undgaar alle Overdrivelser og Yderligheder i vedkommende Mode og tilpasser den efter deres ejendommelige Forhold og hele deres Kulturkreds, idet Købetøjet og de fine brocherede Stoffer erstattes af hjemmenvævet Tøj og Broderier, hvis Farvesammenstillinger og Mønstre er udførte med en i de faste Traditioner rodfæstet, forbavsende sikker Smag. Disse Folkedragter og folkelige Vævninger er et af mange Vidnesbyrd om den ejendommelige, skarpt begrænsede Hjemstavnskultur, som prægede de gamle Bønder, og som indeholder Værdier, hvis Betydning for Folket man i vore Dage stadig mere og mere faar Øje for.

Netop dette begrænsede Hjemstavnsfelt giver iøvrigt ogsaa Bogen en

ejendommelig Værdi. Man mærker, at den helt igennem er skrevet af en Mand, der behersker sit Stof, fordi han selv har indsamlet og gennemarbejdet det, og Fremstillingen er helt igennem baaret af en Understrøm af varm Kærlighed til Æmnet, som den føler det, for hvem Stoffet er blevet levende. Dette er saa meget mere beundringsværdigt, som Forfatteren ikke selv er født og opvokset i den Egn, hvorfra han har hentet sit Æmne; men han er ikke den eneste Jyde, der med sit kraftige Initiativ har lært de ved den gamle Skik mere vedhængende, men ogsaa mindre foretagsomme Sællændere at aabne deres Øjne for Skønheden i og Værdien af Minderne om den gamle, nu døende Bondekultur; i Nordsælland har Anders Uhrskov i de senere Aar gjort et tilsvarende Arbejde, om end det af ham oprettede nordsællandske Folkemuseum endnu langt fra kan staa Maal med Museet for Kalundborg og Omegn, i hvis omfattende Indsamlingsarbejde Kredsløge Møller i mange Aar har været Sjælen. Det er paa Baggrund af dette Arbejde at hans Bog maa ses, og han fortæller selv smukt i sit Forord om hvordan hans Sans for den gamle Almuekultur er blevet vakt hos ham fra Barnsben af i hans Barndomshjem i Vestjylland. Han har derfor ogsaa til sit Arbejde medbragt den dybe menneskelige Forstaaelse af og Samfølelse med de gammeldags Bondefolk, der paa saa smuk en Maade præger hans Bog, ikke mindst i den Skitse som han i Indledningen udkaster af de forskellige Almue-Typer. Man kan derfor, næst efter at lykønske ham til det foreliggende Værks lykkelige Fuldendelse, ikke ønske ham noget bedre end Tid og Kræfter til ogsaa at fuldende det planlagte Arbejde om Almuens Festsikke. Det er sjældent hos en Lægmand paa Folkelifvorskningens Omraade at træffe en saadan videnskabelig Nøjagtighed i Enkeltundersøgelsen, parret med den dybe Sympati for Æmnet, som er den egentlige Drivkraft i al værdifuld Forfattervirksomhed.

Jørgen Olrik.

DET GAMLE ALS

Henrik Ussing, *Det gamle Als*. Kbh. 1926. (J. H. Schultz' Forlag.)

Under ovenstaaende, lidt for omfattende Titel har Lektor Dr. Ussing i Sorø udgivet en Bog som han i mange Aar har samlet Stof til, og som væsentlig omfatter Folkelifvsskildringer samt egentlige Folkeminder (Sagn og Overtro m. m.) fra de gamle Bønder paa Als. Dr. Ussing har med stor Flid samlet mange Optegnelser sammen og genfortæller dem i en god og livlig Stil, der overalt lader Folkemaalet skinne igennem. Hans Optegnelser efter gamle Folks Beretninger spænder over mange Felter; særlig dvæles der ved Dagliglivet i og udenfor Hjemmene, det gammeldags Landbrug, de huslige Arbejder, Aarets Gang til Hverdag og Fest, samt Familiehøjtiderne; ogsaa Overtroen er rigt repræsenteret.

Bogen virker dog nærmest som en velordnet Materialsamling; der er kun gjort svage Tilløb til en virkelig Bearbejdelse af Stoffet, ikke heller er dette sigtet efter dets reelle Betydning. I Steden for den vidtløftige Udredning af Bagning og Brygning, Slagtning og Lysestøbning m. m., der ikke afviger stærkt fra, hvad der er kendt fra mange andre danske

Egne, kunde man nok have ønsket at faa lidt mere at vide om de for den gamle danske Ø ejendommelige Forhold, ikke mindst om Alsingernes Særegenheder i psykologisk Henseende, ligesom man gerne havde set deres sociale Forhold sammenstillede med de andre Sønderjyders (smaa og middelstore Bondegaarde paa Als, store i Haderslev Amt). Men alt sligt vilde ganske vist have taget lang Tid, maaske mere end der har staaet til Forfatterens Raadighed, ligesom det vel ogsaa vilde have krævet et Arkivstudium, som Forfatteren sagtens ikke har haft Lejlighed til.

Selv om Bogen ikke kan betegnes som noget grundlæggende kulturhistorisk eller etnologisk Værk om Øen Als, glæder man sig dog over de mange morsomme Enkeltskildringer, og der former sig af sig selv ved Læsningen et vist Helhedsbillede af den livlige og kærnedanske Bondebefolkning paa Øen, paa hvem Grundtvigs kendte Ord om et jævnt og muntert, virksomt Liv paa Jorden synes at passe saa godt, og som har bevaret en Mængde gamle Træk lyslevende ned imod vore Dage. Der er derfor al Grund til at hilse dens Fremkomst med Glæde og ønske den mange Læsere. Bogen er trykt i anseligt Format (men med lovlig mange Trykfejl) og udstyret med et betydeligt Antal gode Billeder af Bondegaarde, gamle Stuer, gamle Husflidsarbejder m. m. fra Øen.

Jørgen Olrik.

HIMMERLANDS TYR

De gamle Kimbrers religiøse Særpræg har længe været Luft for Forskningen. Den første, der fik Kig paa det, var maaske Sekretær Julius Wulff, da han genfandt den hellige kimbriske Tyr i Aars Herreds Vaabenskjold. Senere har Axel Olrik mundtlig gjort opmærksom paa, at denne Guddom genfandtes i Galliens „Tyr med tre Traner“. Og endelig i 1924 har Direktør Max Henius sat Tyren et Mindesmærke paa Ræbild Bakke, mejslet af Himmerboen Billedhugger Bundgaard.

Saa lidt vi end ved om de gamle Kimbrer, saa er det nok til at give et klart Billede af en Kultur med stærkt Forspring for Omgivelserne, og det røber sig ikke mindst i Religionen. Denne fremskudte Stilling har kimbrisk Odling sikkert Ravhandelen at takke for.

Cæsar i „Gallerkrigen“ VI, c. 21, skildrer, som man veed, de gamle Gottoners religiøse Stade som meget bageligt i Sammenligning med Gallernes. Han underbygger denne Dom gennem tre lagttagelser: de har ingen Druider, dvs. skolede Præster; de lægger ingen Vægt paa Ofringer, dvs. har intet stort Fest-Apparat som det galliske; og de har ingen personlige Guddomme. Lad være, at denne Dom maaske er sat lidt paa Spidsen og ikke uden videre tør almindeliggøres, — sikkert er det, at Kimbrerne allerede før Cæsars Tid var i Forspring paa alle tre Punkter. De havde ifølge Strabon en Præstindeskare med særegen Ordensdragt; de brugte til Ofringerne mægtige, pragtfuldt mejslede Blotkedler, hvorefter tre er os historisk kendte, medens ingen anden gottonsk Stamme har ydet tilsvarende; endelig dyrkede de en personlig Gud, ham, der endelig for nylig er bleven genfundet i stedlig dansk Overlevering som Himmerlands Tyr.

Det er et gabende Hul i dansk Religionshistorie, at den kimbriske Tyrs Ophav og Saga ikke er nærmere undersøgt. Her kan jeg ikke tilfulde udfylde dette Hul, da det vilde kræve en sammenlignende religionshistorisk Viden, som jeg ikke ejer. Jeg kan kun lige netop paapege de mest iøjnefaldende Kendsgærninger.

Den klassiske Hjemmelsmand for den kimbriske Tyredyrkelse er Plutarch, som atter bygger paa Poseidonios. I „Marius“, c. 23, fortælles, at de vandrende Kimbrer medførte et Tyrebillede af Bronze, ved hvilket de plejede at edfæste deres Traktater og andre vigtige Aftaler.

Den samme Tyr indlager Bundpladen, altsaa Hæderspladsen, i den ved Gundestrup fundne kimbriske Blotkedel, der menes at stamme fra 1ste el. 2det Aarhundrede efter Kristus.

Vi kan hermed sammenholde Tacitus' Ord, „Germania“ c. 9, at Gottonerne ikke plejede at afbilde deres Guder i nogensomhelst menneskelig Skikkelse. Tyrebilledet kan siges at svare til denne Skik; men hos Kimbrerne paa Tacitus' Tid var det dog kun et Levn fra et tilbagelagt Stade, thi paa Gundestrupkedlen finder vi ellers fuldt op af Guder og Gudinder i Menneskeskikkelse.

I det øvrige Gottjod er der ingen tydelige Spor af Tyredyrkelsen; derimod hos en Række udenforstaaende Folk ved Atlantens og Middelhavets Kyster.

Traaden fra Himmerland fører i første Instans tilbage til Gallien, hvor man dyrkede Tarvos trigaranus, „Tyren med de tre Traner“; derpaa med Søhandelsvejen videre til Sicilien, hvor den græske Tyrann Falaris plejede at stege Mennesker i en Bronzetyr, atter = Kartagernes og Fønikernes Tyregud Moloch, „Herren“, atter = det menneskefortærende Uhyre Minotauros paa Kreta, „Kong Minos' Tyr“; ved Toppunktet finder vi Ægyptens hellige Tyr Apis, der opfattedes som Guden Osiris' Sjæl.

Navnet har aabenbart kunnet være „Tyr“ slet og ret, gallisk *tarvos*; i den Retning peger ogsaa det kretiske Egennavn, „Minos' Tyr“. Det samme har sikkert været Tilfældet i Jylland, og derved ledes vi paa Sporet efter en af Gudens Helligdomme, Thyur-guth, det nuværende Thyregod. Navneleddet *-guth*, *-gøth* vil aabenbart sige „Helligdom“, thi det knyttes regelmæssig enten til Gudenavne eller til Sakraludtryk. Svend Aakjær har paapeget Højden Tis-god ved Horsens, „Guden Tis Helligdom“; endvidere har vi det tydelige Helligdomsnavn Wi-gøth, nu Viuf, samt Herredsnavnet Liuth-gud, der hører sammen med det svenske Helligdomsnavn Liudguda-vi. Endnu i vore Dage har vi en direkte Efterklang af Tyregudens primitive Titel i Udtrykket „Himmerlands Tyr“, der kendes i Østsalling og Vesthimmerland.

Men ved Siden af det uforklædte Tyrenavn har Guden sikkert ogsaa haft noget, der mere kunde kaldes et Egennavn. Aars Herred, hvori hans hellige Kedel fandtes, hed tidligere Hornum. Det støder op til (Øster) Hornum Herred, og nord derfor laa oprindelig Horn(h)øg Herred. Herredstingstedet Hornhøj hedder nu Rishøj; det er Nordhimmerlands højeste Punkt ved Limfjorden, ligesaa højt som Ræbild Bakke. Disse tre Herreder med Navne paa Horn er paaafaldende, og da det ene af

dem rummer Horngudens hellige Kedel, ledes vi næsten uvilkaarlig til den Slutning, at han har heddet Horn. Og Hornhøjs nuværende Navn Rishøj fører os i Virkeligheden ikke bort fra denne Slutning, thi det kan med største Lethed afledes af oldnordisk *hríðr*, „Tyr“. Spørgsmaalet er nu blot, om vi i Nutids jyske Folketro kan finde noget Minde om den formodede Tyregud Horn? Men det er netop det, vi kan. Han spørger den Dag idag under Navnet „Hornsjægeren“, se Feilberg under Artiklen „Odinsjæger“. Ikke netop i Himmerland, ganske vist, men baade nord og syd for denne Landsdel, hvilket nødvendiggør den Slutning, at Navnebrugen engang har været tilstede ogsaa i Himmerland selv. Vi har: Huens Jæger ved Tranehøje og Vældhullerne i Tranekær paa Mondrup Mark, Aidt Sogn, ved S. Jensen Sort, Aarhus, E. T. Kr., „Danske Sagn“ II C 5; Høens J., Høwens J., i Viborg-Egnen, E. T. Kr., „Jydske Folkeminder“ III, 173, 241; i Vinkel, „Danske Sagn“ II C 17; i Vivild, ved Kristen Petersen, smst. II C 19; i True, ved Mads Hansens Enke, smst. II C 55; i Haslum, ved Hans Kr. Pedersen, smst. II C 78; Horns J., i Lyngaa, smst. II C 85; Hwons Jægarer i Vendsyssel, ved T. Kr. Kristensen, „Skattegraveren“ VI, 223, 88.

Saa meget om Navneformerne; men hvad rummer Overleveringen af mytisk Indhold?

Det Hornum Herred, hvori Horngudens hellige Kedel fandtes, har til Vaabenmærke et Tyrehoved, saaledes som Julius Wulff har paapeget. Det kan være et Slumpetræf, selvfølgelig; men ialfald er det et Tilfælde, der i høj Grad ligner en Tanke. Man kan gaa med til, at det er Slump, naar Horngudens Kedel med det hellige Billed findes i Hornum Herred; man kan gaa med til, at det er Slump, naar samme Herred har et Tyrebillede til Vaabenmærke. Man kan til Nød enkeltvis gaa med til, at sligt er bare Slump. Men naar det saa bliver til, at Hornum Herred baade er Hjemstavn for det hellige Tyrebillede og det heraldiske Tyrebillede, hører „Tilfældigheden“ op med at være sandsynlig.

Horns Jæger har i sin Fremtræden sædvanlig ikke noget, der minder om den gamle Horngud, men ét ejendommeligt Træk indeholder dog det allerførst nævnte Vidnesbyd: han stedfæstes ved Tranehøje og ved Vældhullerne i Tranekær. Det er næppe nogen Tilfældighed, thi vi veed jo, at Gudens Navn i Gallien var „Tyren med de tre Traner“, og de afbildes ofte staaende paa Ryggen af ham. At Stednavne kan staa i nøje Forbindelse med den stedlige Myte, seer vi ofte nok. Hos E. T. Kr., „Danske Sagn“, II C 100, fortælles om, hvordan det himmerlandske Uhyre Knarkvognen i Fugleskikkelse optræder ved Fuglshøj og Fuglsjævning.

Himmerlands Tyr er ifølge Mogenstrupboen Esper Brogaard kendt paa Sallings Østkyst fra Tise til Mogenstrup., se min Afhandling „Eskjærs Mytologi“ i „Historisk Aarbog for Skive og Omegn“, 1924, 3 ff. Hjemmelsmand for Tise er Gravers Kristensen, Tise Østergaard. I Mogenstrup brugtes oftere Udtrykket „Hessel Tyr“, hvad der sigter til, at Hessel er den største himmerlandske Gaard, man seer fra Sallingsiden. I Tise sagdes: „Nu brøler Himmerlands Tyr“. Mogenstrupfiskerne plejede,

før de roede hjem, at spørge: „Har i hørt Hessel Tyr (Himmerlands Tyr)?“ Lød Svaret stadfæstende, hed det: „Saa kan vi vel godt ta iland?“ Her synes Himmerlands Tyr at opfattes som et Væsen, der raader for Vind og Vejr.

Mærkeligt er det, at Udtrykket „Hessel Tyr“ eller „Himmerlands Tyr“ ifølge Esper Brogaard bruges om særlig kæmpemæssige Aal; der raabes, naar de trækkes op: „Her har vi Hessel Tyr!“ Himmerbokonen Mette Øgaard fra Lovns stadfæster denne Sprogbrug, og hun kender den med Navneformen „Himmerlands Tyr“.

Hvad der ligger bagder ved, er gaadefuldt. Denne Havtyr synes ikke at have nogen iøjnefaldende Tilknytning til den gamle kimbrisk-gallisk-middelhavslandske Tyregud. Kun tør vi sige, at da Kultusen udbreder sig ad Søvejen, kan den vel ogsaa let være kommen til at forvandle Landtyren til en Havtyr. Et Minde derom er maaske den Havtyr „Quinotaurus“, der hos Fredegær stiger iland og bliver Stamfader til Merovingerne.

Der kan ogsaa mindes om et jysk Væsen, Horngedde eller Horn-gæver, som i Æventyret finder Prinsessens Nøgler, se Feilberg under Horngjedde. Om den minder atter et mønbosk Uhyre „Søbjærgsgedden“ eller „Geddekongen“, som vogter de sunkne Kirkeklokker ved Borre og omtales i „Skattegraveren“ II, 769, af N. E. Hansen Borre. „Det er et fælt Uhyre“ med et Hoved ligesom et Tyrehoved. Der fortælles om den af Folk, som selv skal have seet den, at den magelig vilde kunne kæntre en Jolle. Hvis man fik den at se i gamle Tider, naar man om Aftenen gik „paa Blus“ for at hugge Gedder, saa vendte man straks om, for saa kunde man være viss paa ikke at faa noget den Aften“. Altsaa dette tyrehovedede Væsen spiller en lignende Rolle for Fiskeriet som Himmerlands Tyr. Men da der iøvrigt næppe er Spor af Tyregudens Dyrkelse paa Øerne, er det vel mere end tvivlsomt, om man tør sætte ham i Forbindelse med det mønboske Væsen.

Hornsjægerens Optræden har jo i og for sig heller ikke noget, der minder om Tyreguden: han kommer susende i Luften med Lænkerasken og Hundeglam (Skgr. II, 223, 88 etc.). Det er aabenbart den gængse Forestilling om den vilde Jæger, Odinsjægeren, den gamle Vindjætte. Men denne Omstændighed er intet virkeligt Argument imod Sammenstillingen af Hornsjægeren og Tyreguden. Thi det er en Kendsgerning, at den vilde Jæger overalt opsluger stedlige Figurer, hvad vi tydelig seer ved hans historisk-episke Former: paa Sjælland Valdemar Atterdag, paa Fyn Palnatoke, i Sønderjylland Kong Abel etc. — I Himmerland kan vi iagttage, hvordan den vilde Jægers Naturmotivering avler et Væsen, som endnu ikke har Menneskeskikkelse, nemlig Knarkvognen, der tænkes som en Fugl (E. T. Kr., „Danske Sagn“, II C 100 ved Niels Kr. Jensen, Fredbjerg). Samtidig viser Odinsjægeren sig i Himmerland med Træk, der paaviselig fører tilbage til et meget primitivt Hedenskab. Jens Kristensen i Ersted fortæller (smst. II C 90), hvordan Jons Jæger høres skyde først ved Hobro og siden saa langt henne som ved Horsens, før det lykkes ham at nedlægge de flygtende Elle-

kvinder. Dette er jo en tydelig Genklang af Sagnet fra Vitskøl, hvor Tordenen høres buldre først i Grønland, siden paa Island og tilsidst i Norge, inden det lykkes den at lynramme den flygtende Trolde, se Ellen Jørgensen i „DSt.“, 1912, S. 15, jfr. „Hjemligt Hedenskab“ 113. Jeg kender ikke den Sagntype andenstedsfra. Almindelig kan den ikke være, og naar to danske Afhjemlinger findes netop i Himmerland, turde det være klart, at her foreligger en typisk stedlig Overlevering. Vi seer altsaa, at Odinsjægeren modtager Tilskud fra et urgammelt, upersonligt Tordenvæsen. Derfor er der saa meget mindre i Vejen for at antage, at han ogsaa har opsuget den i sin Tid navnkundige kimbriske Tyregud Horn.

For yderligere Meddelelser om Himmerlands Tyr og Hornsjægeren vilde jeg være taknemmelig.

Gudmund Schütte.

Uden iøvrigt her at tage Stilling til Spørgsmaalet om, hvorvidt der virkelig kan paavises Stedmindre om kimbrisk Tyredyrkelse, skal jeg gøre et Par Bemærkninger til foranstaaende.

At den hellige kimbriske Tyr skulde genfindes i Aars Herreds Vaabenskjold, er vel ikke sandsynligt, fordi Aars Hrd. er nyoprettet i 14. Aarh. Herredssegl som saadanne findes iøvrigt vistnok ikke før i 16.—17. Aarh. og ejendommeligt for dem er, at de Symboler, de indeholder, ofte er folkeetymologiske Tolkninger af Herredsnavnene, som Hellum Herreds Hjelm, Harre Herreds Harve, Rævs Herreds Ræv o. s. v. (se Marius Kristensen, i DSt. 1905 S. 182). Naar det ovfr. siges, at Hornum Hrd. har som Vaabenmærke et Tyrehoved, skal bemærkes, at det ældre Vaaben, fra 1584, indeholder et Par lange, krumme Studehorn, og at det yngre Vaaben, fra 1648, har et hornet Kvæghoved, som vel ikke tør kaldes Tyrehoved, fordi Hornene gaar lodret til Vejrs. Antagelig har det ældre Vaabens to Horn kun paa sædvanlig Vis skullet hentyde til Navnet Hornum, medens det yngre er en videre kunstnerisk Udformning. Aars Hrd.s Vaaben fra 1610 har hele Forpartiet af en Okse, men med opadstaaende Horn. Formodentlig er „Aars Herred“ blevet tolket som „Awsherred“, d. v. s. Oksherred. Herredsseglene har ganske sikkert ikke, saaledes som Herredsnavnene, deres Udspring i Oldtiden. At Aars Hrd. tidligere skulde have heddet Hornum Hrd. findes der vistnok intet til Støtte for; Hrd. er oprettet af Brudstykker af flere andre Hrdr., bl. a. Hornum H., Slet H. og maaske det gamle Hornøg Herred og er det alleryngste Hrd. paa Egnen. Heller ikke kan jeg se, at det nuv. Hornum Hrd. tidligere har været kaldet Øster-Hornum Hrd., eller at Rishøj tidligere skal have heddet Hornhøj. Rishøj udledes ovfr. af oldnordisk *hríðr*, „Tyr“; man tænker sig da, at der her er Tale om et i oldnorsk-islandsk anvendt Ord, medens det saavidt jeg kan se kun er kendt som „*œxna heiti*“ i Navneremserne fra Skáldskaparmál; der er saaledes ingen Holdepunkter for, at det har været anvendt specielt om en Tyr, da Begreberne Okse og Tyr hverken i Oldnordisk eller i Dansk ganske falder sammen. — Om Endelsen i de nordiske Stednavne paa *-guth*, *-gøth* skulde betyde „Helligdom“ maa vistnok efter de nyere Undersøgelser drages i

Tvivl; det til Støtte for Forf.s Opfattelse anførte Liudguda-vi har Jöran Sahlgren i Namn och Bygd VI S. 28 flg. tolket som „Vækstgudindens Helligdom“, altsaa guda i Betydning „Gudinde“, og som Parallel bl. a. anført Alguvi, „alstringgudarnas heligdom“. — Naar det hedder, at der næppe er Spor af Tyregudens Dyrkelse paa Øerne, skal blot mindes om, at Havtyre kendes flere Steder fra, f. Eks. Svinø, Tibirke og Falster (E. T. Kristensen, Danske Sagn II S. 153 flg.). — I Stednavnene, hvor vi skulde vente bedst at kunne paavise Minderne om den gamle Tyredyrkelse, maa vi vistnok se bort fra Natur- og Marknavnene; de mange Tyrejord, Tyreeng o. lign. minder om Fortidens Landbrug, hvor en særlig Jord var forbeholdt Bytyren, men i de ældste Bebyggelsesnavne kan der vel være Mulighed for at finde et og andet. I større Omfang at inddrage Stednavnene Horn vil vistnok være forfejlet, da disse i Regelen kan vises at staa i Forbindelse med Naturforholdene, saa at Horn betyder „Hjørne“, „Næs“, „Krog“ eller lignende. Men Spørgsmaalet fortjener at optages til Drøftelse, da det jo er af fundamental Betydning for Kendskabet til vor gamle Mytologi.

G. K.

At Aars Herred tidligere har været et Hornum Herred eller hørt til Hornum Herred, forudsættes af Steenstrup paa hans Kort over Danmarks Inddeling¹. Hans Grunde dertil er vel dels, at Ovstrup (Ofhogstorp) i det nuværende Aars Herred bliver henført til Hornum Herred i Valdemars Jordebog, dels at Jordebogen slet ikke kender noget Aars Herred. Efter Navnet turde Aars Herred være sekundært, da det ifølge Sv. Aakjær maa tydes som opkaldt efter „Aarmandens Høj“, hvad der peger paa yngre Tiders statslige Organisation. Gunnar Knudsen lader jo ogsaa til selv at skønne, at det først skyldes en yngre Omlægning af Inddelingen. Der synes mig da stadig at være vægtige Grunde, der taler for at det væsentlige af Aars Herreds Grund er et gammelt Hornum Herred; naar andre Dele har hørt til Hornø, saa bliver dog Navnet saa at sige i „Familien“.

G. S—e.

¹ Kun det sidste forudsættes af S., endda med den Indskrænkning, at den nordl. Del af Aars Hrd. regnes til Slet Hrd. Den Linie, som deler Hornum Hrd. er iflg. Signaturforklaringen den nyere Herredsgrænse. Kilderne omtaler jo heller aldrig mere end eet Hornum Hrd. Aars Hrd. er selvfølgelig ikke et tidligere Hornum Hrd., selv om dets Hovedmasse muligt er udskilt fra det nuværende, og det bliver næppe ad denne Vej man skal føre Beviset for, at Oldtidens „kimbriske Tyr“ er Fader til den skikkelige Stud fra det 16. Aarh., som figurerer i Vaabenet.

G. K.